

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

5. Η συλλογή των μικρών κειμένων (5. Khuddaka Nikāya -
Aṭṭhakathā)

15. Σχόλια για το βιβλίο των ιστοριών γέννησης-2 (15. Jātaka-
aṭṭhakathā-2)

22. Το μεγάλο βιβλίο-1 (22. Mahānipāto-1)

PaliVerse

5. Η συλλογή των μικρών κειμένων

15. Σχόλια για το βιβλίο των ιστοριών γέννησης-2

22. Mahānipāto-1

538. Mūgapakkhajātakavaṇṇanā

Mā paṇḍiccayaṃ vibhāvayāti idaṃ satthā jetavane viharanto mahābhinnikkhamanaṃ ārabba kathesi. Ekadivasañhi bhikkhū dhammasabhāyaṃ sannisinnā bhagavato nekkhammapāramiṃ vaṇṇayantā nisīdiṃsu. Satthā āgantvā “kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “bhikkhave, idāni mama pūritapāramissa rajjaṃ chaḍḍetvā mahābhinnikkhamanaṃ nāma anacchariyaṃ. Ahañhi pubbe aparipakke ñāṇe pāramiyo pūrentopi rajjaṃ chaḍḍetvā nikkhantoyevā”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte kāsiraṭṭhe bārāṇasiyaṃ kāsirājā nāma dhammena rajjaṃ kāresi. Tassa soḷasasahassā itthiyo ahesuṃ. Tāsu ekāpi puttaṃ vā dhītaraṃ vā na labhi. Nāgarā “amhākaṃ rañño vaṃsānurakkhako ekopi putto natthī”ti rājāṅgaṇe sannipatitvā kusajātake āgatanayeneva rājānaṃ evamāhaṃsu “deva, puttaṃ patthethā”ti. Rājā tesam vacanaṃ sutvā soḷasasahassā itthiyo “tumhe puttaṃ patthethā”ti āṇāpesi. Tā candādīnaṃ devatānaṃ āyācanaupaṭṭhānādīni katvā patthentiyopi puttaṃ vā dhītaraṃ vā na labhiṃsu. Aggamaheṣī panassa maddarājadhītā candādevī nāma sīlasampannā ahosi. Rājā “bhadde, tvampi puttaṃ patthehi”ti āha. Sā puṇṇamadivase uposathaṃ samādiyitvā cūḷasayane nipannāva attano sīlaṃ āvajjetvā “sacāhaṃ akhaṇḍasīlā iminā me saccena putto uppajjatū”ti saccakiriyaṃ akāsi.

Tassā sīlatejena sakkassa bhavanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko āvajjento taṃ kāraṇaṃ ñatvā “candādevī puttaṃ pattheti, handāhaṃ puttaṃ dassāmī”ti tassānucchavikaṃ puttaṃ upadhārento bodhisattaṃ passi. Bodhisattopi tadāvisativassāni bārāṇasiyaṃ rajjaṃ kāretvā tato cuto ussaniraye nibbattitvā asītivassasahassāni tattha paccitvā tato cavitvā tāvatimsabhavane nibbatti. Tatthāpi yāvatāyukaṃ ṭhatvā tato cavitvā uparidevalokaṃ gantukāmo ahosi. Sakko tassa santikaṃ gantvā “mārisa, tayi manussaloke uppanne pāramiyo ca te pūrissanti, mahājanassa vuḍḍhi ca bhavissati, ayaṃ kāsirañño candādevī nāma aggamaheṣī puttaṃ pattheti, tassā kucchiyaṃ uppajjāhi”ti vatvā aññesañca cavanadhammānaṃ pañcasatānaṃ devaputtānaṃ paṭiññaṃ gahetvā sakaṭṭhānameva agamāsi. So “sādhū”ti sampañcchitvā pañcahi devaputtasatehi saddhiṃ devalokato cavitvā sayaṃ candādeviyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Itare pana devaputtā amaccabhariyānaṃ kucchīsu paṭisandhiṃ gaṇhiṃsu.

Tadā candādeviyā kucchi vajirapuṇṇā viya ahosi. Sā gabbhassa patiṭṭhitabhāvaṃ ñatvā rañño ārocesi. Taṃ sutvā rājā gabbhassa parihāraṃ dāpesi. Sā paripuṇṇagabbhā dasamāsaccayena dhaññaṃ puṇṇalakkhaṇasampannaṃ puttaṃ vijāyi. Taṃ divasameva amaccagehesu pañca kumārasatāni jāyiṃsu. Tasmīṃ khaṇe rājā amaccagaṇaparivuto mahātale nisinno ahosi. Athassa “putto, te deva, jāto”ti

ārocayiṃsu. Tesam vacanam sutvā rañño puttapemam uppajjitvā chaviyādīni chinditvā atṭhimiñjam āhacca atṭhāsi, abbhantare pīti uppajji, hadayam sītaṃ jātam. So amacce pucchi “tuṭṭhā nu kho tumhe, mama putto jāto”ti? “Kiṃ kathetha, deva, mayam pubbe anāthā, idāni pana sanāthā jātā, sāmiko no laddho”ti āhaṃsu. Rājā mahāsenaguttam pakkosāpetvā āṇāpesi “mama puttassa parivāro laddhum vaṭṭati, gaccha tvam amaccagehesu ajja jātā dārakā kittakā nāmāti olokehī”ti. So “sādhū”ti sampañcchitvā amaccagehāni gantvā olovento pañca kumārasatāni disvā punāgantvā rañño ārocesi.

Rājā pañcannam dārakasatānam kumārapasāadhanāni pesetvā puna pañca dhātisatāni ca dāpesi. Mahāsattassa pana atidīghādidosavajjitā alambatthaniyo madhurathaññāyo catusatṭhi dhātiyo adāsi. Atidīghāya hi itthiyā passe nisīditvā thaññam pivato dārakassa gīvā dīghā hoti, atirassāya passe nisīditvā thaññam pivanto dārako nippīlitakhandhatṭhiko hoti, atikisāya passe nisīditvā thaññam pivato dārakassa ūrū rujjanti, atithūlāya passe nisīditvā thaññam pivanto dārako pakkhapādo hoti, atikālikāya khīram atisītaṃ hoti, atiodātāya khīram atiuṇham hoti, lambatthaniyā passe nisīditvā thaññam pivanto dārako nippīlitanāsiko hoti. Kāsānañca pana itthīnam khīram atiambilam hoti, sāsānañca pana itthīnam khīram atikaṭukādibhedam hoti, tasmā te sabbepi dose vivajjetvā alambatthaniyo madhurathaññāyo catusatṭhi dhātiyo datvā mahantam sakkāram katvā candādeviyāpi varam adāsi. Sāpi gahitakam katvā ṭhapesi.

Rājā kumārassa nāmaggaṇadivase lakkhaṇapāṭhake brāhmaṇe pakkosāpetvā tesam mahantam sakkāram katvā kumārassa antarāyābhāvam pucchi. Te tassa lakkhaṇasampattiṃ disvā “mahārāja, dhaññapuññalakkhaṇasampanno ayam kumāro, tiṭṭhatu ekadīpo, dvisahassaparivārānam catunnampi mahādīpānam rajjam kāretum samattho hoti, nāssa koci antarāyo paññāyatī”ti vadiṃsu. Rājā tesam vacanam sutvā tussitvā kumārassa nāmam karonto yasmā kumārassa jātadivase sakalakāsiraṭṭhe devo vassī, yasmā ca rañño ceva amaccānañca hadayam sītaṃ jātam, yasmā ca temayamāno jāto, tasmā “temiyakumāro”tissa nāmam akāsi. Atha nam dhātiyo ekamāsikam alaṅkaritvā rañño santikam ānayiṃsu. Rājā piyaputtam āliṅgitvā sīse cumbitvā anke nisīdāpetvā ramayamāno nisīdi.

Tasmiṃ khaṇe cattāro corā ānītā. Rājā te disvā “tesu ekassa corassa sakaṇṭakāhi kasāhi pahārasahassam karoṭha, ekassa saṅkhalikāya bandhitvā bandhanāgārapavesanam karoṭha, ekassa sarīre sattipahāram karoṭha, ekassa sūlāropanam karoṭhā”ti āṇāpesi. Atha mahāsatto pitu vacanam sutvā bhīttasito hutvā “aho mama pitā rajjam nissāya atibhāriyam nirayagāmikammaṃ akāsī”ti cintesi. Punadivase pana tam setacchattassa heṭṭhā alaṅkatasirisayane nipajjāpesum. So thokam niddāyitvā pabuddho akkhīni ummīletvā setacchattam olovento mahantam sirivibhavam passi. Athassa pakatiyāpi bhīttasitassa atirekataram bhayam uppajji. So “kuto nu kho aham imam corageham āgatomhī”ti upadhārento jātissaraññena devalokato āgatabhāvam ṇatvā tato param olovento ussaniraye pakkabhāvam passi, tato param olovento tasmiṃyeva nagare rājabhāvam aññāsi.

Athassa “aham vīsativassāni bārāṇasiyam rajjam kāretvā asītivassasahassāni ussaniraye paccim, idāni punapi imasmiṃyeva coragehe nibbattomhi, pitā me hiyyo catūsu coresu ānītesu tathārūpaṃ pharusam nirayasamvattanikam katham kathesi, sacāham rajjam kāressāmi, punapi niraye nibbattitvā mahādukkham anubhavissāmī”ti āvajjentassa mahantam bhayam uppajji. Bodhisattassa

kañcanavaṇṇaṃ saṃrāṃ hatthena parimadditaṃ padumaṃ viya milātaṃ dubbaṇṇaṃ ahoṣi. So “kathaṃ nu kho imamhā coragehā mucceyya”nti cintento nipajji. Atha naṃ ekasmiṃ attabhāve mātubhūtapubbā chatte adhivatthā devadhītā assāsetvā “tāta temiyakumāra, mā bhāyi, mā soci, mā cintayi. Sace ito mucchitukāmosi, tvaṃ apīṭhasappīpi pīṭhasappī viya hohi, abadhiropi badhiro viya hohi, amūgopi mūgo viya hohi, imāni tīṇi aṅgāni adhiṭṭhāya attano paṇḍitabhāvaṃ mā pakāsehi”ti vatvā paṭhamam gāthamāha -

1. “Mā paṇḍicayaṃ vibhāvaya, bālamato bhava sabbapāṇinaṃ;
Sabbo taṃ jano ocināyatu, evaṃ tava attho bhavissati”ti.

Tattha paṇḍicayaṃ paṇḍiccaṃ, ayameva vā pāṭho. Bālamatoti bālo iti sammato. Sabbo janoti sakalo antojano ceva bahijano ca. Ocinaṃyati “nīharathetaṃ kālakaṇṇi”nti avamaññatu, avajānāti attho.

So tassā vacanena assāsaṃ paṭilabhitvā -

2. “Karomi te taṃ vacanaṃ, yaṃ maṃ bhaṇasi devate;
Atthakāmāsi me amma, hitakāmāsi devate”ti. -

Imaṃ gāthaṃ vatvā tāni tīṇi aṅgāni adhiṭṭhāsi. Sā ca devadhītā antaradhāyi. Rājā puttassa anukkaṇṭhanatthāya tāni pañca kumārasatāni tassa santikeyeva ṭhapesi. Te dāraḷā thaññatthāya rodanti paridevanti. Mahāsatto pana nirayabhayaatajjito “rajjato me sussitvā matameva seyyo”ti na rodati na paridevati. Athassa dhātiyo taṃ pavattiṃ ṇatvā candādeviyā ārocayimso. Sāpi rañño ārocesi. Rājā nemittake brāhmaṇe pakkosāpetvā pucchi. Atha brāhmaṇā āhaṃsu “deva, kumārassa pakativelaṃ atikkamitvā thaññaṃ dātuṃ vaṭṭati, evaṃ so rodamāno thanaṃ daḷhaṃ gahetvā sayameva pivissati”ti. Tato paṭṭhāya dhātiyo kumārassa pakativelaṃ atikkamitvā thaññaṃ denti. Dadamānā ca kadāci ekavāraṃ atikkamitvā denti, kadāci sakaladivaṃsaṃ khīraṃ na denti.

Vīmaṃsanakaṇḍam

So nirayabhayaatajjito sussantopi thaññatthāya na rodati, na paridevati. Atha naṃ arodantampi disvā “putto me chāto”ti mātā vā thaññaṃ pāyeti, kadāci dhātiyo vā pāyenti. Sesadāraḷā thaññaṃ aladdhavelāyameva rodanti paridevanti. Mahāsatto pana nirayabhayaatajjito na rodati, na paridevati, na niddāyati, na hatthapāde samiṇjati, na saddaṃ karoti. Athassa dhātiyo “pīṭhasappīnaṃ hatthapādā nāma na evarūpā honti, mūgānaṃ hanukapariyosānaṃ nāma na evarūpaṃ hoti, badhirānaṃ kaṇṇasotāni nāma na evarūpāni honti, bhavitabbamettha kāraṇena, vīmaṃsissāma na”nti cintetvā “khīrena tāva naṃ vīmaṃsissāmā”ti sakaladivaṃsaṃ khīraṃ na denti. So sussantopi khīratthāya saddaṃ na karoti. Athassa mātā “putto me chāto”ti sayameva thaññaṃ pāyeti. Evaṃ antarantarā khīraṃ adatvā ekasamvaccharaṃ vīmaṃsantāpissa antaraṃ na passimso.

Tato amaccādayo rañño ārocesuṃ “ekavassikadāraḷā nāma pūvakhajjakam piyāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti pañca kumārasatāni tassa santikeyeva nisīdāpetvā nānāpūvakhajjakāni upanāmetvā bodhisattassa avidūre ṭhapetvā “yathāruḷi tāni pūvakhajjakāni gaṇhathā”ti paṭicchannaṭṭhāne tiṭṭhanti. Sesadāraḷā kalahaṃ karontā aññaṃaṇñaṃ paharantā taṃ taṃ gahetvā khādanti. Mahāsatto

pana attānaṃ ovaditvā “tāta temiyakumāra, nirayabhayaṃ icchanto pūvakhajjakam icchāhī”ti nirayabhayatajjito pūvakhajjakam na olokesi. Evaṃ pūvakhajjakenapi ekasaṃvaccharam antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaram passimsu.

Tato “dvivassikadārakā nāma phalāphalam piyāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti nānāphalāni upanāmetvā bodhisattassa avidūre ṭhapetvā vīmaṃsimsu. Sesadārakā kalahaṃ katvā yujjhantā taṃ taṃ gahetvā khādanti. So nirayabhayatajjito tampi na olokesi. Evaṃ phalāphalenapi ekasaṃvaccharam antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaram passimsu.

Tato “tivassikadārakā nāma kīḷanabhaṇḍakam piyāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti nānāsuvaṇṇamayāni hatthiassarūpakādīni kārāpetvā bodhisattassa avidūre ṭhapesuṃ. Sesadārakā aññaṃaññaṃ vilumpantā gaṇhiṃsu. Mahāsatto pana na kiñci olokesi. Evaṃ kīḷanabhaṇḍakenapi ekasaṃvaccharam antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaram passimsu.

Tato “catuvassikadārakā nāma bhojanam piyāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti nānābhojanāni upanāmesuṃ. Sesadārakā taṃ piṇḍam piṇḍam katvā bhuñjanti. Mahāsatto pana attānaṃ ovaditvā “tāta temiyakumāra, aladdhabhojanānaṃ te attabhāvānaṃ gaṇanā nāma natthī”ti nirayabhayatajjito tampi na olokesi. Athassa mātā sayameva hadayena bhijjamānena viya asahantena sahatthena bhojanam bhojesi. Evaṃ bhojanenapi ekasaṃvaccharam antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaram passimsu.

Tato “pañcavassikadārakā nāma aggino bhāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti rājaṅgaṇe anekadvārayuttaṃ mahantaṃ gehaṃ kāretvā tālapaṇṇehi chādetvā taṃ sesadārahehi parivutaṃ tassa majjhe nisīdāpetvā aggim denti. Sesadārakā aggim disvā viravantā palāyiṃsu. Mahāsatto pana cintesi “nirayaaggisantāpanato idameva aggisantāpanam sataguṇena sahasaguṇena satahasaguṇena varatara”nti nirodhasamāpanno mahāthero viya niccalova ahoṣi. Atha naṃ aggimhi āgacchante gahetvā apanenti. Evaṃ aggināpi ekasaṃvaccharam antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaram passimsu.

Tato “chavassikadārakā nāma mattahatthino bhāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti ekaṃ hatthim susikkhitaṃ sikkhāpetvā bodhisattam sesadārahehi parivutaṃ rājaṅgaṇe nisīdāpetvā taṃ hatthim muñcanti. So koñcanādam nadanto soṇḍāya bhūmiyaṃ pothento bhayaṃ dassento āgacchati. Sesadārakā taṃ disvā maraṇabhayaabhītā disāvidisāsu palāyiṃsu. Mahāsatto pana mattahatthim āgacchantaṃ disvā cintesi “caṇḍaniraye paccanato caṇḍahatthino hatthe maraṇameva seyyo”ti nirayabhayatajjito tattheva nisīdi. Susikkhito hatthi mahāsattam pupphakalāpaṃ viya ukkhipitvā aparāparaṃ katvā akilametvāva gacchati. Evaṃ hatthināpi ekasaṃvaccharam antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaram passimsu.

Tato “sattavassikadārakā nāma sappassa bhāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti bodhisattam sesadārahehi saddhim rājaṅgaṇe nisīdāpetvā uddhaṭadāṭhe katamukhabandhe sappe vissajjesuṃ. Sesadārakā te disvā viravantā palāyiṃsu. Mahāsatto pana nirayabhayaṃ āvajjetvā “caṇḍasappassa mukhe vināsameva varatara”nti nirodhasamāpanno mahāthero viya niccalova ahoṣi. Athassa sappo sakalasārīraṃ veṭhetvā matthake phaṇam katvā acchi. Tadāpi so niccalova ahoṣi. Evaṃ sappenapi ekasaṃvaccharam antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaram

passiṃsu.

Tato “aṭṭhavassikadārakā nāma naṭasamajjaṃ piyāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti taṃ pañcadārakasatehi saddhiṃ rājaṅgaṇe nisīdāpetvā naṭasamajjaṃ kārāpesuṃ. Sesadārakā taṃ naṭasamajjaṃ disvā “sādhū sādhu”ti vadantā mahāhasitaṃ hasanti. Mahāsatto pana “niraye nibbattakāle tava khaṇamattampi hāso vā somanassaṃ vā natthī”ti nirayabhayaṃ āvajjetvā niccalova ahosi, taṃ na olokesi. Evaṃ naṭasamajjenapi ekasaṃvaccharam̐ antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaram̐ passiṃsu.

Tato “navavassikadārakā nāma asino bhāyanti, tena naṃ vīmaṃsissāmā”ti taṃ pañcadārakasatehi saddhiṃ rājaṅgaṇe nisīdāpetvā dārakānaṃ kīḷanakāle eko puriso phalikavaṇṇaṃ asinṃ gahetvā paribbhamanto nadanto vagganto tāsentō laṅghanto apphoṭento mahāsaddaṃ karonto “kāsiṇṇo kira kālakaṇṇī eko putto atthi, so kuhiṃ, sīsamassa chindissāmī”ti abhidhāvati. Taṃ purisaṃ disvā sesadārakā bhītatasitā hutvā viravantā disāvidisāsu palāyīṃsu. Mahāsatto pana nirayabhayaṃ āvajjetvā ajānanto viya nisīdi. Atha naṃ so puriso asinā sīse parāmasitvā “sīsaṃ te chindissāmī”ti tāsentopi tāsetuṃ asakkonto apagami. Evaṃ khaggenapi ekasaṃvaccharam̐ antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaram̐ passiṃsu.

Tato dasavassikakāle panassa badhirabhāvavīmaṃsanatthaṃ sirisayane nisīdāpetvā sāṇiyā parikkhipāpetvā catūsu passesu chiddāni katvā tassa adassetvā heṭṭhāsāyane saṅkhadhamake nisīdāpetvā ekappahāreneva saṅkhe dhamāpenti, ekaninnādaṃ ahosi. Amaccā catūsu passesu ṭhatvā sāṇiyā chiddehi oloketāpi mahāsattassa ekadivasampi satisammosaṃ vā hatthapādavikāraṃ vā phandanamattaṃ vā na passiṃsu. Evaṃ ekasaṃvaccharam̐ saṅkhasaddenapi antarantarā vīmaṃsantāpissa neva antaram̐ passiṃsu.

Tato parampi ekādasavassikakāle ekasaṃvaccharam̐ tatheva bherisaddena vīmaṃsantāpissa neva antaram̐ passiṃsu.

Tato dvādasavassikakāle “dīpena naṃ vīmaṃsissāmā”ti “rattibhāge andhakāre hatthaṃ vā pādaṃ vā phandāpeti nu kho, no”ti ghaṭesu dīpe jāletvā sesadīpe nibbāpetvā thokaṃ andhakāre sayāpetvā ghaṭehi dīpe ukkhipitvā ekappahāreneva ālokaṃ katvā iriyāpathaṃ upadhārenti. Evaṃ dīpenapi ekasaṃvaccharam̐ antarantarā vīmaṃsantāpissa kiñci phandanamattampi na passiṃsu.

Tato terasavassikakāle “phāṇitena naṃ vīmaṃsissāmā”ti sakalasārīraṃ phāṇitena makkhetvā bahumakkhike ṭhāne nipajjāpesuṃ. Makkhikā uṭṭhahanti, tā tassa sakalasārīraṃ parivāretvā sūcīhi vijjhamānā viya khādanti. So nirodhasamāpanno mahāthero viya niccalova ahosi. Evaṃ phāṇitenapi ekasaṃvaccharam̐ antarantarā vīmaṃsantāpissa kiñci phandanamattampi na passiṃsu.

Athassa cuddasavassikakāle “idāni panesa mahallako jāto sucikāmo asucijigucchako, asucinā naṃ vīmaṃsissāmā”ti tato paṭṭhāya naṃ neva nhāpenti na ca ācamāpenti. So uccārapassāvaṃ katvā tattheva palipanno sayati. Duggandhabhāvena panassa antarudhīnaṃ nikkhamanakālo viya ahosi, asucigandhena makkhikā khādanti. So niccalova ahosi. Atha naṃ parivāretvā ṭhitā dhātiyo āhaṃsu “tāta temiyakumāra, tvaṃ mahallako jāto, ko taṃ sabbadā paṭijaggissati, kiṃ na lajjasi, kasmā nipannosi, uṭṭhāya te sarīraṃ paṭijaggāhī”ti akkosanti paribhāsanti. So tathārūpe paṭikūle gūtharāsimhi nimuggopi duggandhabhāvena yojanasatamatthake ṭhitānampi

hadayuppatanasamatthassa gūthanirayassa duggandhabhāvaṃ āvajjetvā niccalova ahosi. Evaṃ asucināpi ekasaṃvaccharaṃ antaranārā vīmaṃsantāpissa neva antaraṃ passiṃsu.

Tato pannarasavassikakāle “aṅgārena naṃ vīmaṃsissāmā”ti athassa heṭṭhāmañcake aggikapallāni ṭhapayiṃsu “appeva nāma uñhena pīlito dukkhavedanaṃ asahanto vipphandaṇākāraṃ dasseyyā”ti. Athassa sarīre phoṭṭhāni uṭṭhahanti. Mahāsatto “avīcinirayasantāpo yojanasatamatthake pharati, tamhā dukkhato idaṃ dukkhaṃ sataguṇena sahasaguṇena satahasaguṇena varatara”nti adhivāsetvā niccalova ahosi. Athassa mātāpitāro bhijjamaṇahadaya viya manusse paṭikkamāpetvā taṃ tato aggisantāpanato apanetvā “tāta temiyakumāra, mayaṃ tava apīṭhasappiādibhāvaṃ jānāma. Na hi etesaṃ evarūpāni hatthapādakaṇṇasotāni honti, tvaṃ amhehi patthetvā laddhaputtako, mā no nāsehi, sakalajambudīpe vasantānaṃ rājūnaṃ santike garahato no mocehi”ti yāciṃsu. Evaṃ so tehi yācitopi asuṇanto viya hutvā niccalova nipajji. Athassa mātāpitāro rodamaṇā paridevamaṇā paṭikkamanti. Ekaḍā mātā ekikā upasaṅkamitvā yācati, ekaḍā pitā ekakova upasaṅkamitvā yācati. Evaṃ ekasaṃvaccharaṃ antaranārā vīmaṃsantāpissa neva antaraṃ passiṃsu.

Athassa soḷasavassikakāle amaccabrāhmaṇādayo cintayiṃsu “pīṭhasappi vā hotu, mūgo vā badhiro vā hotu, vaye pariṇate rajāniye arajjantā nāma natthi, dussaniye adussantā nāma natthi, samaye sampatte pupphavikasaṇaṃ viya hi dhammatā esā, nāṭakānaṃpissa paccupaṭṭhāpetvā tāhi naṃ vīmaṃsissāmā”ti. Tato uttamarūpadharā devakaṇṇāyo viya vilāsasampannā nāṭakitthiyo pakkosāpetvā “yā kumāraṃ hasāpetuṃ vā kilesehi bandhituṃ vā sakkoti, sā tassa aggamaheṣi bhavissati”ti vatvā kumāraṃ gandhodakena nhāpetvā devaputtaṃ viya alaṅkaritvā devavimānasadise sirigabbhe supaññatte sirisayane āropetvā gandhadāmapupphadāmadhūmavāsacuṇṇādīhi antogabbhaṃ ekagandhasamodakaṃ katvā paṭikkamiṃsu. Atha naṃ tā itthiyo parivāretvā naccagītehi ceva madhuravacanādīhi ca nānappakārehi abhiraṃmāpetuṃ vāyamiṃsu. So buddhisampannatāya tā itthiyo anoloketvā “imā itthiyo mama sarīrasamphassaṃ mā vindantū”ti adhiṭṭhahitvā assāsapassāse sannirumbhi, athassa sarīraṃ thaddhaṃ ahosi. Tā tassa sarīrasamphassaṃ avindantiyo hutvā “thaddhasarīro esa, nāyaṃ manusso, yakkho bhavissati”ti bhītatasi tā hutvā attānaṃ sandhāretuṃ asakkantiyo palāyiṃsu. Evaṃ nāṭakenapi ekasaṃvaccharaṃ antaranārā vīmaṃsantāpissa neva antaraṃ passiṃsu.

Evaṃ soḷasa saṃvaccharāni soḷasahi mahāvīmaṃsāhi ceva anekāhi khuddakavīmaṃsāhi ca vīmaṃsamānāpi tassa cittaṃ pariggaṇhituṃ nāsakkhiṃsu.

Vīmaṃsanakaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Rajjajācanakaṇḍaṃ

Tato rājā vipphaṇṇasārī hutvā lakkhaṇapāṭhake brāhmaṇe pakkosāpetvā “tumhe kumārassa jātakāle ‘dhañṇapuñṇalakkhaṇasampanno ayaṃ kumāro, nāssa koci antarāyo pañṇāyatī”ti me kathayittha, idāni pana so pīṭhasappi mūgabadhiro jāto, kathā vo na sameti”ti āha. Brāhmaṇā vadiṃsu “mahārāja, ācariyehi adhiṭṭhakaṃ nāma natthi, apica kho pana, deva, ‘rājakulehi patthetvā laddhaputtako kālakaṇṇī”ti vutte ‘tumhākaṃ domanassaṃ siyā”ti na kathayimhā”ti. Atha ne rājā evamaṃha “idāni

pana kiṃ kātum vaṭṭatī”ti? “Mahārāja, imasmiṃ kumāre imasmiṃ gehe vasante tayo antarāyā paññāyissanti - jīvīta vā antarāyo, setacchattassa vā antarāyo, aggamaheṣiṃ vā antarāyo”ti. “Tasmā, deva, papañcaṃ akatvā avamaṅgalarathe avamaṅgalaasse yojetvā tattha naṃ nipajjāpetvā pacchimadvārena nīharitvā āmakasusāne catubbhittikaṃ āvāṭaṃ khaṇitvā nikhaṇitum vaṭṭatī”ti. Rājā antarāyabhayena bhīto tesam vacanaṃ “sādhū”ti sampaṭicchi.

Tadā candādevī taṃ pavattiṃ sutvā turitaturitāva ekikā rājānaṃ upasaṅkamitvā vanditvā “deva, tumhehi mayhaṃ varo dinno, mayā ca gahitako katvā ṭhapito, idāni taṃ me dethā”ti yāci. “Gaṇhāhi, devī”ti. “Deva, puttassa me rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Kiṃkāraṇā, devā”ti. “Putto, te devī, kāḷakaṇṇī”ti. “Tena hi, deva, yāvajīvaṃ adadantāpi satta vassāni dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, cha vassāni dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, pañca vassāni dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, cattāri vassāni dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, tīṇi vassāni dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, dve vassāni dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, ekavassaṃ rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, satta māsāni rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, cha māsāni rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, pañca māsāni rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, cattāri māsāni rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, tīṇi māsāni rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, dve māsāni rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, ekamāsaṃ rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, aḍḍhamāsaṃ rajjaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devī”ti. “Tena hi, deva, satta divasāni rajjaṃ dethā”ti. Rājā “sādhū, devī, gaṇhāhi”ti āha. Sā tasmīṃ khaṇe puttaṃ alaṅkārapetvā “temiyakumārassa idaṃ rajja”nti nagare bheriṃ carāpetvā sakalanagaraṃ alaṅkārapetvā puttaṃ hatthikkhandhaṃ āropetvā setacchattaṃ tassa matthake kārāpetvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ katvā puna āgantvā antonagaraṃ pavesetvā taṃ sirisayane nipajjāpetvā piyaputtaṃ sabbarattiṃ yāci “tāta temiyakumāra, taṃ nissāya soḷasa vassāni niddaṃ alabhitvā rodamānāya me akkhīni upakkāni, sokena me hadayaṃ bhijjamānaṃ viya ahosi, ahaṃ tava apīṭhasappiādibhāvaṃ jānāmi, mā maṃ anāthaṃ karī”ti. Sā iminā upāyeneva punadivasepi punadivasepīti pañca divasāni yāci.

Rajjayācanakaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Atha chaṭṭhe divase rājā sunandaṃ nāma sārathiṃ pakkosāpetvā “tāta, sunandasārathi sve pātova avamaṅgalarathe avamaṅgalaasse yojetvā kumāraṃ tattha nipajjāpetvā pacchimadvārena nīharitvā āmakasusāne catubbhittikaṃ āvāṭaṃ khaṇitvā tattha naṃ pakkhipitvā kuddālapīṭṭhena matthakaṃ bhinditvā jīvitaṃ khaṇitvā upari paṃsuṃ datvā pathavivaḍḍhanakammaṃ katvā nhatvā ehī”ti āṇāpesi. So “sādhū, devā”ti sampaṭicchi. Atha chaṭṭhampi rattiṃ devī kumāraṃ yācitvā “tāta temiyakumāra, tava pitā kāsirājā taṃ sve pātova āmakasusāne nikhaṇitum āṇāpesi, sve pātova maraṇaṃ pāpuṇissasi puttā”ti āha. Taṃ sutvā mahāsattassa “tāta temiyakumāra, soḷasa vassāni tayā kato vāyāmo idāni matthakaṃ pakko”ti cintentassa abbhantare pīti uppajji. Mātuyā panassa hadayaṃ bhijjamānaṃ viya ahosi, evaṃ santepe “manoratho matthakaṃ pāpuṇissatī”ti mātuyā saddhiṃ nālapi.

Athassā rattiyaṃ accayena pātova sunando sārathi rathaṃ yojento devatānubhāvena mahāsattassa pāramitānubhāvena ca maṅgalarathe maṅgalaasse yojetvā rathaṃ rājadvāre ṭhapetvā mahātalaṃ abhiruhitvā sirigabbhaṃ pavisitvā devīṃ vanditvā

evamāha - “devi, mayhaṃ mā kujjha, rañño āṇā”ti vatvā puttāṃ āliṅgitvā nipannaṃ devīṃ piṭṭhihatthena apanetvā pupphakalāpaṃ viya kumāraṃ ukkhipitvā pāsādā otari. Tadā candādevī uraṃ paharitvā mahantena saddena paridevitvā mahātale ohīyi. Atha naṃ mahāsatto oloketvā “mayi akathente mātā hadayena phalitena marissatī”ti kathetukāmo hutvāpi “sace ahaṃ kathessāmi, soḷasa vassāni kato vāyāmo me mogho bhavissati, akathento panāhaṃ attano ca mātāpitūnañca mahājanassa ca paccayo bhavissāmī”ti adhivāsesi.

Atha naṃ sārathi rathaṃ āropetvā “pacchimadvārābhimukhaṃ rathaṃ pesessāmī”ti cintetvā rathaṃ pesesi. Tadā mahāsattassa pāramitānubhāvena devatāviggahito hutvā rathaṃ nivattāpetvā pācīnadvārābhimukhaṃ rathaṃ pesesi, atha rathacakkaṃ ummāre patihaññi. Mahāsattopi tassa saddaṃ sutvā “manoratho me matthakaṃ patto”ti suṭṭhutaṃ tuṭṭhacitto ahosi. Ratho nagarā nikkhamitvā devatānubhāvena tiyojanikaṃ ṭhānaṃ gato. Tattha vanaghaṭaṃ sārathissa āmakasusānaṃ viya upaṭṭhāsi. So “idaṃ ṭhānaṃ phāsuka”nti sallakkhetvā rathaṃ maggā okkamāpetvā maggapasse ṭhapetvā rathā oruyha mahāsattassa ābharaṇabhaṇḍaṃ omuñcitvā bhaṇḍikaṃ katvā ekamantaṃ ṭhapetvā kuddālaṃ ādāya rathassa avidūre ṭhāne catubbhittikaṃ āvāṭaṃ khaṇitum ārabhi.

Tato bodhisatto cintesi “ayaṃ me vāyāmakālo, ahañhi soḷasa vassāni hatthapāde na cālesim, kiṃ nu kho me balaṃ atthi, udāhu no”ti. So uṭṭhāya vāmahatthena dakkhiṇahatthaṃ, dakkhiṇahatthena vāmahatthaṃ parāmasanto ubhoḥi hatthehi pāde sambāhitvā rathā otaritum cittaṃ uppādesi. Tāvadevassa pādapatitaṭṭhāne vātapuṇṇabastacammaṃ viya mahāpathavī abbhuggantvā rathassa pacchimantaṃ āhacca aṭṭhāsi. Mahāsatto rathā otaritvā katipaye vāre aparāparaṃ caṅkamtivā “imināva niyāmena ekadivasaṃ yojanasatampi me gantum balaṃ atthi”ti ñatvā “sace, sārathi, mayā saddhiṃ virujjheyya, atthi nu kho me tena saha paṭivirujjhitaṃ bala”nti upadhārento rathassa pacchimantaṃ gahetvā kumārakānaṃ kīlanayānaṃ viya ukkhipitvā rathaṃ paribbhamento aṭṭhāsi. Athassa “atthi me tena saha paṭivirujjhitaṃ bala”nti sallakkhetvā pasādhanatthāya cittaṃ uppajji.

Taṃkhaṇaṇṇeva sakkassa bhavanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko āvajjento taṃ kāraṇaṃ ñatvā “temiyakumārassa manoratho matthakaṃ patto, idāni pasādhanatthāya cittaṃ uppannaṃ, kiṃ etassa mānusakena pasādhanenā”ti dibbapasādhanāṃ gāhāpetvā vissakammadevaputtaṃ pakkosāpetvā “tāta vissakamma devaputta, tvaṃ gaccha, kāsirājassa puttāṃ temiyakumāraṃ alaṅkarohī”ti āṇāpesi. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā tāvatimsabhavanato otaritvā tassa santikaṃ gantvā dasahi dussasahashehi veṭhanaṃ katvā dibbehi ceva mānusakehi ca alaṅkārehi sakkaṃ viya taṃ alaṅkaritvā sakaṭṭhānameva gato. So devarājalīlāya sārathissa khaṇanokāsaṃ gantvā āvāṭatīre ṭhatvā pucchanto tatiyaṃ gāthamāha -

- 3.** “Kiṃ nu santaramānova, kāsuraṃ khaṇasi sārathi;
Puṭṭho me samma akkhāhi, kiṃ kāsuraṃ karissasī”ti.

Tattha kāsunti āvāṭaṃ.

Taṃ sutvā sārathi āvāṭaṃ khaṇanto uddhaṃ anoloketvāva catutthaṃ gāthamāha -

- 4.** “Rañño mūgo ca pakkho ca, putto jāto acetaso;
Somhi rañña samajjhitaṃ, puttāṃ me nikhaṇaṃ vane”ti.

Tattha pakkhoti pīṭhasappī. “Mūgo”ti vacaneneva panassa badhirabhāvopi sijjhati badhirassa hi paṭivacanam kathetum asakkuṇeyyattā. Acetasoti acittako viya jāto. Soḷasa vassāni akathitattā evamāha. Samajjhittṭhoti āṇatto, pesitoti attho. Nikhaṇam vaneti vane nikhaṇeyyāsi.

Atha nam mahāsatto āha -

5. “Na badhiro na mūgosmi, na pakkho na ca vīkalo;
Adhammam sārathi kayirā, mam ce tvam nikhaṇam vane.
6. “Ūrū bāhuñca me passa, bhāsitañca suṇohi me;
Adhammam sārathi kayirā, mam ce tvam nikhaṇam vane”ti.

5-6. Tattha na badhiroti samma sārathi, sace tam rājā evarūpaṃ puttam mārāpetum āṇāpesi, aham pana evarūpo na bhavāmīti dīpetum evamāha. Mam ce tvam nikhaṇam vaneti sace badhirabhāvādivirahitam evarūpaṃ mam vane nikhaṇeyyāsi, adhammam kammaṃ kareyyāsīti attho. “Ūrū”ti idam so purimagātham sutvāpi nam anolokentameva disvā “alaṅkatasarīramassa dassessāmī”ti cintetvā āha. Tassattho - samma sārathi, ime kañcanakadalikkhandhasadise ūrū, kanakacchaviṃ bāhuñca me passa, madhuravacanañca me suṇāhīti.

Tato sārathi evam cintesi “ko nu kho esa, āgatakālato paṭṭhāya attānameva vaṇṇeti”ti. So āvāṭakhaṇanam pahāya uddham olokento tassa rūpasampattiṃ disvā “ayam puriso ko nu kho, manusso vā devo vā”ti ajānanto imam gāthamāha -

7. “Devatā nusi gandhabbo, adu sakko purindado;
Ko vā tvam kassa vā putto, katham jānemu tam maya”nti.

Athassa mahāsatto attānam ācikkhitvā dhammam desento āha -

8. “Namhi devo na gandhabbo, namhi sakko purindado;
Kāsirañño aham putto, yam kāsuyā nihaññasi.
9. “Tassa rañño aham putto, yam tvam sammūpajīvasi;
Adhammam sārathi kayirā, mam ce tvam nikhaṇam vane.
10. “Yassa rukkhassa chāyāya, nisīdeyya sayeyya vā;
Na tassa sākham bhañjeyya, mittadubbho hi pāpako.
11. “Yathā rukkho tathā rājā, yathā sākha tathā aham;
Yathā chāyūpagō poso, evam tvamasi sārathi;
Adhammam sārathi kayirā, mam ce tvam nikhaṇam vane”ti.

8-11. Tattha nihaññasīti nihanissasi. Yam tvam ettha nihanissāmīti saññāya kāsūṃ khaṇasi, so ahanti dīpeti. So “rājaputto aha”nti vuttepi na saddahatiyeva, madhurakathāya panassa bajjhivā dhammam suṇanto aṭṭhāsi. Mittadubbhoti paribhuttachāyassa rukkhassa pattam vā sākham vā aṅkuraṃ vā bhañjanto mittaghātako hoti lāmakapuriso, kimaṅgaṃ pana sāmiputtaghātako. Chāyūpagoti paribhogatthāya chāyam upagato puriso viya rājānam nissāya jīvamāno tvanti vadati.

So evaṃ kathentepi bodhisatte na saddahatiyeva. Atha mahāsatto “saddahāpessāmi na”nti devatānaṃ sādhuḥkārena ceva attano ghosena ca vanaghaṭaṃ unnādentō dasa mittapūjagāthā nāma ārabhi -

12. “Pahūtabhakkho bhavati, vippavutṭho sakaṃgharā;
Bahū naṃ upajīvanti, yo mittānaṃ na dubbhati.
13. “Yaṃ yaṃ janapadaṃ yāti, nigame rājadhāniyo;
Sabbattha pūjito hoti, yo mittānaṃ na dubbhati.
14. “Nāssa corā pasāhanti, nātimaññanti khattiyā;
Sabbe amitte tarati, yo mittānaṃ na dubbhati.
15. “Akkuddho sagharaṃ eti, sabhāyaṃ paṭinandito;
Ñātīnaṃ uttamo hoti, yo mittānaṃ na dubbhati.
16. “Sakkatvā sakkato hoti, garu hoti sagāravo;
Vaṇṇakittibhato hoti, yo mittānaṃ na dubbhati.
17. “Pūjako labhate pūjaṃ, vandako paṭivandanaṃ;
Yasokittiṇca pappoti, yo mittānaṃ na dubbhati.
18. “Aggi yathā pajjalati, devatāva virocāti;
Siriyā ajahito hoti, yo mittānaṃ na dubbhati.
19. “Gāvo tassa pajāyanti, khette vuttaṃ virūhati;
Vuttānaṃ phalamasnāti, yo mittānaṃ na dubbhati.
20. “Darito pabbatāto vā, rukkhato patito naro;
Cuto patiṭṭhaṃ labhati, yo mittānaṃ na dubbhati.
21. “Virūḷhamūlasantānaṃ, nigrodhamiva māluto;
Amittā nappasāhanti, yo mittānaṃ na dubbhatī”ti.

12-21. Tattha sakaṃ gharāti sakagharā, ayameva vā pāṭho. Na dubbhatīti na dussati. Mittānanti buddhādīnaṃ kalyāṇamittānaṃ na dubbhati. “Sabbattha pūjito hoti”ti idaṃ sīvalivatthunā vaṇṇetabbaṃ. Na pasāhantīti pasayhakāraṃ kātuṃ na sakkonti. Idaṃ saṃkiccasāmaṇeravatthunā dīpetabbaṃ. “Nātimaññanti khattiyā”ti idaṃ jotikaseṭṭhivatthunā dīpetabbaṃ. Taratīti atikkamati. Sagharanti attagharā. Mittānaṃ dubbhanto attano gharaṃ āgacchantopi ghaṭṭitacitto kuddhova āgacchati, ayaṃ pana akuddhova sakagharā eti. Paṭinanditoti bahūnaṃ sannipātaṭṭhāne amittadubbhino guṇakathaṃ kathenti, tāya so paṭinandito hoti pamuditacitto.

Sakkatvā sakkato hotīti paraṃ sakkatvā sayampi parehi sakkato hoti. Garu hoti sagāravoti paresu sagāravo sayampi parehi garuko hoti. Vaṇṇakittibhatoti bhatavaṇṇakitti, guṇaṇceva kittisaddaṇca ukkhipitvā caranto nāma hotīti attho. Pūjakoti mittānaṃ pūjako hutvā sayampi pūjaṃ labhati. Vandakoti buddhādīnaṃ kalyāṇamittānaṃ vandako hutvā punabbhave paṭivandanaṃ labhati. Yasokittiṇcāti issariyaparivāraṇceva guṇakittiṇca pappoti. Imāya gāthāya cittagahapatino vatthu kathetabbaṃ.

Pajjalatīti issariyaparivārena pajjalati. Siriyā ajahito hotīti ettha anāthapiṇḍikassa vatthu kathetabbaṃ. Asnātīti paribhuñjati. “Patitṭhaṃ labhatī”ti idaṃ cūḷapadumajātena dīpetabbaṃ. Virūḷhamūlasantānanti vaḍḍhitamūlapārohaṃ. Amittā nappasāhantīti ettha kuraraghariyasoṇattherassa mātu gehaṃ paviṭṭhacoravatthu kathetabbaṃ.

Sunando sārathi ettakāhi gāthāhi dhammaṃ desentampi taṃ asañjānitvā “ko nu kho aya”nti āvāṭakhaṇanaṃ pahāya rathasamīpaṃ gantvā tattha tañca pasādhanabhaṇḍaṇca ubhayaṃ adisvā puna āgantvā olokento taṃ sañjānitvā tassa pādesu patitvā añjaliṃ paggayha yācanto imaṃ gāthamāha -

- 22.** “Ehi taṃ paṭinessāmi, rājaputta sakaṃ gharaṃ;
Rajjaṃ kārehi bhaddante, kiṃ araññe karissasī”ti.

Atha naṃ mahāsatto āha -

- 23.** “Alaṃ me tena rajjena, ñātakehi dhanena vā;
Yaṃ me adhammacariyāya, rajjaṃ labbhettha sārathī”ti.

Tattha alanti paṭikkhepavacanaṃ.

Sārathi āha -

24. “Puṇṇapattaṃ maṃ lābhehi, rājaputta ito gato;
Pitā mātā ca me dajjuṃ, rājaputta tayī gate.
25. “Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā;
Tepi attamanā dajjuṃ, rājaputta tayī gate.
26. “Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā;
Tepi attamanā dajjuṃ, rājaputta tayī gate.
27. “Bahudhaññā jānapadā, negamā ca samāgatā;
Upāyanāni me dajjuṃ, rājaputta tayī gate”ti.

24-27. Tattha puṇṇapattanti tuṭṭhidāyaṃ. Dajjunti sattaratanavassaṃ vassantā viya mama ajjhāsayaṃpūraṇaṃ tuṭṭhidāyaṃ dadeyyuṃ. Idaṃ so “appeva nāma mayi anukampāya gaccheyyā”ti cintetvā āha. Vesiyānā cāti vessā ca. Upāyanānīti paṇṇākārāni.

Atha naṃ mahāsatto āha -

28. “Pitu mātu cahaṃ catto, raṭṭhassa nigamassa ca;
Atha sabbakumārānaṃ, natthi mayhaṃ sakaṃ gharaṃ.
29. “Anuññāto ahaṃ matyā, sañcatto pitarā mahaṃ;
Ekoraññe pabbajito, na kāme abhipatthaye”ti.

28-29. Tattha pitu mātu cāti pitarā ca mātārā ca ahaṃ catto. Itaresupi eseṇa nayo. Matyāti samma sārathi, ahaṃ sattāhaṃ rajjaṃ paricchinditvā varaṃ gaṇhantiyā mātārā anuññāto nāma. Sañchattoti suṭṭhu catto. Pabbajitoti pabbajitvā araññe vasanatthāya nikkhantoti attho.

Evaṃ mahāsattassa attano guṇe kathentassa pīti uppajji, tato pītivegena udānaṃ udānento āha -

30. “Api ataramānānaṃ, phalāsāva samijjhati;
Vipakkabrahmacariyosmi, evaṃ jānāhi sārathi.
31. “Api ataramānānaṃ, sammadattho vipaccati;
Vipakkabrahmacariyosmi, nikkhanto akutobhaya”ti.

30-31. Tattha phalāsāvāti ataramānassa mama soḷasavassehi katavāyāmassa samiddhaṃ ajjhāsayaphalaṃ dassetuṃ evamāha. Vipakkabrahmacariyosmīti niṭṭhappattamanoratho. Sammadattho vipaccatīti sammā upāyena kāraṇena kattabbakiccaṃ sampajjati.

Sārathi āha -

- 32.** “Evaṃ vaggukatho santo, visaṭṭhavadano ca;
Kasmā pitu ca mātucca, santike na bhaṇī tadā”ti.

Tattha vaggukathoti sakhalakatho.

Tato mahāsatto āha -

33. “Nāhaṃ asandhitā pakkho, na badhiro asotatā;
Nāhaṃ ajivhatā mūgo, mā maṃ mūgamadhārayi.
34. “Purimaṃ sarāmahaṃ jātiṃ, yattha rajjamakārayiṃ;
Kārayitvā tahiṃ rajjaṃ, pāpatthaṃ nirayaṃ bhusaṃ.
35. “Vīsatiñceva vassāni, tahiṃ rajjamakārayiṃ;
Asītivassasahassāni, nirayamhi apaccisaṃ.
36. “Tassa rajjassahaṃ bhīto, mā maṃ rajjābhiseccayūṃ;
Tasmā pitu ca mātucca, santike na bhaṇiṃ tadā.
37. “Ucchaṅge maṃ nisādetvā, pitā atthānusāsati;
Ekaṃ hanatha bandhatha, ekaṃ khārāpatacchikaṃ;
Ekaṃ sūlasmiṃ uppetha, iccassa manusāsati.
38. “Tāyāhaṃ pharusāṃ sutvā, vācāyo samudīritā;
Amūgo mūgavaṇṇena, apakkho pakkhasammato;
Sake muttakarīsasmiṃ, acchāhaṃ samparipluto.
39. “Kasirañca parittañca, tañca dukkhena saṃyutaṃ;
Komaṃ jīvitamāgamma, veraṃ kayirātha kenaci.
40. “Paññāya ca alābhena, dhammassa ca adassanā;
Komaṃ jīvitamāgamma, veraṃ kayirātha kenaci.
41. “Api ataramānānaṃ, phalāsāva samijjhati;
Vipakkabrahmacariyosmi, evaṃ jānāhi sārathi.

42. “Api ataramānānaṃ, sammadattho vipaccati;
Vipakkabrahmacariyosmi, nikkhanto akutobhaya”ti.

33-42. Tattha asandhitāti sandhīnaṃ abhāvena. Asotatāti sotānaṃ abhāvena. Ajivhatāti samparivattanajivhāya abhāvena mūgo ahaṃ na bhavāmi. Yatthāti yāya jātiyā bārāṇasinagare rajjaṃ akārayiṃ. Pāpatthanti pāpataṃ. Patito asmīti vadati. Rajjābhisecayunti rajje abhisecayuṃ. Nisādetvāti nisīdāpetvā. Atthānusāsātīti atthaṃ anusāsati. Khārāpatacchikanti sattīhi paharivā khārāhi patacchikaṃ karotha. Uppethāti āvunatha. Iccassa manusāsātīti evamassa atthaṃ anusāsati. Tāyāhanti tāyo vācāyo ahaṃ. Pakkhasammatoti pakkho iti sammato ahoṣiṃ. Acchāhanti acchiṃ ahaṃ, avasinti attho. Sampariplutoti samparikiṇṇo, nimuggo hutvāti attho.

Kasiranti dukkhaṃ. Parittanti appaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti - sammasārathi, sacepi sattānaṃ jīvitaṃ dukkhampi samānaṃ bahuciraṭṭhitikaṃ bhaveyya, pattheyya, parittampi samānaṃ sace sukhaṃ bhaveyya, pattheyya, idaṃ pana kasirañca parittañca sakalena vaṭṭadukkhena saṃyuttaṃ sannihitaṃ omadditaṃ. Komanti ko imaṃ. Veranti pāṇātipātādipañcavidhaṃ veraṃ. Kenacīti kenaci kāraṇena. Paññāyāti vipassanāpaññāya alābhena. Dhammassāti sotāpattimaggaṃ adassanena. Puna udānagāthāyo agantukāmatāya thirabhāvadassanatthaṃ kathesi.

Taṃ sutvā sunando sārathi “ayaṃ kumāro evarūpaṃ rajjasiriṃ kuṇapaṃ viya chaḍḍetvā attano adhiṭṭhānaṃ abhinditvā “pabbajissāmīti araññaṃ pavittṭho, mama iminā dujjīvitena ko attho, ahampi tena saddhiṃ pabbajissāmī”ti cintetvā imaṃ gāthamāha -

- 43.** “Ahampi pabbajissāmi, rājaputta tavantike;
Avhāyassu maṃ bhaddante, pabbajjā mama rucātī”ti.

Tattha tavantiketi tava santike. Avhāyassūti “ehi pabbajāhī”ti pakkosassu.

Evaṃ tena yācitopi mahāsatto “sacāhaṃ idāneva taṃ pabbājessāmi, mātāpitāro idha nāgacchissanti, atha nesaṃ parihāni bhavissanti, ime assā ca ratho ca pasādhanabhaṇḍaṃ idheva nassissanti, ‘yakkho so, khādito nu kho tena sārathī’ti garahāpi me uppajjissatī”ti cintetvā attano ca garahāmocanatthaṃ mātāpitūnañca vuḍḍhiṃ sampassanto asse ca rathañca pasādhanabhaṇḍaṃ tassa iṇaṃ katvā dassento imaṃ gāthamāha -

- 44.** “Rathaṃ niyyādayitvāna, anaṇo ehi sārathi;
Anaṇassa hi pabbajjā, etaṃ isīhi vaṇṇita”nti.

Tattha etanti etaṃ pabbajjākaraṇaṃ buddhādīhi isīhi vaṇṇitaṃ pasatthaṃ thomitaṃ.

Taṃ sutvā sārathi “sace mayi nagaraṃ gate esa aññattha gaccheyya, pitā cassa imaṃ pavattiṃ sutvā ‘puttaṃ me dassehī’ti puna āgato imaṃ na passeyya, rājadaṇḍaṃ me kareyya, tasmā ahaṃ attano guṇaṃ kathetvā aññatthāgamanatthāya paṭiññaṃ gaṇhissāmī”ti cinto gāthādvayamāha -

45. “Yadeva tyāhaṃ vacanaṃ, akaraṃ bhaddamatthu te;
Tadeva me tvaṃ vacanaṃ, yācito kattumarahasi.

46. “Idheva tāva acchassu, yāva rājānamānaye;
Apeva te pitā disvā, patito sumano siyā”ti.

Tato mahāsatto āha -

47. “Karomi te taṃ vacanaṃ, yaṃ maṃ bhaṇasi sārathi;
Ahampi daṭṭhukāmosmi, pitaraṃ me idhāgataṃ.

48. “Ehi samma nivattassu, kusalaṃ vajjāsi ñātināṃ;
Mātaraṃ pitaraṃ mayhaṃ, vutto vajjāsi vandana”nti.

45-48. Tattha karomi tetanti karomi te etaṃ vacanaṃ. Ehi samma nivattassūti samma sārathi, tattha gantvā ehi, ettova khippameva nivattassu. Vutto vajjāsīti mayā vutto hutvā “putto vo temiyakumāro vandatī”ti vandanaṃ vadeyyāsīti attho.

Iti vatvā mahāsatto suvaṇṇakadali viya onamitvā pañcapatiṭṭhitena bārāṇasinagarābhīmukho mātāpitara vanditvā sārathissa sāsaṇaṃ adāsi. So sāsaṇaṃ gahetvā kumāraṃ padakkhiṇaṃ katvā rathamāruya nagarābhīmukho pāyāsi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

49. “Tassa pāde gahetvāna, katvā ca naṃ padakkhiṇaṃ;
Sārathi rathamāruya, rājadvāraṃ upāgamī”ti.

Tassattho - bhikkhave, evaṃ vutto so sārathi, tassa kumārassa pāde gahetvā taṃ padakkhiṇaṃ katvā rathaṃ āruya rājadvāraṃ upāgamīti.

Tasmiṃ khaṇe candādevī sīhapañjaraṃ vivaritvā “kā nu kho me puttassa pavattī”ti sārathissa āgamanamaggaṃ oloketi taṃ ekakaṃ āgacchantaṃ disvā uraṃ paharitvā paridevi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

50. “Suññaṃ mātā rathaṃ disvā, ekaṃ sārathimāgataṃ;
Assupuññehi nettehi, rodanti naṃ udikkhati.

51. “Ayaṃ so sārathi eti, nihantvā mama atrajaṃ;
Nihato nūna me putto, pathabyā bhūmivaḍḍhano.

52. “Amittā nūna nandanti, patitā nūna verino;
Āgataṃ sārathim disvā, nihantvā mama atrajaṃ.

53. “Suññaṃ mātā rathaṃ disvā, ekaṃ sārathimāgataṃ;
Assupuññehi nettehi, rodanti paripucchi naṃ.

54. “Kiṃ nu mūgo kiṃnu pakkho, kiṃnu so vilapī tadā;
Nihaññaṃāno bhūmiyā, taṃ me akkhāhi sārathi.

55. “Kathaṃ hatthehi pādehi, mūgapakkho vivajjayi;
Nihaññaṃāno bhūmiyā, taṃ me akkhāhi pucchito”ti.

50-55. Tattha mātāti temiyakumārassa mātā. Pathabyā bhūmivaḍḍhanoti so mama putto bhūmivaḍḍhano hutvā pathabyā nihato nūna. Rodanti paripucchi nanti taṃ rathaṃ ekamantaṃ ṭhapetvā mahātalaṃ abhiruya candādeviṃ vanditvā ekamante ṭhitaṃ sārathim paripucchi. Kinnūti kiṃ nu so mama putto mūgo eva pakkho eva. Tadāti yadā naṃ tvaṃ kāsuyaṃ pakkhipitvā kuddālena matthake pahari, tadā.

Nihaññamāno bhūmiyāti tayā bhūmiyaṃ nihaññamāno kiṃ nu vilapi. Taṃ meti taṃ sabbaṃ aparihāpetvā me akkhāhi. Vivajjayīti “apehi sārathi, mā maṃ mārehī”ti kathaṃ hatthehi pādehi ca phandanto taṃ apanudi, taṃ me kathehīti attho.

Tato sārathi āha -

- 56.** “Akkheyyaṃ te ahaṃ ayye, dajjāsi abhayaṃ mama;
Yaṃ me sutāṃ vā diṭṭhaṃ vā, rājaputtassa santike”ti.

Tattha dajjāsīti sace abhayaṃ dadeyyāsi, so idaṃ “sacāhaṃ ‘tava putto neva mūgo na pakkho madhurakatho dhammakathiko’ti vakkhāmi, atha ‘kasmā taṃ gahetvā nāgatosī’ti rājā kuddho rājadaṇḍampi me kareyya, abhayaṃ tāva yācissāmī”ti cintetvā āha.

Atha naṃ candādevī āha -

57. “Abhayaṃ samma te dammi, abhīto bhaṇa sārathi;
Yaṃ te sutāṃ vā diṭṭhaṃ vā, rājaputtassa santike”ti.

Tato sārathi āha -

58. “Na so mūgo na so pakkho, visaṭṭhavadano ca so;
Rajjassa kira so bhīto, akarā ālaye bahū.
59. “Purimaṃ sarati so jātiṃ, yattha rajjamakārayi;
Kārayitvā tahiṃ rajjaṃ, pāpattha nirayaṃ bhusaṃ.
60. “Vīsatiñceva vassāni, tahiṃ rajjamakārayi;
Asītivassasahassāni, nirayamhi apacci so.
61. “Tassa rajjassa so bhīto, mā maṃ rajjābhisecayaṃ;
Tasmā pitu ca mātucca, santike na bhaṇī tadā.
62. “Aṅgapaccaṅgasampanno, ārohapariṇāhavā;
Visaṭṭhavadano pañño, magge saggassa tiṭṭhati.
63. “Sace tvaṃ daṭṭhukāmāsi, rājaputtaṃ tavatrajaṃ;
Ehi taṃ pāpayissāmi, yattha sammati temiyo”ti.

57-63. Tattha visaṭṭhavadanoti apalibuddhakatho. Akarā ālaye bahūti tumhākaṃ vañcanāni bahūni akāsi. Paññoti paññavā. Sace tvanti rājānaṃ dhuraṃ katvā ubhopi te evamāha. Yattha sammati temiyoti yattha vo putto mayā gahitapaṭiñño hutvā acchati, tattha pāpayissāmi, idāni papañcaṃ akatvā lahuṃ gantuṃ vaṭṭatīti āha.

Kumāro pana sārathiṃ pesetvā pabbajitukāmo ahosi. Tadā sakko tassa manāṃ ṇatvā tasmīṃ khaṇe vissakammadevaputtaṃ pakkosāpetvā “tāta vissakammadevaputta, temiyakumāro pabbajitukāmo, tvaṃ tassa paṇṇasālañca pabbajitaparikkhārañca māpetvā ehī”ti pesesi. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā vegena gantvā tiyojanike vanasaṇḍe attano iddhibalena ramaṇiyaṃ assamaṃ māpetvā rattitṭhānadivāṭṭhānañca pokkharāṇiñca āvāṭaṇca akālaphalasampannaṃ rukkhāñca katvā paṇṇasālasamīpe catuvīsatihatthappamāṇaṃ caṅkamaṃ māpetvā antocaṅkame ca phalikavaṇṇaṃ ruciraṃ vālukaṃ okiritvā sabbe pabbajitaparikkhāre

māpetvā “ye pabbajitukāmā, te ime gahetvā pabbajantū”ti bhittiyaṃ akkharāni likhitvā caṇḍavāle ca amanāpasadde sabbe migapakkhino ca palāpetvā sakatṭhānameva gato.

Tasmiṃ khaṇe mahāsatto taṃ disvā sakkadattiyabhāvaṃ ñatvā, paṇṇasālaṃ pavisitvā vatthāni apanetvā, rattavākacīraṃ nivāsetvā ekaṃ pārupitvā ajinacammaṃ ekaṃse katvā jaṭāmaṇḍalaṃ bandhitvā kājaṃ aṃse katvā kattaradaṇḍamādāya paṇṇasālato nikkhamitvā pabbajitasiriṃ samubbahanto aparāparaṃ caṅkamitvā “aho sukhaṃ, aho sukha”nti udānaṃ udānento paṇṇasālaṃ pavisitvā katṭhattharaṇe nisinno pañca abhiññā aṭṭha samāpattiyo ca nibbattetvā sāyanhasamaye paṇṇasālato nikkhamitvā caṅkamanakoṭiyaṃ ṭhitakārarukkhato paṇṇāni gahetvā, sakkadattiyabhājane aloṇake atakke nidhūpane udaye sedetvā amataṃ viya paribhuñjitvā cattāro brahmavihāre bhāvetvā tattha vāsaṃ kappesi.

Kāsirājāpi sunandasārathissa vacanaṃ sutvā mahāsenaguttaṃ pakkosāpetvā taramānarūpova gamanasajjaṃ kāretuṃ āha -

64. “Yojayantu rathe asse, kacchaṃ nāgāna bandhatha;
Udīrayantu saṅkhapaṇavā, vādantu ekapokkharā.
65. “Vādantu bherī sannaddhā, vaggū vādantu dundubhī;
Negamā ca maṃ anventu, gacchaṃ puttānivedako.
66. “Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā;
Khippaṃ yānāni yojentu, gacchaṃ puttānivedako.
67. “Hatthārohā anīkatṭhā, rathikā pattikārakā;
Khippaṃ yānāni yojentu, gacchaṃ puttānivedako.
68. “Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā;
Khippaṃ yānāni yojentu, gacchaṃ puttānivedako”ti.

64-68. Tattha udīrayantūti saddaṃ muñcantu. Vāyantūti vajjantu. Ekapokkharāti ekamukhabheriyo. Sannaddhāti suṭṭhu naddhā. Vaggūti madhurassarā. Gacchanti gamissāmi. Puttānivedakoti puttassa nivedako ovādako hutvā gacchāmi. Taṃ ovaditvā mama vacanaṃ gāhāpetvā tattheva taṃ ratanarāsīmhi ṭhapetvā abhisiñcitvā ānetuṃ gacchāmīti adhippāyenevamāha. Negamāti kuṭumbikajanā. Samāgatāti sannipatitā hutvā.

Evaṃ raññā āṇattā sārathino asse yojetvā rathe rājadvāre ṭhapetvā rañño ārocesuṃ. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

- 69.** “Asse ca sārathī yutte, sindhave sīghavāhane;
Rājadvāraṃ upāgacchuṃ, yuttā deva ime hayā”ti.

Tattha asseti sindhave sindhavajātike sīghavāhane javasampanne asse ādāya. Sārathīti sārathino. Yutteti rathesu yojite. Upāgacchunti te rathesu yutte asse ādāya āgamaṃsu, āgantvā ca pana “yuttā, deva, ime hayā”ti ārocesuṃ.

Tato sārathīnaṃ vacanaṃ sutvā rājā upaḍḍhagāthamāha -

- 70.** “Thūlā javena hāyanti, kisā hāyanti thāmunā”ti.

Taṃ sutvā sārathinopi upaḍḍhagāthamāhaṃsu -
“Kise thūle vivajjetvā, saṃsaṭṭhā yojitā hayā”ti.

Tassattho - deva, kise ca thūle ca evarūpe asse aggaṇhitvā vayena vaṇṇena javena balena sadisā hayā yojitāti.

Atha rājā puttassa santikaṃ gacchanto cattāro vaṇṇe aṭṭhārasa seniyo sabbañca balakāyaṃ sannipātāpesi. Tassa sannipātentasseva tayo divasā atikkantā. Atha catutthe divase kāsirājā nagarato nikkhamitvā gahetabbayuttakaṃ gāhāpetvā assamapadaṃ gantvā puttana saddhiṃ paṭinandito paṭisanthāramakāsi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

71. “Tato rājā taramāno, yuttamāruyha sandanaṃ;
Itthāgāraṃ ajjhabhāsi, sabbāva anuyātha maṃ.
72. “Vāḷabījanimuṇhīsaṃ, khaggaṃ chattañca paṇḍaraṃ;
Upādhī rathamāruyha, suvaṇṇehi alaṅkatā.
73. “Tato sa rājā pāyāsi, purakkhatvāna sārathiṃ;
Khippameva upāgacchi, yattha sammatti temiyo.
74. “Tañca disvāna āyantaṃ, jalantamiva tejasā;
Khattasaṅghaparibhūḷhaṃ, temiyo etadabravi.
75. “Kacci nu tāta kusalaṃ, kacci tāta anāmayaṃ;
Sabbā ca rājakaṇṇāyo, arogā mayha mātaro.
76. “Kusalañceva me putta, atho putta anāmayaṃ;
Sabbā ca rājakaṇṇāyo, arogā tuyha mātaro.
77. “Kacci amajjapo tāta, kacci te suramappiyaṃ;
Kacci sacce ca dhamme ca, dāne te ramate mano.
78. “Amajjapo ahaṃ putta, atho me suramappiyaṃ;
Atha sacce ca dhamme ca, dāne me ramate mano.
79. “Kacci arogaṃ yoggaṃ te, kacci vahati vāhanaṃ;
Kacci te byādhayo natthi, sarīrassupatāpanā.
80. “Atha arogaṃ yoggaṃ me, atho vahati vāhanaṃ;
Atha me byādhayo natthi, sarīrassupatāpanā.
81. “Kacci antā ca te phītā, majjhe ca bahalā tava;
Koṭṭhāgārañca kosaṇca, kacci te paṭisanthataṃ.
82. “Atha antā ca me phītā, majjhe ca bahalā mama;
Koṭṭhāgārañca kosaṇca, sabbam me paṭisanthataṃ.
83. “Svāgataṃ te mahārāja, atho te adurāgataṃ;
Paṭiṭṭhapentu pallaṅkaṃ, yattha rājā nisakkatī”ti.

71-83. Tattha upādhī rathamāruyhāti suvaṇṇapādukā ca ratham āropentūti attho. Ime tayo pāde puttassa tattheva abhisekakaraṇatthāya “pañca rājakakudhabhaṇḍāni gaṇhathā”ti āṇāpento rājā āha. Suvaṇṇehi alaṅkatāti idaṃ pādukaṃ sandhāyāha. Upāgacchīti upāgato ahosi. Kāya velāyāti? Mahāsattassa kārapaṇṇāni pacitvā nibbāpentassa nisinnavelāya. Jalantamiva tejasāti rājatejena jalantaṃ viya. Khattasaṅghapariyūḷhanti kathāphāsukena amaccasaṅghena parivutaṃ, khattiyasamūhehi vā parivāritaṃ. Etadabravīti kāsirājānaṃ bahi khandhāvāraṃ nivāsāpetvā padasāva paṇṇasālaṃ āgantvā taṃ vanditvā nisinnaṃ paṭisanthāraṃ karonto etaṃ vacanaṃ abravi.

Kusalaṃ anāmayanti ubhayenapi padena ārogyameva pucchati. Kacci amajjapoti kacci majjaṃ na pivasīti pucchati. “Appamatto”tipi pāṭho, kusaladhammesu nappamajjasīti attho. Suramappiyanti surāpānaṃ appiyaṃ. “Suramappiyā”tipi pāṭho, surā appiyāti attho. Dhammeti dasavidhe rājadhamme. Yogganti yuge yuñjitabbaṃ te tava assaṅgaṇḍikaṃ. Kacci vahaṭīti kacci arogaṃ hutvā vahaṭi. Vāhananti hatthiassādi sabbaṃ vāhanaṃ. Sarīrassupatāpanāti sarīrassa upatāpakarā. Antāti paccantajanapadā. Phīṭāti iddhā subhikkhā, vatthābharaṇehi vā annapānehi vā paripuṇṇā gāḷhavāsā. Majjhe cāti raṭṭhassa majjhe. Bahalāti gāmanigamā ghanavāsā. Paṭisanthatanti paṭicchāditāṃ guttaṃ, paripuṇṇaṃ vā. Yattha rājā nisakkaṭīti yasmiṃ pallaṅke rājā nisīdissati, taṃ paññāpentūti vadati.

Rājā mahāsatte gāravena pallaṅke na nisīdati. Atha mahāsatto “sace pallaṅke na nisīdati, paṇṇasanthāraṃ paññāpethā”ti vatvā tasmīṃ paññatte nisīdanatthāya rājānaṃ nimantento gāthamāha -

84. “Idheva te nisīdassu, niyate paṇṇasanthare;
Etto udakamādāya, pāde pakkhālayassu te”ti.

Tattha niyateti susanthate. Ettoti paribhogaudakaṃ dassento āha.

Rājā mahāsatte gāravena paṇṇasanthārepi anisīditvā bhūmiyaṃ eva nisīdi. Mahāsattopi paṇṇasālaṃ pavisitvā taṃ kārapaṇṇakaṃ nīharitvā rājānaṃ tena nimantento gāthamāha -

85. “Idampi paṇṇakaṃ mayhaṃ, randhaṃ rāja aloṇakaṃ;
Paribhuñja mahārāja, pāhuno mesidhāgato”ti.

Atha naṃ rājā āha -

86. “Na cāhaṃ paṇṇaṃ bhuñjāmi, na hetāṃ mayha bhojanaṃ;
Sālīnaṃ odanaṃ bhuñje, suciṃ maṃsūpasecana”nti.

85-86. Tattha na cāhanti paṭikkhepavacanaṃ.

Rājā tathārūpaṃ attano rājabhojanaṃ vaṇṇetvā tasmīṃ mahāsatte gāravena thokaṃ paṇṇakaṃ hatthatale ṭhapetvā “tāta, tvaṃ evarūpaṃ bhojanaṃ bhuñjasī”ti puttana saddhiṃ piyakathaṃ kathento nisīdi. Tasmīṃ khaṇe candādevī orodhena parivutā ekamaggena āgantvā bodhisattassa assamapadaṃ patvā piyaputtaṃ disvā tattheva patitvā visaññī ahosi. Tato paṭiladdhassāsā patitaṭṭhānato utṭhahitvā āgantvā bodhisattassa pāde dāḷhaṃ gahetvā vanditvā assupuṇṇehi nettehi roditvā vandanaṭṭhānato utṭhāya ekamantaṃ nisīdi. Atha naṃ rājā “bhadde, tava puttassa bhojanaṃ passāhī”ti vatvā thokaṃ paṇṇakaṃ tassā hatthe ṭhapetvā sesaitthīnampi

thokaṃ thokaṃ adāsi. Tā sabbāpi “sāmi, evarūpaṃ bhojanaṃ bhuñjasī”ti vadantiyo taṃ gahetvā attano attano sīse katvā “atidukkaraṃ karosi, sāmi”ti vatvā namassamānā nisīdiṃsu. Rājā puna “tāta, idaṃ mayhaṃ acchariyaṃ hutvā upaṭṭhātī”ti vatvā imaṃ gāthamāha -

87. “Accherakaṃ maṃ paṭibhāti, ekakampi rahogataṃ;
Edisaṃ bhuñjamānānaṃ, kena vaṇṇo pasīdatī”ti.

Tattha ekakanti tāta, taṃ ekakampi rahogataṃ iminā bhojanena yāpentaṃ disvā mama acchariyaṃ hutvā upaṭṭhātī. Edisanti evarūpaṃ alonakaṃ atakkaṃ nidhūpanaṃ randhaṃ pattaṃ bhuñjantānaṃ kena kāraṇena vaṇṇo pasīdatīti naṃ pucchi.

Athassa so ācikkhanto āha -

88. “Eko rāja nipajjāmi, niyate paṇṇasanthare;
Tāya me ekaseyyāya, rāja vaṇṇo pasīdati.
89. “Na ca nettiṃsabandhā me, rājarakkhā upaṭṭhitā;
Tāya me sukhaseyyāya, rājavaṇṇo pasīdati.
90. “Atītaṃ nānusocāmi, nappajappāmināgataṃ;
Paccuppanna yāpemi, tena vaṇṇo pasīdati.
91. “Anāgatappajappāya, atītassānusocanā;
Etena bālā sussanti, naḷova harito luto”ti.

88-91. Tattha nettiṃsabandhāti khaggabandhā. Rājarakkhāti rājānaṃ rakkhitā. Nappajappāmīti na patthemī. Haritoti haritavaṇṇo. Lutoti luñcitvā ātape khittanaḷo viya.

Atha rājā “idheva naṃ abhisiñcitvā ādāya gamissāmī”ti cintetvā rajjena nimantento āha -

92. “Hatthānīkaṃ rathānīkaṃ, asse pattī ca vaminno;
Nivesanāni rammāni, ahaṃ putta dadāmi te.
93. “Itthāgārampi te dammi, sabbālaṅkārabhūsitāṃ;
Tā putta paṭipajjassu, tvaṃ no rājā bhavissasi.
94. “Kusalā naccagītassa, sikkhitā cāturitthiyo;
Kāme taṃ ramayissanti, kiṃ araṇṇe karissasi.
95. “Paṭirājūhi te kaṇṇā, ānayissaṃ alaṅkatā;
Tāsu putte janetvāna, atha pacchā pabbajissasi.
96. “Yuvā ca daharo cāsi, paṭhamuppattiko susu;
Rajjaṃ kārehi bhaddante, kiṃ araṇṇe karissasi”ti.

92-96. Tattha hatthānīkanti dasahatthito paṭṭhāya hatthānīkaṃ nāma, tathā rathānīkaṃ. Vamminoti vammabaddhasūrayodhe. Kusalāti chekā. Sikkhitāti aññesupi itthikiccesu sikkhitā. Cāturitthiyoti caturā vilāsā itthiyo, atha vā caturā nāgarā itthiyo,

atha vā caturā nāma nāṭakitthiyo. Paṭirājūhi te kañṇāti añṇehi rājūhi tava
rājakañṇāyo ānayissāmi. Yuvāti yobbanappatto. Daharoti taruṇo. Paṭhamuppattikoti
paṭhamavayena uppattito samuggato. Susūti atitaruṇo.

Ito paṭṭhāya bodhisattassa dhammakathā hoti -

97. “Yuvā care brahmacariyaṃ, brahmacārī yuvā siyā;
Daharassa hi pabbajjā, etaṃ isīhi vaṇṇitaṃ.
98. “Yuvā care brahmacariyaṃ, brahmacārī yuvā siyā;
Brahmacariyaṃ carissāmi, nāhaṃ rajjena matthiko.
99. “Passāmi vohaṃ daharaṃ, amma tāta vadantaraṃ;
Kicchāladdhaṃ piyaṃ puttāṃ, appatvāva jaraṃ matāṃ.
100. “Passāmi vohaṃ dahariṃ, kumāriṃ cārudassaniṃ;
Navavaṃsakaḷīraṃva, paluggaṃ jīvitaṃ.
101. “Daharāpi hi mīyanti, narā ca atha nāriyo;
Tattha ko vissase poso, ‘daharomhī’ti jīvite.
102. “Yassa ratyā vivasāne, āyu appataraṃ siyā;
Appodakeva macchānaṃ, kiṃ nu komāraṃ tahiṃ.
103. “Niccamaḃbhāhato loko, niccañca parivārito;
Amoghāsu vajantīsu, kiṃ maṃ rajjebhisiñcasī’ti.

Kāsirājā āha -

104. “Kena mabbhāhato loko, kena ca parivārito;
Kāyo amoghā gacchanti, taṃ me akkhāhi pucchito’ti.

Bodhisatto āha -

105. “Maccunābbhāhato loko, jarāya parivārito;
Ratyo amoghā gacchanti, evaṃ jānāhi khattiya.
106. “Yathāpi tante vitate, yaṃ yadevūpavīyati;
Appakaṃ hoti vetabbaṃ, evaṃ maccāna jīvitaṃ.
107. “Yathā vārivaho pūro, gacchaṃ nupanivattati;
Evamāyu manussānaṃ, gacchaṃ nupanivattati.
108. “Yathā vārivaho pūro, vahe rukkhepakūlaje;
Evaṃ jarāmarāṇena, vuyhante sabbapāṇino’ti.

97-108. Tattha brahmacārī yuvā siyāti brahmacariyaṃ caranto yuvā bhaveyya. Isīhi
vaṇṇitanti buddhādīhi isīhi thomitaṃ pasatthaṃ. Nāhaṃ rajjena matthikoti ahaṃ
rajjena atthiko na homi. Amma tāta vadantaranti “amma, tātā’ti vadantaṃ.
Palugganti maccunā luñcitvā gahitaṃ. Yassa ratyā vivasāneti mahārāja, yassa
mātukucchimhi paṭisandhiggahaṇakālato paṭṭhāya rattidivātikkamena appataraṃ āyu
hoti. Komāraṃ tahinti tasmiṃ vaye taruṇabhāvo kiṃ karissati.

Kena mabbhāhatoti kena abbhāhato. Idaṃ rājā saṃkhittena bhāsitaṃ atthaṃ ajānantova pucchati. Ratyoti rattiyo. Tā hi imesaṃ sattānaṃ āyuñca vaṇṇaṃca balañca khepentiyo eva gacchanti amoghā gacchanti nāmāti veditabbaṃ. Yaṃ yadevūpavīyatīti yaṃ yaṃ tantaṃ upavīyati. Vetabbanti tantasmīṃ vīte sesaṃ vetabbaṃ yathā appakaṃ hoti, evaṃ sattānaṃ jīvitaṃ. Nupanivattatīti tasmīṃ tasmīṃ khaṇe gataṃ gatameva hoti, na upanivattati. Vahe rukkhepakūlajeti upakūlajhe rukkhe vaheyya.

Rājā mahāsattassa dhammakathaṃ sutvā “kiṃ me gharāvāsenā”ti ativiya ukkaṇṭhito pabbajitukāmo hutvā “nāhaṃ tāva puna nagaraṃ gamissāmi, idheva pabbajissāmi. Sace pana me putto nagaraṃ gaccheyya, setacchattamassa dadeyya”nti cintetvā taṃ vīmaṃsitaṃ puna rajjena nimantento āha -

109. “Hatthānīkaṃ rathānīkaṃ, asse pattī ca vammaṇo;
Nivesanāni rammāni, ahaṃ putta dadāmi te.
110. “Itthāgārampi te dammi, sabbālaṅkārabhūsitāṃ;
Tā putta paṭipajjassu, tvaṃ no rājā bhavissasi.
111. “Kusalā naccagītassa, sikkhitā cāturiṭṭhiyo;
Kāme taṃ ramayissanti, kiṃ araṇṇhe karissasi.
112. “Paṭirājūhi te kaṇṇā, ānayaissaṃ alaṅkatā;
Tāsu putte janetvāna, atha pacchā pabbajissasi.
113. “Yuvā ca daharo cāsi, paṭhamuppattiko susu;
Rajjaṃ kārehi bhaddante, kiṃ araṇṇhe karissasi.
114. “Koṭṭhāgāraṇca kosaṇca, vāhanāni balāni ca;
Nivesanāni rammāni, ahaṃ putta dadāmi te.
115. “Gomaṇḍalapariyūḷho, dāsisaṅghapurakkhato;
Rajjaṃ kārehi bhaddante, kiṃ araṇṇhe karissasi”ti.

109-115. Tattha gomaṇḍalapariyūḷhoti subhaṅgīnaṃ rājakaṇṇānaṃ maṇḍalena purakkhato.

Atha mahāsatto rajjena anattikabhāvaṃ pakāsento āha -

116. “Kiṃ dhanena yaṃ khīyetha, kiṃ bhariyāya marissati;
Kiṃ yobbanena jiṇṇena, yaṃ jarāyābhibhuyyati.
117. “Tattha kā nandi kā khiddā, kā ratī kā dhanesanā;
Kiṃ me puttehi dārehi, rāja muttosmi bandhanā.
118. “Yohaṃ evaṃ pajānāmi, maccu me nappamajjati;
Antakenādhīpannessa, kā ratī kā dhanesanā.
119. “Phalānamiva pakkānaṃ, niccaṃ patanato bhayaṃ;
Evaṃ jātāna maccānaṃ, niccaṃ maraṇato bhayaṃ.
120. “Sāyameke na dissanti, pāto diṭṭhā bahū janā;

Pāto ete na dissanti, sāyaṃ diṭṭhā bahū janā.

121. “Ajjeva kiccaṃ ātapam, ko jaññā maraṇam suve;
Na hi no saṅgaram tena, mahāsenena maccunā.

122. “Corā dhanassa patthenti, rāja muttosmi bandhanā;
Ehi rāja nivattassu, nāham rajjena matthiko”ti.

116-122. Tattha yaṃ khīyethāti mahārāja, kiṃ tvaṃ maṃ dhanena nimantesi, yaṃ khīyetha khayam gaccheyya. Dhanam vā hi purisaṃ cajati, puriso vā taṃ dhanam cajitvā gacchatīti sabbathāpi khayagāmīyeva hoti, kiṃ tvaṃ maṃ tena dhanena nimantesi. Kiṃ bhariyāyāti bhariyāya kiṃ karissāmi, yā mayi ṭhiteyeva marissati. Jiṇṇenāti jarāya anuparitena anubhūtena. Abhibhuyyatīti abhibhaviyyati. Tatthāti tasmim evaṃ jarāmaraṇadhamme lokasannivāse. Kā nandīti kā nāma tuṭṭhi. Khiddāti kīlā. Ratīti pañcakāmaguṇarati. Bandhanāti kāmabandhanā mutto asmi, mahārājāti jhānena vikkhambhitattā evamāha. Maccu meti mama maccu nappamajjati, niccam mama vadhāya appamatoyevāti. Yo aham evaṃ pajānāmi, tassa mama antakena adhipannassa vadhitassa kā nāma rati, kā dhanesanāti. Niccanti jātakālato paṭṭhāya sadā jarāmaraṇato bhayameva uppajjati.

Ātapanti kusalakammavīriyam. Kiccanti kattabbam. Ko jaññā maraṇam suveti suve vā parasuve vā maraṇam vā jīvitam vā ko jāneyya. Saṅgaranti saṅketam. Mahāsenenāti pañcavīsati bhaya bāttimsakammakaraṇachannavutirogappamukhādivasena puthusenena. Corā dhanassāti dhanatthāya jīvitam cajantā corā dhanassa patthenti nāma, aham pana dhanapatthanāsaṅkhātā bandhanā mutto asmi, na me dhanenatthoti attho. Nivattassūti mama vacanena sammā nivattassu, rajjam pahāya nekkhammam paṭisaraṇam katvā pabbajassu. Yam pana cintesi “imaṃ rajje patiṭṭhāpessāmī”ti, taṃ mā cintayi, nāham rajjena atthikoti. Iti mahāsattassa dhammadesanā sahānusandhinā matthakam pattā.

Taṃ sutvā rājānañca candādeviñca ādiṃ katvā soḷasasahassā orodhā ca amaccādayo ca sabbe pabbajitukāmā ahesum. Rājāpi nagare bherim carāpesi “ye mama puttassa santike pabbajitum icchanti, te pabbajantū”ti. Sabbesañca suvaṇṇakoṭṭhāgārādīnam dvārāni vivarāpetvā “asukatṭhāne ca mahānidhikumbhiyo atthi, atthikā gaṇhantū”ti suvaṇṇapaṭṭe akkharāni likhāpetvā mahāthambhe bandhāpesi. Te nāgarā yathāpasārite āpaṇe ca vivaṭadvārāni gehāni ca pahāya nagarato nikkhamitvā rañño santikam āgamimsu. Rājā mahājanena saddhim mahāsattassa santike pabbaji. Sakkadattiyam tiyojanikam assamapadam paripuṇṇam ahosi. Mahāsatto paṇṇasālāyo vicāresi, majjhe ṭhitā paṇṇasālāyo itthīnam dāpesi. Kiṃkāraṇā? Bhīrukajātikā etāti. Purisānam pana bahipaṇṇasālāyo dāpesi. Tā sabbāpi paṇṇasālāyo vissakammadevaputtova māpesi. Te ca phaladhararukkhe vissakammadevaputtōyeva attano iddhiyā māpesi. Te sabbe vissakammena nimmitesu phaladhararukkhesu uposathadivase bhūmiyam patitapatitāni phalāni gahetvā paribhuñjitvā samaṇadhammam karonti. Tesu yo kāmavitakkaṃ vā byāpādavitaṃ vā vihiṃsāvitakkaṃ vā vitakketi, tassa manam jānitvā mahāsatto ākāse nisīditvā madhuradhammam kathesi. Te janā bodhisattassa madhuradhammam sutvā ekaggacittā hutvā khippameva abhiññā ca samāpattiyo ca nibbatte sum.

Tadā eko sāmantarājā “kāsirājā kira bārāṇasinagarato nikkhamitvā vanaṃ pavisitvā

pabbajito”ti sutvā “bārāṇasiṃ gaṇhissāmī”ti nagarā nikkhamitvā bārāṇasiṃ patvā nagaraṃ pavisitvā alaṅkatanagaraṃ disvā rājanivesanaṃ āruya sattavidhaṃ vararatanāṃ oloketvā “kāṣiraṇṇo imaṃ dhaṇaṃ nissāya ekena bhayena bhavitabba”nti cintento surāsoṇḍe pakkosāpetvā pucchi “tumhākaṃ raṇṇo idha nagare bhayaṃ uppannaṃ atthi”ti? “Natthi, devā”ti. “Kiṃ kāraṇā”ti. “Amhākaṃ raṇṇo putto temiyakumāro ‘bārāṇasiṃ rajjaṃ na karissāmī’ti amūgopi mūgo viya hutvā imamahā nagarā nikkhamitvā vanaṃ pavisitvā isipabbajjaṃ pabbaji, tena kāraṇena amhākaṃ rājā mahājanena saddhiṃ imamahā nagarā nikkhamitvā temiyakumārassa santikaṃ gantvā pabbajito”ti ārocesuṃ. Sāmantarājā tesāṃ vacanaṃ sutvā tussitvā “ahampi pabbajissāmī”ti cintetvā “tāta, tumhākaṃ rājā kataradvārena nikkhanto”ti pucchi. “Deva, pācīnadvārenā”ti vutte attano parisāya saddhiṃ teneva pācīnadvārena nikkhamitvā nadītīrena pāyāsi.

Mahāsattopi tassa āgamaṇaṃ ṇatvā vanantaraṃ āgantvā ākāse nisīditvā madhuradhammaṃ desesi. So parisāya saddhiṃ tassa santikeyeva pabbaji. Evaṃ aparepi satta rājāno “bārāṇasinagaraṃ gaṇhissāmī”ti āgatā. Tepi rājāno satta rajjāni chaḍḍetvā bodhisattassa santikeyeva pabbajimsu. Hatthīpi araṇṇahatthī jātā, assāpi araṇṇaassā jātā, rathāpi araṇṇeyeva vinaṭṭhā, bhaṇḍāgāresu kahāpaṇe assamapade vālukaṃ katvā vikirimsu. Sabbepi abhiññāsamāpattiyo nibbattetvā jīvitapariyosāne brahmalokaparāyaṇā ahesuṃ. Tiracchānagatā hatthiassāpi isigaṇe cittaṃ pasādetvā chakāmāvacaralokesu nibbattimsu.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā “na, bhikkhave, idāneva, pubbepi rajjaṃ pahāya nikkhantoyevā”ti vatvā jātakaṃ samodhānesi - “tadā chatte adhivatthā devadhītā uppalavaṇṇā ahoṣi, sunando sārathi sāriputto, mātāpitara mahārājakulāni, sesaparisā buddhaparisā, mūgapakkhapaṇḍito pana ahameva sammāsambuddho ahoṣi”nti.

Mūgapakkhajātakavaṇṇanā paṭhamā.

539. Mahājanakajātakavaṇṇanā

Koyaṃ majjhe samuddasminti idaṃ satthā jetavane viharanto mahābhinnikkhamaṇaṃ ārabba kathesi. Ekadivasañhi bhikkhū dhammasabhāyaṃ sannisinā tathāgatassa mahābhinnikkhamaṇaṃ vaṇṇayantā nisīdīmsu. Satthā āgantvā “kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “na, bhikkhave, idāneva, pubbepi tathāgato mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhantoyevā”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte videharaṭṭhe mithilāyaṃ mahājanako nāma rājā rajjaṃ kāresi. Tassa dve puttā ahesuṃ ariṭṭhajanako ca polajanako cāti. Tesu rājā jeṭṭhaputtassa uparajjaṃ adāsi, kaniṭṭhassa senāpatiṭṭhānaṃ adāsi. Aparabhāge mahājanako kalamakāsi. Tassa sarīrakiccaṃ katvā raṇṇo accayena ariṭṭhajanako rājā hutvā itarassa uparajjaṃ adāsi. Tasseko pādāmūliko amacco raṇṇo santikaṃ gantvā “deva, uparājā tumhe ghātetukāmo”ti āha. Rājā tassa punappunaṃ kathaṃ sutvā kaniṭṭhassa sinehaṃ bhinditvā polajanakaṃ saṅkhalikāhi bandhāpetvā rājanivesanato avidūre ekasmiṃ gehe vasāpetvā ārakkaṃ ṭhapesi. Kumāro “sacāhaṃ bhātu verimhi, saṅkhalikāpi me hatthapādā mā muccantu, dvārampi mā vivariyatu, sace no verimhi, saṅkhalikāpi

me hatthapādā muccantu, dvārampi vivarīyatū”ti saccakiriyamakāsi. Tāvadeva saṅkhalikāpi khaṇḍākhaṇḍaṃ chijjimsu, dvārampi vivaṭaṃ. So nikkhamitvā ekaṃ paccantagāmaṃ gantvā vāsaṃ kappesi.

Paccantagāmavāsino taṃ sañjānitvā upaṭṭhahimsu. Rājāpi taṃ gāhāpetuṃ nāsakkhi. So anupubbena paccantajanapadaṃ hatthagataṃ katvā mahāparivāro hutvā “ahaṃ pubbe bhātu na verī, idāni pana verīmhi”ti mahājanaparivuto mithilaṃ gantvā bahinagare khandhāvāraṃ katvā vāsaṃ kappesi. Nagaravāsino yodhā “kumāro kira āgato”ti sutvā yebhuyyena hatthiassavāhanādīni gahetvā tasseva santikaṃ āgamiṃsu, aññepi nāgarā āgamiṃsu. So bhātu sāsanaṃ pesesi “nāhaṃ pubbe tumhākaṃ verī, idāni pana verīmhi, chattaṃ vā me detha, yuddhaṃ vā”ti. Rājā taṃ sutvā yuddhaṃ kātuṃ icchanto aggamahesiṃ āmantetvā “bhadde, yuddhe jayaparājayo nāma na sakkā ñātuṃ, sace mama antarāyo hoti, tvaṃ gabbhaṃ rakkheyyāsī”ti vatvā mahatiyā senāya parivuto nāgarā nikkhami.

Atha naṃ yuddhe polajanakassa yodhā jīvitakkhayaṃ pāpesuṃ. Tadā “rājā mato”ti sakalanagare ekakolāhalaṃ jātaṃ. Devīpi tassa matabhāvaṃ ñatvā sīghaṃ sīghaṃ suvaṇṇasārādīni gahetvā pacchiyaṃ pakkhipitvā matthake kiliṭṭhapilotikaṃ attharitvā upari taṇḍule okiritvā kiliṭṭhapilotikaṃ nivāsetvā sarīraṃ virūpaṃ katvā pacchiṃ sīse ṭhapetvā divā divasseva nikkhami, na koci naṃ sañjāni. Sā uttaradvārena nikkhamitvā katthaci agatapubbattā maggaṃ ajānantī disaṃ vavatthāpetuṃ asakkontī kevalaṃ “kālacampānagaraṃ nāma atthī”ti sutattā “kālacampānagaraṃ gamikā nāma atthī”ti pucchamānā ekikā sālāyaṃ nisīdi. Kucchimhi panassā nibbattasatto na yo vā so vā, pūritapāramī mahāsatto nibbatti.

Tassa tejena sakkassa bhavanaṃ kampi. Sakko āvajjento taṃ kāraṇaṃ ñatvā “tassā kucchiyaṃ nibbattasatto mahāpuñño, mayā gantuṃ vaṭṭatī”ti cintetvā paṭicchannayoggaṃ māpetvā tattha mañcaṃ paññāpetvā mahallakapuriso viya yoggaṃ pājento tāya nisinnasālāya dvāre ṭhatvā “kālacampānagaraṃ gamikā nāma atthī”ti pucchi. “Ahaṃ, tāta, gamissāmi”ti. “Tena hi yoggaṃ āruyha nisīda, amma”ti. “Tāta, ahaṃ paripuṇṇagabbhā, na sakkā mayā yoggaṃ abhiruhituṃ, pacchato pacchato gamissāmi, imissā pana me pacchiyā okāsaṃ dehī”ti. “Amma, kiṃ vadesi, yoggaṃ pājetuṃ jānanasamattho nāma mayā sadiso natthi. Amma, mā bhāyi, āruyha nisīdā”ti. Sā “tāta, sādhu”ti vadati. So tassā ārohanakāle attano ānubhāvena vātapuṇṇabhastacammaṃ viya pathaviṃ unnāmetvā yoggassa pacchimante paharāpesi. Sā abhiruyha sayane nipajjitvāva “ayaṃ devatā bhavissatī”ti aññāsi. Sā dibbasayane nipannamattāva niddaṃ okkami.

Atha naṃ sakko tiṃsayojanamattthake ekaṃ nadiṃ patvā pabodhetvā “amma, otarivā nadiyaṃ nhāyivā ussīsake sātākayugaṃ atthi, taṃ nivāsehi, antoyogge puṭabhattaṃ atthi, taṃ bhuñjāhi”ti āha. Sā tathā katvā puna nipajjitvā sāyanhasamaye kālacampānagaraṃ patvā dvāraṭṭālakaṃ pakāre disvā “tāta, kiṃ nāma nagarameta”nti pucchi. “Kālacampānagaraṃ, amma”ti. “Kiṃ vadesi, tāta, nanu amhākaṃ nagarato kālacampānagaraṃ satṭhiyojanamatthake hoti”ti? “Evaṃ, amma, ahaṃ pana ujumaggaṃ jānāmi”ti. Atha naṃ dakkhiṇadvārasamīpe otāretvā “amma, amhākaṃ gāmo purato atthi, tvaṃ gantvā nagaraṃ pavisāhi”ti vatvā purato gantvā viya sakko antaradhāyivā sakaṭṭhānameva gato.

Devīpi ekikāva sālāyaṃ nisīdi. Tasmiṃ khaṇe eko disāpāmokkho ācariyo kālacampānagaravāsī mantajjhāyako brāhmaṇo pañcahi māṇavakasatehi parivuto nhānatthāya gacchanto dūratova oloketvā taṃ abhirūpaṃ sobhaggappattaṃ tattha nisinnaṃ disvā tassā kucchiyaṃ mahāsattassānubhāvena saha dassaneneva kaniṭṭhabhaginisinehaṃ uppādetvā māṇavake bahi ṭhapetvā ekakova sālāyaṃ pavisitvā “bhagini, kataragāmaṇāsikā tva”nti pucchi. “Tāta, mithilāyaṃ ariṭṭhajanakaraṇṇo aggamaheśimhī”ti. “Amma, idha kasmā āgatāsī”ti? “Tāta, polajanakena rājā mārito, athāhaṃ bhītā ‘gabbhaṃ anurakkhissāmī’ti āgatā”ti. “Amma, imasmiṃ pana te nagare koci ñātako atthī”ti? “Natthi, tātā”ti. Tena hi mā cintayi, ahaṃ udiccabrāhmaṇo mahāsālo disāpāmokkhaācariyo, ahaṃ taṃ bhaginiṭṭhāne ṭhapetvā paṭijaggissāmi, tvaṃ “bhātikā”ti maṃ vatvā pādesu gahetvā paridevāti. Sā mahāsaddaṃ katvā tassa pādesu gahetvā paridevi. Te dvepi aññamaññaṃ parideviṃsu.

Athassa antevāsikā mahāsaddaṃ sutvā khippaṃ upadhāvitvā “ācariya, kiṃ te hotī”ti pucchiṃsu. So āha - “kaniṭṭhabhaginī me esā, asukakāle nāma mayā vinā jātā”ti. Atha māṇavā “tava bhaginiṃ diṭṭhakālato paṭṭhāya mā cintayittha ācariyā”ti āhaṃsu. So māṇave paṭicchannayoggaṃ āharāpetvā taṃ tattha nisīdāpetvā “tātā, vo gantvā brāhmaṇiyā mama kaniṭṭhabhaginibhāvaṃ kathetvā sabbakiccāni kātuṃ vadethā”ti vatvā gehaṃ pesesi. Te gantvā brāhmaṇiyā kathesuṃ. Atha naṃ brāhmaṇīpi uṇhodakena nhāpetvā sayanaṃ paññāpetvā nipajjāpesi. Atha brāhmaṇopi nhātvā āgato bhojanakāle “bhaginiṃ me pakkosathā”ti pakkosāpetvā tāya saddhiṃ ekato bhuñjitvā antonivesaneyeva taṃ paṭijaggi.

Sā na cirasseva suvaṇṇavaṇṇaṃ puttaṃ vijāyi, “mahājanakakumāro”tissa ayyakasantaṃ nāmamakāsi. So vaḍḍhamāno dārakehi saddhiṃ kīlanto ye taṃ rosentī, te asambhinnakhattiyakule jātattā mahābalavatāya ceva mānathaddhatāya ca daḥhaṃ gahetvā paharati. Tadā te mahāsaddena rodantā “kena pahaṭṭā”ti vutte “vidhavāputtenā”ti vadanti. Atha kumāro cintesi “ime maṃ ‘vidhavāputto’ti abhiṇhaṃ vadanti, hotu, mama mātaraṃ pucchissāmī”ti. So ekadivasaṃ mātaraṃ pucchi “amma, ko mayhaṃ pitā”ti? Atha naṃ mātā “tāta, brāhmaṇo te pitā”ti vañcesi. So punadivasepi dārake paharanto “vidhavāputto”ti vutte “nanu brāhmaṇo me pitā”ti vatvā “brāhmaṇo kiṃ te hotī”ti vutte cintesi “ime maṃ, brāhmaṇo te kiṃ hotī”ti abhiṇhaṃ vadanti, mātā me idaṃ kāraṇaṃ yathābhūtaṃ na kathesi, sā attano manena me na kathessati, hotu, kathāpessāmi na”nti. So thaṇṇaṃ pivanto thanaṃ dantehi ḍaṃsitvā “amma, me pitaraṃ kathehi, sace na kathessasi, thanaṃ te chindissāmī”ti āha. Sā puttaṃ vañcetumaṃ asakkontī “tāta, tvaṃ mithilāyaṃ ariṭṭhajanakaraṇṇo putto, pitā te polajanakena mārito, ahaṃ taṃ anurakkhantī imaṃ nagaraṃ āgatā, ayaṃ brāhmaṇo maṃ bhaginiṭṭhāne ṭhapetvā paṭijaggatī”ti kathesi. So taṃ sutvā tato paṭṭhāya “vidhavāputto”ti vuttepi na kujjhi.

So soḷasavassabbhantareyeva tayo vede ca sabbasippāni ca uggaṇhi, soḷasavassikakāle pana uttamarūpadharo ahosi. Atha so “pitu santakaṃ rajjaṃ gaṇhissāmī”ti cintetvā mātaraṃ pucchi “amma, kiñci dhanāṃ te hatthe atthi, udāhu no, ahaṃ vohāraṃ katvā dhanāṃ uppādetvā pitu santakaṃ rajjaṃ gaṇhissāmī”ti. Atha naṃ mātā āha - “tāta, nāhaṃ tucchahatthā āgatā, tayo me hatthe dhanasārā atthi, muttasāro, maṇisāro, vajirasāro, tesu ekeko rajjaggahaṇappamaṇo, taṃ gahetvā rajjaṃ gaṇha, mā vohāraṃ karī”ti. “Amma, idampi dhanāṃ mayhameva upaḍḍhaṃ katvā dehi, taṃ pana gahetvā suvaṇṇabhūmiṃ gantvā bahuṃ dhanāṃ

āharitvā rajjaṃ gaṇhissāmi”ti. So upaḍḍhaṃ āharāpetvā bhaṇḍikaṃ katvā suvaṇṇabhūmiṃ gamikehi vāṇijehi saddhiṃ nāvāya bhaṇḍaṃ āropetvā puna nivattitvā mātaraṃ vanditvā “amma, ahaṃ suvaṇṇabhūmiṃ gamissāmi”ti āha. Atha naṃ mātā āha - “tāta, samuddo nāma appasiddhiko bahuantarāyo, mā gaccha, rajjaggahaṇāya te dhanaṃ bahū”ti. So “gacchissāmeva amma”ti mātaraṃ vanditvā gehā nikkhamma nāvaṃ abhiruhi.

Taṃ divasameva polajanakassa sarīre rogo uppajji, anuṭṭhānaseyyaṃ sayi. Tadā satta jaṅghasatāni nāvaṃ abhiruhiṃsu. Nāvā sattadivasehi satta yojanasatāni gatā. Sā aticaṇḍavegena gantvā attānaṃ vahituṃ nāsakkhi, phalakāni bhinnāni, tato tato udakaṃ uggataṃ, nāvā samuddamajjhe nimuggā. Mahājanā rodanti paridevanti, nānādevatāyo namassanti. Mahāsatto pana neva rodati na paridevati, na devatāyo namassati, nāvāya pana nimujjanabhāvaṃ ñatvā sappinā sakkharaṃ omadditvā kucchipūraṃ khāditvā dve maṭṭhakasāṭake telena temetvā daḷhaṃ nivāsetvā kūpakaṃ nissāya ṭhito nāvāya nimujjanasamaye kūpakaṃ abhiruhi. Mahājanā macchakacchapabhakkhā jātā, samantā udakaṃ aḍḍhūsabhamattaṃ lohitaṃ ahosi. Mahāsatto kūpakamatthake ṭhitova “imāya nāma disāya mithilānagara”nti disaṃ vavatthapetvā kūpakamatthakā uppatitvā macchakacchape atikkamma mahābalavatāya usabhamatthake pati. Taṃ divasameva polajanaṃ kalamakāsi. Tato paṭṭhāya mahāsatto maṇivaṇṇāsu ūmīsu parivattanto suvaṇṇakkhandho viya samuddaṃ tarati. So yathā ekadivasaṃ, evaṃ sattāhaṃ tarati, “idāni puṇṇamīdivaso”ti velaṃ pana oloketvā loṇodakena mukhaṃ vikkhāletvā uposathiko hoti.

Tadā ca “ye mātupaṭṭhānādiguṇayuttā samudde marituṃ ananucchavikā sattā, te uddhārehī”ti catūhi lokapālehi maṇimekhalā nāma devadhītā samuddarakkhikā ṭhapitā hoti. Sā satta divasāni samuddaṃ na olokesi, dibbasampattiṃ anubhavantiyā kirassā sati pamuṭṭhā. “Devasamāgamaṃ gatā”tipi vadanti. Atha sā “ajja me sattamo divaso samuddaṃ anolokentiyā, kā nu kho pavattī”ti oloketi mahāsattaṃ disvā “sace mahājanakakumāro samudde nassissa, devasamāgamapavesanaṃ na labhissa”nti cintetvā mahāsattassa avidūre alaṅkatena sarīrena ākāse ṭhatvā mahāsattaṃ vīmaṃsamānā paṭṭhamāṃ gāthamāha -

123. “Koyaṃ majjhe samuddasmiṃ, apassaṃ tīramāyūhe;
Kaṃ tvaṃ atthavaṣaṃ ñatvā, evaṃ vāyamase bhusa”nti.

Tattha apassaṃ tīramāyūheti tīraṃ apassantova āyūhati vīriyaṃ karoti.

Atha mahāsatto tassā vacanaṃ sutvā “ajja me sattamo divaso samuddaṃ tarantassa, na me dutiyo satto diṭṭhapubbo, ko nu maṃ vadatī”ti ākāsaṃ olokento taṃ disvā dutiyaṃ gāthamāha -

124. “Nisamma vattaṃ lokassa, vāyāmassa ca devate;
Tasmā majjhe samuddasmiṃ, apassaṃ tīramāyūhe”ti.

Tattha nisamma vattaṃ lokassāti ahaṃ lokassa vattakiriyaṃ disvā upadhāretvā viharāmīti attho. Vāyāmassa cāti vāyāmassa ca ānisaṃsaṃ nisāmetvā viharāmīti dīpeti. Tasmāti yasmā nisamma viharāmi, “purisakāro nāma na nassati, sukhe patiṭṭhāpeti”ti jānāmi, tasmā tīraṃ apassantopi āyūhāmi vīriyaṃ karomi, na ukkaṇṭhāmīti.

Sā tassa dhammakathaṃ sutvā uttari sotukāmā hutvā puna gāthamāha -

125. “Gambhīre appameyyasmiṃ, tīraṃ yassa na dissati;
Mogho te purisavāyāmo, appatvāva marissasī”ti.

Tattha appatvāti tīraṃ appatvāyeva.

Atha naṃ mahāsatto “devate, kiṃ nāmetaṃ kathesi, vāyāmaṃ katvā marantopi garahato muccissāmī”ti vatvā gāthamāha -

126. “Anaṇo ñātinaṃ hoti, devānaṃ pitunañca so;
Karaṃ purisakiccāni, na ca pacchānutappatī”ti.

Tattha anaṇoti vāyāmaṃ karonto ñātinañceva devatānañca brahmānañca antare anaṇo hoti agarahito anindito. Karaṃ purisakiccānīti yathā so puggalo purisehi kattabbāni kammāni karaṃ pacchākāle na ca anutappatī, yathā nānusocati, evāhampi vīriyaṃ karonto pacchākāle nānutappāmi nānusocāmīti attho.

Atha naṃ devadhītā gāthamāha -

127. “Apāraneyyaṃ yaṃ kammaṃ, aphalaṃ kilamathuddayaṃ;
Tattha ko vāyāmenattho, maccu yassābhiniṇṇapata”nti.

Tattha apāraneyyanti vāyāmena matthakaṃ apāpetabbaṃ. Maccu yassābhiniṇṇapattanti yassa aṭṭhāne vāyāmakaraṇassa maraṇameva nipphannaṃ, tattha ko vāyāmenatthoti.

Evaṃ devadhītāya vutte taṃ appaṭibhānaṃ karonto mahāsatto uttari gāthā āha -

128. “Apāraneyyamaccantaṃ, yo veditvāna devate;
Na rakkhe attano pāṇaṃ, jaññā so yadi hāpaye.

129. “Adhippāyaphalaṃ eke, asmiṃ lokasmi devate;
Payojayanti kammāni, tāni ijjhanti vā na vā.

130. “Sandiṭṭhikaṃ kammaphalaṃ, nanu passasi devate;
Sannā aññe tarāmaṃ, tañca passāmi santike.

131. “So ahaṃ vāyamiṇṇāmi, yathāsatti yathābalaṃ;
Gacchaṃ pāraṃ samuddassa, kassaṃ purisakāriya”nti.

128-131. Tattha accantanti yo “idaṃ kammaṃ vīriyaṃ katvā nipphādetuṃ na sakkā, accantameva apāraneyya”nti veditvā caṇḍahatthiādayo apariharanto attano pāṇaṃ na rakkhati. Jaññā so yadi hāpayeti so yadi tādisesu ṭhānesu vīriyaṃ hāpeyya, jāneyya tassa kusītabhāvassa phalaṃ. Tvaṃ yaṃ vā taṃ vā niratthakaṃ vadasīti dīpeti. Pāliyaṃ pana “jaññā so yadi hāpaya”nti likhitaṃ, taṃ aṭṭhakathāsu natthi. Adhippāyaphalanti attano adhippāyaphalaṃ sampassamānā ekacce purisā kasivaṇijjādīni kammāni payojayanti, tāni ijjhanti vā na vā ijjhanti. “Ettha gamissāmi, idaṃ uggahessāmī”ti pana kāyikacetasikavīriyaṃ karontassa taṃ ijjhateva, tasmā taṃ kātuṃ vaṭṭatiyevāti dasseti. Sannā aññe tarāmahanti aññe janā mahāsamudde sannā nimuggā vīriyaṃ akarontā macchakacchapabhakkhā jātā, ahaṃ pana ekakova tarāmi. Tañca passāmi santiketi idaṃ me vīriyaphalaṃ passa, mayā iminā

attabhāvena devatā nāma na diṭṭhapubbā, sohaṃ tañca iminā dibbarūpena mama santike ṭhitaṃ passāmi. Yathāsatti yathābalanti attano sattiyā ca balassa ca anurūpaṃ. Kassanti karissāmi.

Tato devatā tassa taṃ daḷhavacanaṃ sutvā thutiṃ karontī gāthamāha -

132. “Yo tvaṃ evaṃ gate oghe, appameyye mahaṇṇave;
Dhammavāyāmasampanno, kammunā nāvasīdasi;
So tvaṃ tattheva gacchāhi, yattha te nirato mano”ti.

Tattha evaṃ gateti evarūpe gambhīre vitthate mahāsamudde.
Dhammavāyāmasampannoti dhammavāyāmena samannāgato. Kammunāti attano purisakārakammena. Nāvasīdasīti na avasīdasi. Yattha teti yasmiṃ ṭhāne tava mano nirato, tattheva gacchāhīti.

Sā evañca pana vatvā “paṇḍita mahāparakkama, kuhiṃ taṃ nemī”ti pucchi.
“Mithilanagara”nti vutte sā mahāsattaṃ pupphakalāpaṃ viya ukkhipitvā ubhohi hatthehi pariggayha ure nipajjāpetvā piyaputtaṃ ādāya gacchantī viya ākāse pakkhandi. Mahāsatto sattāhaṃ loṇodakena upakkasarīro hutvā dibbaphassena phuṭṭho niddaṃ okkami. Atha naṃ sā mithilaṃ netvā ambavanuyyāne maṅgalasilāpaṭṭe dakkhiṇapassena nipajjāpetvā uyyānadevatāhi tassa ārakkhaṃ gāhāpetvā sakaṭṭhānameva gatā.

Tadā polajanakassa putto natthi. Ekā panassa dhītā ahosi, sā sīvalidevī nāma paṇḍitā byattā. Amaccā tamenāṃ maraṇamañce nipannaṃ pucchiṃsu “mahārāja, tumhesu divaṅgatesu rajjaṃ kassa dassāmā”ti? Atha ne rājā “tātā, mama dhītaraṃ sīvalideviṃ ārādhetuṃ samatthassa rajjaṃ detha, yo vā pana caturassapallaṅkassa ussīsakaṃ jānāti, yo vā pana saḥassathāmadhanaṃ āropetuṃ sakkoti, yo vā pana soḷasa mahānidhī nīharituṃ sakkoti, tassa rajjaṃ dethā”ti āha. Amaccā “deva, tesāṃ no nidhīnaṃ uddānaṃ kathethā”ti āhaṃsu. Atha rājā -

“Sūriyuggamane nidhi, atho okkamane nidhi;
Anto nidhi bahi nidhi, na anto na bahi nidhi.

“Ārohane mahānidhi, atho orohane nidhi;
Catūsu mahāsālesu, samantā yojane nidhi.

“Dantaggesu mahānidhi, vālaggesu ca kepuke;
Rukkhaḡgesu mahānidhi, soḷasete mahānidhī.

“Sahassathāmo pallaṅko, sīvaliārādhanena cā”ti. -

Mahānidhīhi saddhiṃ itaresampi uddānaṃ kathesi. Rājā imaṃ kathaṃ vatvā kālamakāsi.

Amaccā rañño accayena tassa matakiccaṃ katvā sattame divase sannipatitvā mantayiṃsu “ambho rañña ‘attano dhītaraṃ ārādhetuṃ samatthassa rajjaṃ dātabba’nti vuttaṃ, ko taṃ ārādhetuṃ sakkhissatī”ti. Te “senāpati vallabho”ti vatvā tassa sāsanaṃ pesesuṃ. So sāsanaṃ sutvā “sādhū”ti sampatiṇṇhitvā rajjatthāya rājadvāraṃ gantvā attano āgatabhāvaṃ rājadhītāya ārocāpesi. Sā tassa āgatabhāvaṃ ṇatvā “atthi nu khvassa setacchattasiriṃ dhāretuṃ dhītī”ti tassa vīmaṃsanatthāya “khippaṃ āgacchatū”ti āha. So tassā sāsanaṃ sutvā taṃ

ārādhētukāmo sopānapādamūlato paṭṭhāya javenāgantvā tassā santike aṭṭhāsi. Atha naṃ sā vīmaṃsamānā “mahātale javena dhāvā”ti āha. So “rājadhītaram tosessāmī”ti vegena pakkhandī. Atha naṃ “puna ehī”ti āha. So puna vegena āgato. Sā tassa dhitiyā virahitabhāvaṃ ñatvā “ehi samma, pāde me sambāhā”ti āha. So tassā ārādhanatthaṃ nisīditvā pāde sambāhi. Atha naṃ sā ure pādena paharitvā uttānakam pādetvā “imaṃ andhabālapurisaṃ dhitivirahitaṃ pothetvā gīvāyaṃ gahetvā nīharathā”ti dāsīnaṃ saññaṃ adāsi. Tā tathā kariṃsu. So tehi “kiṃ senāpati”ti puṭṭho “mā kathetha, sā neva manussitthī, yakkhinī”ti āha. Tato bhaṇḍāgāriko gato, tampi tatheva lajjāpesi. Tathā seṭṭhiṃ, chattaggāhaṃ, asigghāhanti sabbepi te lajjāpesiyeva.

Atha amaccā sannipatitvā “rājadhītaram ārādhētuṃ samattho nāma natthi, sahassthāmadhanuṃ āropetuṃ samatthassa rajjaṃ dethā”ti āha, tampi koci āropetuṃ nāsakkhi. Tato “caturassapallaṅkassa ussīsakaṃ jānantassa rajjaṃ dethā”ti āha, tampi koci na jānāti. Tato soḷasa mahānidhī nīharituṃ samatthassa rajjaṃ dethā”ti āha, tepi koci nīharituṃ nāsakkhi. Tato “ambho arājikaṃ nāma raṭṭhaṃ pāletuṃ na sakkā, kiṃ nu kho kātappa”nti mantayimṃsu. Atha ne purohito āha - “bho tumhe mā cintayittha, phussarathaṃ nāma vissajjetuṃ vaṭṭati, phussarathena hi laddharājā sakalajambudīpe rajjaṃ kāretuṃ samattho hotī”ti. Te “sādhū”ti sampaṭicchitvā nagaraṃ alaṅkārapetvā maṅgalarathe cattāro kumudavaṇṇe asse yojetvā uttamaṃ paccattharaṇaṃ attharivā pañca rājakakudhabhaṇḍāni āropetvā caturaṅginīyā senāya parivāresuṃ. “Sasāmikassa rathassa purato tūriyāni vajjanti, asāmikassa pacchato vajjanti, tasmā sabbatūriyāni pacchato vādethā”ti vatvā suvaṇṇabhiṅkārena rathadhuraṅga patodaṅga abhisiñcitvā “yassa rajjaṃ kāretuṃ puññaṃ atthi, tassa santikaṃ gacchatū”ti rathaṃ vissajjesuṃ. Atha ratho rājagehaṃ padakkhiṇaṃ katvā vegena mahāvīthiṃ abhiruhi.

Senāpatiādayo “phussaratho mama santikaṃ āgacchatū”ti cintayimṃsu. So sabbesaṃ gehāni atikkamitvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ katvā pācīnadvārena nikkhamitvā uyyānābhimukho pāyāsi. Atha naṃ vegena gacchantam disvā “nivattethā”ti āhaṃsu. Purohito “mā nivattayittha, icchanto yojanasatampi gacchatu, mā nivārethā”ti āha. Ratho uyyānaṃ pavisitvā maṅgalasilāpaṭṭaṃ padakkhiṇaṃ katvā ārohanasajjo hutvā aṭṭhāsi. Purohito mahāsattaṃ nipannakaṃ disvā amacce āmantetvā “ambho eko silāpaṭṭe nipannako puriso dissati, setacchattānucchavikā panassa dhiti atthīti vā natthīti vā na jānāma, sace esa puññaṃ bhavissati, amhe na olokessati, kāḷakaṇṇisatto sace bhavissati, bhīttasito utṭhāya kampamāno olokessati, tasmā khippaṃ sabbatūriyāni paggaṇhathā”ti āha. Tāvadeva anekasatāni tūriyāni paggaṇhiṃsu. Tadā tūriyasaddo sāgaragghoso viya ahosi.

Mahāsatto tena saddena pabujjhivā sīsaṃ vivarivā olokento mahājanaṃ disvā “setacchattena me āgatena bhavitappa”nti cintetvā puna sīsaṃ pārupitvā parivattitvā vāmapassena nipajji. Purohito tassa pāde vivarivā lakkhaṇāni olokento “tiṭṭhatu ayaṃ eko dīpo, catunnampi mahādīpānaṃ rajjaṃ kāretuṃ samattho hotī”ti puna tūriyāni paggaṇhāpesi. Atha mahāsatto mukhaṃ vivarivā parivattitvā dakkhiṇapassena nipajjitvā mahājanaṃ olokesi. Tadā purohito paṇisaṃ ussāretvā añjaliṃ paggayha avakujjo hutvā “utṭhehi, deva, rajjaṃ te pāpuṇāti”ti āha. Atha naṃ mahāsatto “rājā vo kuhī”nti pucchitvā “kālakato devā”ti vutte “tassa putto vā bhātā vā natthī”ti pucchitvā “natthi devā”ti vutte “tena hi sādhu rajjaṃ kāressāmī”ti vatvā utṭhāya silāpaṭṭe pallaṅkena nisīdi. Atha naṃ tattheva abhisiñciṃsu. So mahājanako

nāma rājā ahosi. So rathavaram abhiruyha mahantena sirivibhavana nagaram pavisitvā rājanivesanam abhiruhanto “senāpatiādīnam tāneva ṭhānāni hontū”ti vicāretvā mahātalam abhiruhi.

Rājadhītā pana purimasaññāya eva tassa vīmaṃsanattham ekam purisam āṇāpesi “tāta, tvaṃ gaccha, rājānam upasaṅkamtīvā evaṃ vadehi ‘deva, sīvalidevī tumhe pakkosati, khippaṃ kirāgacchatū”ti. So gantvā tathā ārocesi. Rājā paṇḍito tassa vacanam sutvāpi assuṇanto viya “aho sobhano vatāyaṃ pāsādo”ti pāsādameva vaṇṇeti. So taṃ sāvetaṃ asakkonto gantvā rājadhītāya taṃ pavattiṃ ārocesi “ayye, rājā tumhākaṃ vacanam na suṇāti, pāsādameva vaṇṇeti, tumhākaṃ vacanam tiṇaṃ viya na gaṇeti”ti. Sā tassa vacanam sutvā “so mahajjhāsayo puriso bhavissati”ti cintetvā dutiyampi tatiyampi pesesi. Rājāpi attano ruciyā pakatigamanena sīho viya vijambhamāno pāsādam abhiruhi. Tasmīṃ upasaṅkamante rājadhītā tassa tejena sakabhāvena saṇṭhātuṃ asakkonti āgantvā hatthāmbakam adāsi.

So tassā hattham olambitvā mahātalam abhiruhitvā samussitasetacchatte rājapallaṅke nisīditvā amacce āmantetvā “ambho, atthi pana vo rañña kalam karontena koci ovādo dinno”ti pucchitvā “āma, devā”ti vutte “tena hi vadethā”ti āha. Deva “sīvalideviṃ ārādetuṃ samatthassa rajjam dethā”ti tena vuttanti. Sīvalideviyā āgantvā hatthāmbako dinno, ayaṃ tāva ārādhita nāma, aññaṃ vadethāti. Deva “caturassapallaṅkassa ussīsakam jānituṃ samatthassa rajjam dethā”ti tena vuttanti. Rājā “idaṃ dujjānam, upāyena sakkā jānitu”nti cintetvā sīsato suvaṇṇasūciṃ nīharitvā sīvalideviyā hatthe ṭhapesi “imaṃ ṭhapehi”ti. Sā taṃ gahetvā pallaṅkassa ussīsaṃ ṭhapesi. “Khaggaṃ adāsī”tipi vadantiyeva. So tāya saññāya “idaṃ ussīsa”nti ṇatvā tesam katham assuṇanto viya “kiṃ kathethā”ti vatvā puna tehi tathā vutte “idaṃ jānituṃ na garu, etaṃ ussīsa”nti vatvā “aññaṃ vadethā”ti āha. Deva, “sahassathāmadhanuṃ āropetuṃ samatthassa rajjam dethā”ti tena vuttanti. “Tena hi āharatha na”nti āharāpetvā so dhanuṃ pallaṅke yathānisinnova itthīnaṃ kappāsaphoṭanadhanuṃ viya āropetvā “aññaṃ vadethā”ti āha. “Deva, soḷasa mahānidhī nīharituṃ samatthassa rajjam dethā”ti tena vuttanti. “Tesam kiñci uddānaṃ atthi”ti pucchitvā “āma, devā”ti vutte “tena hi naṃ kathethā”ti āha. Te “sūriyuggamane nidhī”ti uddānaṃ kathayimṃsu. Tassa taṃ suṇantasseva gaganatale puṇṇacando viya so attho pākaṭo ahosi.

Atha ne rājā āha - “ajja, bhaṇe, velā natthi, sve nidhī gaṇhissāmī”ti. So punadivase amacce sannipādetvā pucchi “tumhākaṃ rājā paccekabuddhe bhojesī”ti? “Āma, devā”ti. So cintesi “sūriyoti nāyaṃ sūriyo, sūriyasadisattā pana paccekabuddhā sūriyā nāma, tesam paccuggamanaṭṭhāne nidhinā bhavitabba”nti. Tato rājā “tesu paccekabuddhesu āgacchantesu paccuggamanaṃ karonto kataram ṭhānaṃ gacchatī”ti pucchitvā “asukatṭhānaṃ nāma devā”ti vutte “taṃ ṭhānaṃ khaṇitvā nidhiṃ nīharathā”ti nidhiṃ nīharāpesi. “Gamanakāle anugacchanto kattha ṭhatvā uyyojesi”ti pucchitvā “asukatṭhāne nāmā”ti vutte “tatopi nidhiṃ nīharathā”ti nidhiṃ nīharāpesi. Atha mahājanā ukkuṭṭhisahassāni pavattentā “sūriyuggamane nidhī”ti vuttattā sūriyuggamanadisāyaṃ khaṇantā vicarimṃsu. Atho “okkamane nidhī”ti vuttattā sūriyatthaṅgamanadisāyaṃ khaṇantā vicarimṃsu. “Idaṃ pana dhanam idheva hoti, aho acchariya”nti pītisomanassaṃ pavattayimṃsu. Antonidhīti rājagehe mahādvārassa antoummārā nidhiṃ nīharāpesi. Bahi nidhīti bahiummārā nidhiṃ nīharāpesi. Na anto na bahi nidhīti heṭṭhāummārato nidhiṃ nīharāpesi. Ārohaṇe nidhīti maṅgalahatthiṃ ārohanakāle suvaṇṇanissenīyā attharaṇaṭṭhānato nidhiṃ

nīharāpesi. Atho orohane nidhīti hatthikkhandhato orohanaṭṭhānato nidhiṃ
nīharāpesi. Catūsu mahāsālesūti bhūmiyaṃ kataupaṭṭhānaṭṭhāne sirisayanassa
cattāro mañcapādā sālamayā, tesam heṭṭhā catasso nidhikumbhiyo nīharāpesi.
Samantāyojane nidhīti yojanaṃ nāma rathayugapamāṇaṃ, sirisayanassa samantā
rathayugappamāṇato nidhiṃ nīharāpesi. Dantaggesu mahānidhīti
maṅgalahatthiṭṭhāne tassa dvinnaṃ dantānaṃ abhimukhaṭṭhānato nidhiṃ
nīharāpesi. Vālaggesūti maṅgalahatthiṭṭhāne tassa vāladhisammukhaṭṭhānato nidhiṃ
nīharāpesi. Kepuketi kepukaṃ vuccati udakaṃ, maṅgalapokkharāṇito udakaṃ
nīharāpetvā nidhiṃ dassesi. Rukkhaḡgesu mahānidhīti uyyāne mahāsālarukkhamūle
ṭhitamajjhanhikasamaye parimaṇḍalāya rukkhacchāyāya anto nidhiṃ nīharāpesi.
Evaṃ soḷasa mahānidhayo nīharāpetvā “aññaṃ kiñci atthī”ti pucchi. “Natthi devā”ti
vadiṃsu. Mahājano haṭṭhatuṭṭho ahoṣi.

Atha rājā “idaṃ dhanam dānamukhe vikirissāmī”ti nagaramajjhe ceva catūsu
nagaradvāresu cāti pañcasu ṭhānesu pañca dānasālāyo kārāpetvā mahādānaṃ
paṭṭhapesi, kālacampānagarato attano mātarañca brāhmaṇaṇca pakkosāpetvā
mahantaṃ sakkāraṃ akāsi. Tassa taruṇarajjeyeva sakalaṃ videharatṭhaṃ
“ariṭṭhajanakarañño kira putto mahājanako nāma rājā rajjaṃ kāreti, so kira paṇḍito
upāyakusalo, passissāma na”nti dassanatthāya saṅkhubhitaṃ ahoṣi. Tato tato
bahuṃ paṇṇākāraṃ gahetvā āgamiṃsu, nāgarāpi mahāchaṇaṃ sajjayiṃsu.
Rājanivesane attharaṇādīni santharitvā gandhadāmamālādāmādīni osāretvā
vippanṇalājākusumavāsadhūmagandhākāraṃ kāretvā nānappakāraṃ
pānabhojanaṃ upaṭṭhāpesuṃ. Rañño paṇṇākāratthāya rajatasuvaṇṇabhājanādīsu
anekappakārāni khādaniyabhojanīyamadhuphāṇitaphalādīni gahetvā tattha tattha
parivāretvā aṭṭhaṃsu. Ekato amaccamaṇḍalaṃ nisīdi, ekato brāhmaṇagaṇo, ekato
seṭṭhiādayo nisīdiṃsu, ekato uttamarūpadharā nāṭakittiyo nisīdiṃsu, brāhmaṇāpi
soṭṭhikārena mukhamaṅgalikāni kathenti, naccagītādīsu kusalā naccagītādīni
pavattayiṃsu, anekasatāni tūriyāni pavajjiṃsū. Tadā rājanivesanaṃ
yugandharavātavegena pahaṭṭa sāgarakucchi viya ekaninnādaṃ ahoṣi.
Olokitolokitaṭṭhānaṃ kampati.

Atha mahāsatto setacchattassa heṭṭhā rājāsane nisinnova sakkasirisadisam
mahantaṃ sirivilāsaṃ oloketvā attano mahāsamudde katavāyāmaṃ anussari. Tassa
“vīriyaṃ nāma kattabbayuttakaṃ, sacāhaṃ mahāsamudde vīriyaṃ nākarissaṃ, na
imaṃ sampattiṃ alabhissa”nti taṃ vāyāmaṃ anussarantassa pīti uppajji. So
pītivegena udānaṃ udānento āha -

133. “Āsīsetheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito;
Passāmi vohaṃ attānaṃ, yathā icchiṃ tathā ahu.
134. “Āsīsetheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito;
Passāmi vohaṃ attānaṃ, udakā thalamubbhataṃ.
135. “Vāyametheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito;
Passāmi vohaṃ attānaṃ, yathā icchiṃ tathā ahu.
136. “Vāyametheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito;
Passāmi vohaṃ attānaṃ, udakā thalamubbhataṃ.
137. “Dukkhūpanītopi naro sapañño, āsaṃ na chindeyya sukhāgamāya;

Bahū hi phassā ahitā hitā ca, avitakkitā maccumupabbajanti.

138. “Acintitampi bhavati, cintitampi vinassati;
Na hi cintāmayā bhogā, itthiyā purisassa vā”ti.

133-138. Tattha āsīsethevāti āsāchedakammaṃ akatvā attano kammaṃ āsaṃ karotheva. Na nibbindeyyāti vīriyaṃ karonto na nibbindeyya na alaseyya. Yathā icchinti yathā rājabhāvaṃ icchiṃ, tattheva rājā jātomhi. Ubbhatanti nīhaṃ. Dukkūpanītoti kāyikacetāsikadukkhena phuṭṭhopīti attho. Ahitā hitā cāti dukkhaphassā ahitā, sukhaphassā hitā. Avitakkitāti avitakkitāro acintitāro. Idaṃ vuttaṃ hoti - tesu phassesu ahitaphassena phuṭṭhā sattā “hitaphassopi atthīti vīriyaṃ karontā taṃ pāpuṇanti”ti acintetvā vīriyaṃ na karonti, te imassa atthassa avitakkitāro hitaphassaṃ alabhivāva maccumupabbajanti maraṇaṃ pāpuṇanti, tasmā vīriyaṃ kattabbamevāti.

Acintitampīti imesaṃ sattānaṃ acintitampi hoti, cintitampi vinassati. Mayāpi hi “ayujjhivāva rajjaṃ labhissāmī”ti idaṃ acintitaṃ, “suvaṇṇabhūmito dhaṇaṃ āharitvā yujjhivā pitu santakaṃ rajjaṃ gaṇhissāmī”ti pana cintitaṃ, idāni me cintitaṃ natthaṃ, acintitaṃ jātaṃ. Na hi cintāmayā bhogāti imesaṃ sattānañhi bhogā cintāya anipphajjanato cintāmayā nāma na honti, tasmā vīriyameva kattabbaṃ. Vīriyavato hi acintitampi hotīti.

So tato paṭṭhāya dasa rājadhamme akopetvā dhammena samena rajjaṃ kāresi, paccekabuddhe ca upaṭṭhāsi. Aparabhāge sīvalidevī dhaññapuññalakkhaṇasampannaṃ puttaṃ vijāyi, “dīghāvukumāro”tissa nāmaṃ kariṃsu. Tassa vayappattassa rājā uparajjaṃ datvā sattavassasahassāni rajjaṃ kāresi. So ekadivasam uyyānapālena phalāphalesu ceva nānāpupphesu ca ābhatesu tāni disvā tuṭṭho hutvā tassa sammānaṃ kāretvā “samma uyyānapāla, ahaṃ uyyānaṃ passissāmi, tvaṃ alaṅkarohi na”nti āha. So “sādhu, devā”ti sampatichchitvā tathā katvā rañño paṭivedesi. So hatthikkhandhavaragato mahantena parivārena nagarā nikkhamitvā uyyānadvāraṃ pāpuṇi. Tatra ca dve ambā atthi nīlobhāsā. Eko aphalo, eko phaladharo. So pana atimadhuro, raññā aggaphalassa aparibhuttattā tato koci phalaṃ gahetuṃ na ussahati. Rājā hatthikkhandhavaragatova tato ekaṃ phalaṃ gahetvā paribhuñji, tassa taṃ jivhagge ṭhapitamattameva dibbojaṃ viya upaṭṭhāsi. So “nivattanakāle bahū khādissāmī”ti cintesi. “Raññā aggaphalaṃ paribhutta”nti ñatvā uparājānaṃ ādiṃ katvā antamaso hatthimeṇḍaassameṇḍādayopi phalaṃ gahetvā paribhuñjiṃsu. Aññe phalaṃ alabhantā daṇḍehi sākhaṃ bhinditvā nipaṇṇamakāṃsu. Rukkho obhaggavibhaggo aṭṭhāsi, itaro pana maṇipabbato viya vilāsamāno ṭhito.

Rājā uyyānā nikkhanto taṃ disvā “idaṃ ki”nti amacce pucchati. “Devena aggaphalaṃ paribhuttanti mahājanena vilumpito devā”ti āhaṃsu. “Kiṃ nu kho bhāṇe, imassa pana neva pattaṃ, na vaṇṇo khīṇo”ti? “Nipphalatāya na khīṇo, devā”ti. Taṃ sutvā rājā saṃvegaṃ paṭilabhitvā “ayaṃ rukkho nipphalatāya nīlobhāso ṭhito, ayaṃ pana saphalatāya obhaggavibhaggo ṭhito. Idampi rajjaṃ saphalarukkhasadisā, pabbajjā pana nipphalarukkhasadisā. Sakiñcanasseva bhayaṃ, nākiñcanassa. Tasmā ahaṃ phalarukkho viya ahutvā nipphalarukkhasadiso bhavissāmi, imaṃ sampattiṃ cajitvā nikkhamma pabbajissāmī”ti daḥhaṃ samādānaṃ katvā manaṃ adhiṭṭhahitvā nagaraṃ pavisitvā pāsādadvāre ṭhitova

senāpatiṃ pakkosāpetvā “mahāsenāpati, ajja me paṭṭhāya bhattachārakañceva mukhodakadantakaṭṭhadāyakañca ekaṃ upaṭṭhākaṃ ṭhapetvā aññe maṃ daṭṭhuṃ mā labhantu, porāṇakavinicchayāmacce gahetvā rajjaṃ anusāsatha, ahaṃ ito paṭṭhāya uparipāsādatale samaṇadhammaṃ karissāmi”ti vatvā pāsādamārūya ekakova samaṇadhammaṃ akāsi. Evaṃ gate kāle mahājano rājaṅgaṇe sannipatitvā mahāsattaṃ adisvā “na no rājā porāṇako viya hoti”ti vatvā gāthādvayamāha -

139. “Aporāṇaṃ vata bho rājā, sabbabhummo disampati;
Najja nacce nisāmeti, na gīte kurute mano.

140. “Na mige napi uyyāne, napi haṃse udikkhati;
Mūgova tuṇhimāsīno, na atthamanusāsati”ti.

139-140. Tattha migeti sabbasaṅgāhikavacanāṃ, pubbe hatthī yujjhāpeti, meṇḍe yujjhāpeti, ajja tepi na oloketi attho. Uyyāneti uyyānakīlāmpi nānubhoti. Haṃseti pañcapadumasañchannāsu uyyānapokkharaṇīsu haṃsagaṇaṃ na oloketi. Mūgovāti bhattachārakañca upaṭṭhākañca pucchimsu “bho rājā, tumhehi saddhiṃ kiñci atthaṃ manteti”ti. Te “na manteti”ti vadiṃsu. Tasmā evamāhaṃsu.

Rājā kāmesu anallīyanta vīvekaninna cittaṇa attano kulūpakapaccakabuddhe anussaritvā “ko nu kho me tesāṃ sīlādiguṇayuttānaṃ akiñcanānaṃ vasanaṭṭhānaṃ ācikkhissati”ti tīhi gāthāhi udānaṃ udānesi -

141. “Sukhakāmā rahosīlā, vadhabandhā upāratā;
Kassa nu ajja ārāme, daharā vuddhā ca acchare.

142. “Atikkantavanathā dhīrā, namo tesāṃ mahesinaṃ;
Ye ussukamhi lokamhi, viharanti manussukā.

143. “Te chetvā maccuno jālaṃ, tataṃ māyāvino daḥhaṃ;
Chinnālayattā gacchanti, ko tesāṃ gatimāpaye”ti.

141-143. Tattha sukhakāmāti nibbānasukhakāmā. Rahosīlāti paṭicchannasīlā na attano guṇappakāsanā. Daharā vuḍḍhā cāti daharā ceva mahallakā ca. Acchareti vasanti.

Tassevaṃ tesāṃ guṇe anussarantassa mahatī pīti uppajji. Atha mahāsatto pallaṅkato utṭhāya uttarasīhapañjaraṃ vivaritvā uttaradisābhimukho sirasi añjaliṃ patitṭhāpetvā “evarūpehi guṇehi samannāgatā paccekabuddhā”ti namassamāno “atikkantavanathā”tiādimāha. Tattha atikkantavanathāti pahīnataṇhā. Mahesinanti mahante sīlakkhandhādayo guṇe esitvā ṭhitānaṃ. Ussukamhīti rāgādīhi ussukkaṃ āpanne lokasmiṃ. Maccuno jālanti kilesamārena pasāritaṃ taṇhājālaṃ. Tataṃ māyāvinoti atimāyāvino. Ko tesāṃ gatimāpayeti ko maṃ tesāṃ paccekabuddhānaṃ nivāsaṭṭhānaṃ pāpeyya, gahetvā gaccheyyāti attho.

Tassa pāsādeyeva samaṇadhammaṃ karontassa cattāro māsā atītā. Athassa ativiya pabbajjāya cittaṃ nami, agāraṃ lokantarikanirayo viya khāyi, tayo bhavā ādittā viya upaṭṭhahimsu. So pabbajjābhimukhena cittaṇa “kadā nu kho imaṃ sakkabhavanaṃ viya alaṅkatappaṭiyattaṃ mithilaṃ pahāya himavantaṃ pavisitvā pabbajitavesagahaṇakālo mayhaṃ bhavissati”ti cintetvā mithilavaṇṇanaṃ nāma ārabhi -

144. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, vibhattaṃ bhāgasō mitaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
145. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, visālaṃ sabbatopabhaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
146. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, bahupākāratorāṇaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
147. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, daḷhamatṭālakoṭṭhakaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
148. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, suvibhattaṃ mahāpathaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
149. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, suvibhattantarāpaṇaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
150. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, gavāssarathapīḷitaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
151. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, ārāmavanamāliniṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
152. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, uyyānavanamāliniṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
153. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, pāsādavanamāliniṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
154. “Kadāhaṃ mithilaṃ phītaṃ, tipuraṃ rājabandhuniṃ;
Māpitaṃ somanassena, vedehena yasassinā;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
155. “Kadāhaṃ vedehe phīte, nicite dhammarakkhite;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
156. “Kadāhaṃ vedehe phīte, ajeyye dhammarakkhite;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
157. “Kadāhaṃ antepuraṃ rammaṃ, vibhattaṃ bhāgasō mitaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
158. “Kadāhaṃ antepuraṃ rammaṃ, sudhāmattikalepanaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
159. “Kadāhaṃ antepuraṃ rammaṃ, sucigandhaṃ manoramaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
160. “Kadāhaṃ kūṭāgāre ca, vibhatte bhāgasō mite;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.

161. “Kadāhaṃ kūṭāgāre ca, sudhāmallikalepane;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
162. “Kadāhaṃ kūṭāgāre ca, sucigandhe manorame;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
163. “Kadāhaṃ kūṭāgāre ca, litte candanaphosite;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
164. “Kadāhaṃ soṇṇapallaṅke, gonake cittasanthate;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
165. “Kadāhaṃ maṇipallaṅke, gonake cittasanthate;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
166. “Kadāhaṃ kappāsakoseyyaṃ, khomakoṭumbarāni ca;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
167. “Kadāhaṃ pokkharāṇī rammā, cakkavākapakūjitā;
Mandālakehi sañchannā, padumuppalakehi ca;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
168. “Kadāhaṃ hatthigumbe ca, sabbālaṅkārabhūsite;
Suvaṇṇakacche mātāṅge, hemakappanavāsase.
169. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, tomaraṅkusapāṇibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
170. “Kadāhaṃ assagumbe ca, sabbālaṅkārabhūsite;
Ājāṇīyeva jātiyā, sindhave sīghavāhane.
171. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, illiyācāpadhāribhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
172. “Kadāhaṃ rathaseniyo, sannaddhe ussitaddhaje;
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.
173. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
174. “Kadāhaṃ sovaṇṇarathe, sannaddhe ussitaddhaje;
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.
175. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
176. “Kadāhaṃ sajjhurathe ca, sannaddhe ussitaddhaje;
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.
177. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.

178. “Kadāhaṃ assarathe ca, sannaddhe ussitaddhaje;
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.
179. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
180. “Kadāhaṃ oṭṭharathe ca, sannaddhe ussitaddhaje;
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.
181. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
182. “Kadāhaṃ goṇarathe ca, sannaddhe ussitaddhaje;
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.
183. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
184. “Kadāhaṃ ajarathe ca, sannaddhe ussitaddhaje;
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.
185. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
186. “Kadāhaṃ meṇḍarathe ca, sannaddhe ussitaddhaje;
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.
187. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
188. “Kadāhaṃ migarathe ca, sannaddhe ussitaddhaje;
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.
189. “Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
190. “Kadāhaṃ hatthārohe ca, sabbālaṅkārabhūsite;
Nīlavammadhare sūre, tomaraṅkusapāṇine;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
191. “Kadāhaṃ assārohe ca, sabbālaṅkārabhūsite;
Nīlavammadhare sūre, illiyācāpadhārine;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
192. “Kadāhaṃ rathārohe ca, sabbālaṅkārabhūsite;
Nīlavammadhare sūre, cāpahatthe kalāpine;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
193. “Kadāhaṃ dhanuggahe ca, sabbālaṅkārabhūsite;
Nīlavammadhare sūre, cāpahatthe kalāpine;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.

194. “Kadāhaṃ rājaputte ca, sabbālaṅkārabhūsite;
Citravammadhare sūre, kañcanāveḷadhārine;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
195. “Kadāhaṃ ariyagaṇe ca, vatavante alaṅkate;
Haricandalittaṅge, kāsikuttamadhārine;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
196. “Kadāhaṃ amaccagaṇe ca, sabbālaṅkārabhūsite;
Pītavammadhare sūre, purato gacchamāline;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
197. “Kadāhaṃ sattasatā bhariyā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
198. “Kadāhaṃ sattasatā bhariyā, susaṇṇā tanumajjhimā;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
199. “Kadāhaṃ sattasatā bhariyā, assavā piyabhāṇinī;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
200. “Kadāhaṃ satapalaṃ kaṃsaṃ, sovaṇṇaṃ satarājikaṃ;
Pahāya pabbajissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
201. “Kadāssu maṃ hatthigumbā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Suvaṇṇakacchā mātāṅgā, hemakappanavāsasā.
202. “Ārūḷhā gāmaṇīyehi, tomaraṅkusapāṇibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
203. “Kadāssu maṃ assagumbā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Ājāṇīyāva jātiyā, sindhavā sīghavāhanā.
204. “Ārūḷhā gāmaṇīyehi, illiyācāpadhāribhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
205. “Kadāssu maṃ rathasenī, sannaddhā ussitaddhajā;
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
206. “Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
207. “Kadāssu maṃ soṇṇarathā, sannaddhā ussitaddhajā;
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
208. “Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
209. “Kadāssu maṃ sajjhurathā, sannaddhā ussitaddhajā;
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.

210. “Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
211. “Kadāssu maṃ assarathā, sannaddhā ussitaddhajā;
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
212. “Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
213. “Kadāssu maṃ oṭṭharathā, sannaddhā ussitaddhajā;
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
214. “Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
215. “Kadāssu maṃ goṇarathā, sannaddhā ussitaddhajā;
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
216. “Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
217. “Kadāssu maṃ ajarathā, sannaddhā ussitaddhajā;
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
218. “Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
219. “Kadāssu maṃ meṇḍarathā, sannaddhā ussitaddhajā;
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
220. “Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
221. “Kadāssu maṃ migarathā, sannaddhā ussitaddhajā;
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
222. “Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
223. “Kadāssu maṃ hatthārohā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Nīlavammadharā sūrā, tomaraṅkusapāṇino;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
224. “Kadāssu maṃ assārohā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Nīlavammadharā sūrā, illiyācāpadhārino;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
225. “Kadāssu maṃ rathārohā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Nīlavammadharā sūrā, cāpahatthā kalāpino;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.

226. “Kadāssu maṃ dhanuggahā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Nīlavammadharā sūrā, cāpahatthā kalāpino;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
227. “Kadāssu maṃ rājaputtā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Cittravammadharā sūrā, kañcanāveḷadhārino;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
228. “Kadāssu maṃ ariyagaṇā, vatavantā alaṅkatā;
Haricandalittāṅgā, kāsikuttamadhārino;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
229. “Kadāssu maṃ amaccagaṇā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Pītavammadharā sūrā, purato gacchamālino;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
230. “Kadāssu maṃ sattasatā bhariyā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
231. “Kadāssu maṃ sattasatā bhariyā, susañña tanumajjhimā;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
232. “Kadāssu maṃ sattasatā bhariyā, assavā piyabhāṇinī;
Yantaṃ maṃ nānuyissanti, taṃ kudāssu bhavissati.
233. “Kadāhaṃ pattaṃ gahetvāna, muṇḍo saṅghāṭipāruto;
Piṇḍikāya carissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
234. “Kadāhaṃ paṃsukūlānaṃ, ujjhitaṇaṃ mahāpathe;
Saṅghāṭiṃ dhārayissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
235. “Kadāhaṃ sattāhasammeghe, ovaṭṭho allacīvaro;
Piṇḍikāya carissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
236. “Kadāhaṃ sabbattha gantvā, rukkhā rukkhaṃ vanā vanaṃ;
Anapekkho gamissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
237. “Kadāhaṃ giriduggesu, pahīnabhayaabheravo;
Aduṭṭhiyo gamissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
238. “Kadāhaṃ vīṇaṃva rujjako, sattatantiṃ manoramaṃ;
Cittaṃ ujum karissāmi, taṃ kudāssu bhavissati.
239. “Kadāhaṃ rathakārova, parikantaṃ upāhanaṃ;
Kāmasaññojane checchaṃ, ye dibbe ye ca mānuse”ti.

144-239. Tattha kadāti kālāparivitakko. Phīṭanti vatthālaṅkāradīhi supupphitaṃ. Vibhattaṃ bhāgasō mitanti chekehi nagaramāpakehi rājanivesanādīnaṃ vasena vibhattaṃ dvāravithīnaṃ vasena koṭṭhāsato mitaṃ. Taṃ kudāssu bhavissatīti taṃ evarūpaṃ nagaraṃ pahāya pabbajanaṃ kudā nāma me bhavissati. Sabbatopabhanti

samantato alaṅkārobhāseṇa yuttaṃ. Bahupākāratoraṇanti bahaleṇa puthuleṇa pākāreṇa ceva dvāratoraṇehi ca samannāgataṃ. Daḷhamatṭālakoṭṭhakanti daḷhehi atṭālakehi dvārakoṭṭhakehi ca samannāgataṃ. Piḷitanti samākiṇṇaṃ. Tipuranti tīhi purehi samannāgataṃ, tipākāranti attho. Atha vā tipuranti tikkhattum puṇṇaṃ. Rājabandhunīnti rājāññatakeheva puṇṇaṃ. Somanassenāti evaṃnāmakena videharājena.

Niciteti dhanadhañṇanicayādinā sampanne. Ajeyyeti paccāmittehi ajetabbe. Candanaphositeti lohitacandanena paripposite. Koṭumbarānīti koṭumbararattṭhe utṭhitavattṭhāni. Hatthigumbeti hatthighaṭṭāyo. Hemakappanavāsaseti hemamayena sīsālaṅkārasaṅkhāteṇa kappanena ca hemajāleṇa ca samannāgate. Gāmaṇīyehīti hatthācariyehi. Ājānīyeva jātiyāti jātiyā kāraṇākāraṇajānanatāya ājānīyeva, tādisānaṃ assānaṃ gumbhe. Gāmaṇīyehīti assācariyehi. Illiyācāpadhāribhīti illiyañca cāpañca dhārentehi. Rathaseniyoti rathaghaṭṭāyo. Sannandheti suṭṭhu naddhe. Dīpe athopi veyyaggheti dīpiyagghacamma parikkhitte. Gāmaṇīyehīti rathācariyehi. Sajjhuratheti rajatarathe. Ajarathameṇḍarathamigarathe sobhanatṭhāya yojenti.

Ariyagaṇeti brāhmaṇagaṇe. Te kira tadā ariyācārā ahesum, tena te evamāha. Haricandalittāṇgeti kañcanavaṇṇena candanena littasarīre. Sattasatā bhariyāti piyabhariyāyeva sandhāyāha. Susaṇṇāti suṭṭhu saṇṇitā. Assavāti sāmikassa vacanakārikā. Satapalanti palasatena suvaṇṇena kāritaṃ. Kaṃsanti pātim. Satarājikanti piṭṭhipasse rājisatena samannāgataṃ. Yantaṃ manti anitthigandhavanasaṇḍe ekameva gacchantam maṃ kadā nu te nānuyissanti. Sattāhasammegheti sattāhaṃ samuṭṭhite mahāmeghe, sattāhavaddaliketī attho. Ovaṭṭhoti onatasīso. Sabbatthāti sabbadisam. Rujjakoti vīṇāvādako. Kāmasaṃyojaneti kāmasaṃyojanaṃ. Dibbeti dibbam. Mānuseti mānusaṃ.

So kira dasavassasahassāyukakāle nibbatto sattavassasahassāni rajjaṃ kāretvā tivassasahassāvasitṭhe āyumi pabbajito. Pabbajanto panesa uyyānadvāre ambarukkhasa diṭṭhakālato paṭṭhāya cattāro māse agāre vasitvā “imamhā rājavesā pabbajitaveso varataro, pabbajissāmī”ti cintetvā upaṭṭhākaṃ rahassena āṇāpesi “tāta, kañci ajānāpetvā antarāpaṇato kāsāyavattṭhāni ceva mattikāpattañca kiṇitvā āharā”ti. So tathā akāsi. Rājā kappakaṃ pakkosāpetvā kesamassum ohārāpetvā kappakassa gāmaṇāya datvā kappakaṃ uyyojetvā ekaṃ kāsāvaṃ nivāsetvā ekaṃ pārūpitvā ekaṃ aṃse katvā mattikāpattampi thavikāya osāretvā aṃse laggesi. Tato kattaradaṇḍaṃ gahetvā mahātale katipaye vāre paccekabuddhalīlāya aparāparaṃ caṅkami. So taṃ divasaṃ tattheva vasitvā punadivase sūriyuggamanavelāya pāsādā otarituṃ ārabhi.

Tadā sīvalidevī tā sattasatā vallabhitthiyo pakkosāpetvā “ciraṃ diṭṭho no rājā, cattāro māsā atītā, ajja naṃ passissāma, sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā yathābalaṃ itthikuttahāsavilāse dassetvā kilesabandhanena bandhitum vāyameyyāthā”ti vatvā alaṅkatappaṭiyattāhi tāhi saddhiṃ “rājānaṃ passissāmā”ti pāsādaṃ abhiruhantī taṃ otarantaṃ disvāpi na sañjāni. “Rañño ovādaṃ dātuṃ āgato paccekabuddho bhavissatī”ti saññāya vanditvā ekamantaṃ atṭhāsi. Mahāsattopi pāsādā otari. Itarāpi pāsādaṃ abhiruhitvā sirisayanapiṭṭhe bhamaravaṇṇakese ca pasādhanabhaṇḍaṇca disvā “na so paccekabuddho, amhākaṃ piyasāmiko bhavissati, etha naṃ yācitvā nivattāpessāmī”ti mahātalā otaritvā rājāṇaṇaṃ sampāpuṇi. Pāpuṇitvā ca pana sabbāhi tāhi saddhiṃ kese mocetvā piṭṭhiyaṃ vikiritvā ubhohi hatthehi uraṃ saṃsumbhutvā “kasmā evarūpaṃ kammaṃ karotha, mahārājā”ti atikaruṇaṃ

paridevamānā rājānaṃ anubandhi, sakalanagaraṃ saṅkhubhitaṃ ahosi. Tepi “rājā kira no pabbajito, kuto pana evarūpaṃ dhammikaṛājānaṃ labhissāmā”ti rodamānā rājānaṃ anubandhiṃsu. Tatra tāsāṃ itthīnaṃ paridevanañceva paridevantiyopi tā pahāya rañño gamanañca āvikaronto satthā āha -

240. “Tā ca sattasatā bhariyā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Bāhā paggayha pakkandūṃ, kasmā no vijahissasi.
241. “Tā ca sattasatā bhariyā, susaṇṇā tanumajjhimā;
Bāhā paggayha pakkandūṃ, kasmā no vijahissasi.
242. “Tā ca sattasatā bhariyā, assavā piyabhāṇinī;
Bāhā paggayha pakkandūṃ, kasmā no vijahissasi.
243. “Tā ca sattasatā bhariyā, sabbālaṅkārabhūsitā;
Hitvā sampaddavī rājā, pabbajjāya purakkhato.
244. “Tā ca sattasatā bhariyā, susaṇṇā tanumajjhimā;
Hitvā sampaddavī rājā, pabbajjāya purakkhato.
245. “Tā ca sattasatā bhariyā, assavā piyabhāṇinī;
Hitvā sampaddavī rājā, pabbajjāya purakkhato.
246. “Hitvā satapalaṃ kaṃsaṃ, sovaṇṇaṃ satarājikaṃ;
Aggaḥi mattikaṃ pattamaṃ, taṃ dutiyābhisecana”nti.

240-246. Tattha bāhā paggayhāti bāhā ukkhipitvā. Sampaddavīti bhikkhave, so mahājanako rājā, tā ca sattasatā bhariyā “kiṃ no, deva, pahāya gacchasi, ko amhākaṃ doso”ti vilapantiyova chaḍḍetvā sampaddavī gato, “pabbajjāya yāhī”ti codiyamāno viya purakkhato hutvā gatoti attho. Taṃ dutiyābhisecananti bhikkhave, taṃ mattikāpattaggahaṇaṃ dutiyābhisecanaṃ katvā so rājā nikkhantoti.

Sīvalidevīpi paridevamānā rājānaṃ nivattetuṃ asakkonti “attheso upāyo”ti cintetvā mahāsenaguttaṃ pakkosāpetvā “tāta, rañño purato gamanadisābhāge jīṇṇagharajīṇṇasālādīsu aggiṃ dehi, tiṇapaṇṇāni saṃharitvā tasmīṃ tasmīṃ tṭhāne dhūmaṃ kārehi”ti āṇāpesi. So tathā kāresi. Sā rañño santikaṃ gantvā pādesu patitvā mithilāya ādittabhāvaṃ ārocentī gāthādvayamāha -

247. “Bhesmā aggisamā jālā, kosā ḍayhanti bhāgaso;
Rajataṃ jātārūpañca, muttā veḷuriyā bahū.
248. “Maṇayo saṅkhamuttā ca, vatthikaṃ haricandanaṃ;
Ajinaṃ dantabhaṇḍaṇca, lohaṃ kāḷāyasaṃ bahū;
Ehi rāja nivattassu, mā tetamaṃ vinasā dhana”nti.

247-248. Tattha bhesmāti bhayānakā. Aggisamā jālāti tesāṃ tesāṃ manussānaṃ gehāni aggi gaṇhi, so esa mahājālōti attho. Kosāti suvaṇṇarajatakoṭṭhāgārādīni. Bhāgasoti koṭṭhāsato suvibhattāpi no ete agginā ḍayhanti, devāti. Lohanti tambalohādikaṃ. Mā tetamaṃ vinasā dhananti mā te etamaṃ dhanamaṃ vinassatu, ehi namaṃ

nibbāpeti, pacchā gamissasi, “mahājanako nagaraṃ ḍayhamānaṃ anoloketvāva nikkhanto”ti tumhākaṃ garahā bhavissati, tāya te lajjāpi vipphaṇṇasāropi bhavissati, ehi amacce āṇāpetvā aggaṃ nibbāpehi, devāti.

Atha mahāsatto “devi, kiṃ kathesi, yesaṃ kiñcanaṃ atthi, tesaṃ taṃ ḍayhati, mayaṃ pana akiñcana”ti dīpento gāthamāha -

249. “Susukhaṃ vata jīvāma, yesaṃ no natthi kiñcanaṃ;
Mithilā ḍayhamānāya, na me kiñci aḍayhathā”ti.

Tattha kiñcananti yesaṃ amhākaṃ palibuddhakilesasaṅkhātāṃ kiñcanaṃ natthi, te mayaṃ tena akiñcanabhāvena susukhaṃ vata jīvāma. Teneva kāraṇena mithilāya ḍayhamānāya na me kiñci aḍayhatha, appamattakampi attano bhaṇḍakaṃ ḍayhamānaṃ na passāmīti vadati.

Evañca pana vatvā mahāsatto uttaradvārena nikkhami. Tāpissa sattasatā bhariyā nikkhamiṃsu. Puna sīvalidevī ekaṃ upāyaṃ cintetvā “gāmaghātaraṭṭhaviḷumpanākāraṃ viya dassethā”ti amacce āṇāpesi. Taṃkhaṇaṃyeva āvudhahatthe purise tato tato ādhāvante paridhāvante vilumpante viya sarīre lākhārasaṃ siñcitvā laddhappahāre viya phalake nipajjāpetvā vuyhante mate viya ca rañña dassesuṃ. Mahājano upakkosi “mahārāja, tumhesu dharantesuyeva raṭṭhaṃ vilumpanti, mahājanaṃ ghātenti”ti. Atha devīpi rājānaṃ vanditvā nivattanatthāya gāthamāha -

250. “Aṭaviyo samuppannā, raṭṭhaṃ viddhaṃsayanti taṃ;
Ehi rāja nivattassu, mā raṭṭhaṃ vinasā ida”nti.

Tattha aṭaviyoti mahārāja, tumhesu dharantesuyeva aṭavicorā samuppannā samuṭṭhitā, taṃ tayā dhammarakkhitaṃ tava raṭṭhaṃ viddhaṃsenti.

Taṃ sutvā rājā “mayi dharanteyeva corā uṭṭhāya raṭṭhaṃ viddhaṃsentā nāma natthi, sīvalideviyā kiriyā esā bhavissati”ti cintetvā taṃ appaṭibhānaṃ karonto āha -

251. “Susukhaṃ vata jīvāma, yesaṃ no natthi kiñcanaṃ;
Raṭṭhe vilumpamānamhi, na me kiñci ahīratha.

252. “Susukhaṃ vata jīvāma, yesaṃ no natthi kiñcanaṃ;
Pītibhakkhā bhavissāma, devā ābhassarā yathā”ti.

251-252. Tattha vilumpamānamhīti viluppamāne. Ābhassarā yathāti yathā te brahmāno pītibhakkhā hutvā samāpattisukhena vītināmenti, tathā vītināmessāmāti.

Evaṃ vuttepi mahājano rājānaṃ anubandhiyeva. Athassa etadahosi “ayaṃ mahājano nivattituṃ na icchatī, nivattessāmi na”nti. So aḍḍhagāvutamattaṃ gatakāle nivattitvā mahāmagge ṭhitova amacce “kassidaṃ rajja”nti pucchitvā “tumhākaṃ, devā”ti vutte “tena hi imaṃ lekhaṃ antaraṃ karontassa rājadaṇḍaṃ karoṭhā”ti kattaradaṇḍena tiriyaṃ lekhaṃ ākaḍḍhi. Tena tejavatā rañña kataṃ lekhaṃ koci antaraṃ kātuṃ nāsakkhi. Mahājano lekhaṃ ussīsake katvā bālhaparidevaṃ paridevi. Devīpi taṃ lekhaṃ antaraṃ kātuṃ asakkontī rājānaṃ piṭṭhiṃ datvā gacchantāṃ disvā sokaṃ sandhāretuṃ asakkontī uraṃ paharitvā mahāmagge tiriyaṃ patitvā parivattamānā agamāsi. Mahājano “lekhasāmikehi lekha bhinnā”ti vatvā deviyā gatamaggeneva gato. Atha mahāsattopi

uttarahimavantābhimukho agamāsi. Devīpi sabbaṃ senāvāhanaṃ ādāya tena saddhiṃyeva gatā. Rājā mahājanaṃ nivattetuṃ asakkontoyeva saṭṭhiyojanamaggaṃ gato.

Tadā nārado nāma tāpaso himavante suvaṇṇaguhāyaṃ vasitvā pañcābhiñño jhānasukhena vītināmetvā sattāhaṃ atikkāmetvā jhānasukhato vuṭṭhāya “aho sukhaṃ, aho sukha”nti udānaṃ udānesi. So “atthi nu kho koci jambudīpatale idaṃ sukhaṃ pariyesanto”ti dibbacakkhunā olokeno mahājanakabuddhaṅkuraṃ disvā “rājā mahābhinnikkhamaṃ nikkhantopi sīvalidevippamukhaṃ mahājanaṃ nivattetuṃ na sakkoti, antarāyampissa kareyya, idāni gantvā bhiyyoso mattāya daḥhasamādānatthaṃ ovādaṃ dassāmī”ti cintetvā iddhibalena gantvā rañño purato ākāse ʈhitova tassa ussāhaṃ janetuṃ imaṃ gāthamāha -

253. “Kimheso mahato ghoso, kā nu gāmeva kīliyā;
Samaṇa teva pucchāma, kattheso abhisāto jano”ti.

Tassa taṃ sutvā rājā āha -

254. “Mamaṃ ohāya gacchantam, ettheso abhisāto jano;
Sīmātikkamanaṃ yantaṃ, munimonassa pattiya;
Missaṃ nandīhi gacchantam, kiṃ jānāmanupucchasi”ti.

253-254. Tattha kimhesoti kimhi kena kāraṇena eso hatthikāyādivasena mahato samūhassa ghoso. Kā nu gāmeva kīliyāti kā nu esā tayā saddhiṃ āgacchantānaṃ gāme viya kīḷi. Katthesoti kimatthaṃ esa mahājano abhisāto sannipatito, taṃ parivāretvā āgacchatīti pucchi. Mamanti yo ahaṃ etaṃ janaṃ ohāya gacchāmi, taṃ maṃ ohāya gacchantam. Etthāti etasmiṃ ʈhāne eso mahājano abhisāto anubandhanto āgato. Sīmātikkamanaṃ yantanti tvaṃ pana taṃ maṃ kilesasīmaṃ atikkamma anagāriyamuniñāṇasaṅkhātassa monassa pattiya yantaṃ, “pabbajito vatamhī”ti nandiṃ avijahitvā khaṇe khaṇe uppajjamānāhi nandīhi missameva gacchantam kiṃ jānanto pucchasi, udāhu ajānanto. Mahājanako kira videharaṭṭhaṃ chaḍḍetvā pabbajitoti kiṃ na sutam tayāti.

Athassa so daḥhasamādānatthāya puna gāthamāha -

255. “Māssu tiṇṇo amaññittha, sarīraṃ dhārayaṃ imaṃ;
Atīraṇeyya yamidaṃ, bahū hi paripanthayo”ti.

Tattha māssu tiṇṇo amaññitthāti imaṃ bhaṇḍukāsāvanivatthaṃ sarīraṃ dhārento “iminā pabbajitaliṅgaggahaṇamatteneva kilesasīmaṃ tiṇṇo atikkantasmī”ti mā amaññittha. Atīraṇeyya yamidanti idaṃ kilesajātaṃ nāma na ettakena tīretabbaṃ. Bahū hi paripanthayoti saggamaggaṃ āvaritvā ʈhitā tava bahū kilesaparipanthāti.

Tato mahāsatto tassa vacanaṃ sutvā paripanthe pucchanto āha -

256. “Ko nu me paripanthassa, mamaṃ evaṃvihārino;
Yo neva diṭṭhe nādiṭṭhe, kāmānamabhipatthaye”ti.

Tattha yo neva diṭṭhe nādiṭṭheti yo ahaṃ neva diṭṭhe manussaloke, nādiṭṭhe devaloke kāmānaṃ abhipatthemī, tassa mama evaṃ ekavihārino ko nu paripantho assāti vadati.

Athassa so paripantho dassento gāthamāha -

- 257.** “Niddā tandī vijambhitā, aratī bhattasammado;
Āvasanti sarīraṭṭhā, bahū hi paripanthayo”ti.

Tattha niddāti kapiniddā. Tandīti ālasiyaṃ. Aratīti ukkaṇṭhitā. Bhattasammadoti bhattapariḷāho. Idaṃ vuttaṃ hoti - “samaṇa, tvaṃ pāsādiko suvaṇṇavaṇṇo rajjaṃ pahāya pabbajito”ti vutte tuyhaṃ paṇītaṃ ojavantaṃ piṇḍapātaṃ dassanti, so tvaṃ pattapūraṃ ādāya yāvadatthaṃ paribhuñjitvā paṇṇasālaṃ pavisitvā kaṭṭhattharaṇe nipajjitvā kākacchamāno niddaṃ okkamitvā antarā pabuddho aparāparaṃ parivattitvā hatthapāde pasāretvā utṭhāya cīvaravaṃsaṃ gahetvā laggacīvaraṃ nivāsetvā ālasiyo hutvā neva sammajjanaṃ ādāya sammajjissasi, na pānīyaṃ āharissasi, puna nipajjitvā niddāyissasi, kāmavitakkaṃ vitakkessasi, tadā pabbajjāya ukkaṇṭhissasi, bhattapariḷāho te bhavissatīti. Āvasanti sarīraṭṭhāti ime ettakā paripanthā tava sarīraṭṭhakā hutvā nivasanti, sarīreyeva te nibbattantīti dasseti.

Athassa mahāsatto thutiṃ karonto gāthamāha -

- 258.** “Kalyāṇaṃ vata maṃ bhavaṃ, brāhmaṇa manusāsati;
Brāhmaṇa teva pucchāmi, ko nu tvamasi mārisā”ti.

Tattha brāhmaṇa manusāsati brāhmaṇa, kalyāṇaṃ vata maṃ bhavaṃ anusāsati.

Tato tāpaso āha -

259. “Nārado iti me nāmaṃ, kassapo iti maṃ vidū;
Bhoto sakāsamāgacchiṃ, sādhu sabbhi samāgamo.
260. “Tassa te sabbo ānando, vihāro upavattatu;
Yaṃ ūnaṃ taṃ paripūrehi, khantiyā upasamena ca.
261. “Pasāraya sannatañca, unnatañca pasāraya;
Kammaṃ vijjañca dhammañca, sakkatvāna paribbajā”ti.

259-261. Tattha vidūti gottena maṃ “kassapo”ti jānanti. Sabbhīti paṇḍitehi saddhiṃ samāgamo nāma sādhu hotīti āgatomhi. Ānandoti tassa tava imissā pabbajjāya ānando tuṭṭhi somanassameva hotu mā ukkaṇṭhi. Vihāroti catubbidho brahmavihāro. Upavattatūti nibbattatu. Yaṃ ūnaṃ tanti yaṃ te sīlena kasiṇaparikammaṇa jhānena ca ūnaṃ, taṃ etehi sīlādīhi pūraya. Khantiyā upasamena cāti “ahaṃ rājapabbajito”ti mānaṃ akatvā adhivāsanakhantiyā ca kilesūpasamena ca samannāgato hohi. Pasārayāti mā ukkhipa mā patthara, pajahāti attho. Sannatañca unnatañcāti “ko nāmāha”ntiādinā nayena pavattaṃ omānañca “ahamasmi jātisampanno”tiādinā nayena pavattaṃ atimānañca. Kammanti dasakusalakammapathaṃ. Vijjanti pañcaabhiññā-aṭṭhasamāpattiñāṇaṃ. Dhammanti kasiṇaparikammasaṅkhātāṃ samaṇadhammaṃ. Sakkatvāna paribbajāti ete guṇe sakkatvā vattassu, ete vā guṇe sakkatvā daḷhaṃ samādāya paribbaja, pabbajjaṃ pālehi, mā ukkaṇṭhīti attho.

Evaṃ so mahāsattaṃ ovaditvā ākāseṇa sakatṭhānameva gato. Tasmīṃ gate aparopi migājino nāma tāpaso tatheva samāpattito vuṭṭhāya olokeno bodhisattaṃ disvā “mahājanaṃ nivattanatthāya tassa ovādaṃ dassāmi”ti tatthevāgantvā ākāse attānaṃ dassento āha -

262. “Bahū hatthī ca asse ca, nagare janapadāni ca;
Hitvā janaka pabbajito, kapāle ratimajjhagā.
263. “Kacci nu te jānapadā, mittāmaccā ca ñātakā;
Dubbhimakaṃsu janaka, kasmā tetam aruccathā”ti.

262-263. Tattha kapāleti mattikāpattam sandhāyāha. Idam vuttam hoti - mahārāja, tvam evarūpaṃ issariyādhupaccam chaḍḍetvā pabbajito imasmiṃ kapāle ratim ajjhagā adhigatoti pabbajjākāraṇam pucchanto evamāha. Dubbhinti kiṃ nu ete tava antare kiñci aparādham karimṃsu, kasmā tava evarūpaṃ issariyasukham pahāya etaṃ kapālemeva aruccitthāti.

Tato mahāsatto āha -

- 264.** “Na migājina jātucche, aham kañci kudācanaṃ;
Adhammena jine ñātim, na cāpi ñātayo mama”nti.

Tattha na migājinaṃ ambho migājina jātucche ekaṃseneva aham kañci ñātim kudācanaṃ kismiñci kāle adhammena na jināmi. Tepi ca ñātayo maṃ adhammena na jinanteva, iti na koci mayi dubbhiṃ nāma akāsīti attho.

Evamassa pañham paṭikkhipitvā idāni yena kāraṇena pabbajito, tam dassento āha -

- 265.** “Disvāna lokavattantaṃ, khajjantaṃ kaddamīkataṃ;
Haññare bajjhare cettha, yattha sanno puthujjano;
Etāham upamaṃ katvā, bhikkhakosmi migājina”ti.

Tattha disvāna lokavattantanti vaṭṭānugatassa bālalokassa vattam tantim pavenim ahamaddasaṃ, tam disvā pabbajitomhīti dīpeti. Khajjantaṃ kaddamīkatanti kilesehi khajjantaṃ teheva ca kaddamīkataṃ lokaṃ disvā. Yattha sanno puthujjanoti yamhi kilesavatthumhi sanno laggo puthujjano, tattha laggā bahū sattā haññanti ceva andubandhanādīhi ca bajjhanti. Etāhanti ahampi sace ettha bajjhissāmi, ime sattā viya haññissāmi ceva bajjhissāmi cāti evaṃ etadeva kāraṇam attano upamaṃ katvā kaddamīkataṃ lokaṃ disvā bhikkhako jātoti attho. Migājinaṃ tam nāmena ālapati. Katham pana tena tassa nāmaṃ ñātanti? Paṭisanthārakāle paṭhamameva pucchitattā.

Tāpaso tam kāraṇam vitthārato sotukāmo hutvā gāthamāha -

- 266.** “Ko nu te bhagavā satthā, kassetam vacanam suci;
Na hi kappam vā vijjam vā, paccakkhāya rathesabha;
Samaṇam āhu vattantaṃ, yathā dukkhassatikkamo”ti.

Tattha kassetanti etaṃ tayā vuttam sucivacanam kassa vacanam nāma. Kappanti kappetvā kappetvā pavattitānaṃ abhiññāsamāpattīnaṃ lābhiṃ kammavādim tāpasam. Vijjanti āsavakkhayañānavijjāya samannāgataṃ paccekabuddham. Idam vuttam hoti - rathesabha mahārāja, na hi kappasamaṇam vā vijjāsamaṇam vā paccakkhāya tassovādam vinā evaṃ paṭipajjitum sakkā. Yathā dukkhassa atikkamo hoti, evaṃ vattantaṃ samaṇam āhu. Tesam pana vacanam sutvā sakkā evaṃ paṭipajjitum, tasmā vadehi, ko nu te bhagavā satthāti.

Mahāsatto āha -

- 267.** “Na migājina jātucche, ahaṃ kañci kudācanaṃ;
Samaṇaṃ brāhmaṇaṃ vāpi, sakkatvā anupāvisi”nti.

Tattha sakkatvāti pabbajjāya guṇapucchanatthāya pūjetvā. Anupāvisinti na kañci anupaviṭṭhapubbosmi, na mayā añño koci samaṇo pucchitapubboti vadati. Iminā hi paccekabuddhānaṃ santike dhammaṃ suṇantenapi na kadāci odissakavasena pabbajjāya guṇo pucchitapubbo, tasmā evamāha.

Evañca pana vatvā yena kāraṇena pabbajito, taṃ ādito paṭṭhāya dīpento āha -

268. “Mahatā cānubhāvena, gacchanto siriyā jalaṃ;
Gīyamānesu gītesu, vajjamānesu vaggusu.
269. “Tūriyatāḷasaṅghuṭṭhe, sammatālasamāhite;
Sa migājina maddakkhim, phaliṃ ambaṃ tirocchadaṃ;
Haññamānaṃ manussehi, phalakāmehi jantubhi.
270. “So khohaṃ taṃ sirim hitvā, orohitvā migājina;
Mūlaṃ ambassupāgacchim, phalino nipphalassa ca.
271. “Phaliṃ ambaṃ hataṃ disvā, viddhastam vinalīkatam;
Athekaṃ itaraṃ ambaṃ, nīlobhāsaṃ manoramaṃ.
272. “Evameva nūnamhepi, issare bahukaṇṭake;
Amittā no vadhissanti, yathā ambo phalī hatto.
273. “Ajinamhi haññate dīpi, nāgo dantehi haññate;
Dhanamhi dhanino hanti, aniketamasanthavaṃ;
Phalī ambo aphalo ca, te satthāro ubho mamā”ti.

268-273. Tattha vaggusūti madhurassaresu tūriyesu vajjamānesu.

Tūriyatāḷasaṅghuṭṭheti tūriyānaṃ tāḷitehi saṅghuṭṭhe uyyāne. Sammatālasamāhitehi sammehi ca tālehi ca samannāgate. Sa migājinaṃ migājina, so ahaṃ adakkhim. Phaliṃ ambanti phaliṃ ambarukkhanti attho. Tirocchadanti tiropākāraṃ uyyānassa antoṭṭhitaṃ bahipākāraṃ nissāya jātaṃ ambarukkhaṃ. Haññamānanti pothiyamānaṃ. Orohitvāti hatthikkhandhā otarivā. Vinalīkatanti nipattanaḷaṃ kataṃ.

Evamevāti evaṃ eva. Phalīti phalasampanno. Ajinamhīti cammatthāya cammakāraṇā. Dantehīti attano dantehi, haññate dantanimittaṃ haññateti attho. Hantīti haññati. Aniketamasanthavanti yo pana niketaṃ pahāya pabbajitattā aniketo nāma sattaśaṅkhāravatthukassa taṇhāsanthavassa abhāvā asanthavo nāma, taṃ aniketaṃ asanthavaṃ ko hanissatīti adhippāyo. Te satthāro te dve rukkhā mama satthāro ahesunti vadati.

Taṃ sutvā migājino “appamatto hohī”ti rañño ovādaṃ datvā sakaṭṭhānameva gato. Tasmim gate sivalidevī rañño pādamūle pativā āha -

274. “Sabbo jano pabyathito, rājā pabbajito iti;
Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
275. “Assāsayitvā janataṃ, ṭhapayitvā paṭicchadaṃ;
Puttaṃ rajje ṭhapetvāna, atha pacchā pabbajissasī”ti.

274-275. Tattha pabyathitoti bhīto utrasto. Paṭicchadanti amhe ḍayhamānepi viluppamānepi rājā na oloketīti pabyathitassa mahājanassa āvaraṇaṃ rakkhaṃ ṭhapetvā puttaṃ dīghāvukumāraṃ rajje ṭhapetvā abhisiñcitvā pacchā pabbajissasīti attho.

Tato bodhisatto āha -

276. “Cattā mayā jānapadā, mittāmaccā ca ñātakā;
Santi puttā videhānaṃ, dīghāvu raṭṭhavaḍḍhano;
Te rajjaṃ kārayissanti, mithilāyaṃ pajāpatī”ti.

Tattha santi puttāti sīvali samaṇānaṃ puttā nāma natthi, videharaṭṭhavāsīnaṃ pana puttā dīghāvu atthi, te rajjaṃ kārayissanti. Pajāpatīti devīṃ ālapati.

Devī āha “deva, tumhesu tāva pabbajitesu ahaṃ kiṃ karomī”ti. Atha naṃ so “bhadde, ahaṃ taṃ anusikkhāmi, vacanaṃ me karohī”ti vatvā gāthamāha -

277. “Ehi taṃ anusikkhāmi, yaṃ vākyāṃ mama ruccati;
Rajjaṃ tuvaṃ kārayasi, pāpaṃ duccharitaṃ bahum;
Kāyena vācā manasā, yena gacchasi duggatiṃ.

278. “Paradinnakena paraniṭṭhitenā, piṇḍena yāpehi sa dhīradhammo”ti.

277-278. Tattha tuvanti tvaṃ puttassa chattaṃ ussāpetvā “mama puttassa rajja”nti rajjaṃ anusāsamānā bahum pāpaṃ karissasi. Gacchasīti yena kāyādīhi katena bahupāpena duggatiṃ gamissasi. Sa dhīradhammoti piṇḍiyālopena yāpetabbaṃ, esa paṇḍitānaṃ dhammoti.

Evaṃ mahāsatto tassā ovādaṃ adāsī. Tesaṃ aññamaññaṃ sallapantānaṃ gacchantānaññeva sūriyo atthaṅgato. Devī patirūpe ṭhāne khandhāvāraṃ nivāsāpesi. Mahāsattopi ekaṃ rukkhamaṇaṃ upagato. So tattha rattiṃ vasitvā punadivase sarīrapaṭijagganaṃ katvā maggaṃ paṭipajji. Devīpi “senā pacchatova āgacchatū”ti vatvā tassa pacchatova ahoṣi. Te bhikkhācāravelāyaṃ thūṇaṃ nāma nagaraṃ pāpuṇṇimsu. Tasmīṃ khaṇe antonagare eko puriso sūṇato mahantaṃ maṃsakhaṇḍaṃ kiṇitvā sūlena aṅgāresu pacāpetvā nibbāpanatthāya phalakakoṭiyaṃ ṭhapetvā aṭṭhāsī. Tassa aññavihitassa eko sunakho taṃ ādāya palāyi. So ñatvā taṃ anubandhanto yāva bahidakkhiṇadvāraṃ gantvā nibbindo nivatti. Rājā ca devī ca sunakhasa purato gacchantā dvidhā ahesuṃ. So bhayena maṃsakhaṇḍaṃ chaḍḍetvā palāyi.

Mahāsatto taṃ disvā cintesi “ayaṃ sunakho chaḍḍetvā anapekkho palāto, aññopissa sāmiko na paññāyati, evarūpo anavajjo paṃsukūlapiṇḍapāto nāma natthi, paribhuñjissāmi na”nti. So mattikāpattaṃ nīharitvā taṃ maṃsakhaṇḍaṃ ādāya puñchitvā patte pakkhipitvā udakaphāsukaṭṭhānaṃ gantvā paribhuñjituṃ ārabhi. Tato devī “sace esa rajjenatthiko bhavēyya, evarūpaṃ jegucchaṃ paṃsumakkhitaṃ sunakhucchiṭṭhakaṃ na khādeyya. Sace khādeyya, idānesa amhākaṃ sāmiko na bhavissatī”ti cintetvā “mahārāja, evarūpaṃ jegucchaṃ khādasī”ti āha. “Devi, tvaṃ andhabālatāya imassa piṇḍapātassa visesaṃ na jānāsī”ti vatvā tasseva patitaṭṭhānaṃ paccavekkhitvā amataṃ viya paribhuñjitvā mukhaṃ vikkhāletvā hatthe dhovati. Tasmīṃ khaṇe devī nindamānā āha -

279. “Yopi catutthe bhattakāle na bhuñje, ajuttāmaṇṇīva khudāya miyye;

Na tveva piṇḍaṃ luḷitaṃ anariyaṃ, kulaputtarūpo sappuriso na seve;
Tayidaṃ na sādhu tayidaṃ na suṭṭhu, sunakhucchiṭṭhakaṃ janaka bhuñjase
tuva''nti.

Tattha ajuṭṭhamārīvāti anāthamaraṇameva. Luḷitanti paṃsumakkhitaṃ. Anariyanti
asundaraṃ. Na seveti na-kāro paripucchanatthe nipāto. Idaṃ vuttaṃ hoti - sace
catuttheṇi bhattakāle na bhuñjeyya, khudāya mareyya, nanu evaṃ santepi
kulaputtarūpo sappuriso evarūpaṃ piṇḍaṃ na tveva seveyyāti. Tayidanti taṃ idaṃ.

Mahāsatto āha -

280. “Na cāpi me sīvali so abhakkho, yaṃ hoti cattaṃ gihino sunassa vā;
Ye keci bhogā idha dhammaladdhā, sabbo so bhakkho anavayoti vutto''ti.

Tattha abhakkhoti so piṇḍapāto mama abhakkho nāma na hoti. Yaṃ hotīti yaṃ gihino
vā sunassa vā cattaṃ hoti, taṃ paṃsukūlaṃ nāma asāmikattā anavajjameva hoti. Ye
kecīti tasmā aññepi ye keci dhammena laddhā bhogā, sabbo so bhakkho. Anavayoti
anuavayo, anupunappunaṃ olokiyamānopi avayo paripuṇṇaguṇo anavajjo,
adhammaladdhaṃ pana saḥassagghanakampi jigucchanīyamevāti.

Evaṃ te aññamaññaṃ kathentāva thūṇanagaradvāraṃ sampāpuṇiṃsu. Tatra
dārikāsu kīḷantīsu ekā kumārikā khuddakakullakena vālukaṃ papphoṭeti. Tassā
ekasmiṃ hatthe ekaṃ valayaṃ, ekasmiṃ dve valayāni. Tāni aññamaññaṃ
saṅghaṭṭenti, itaraṃ nissaddaṃ. Rājā taṃ kāraṇaṃ ṇatvā “sīvalidevī mama pacchato
carati, itthī ca nāma pabbajitassa malaṃ, ‘ayaṃ pabbajitvāpi bhariyaṃ jahitumaṃ
sakkotī''ti garahissanti maṃ. Sacāyaṃ kumārikā paṇḍitā bhavissati, sīvalideviyā
nivattanakāraṇaṃ kathessati, imissā kathaṃ sutvā sīvalideviṃ uyyojessāmī''ti
cintetvā āha -

281. “Kumārike upaseniye, niccaṃ niggaḷamaṇḍite;
Kasmā te eko bhujo janati, eko te na janatī bhujo''ti.

Tattha upaseniyeti mātaraṃ upagantvā senike. Niggaḷamaṇḍiteti agalitamaṇḍanena
maṇḍanasīliketi vadati. Janatīti saddaṃ karoti.

Kumārikā āha -

282. “Imasmiṃ me samaṇa hatthe, paṭimukkā dunīvarā;
Saṅghātā jāyate saddo, dutiyasseva sā gati.

283. “Imasmiṃ me samaṇa hatthe, paṭimukko ekanīvaro;
So adutiyo na janati, munibhūtova tiṭṭhati.

284. “Vivādappatto dutiyo, keneko vivadissati;
Tassa te saggaḷāmassa, ekattamuparocata''nti.

282-284. Tattha dunīvarāti dve valayāni. Saṅghātāti saṃhananato saṅghaṭṭanatoti
attho. Gatīti nibbatti. Dutiyasseva hi evarūpā nibbatti hotīti attho. Soti so nīvaro.
Munibhūtovāti pahīnasabbakilesa ariyapuggalo viya tiṭṭhati. Vivādappattoti samaṇa
dutiyo nāma vivādamāpanno hoti, kalahaṃ karoti, nānāgāhaṃ gaṇhāti. Kenekoti
ekako pana kena saddhiṃ vivadissati. Ekattamuparocatanti ekībhaṃ te ruccatu.

Samaṇā nāma bhaginimpi ādāya na caranti, kiṃ pana tvaṃ evarūpaṃ
uttamarūpadharaṃ bhariyaṃ ādāya vicarasi, ayaṃ te antarāyaṃ karissati, imaṃ
nīharitvā ekakova samaṇakammaṃ karohīti naṃ ovadati.

So tassā kumārikāya vacanaṃ sutvā paccayaṃ labhitvā deviyā saddhiṃ kathento
āha -

285. “Suṇāsi sīvali kathā, kumāriyā paveditā;
Pesiyaṃ maṃ garahittho, dutiyasseva sā gati.

286. “Ayaṃ dvedhāpatho bhadde, anuciṇṇo pathāvihi;
Tesaṃ tvaṃ ekaṃ gaṇhāhi, ahamekaṃ punāparaṃ.

287. “Māvaca maṃ tvaṃ ‘pati me’ti, nāhaṃ ‘bhariyā’ti vā punā’ti.

285-287. Tattha kumāriyā paveditāti kumārikāya kathitā. Pesiyāti sacāhaṃ
rajjaṃ kāreyyaṃ, esā me pesiyā vacanakārikā bhaveyya, oloketumpi maṃ na
visaheyya. Idāni pana attano pesiyaṃ viya ca maññati, “dutyasseva sā gatī”ti
maṃ ovadati. Anuciṇṇoti anusañcarito. Pathāvihīti pathikehi. Ekanti tava
ruccanaṃ ekaṃ maggaṃ gaṇha, ahaṃ pana tayā gahitāvasesaṃ aparaṃ
gaṇhissāmi. Māvaca maṃ tvanti sīvali ito paṭṭhāya puna maṃ “pati me”ti mā
avaca, ahaṃ vā tvaṃ “bhariyā me”ti nāvacaṃ.
Sā tassa vacanaṃ sutvā “deva, tumhe uttamā, dakkhiṇamaggaṃ gaṇhatha,
ahaṃ vāmamaggaṃ gaṇhissāmi”ti vatvā thokaṃ gantvā sokaṃ sandhāretuṃ
asakkontī punāgantvā raññā saddhiṃ kathenti ekatova nagaraṃ pāvisi.
Tamatthaṃ pakāsento satthā upaḍḍhagāthamāha -
“Imameva kathayantā, thūṇaṃ nagarupāgamu”nti.

Tattha nagarupāgamunti nagaraṃ pavitṭhā.

Pavisitvā ca pana mahāsatto piṇḍatthāya caranto usukārassa gehadvāraṃ patto.
Sīvalidevīpi ekamantaṃ aṭṭhāsi. Tasmīṃ samaye usukāro aṅgārakapalle usum
tāpetvā kañjiyena temetvā ekaṃ akkhiṃ nimīletvā ekena akkhinā olokeno ujum
karoti. Taṃ disvā mahāsatto cintesi “sacāyaṃ paṇḍito bhavissati, mayhaṃ ekaṃ
kāraṇaṃ kathessati, pucchissāmi na”nti. So upasaṅkamitvā pucchatī. Tamatthaṃ
pakāsento satthā āha -

288. “Koṭṭhake usukārassa, bhattakāle upaṭṭhite;
Tatrā ca so usukāro, ekaṃ daṇḍaṃ ujum kataṃ;
Ekañca cakkhumā niggayha, jimhamekena pekkhatī”ti.

Tattha koṭṭhake bhikkhave, so rājā attano bhattakāle upaṭṭhite usukārassa koṭṭhake
aṭṭhāsi. Tatrā cāti tasmiñca koṭṭhake. Niggayhāti nimīletvā. Jimhamekenāti ekena
akkhinā vaṅkaṃ saraṃ pekkhati.

Atha naṃ mahāsatto āha -

289. “Evaṃ no sādhu passasi, usukāra suṇohi me;
Yadekaṃ cakkhumā niggayha, jimhamekena pekkhasī”ti.

Tassattho - samma usukāra, evaṃ nu tvaṃ sādhu passasi, yaṃ ekaṃ cakkhumā
nimīletvā ekena cakkhunā vaṅkaṃ saraṃ pekkhasīti.

Athassa so kathento āha -

290. “Dvīhi samaṇa cakkhūhi, visālaṃ viya khāyati;
Asampatvā paramaṃ liṅgaṃ, nujubhāvāya kappati.

291. “Ekañca cakkhuṃ niggayha, jimhamekena pekkhato;
Sampatvā paramaṃ liṅgaṃ, ujubhāvāya kappati.

292. “Vivādappatto dutiyo, keneko vivadissati;
Tassa te saggakāmassa, ekattamuparocata”nti.

290-292. Tattha visālaṃ viyāti vitthiṇṇaṃ viya hutvā khāyati. Asampatvā paramaṃ liṅganti parato vaṅkaṭṭhānaṃ appatvā. Nujubhāvāyāti na ujubhāvāya. Idaṃ vuttaṃ hoti - visāle khāyamāne parato ujuṭṭhānaṃ vā vaṅkaṭṭhānaṃ vā na pāpuṇeyya, tasmīṃ asampatte adissamāne ujubhāvāya kiccaṃ na kappati na sampajjatīti. Sampatvāti cakkhunā patvā, disvāti attho. Vivādappattoti yathā dutiye akkhamhi ummīlite liṅgaṃ na paññāyati, vaṅkaṭṭhānampi ujukaṃ paññāyati, ujuṭṭhānampi vaṅkaṃ paññāyatīti vivādo hoti, evaṃ samaṇassapi dutiyo nāma vivādamāpanno hoti, kalahaṃ karoti, nānāgāhaṃ gaṇhāti. Kenekoti eko pana kena saddhiṃ vivadissati. Ekattamuparocatanti ekībhāvo te ruccatu. Samaṇā nāma bhaginimpi ādāya na caranti, kiṃ pana tvaṃ evarūpaṃ uttamarūpadharaṃ bhariyaṃ ādāya vicarasi. Ayaṃ te antarāyaṃ karissati, imaṃ nīharitvā ekakova samaṇadhammaṃ karohīti so taṃ ovadati.

Evamassa so ovādaṃ datvā tuṇhī ahosi. Mahāsattopi piṇḍāya caritvā missakabhattaṃ saṃkaḍḍhitvā nagarā nikkhamitvā udakaphāsukaṭṭhāne nisīditvā katabhattakicco mukhaṃ vikkhāletvā pattaṃ thavikāya osāretvā sīvalideviṃ āmantetvā āha -

293. “Suṇāsi sīvali kathā, usukārena veditā;
Pesiyaṃ maṃ garahittho, dutiyasseva sā gati.

294. “Ayaṃ dvedhāpatho bhadde, anuciṇṇo pathāvihi;
Tesaṃ tvaṃ ekaṃ gaṇhāhi, ahamekaṃ punāparaṃ.

295. “Māvaca maṃ tvaṃ ‘pati me’ti, nāhaṃ ‘bhariyā’ti vā punā’ti.

293-295. Tattha suṇāsīti suṇa, tvaṃ kathā. “Pesiyaṃ ma”nti idaṃ pana kumārikāya ovādameva sandhāyāha.

Sā kira “māvaca maṃ tvaṃ ‘pati me’ti” vuttāpi mahāsattaṃ anubandhiyeva. Rājā naṃ nivattetuṃ na sakkoti. Mahājanopi anubandhi. Tato pana aṭavī avidūre hoti. Mahāsatto nīlavanarājīṃ disvā taṃ nivattetukāmo hutvā gacchantoyeva maggasamīpe muṇḍiṇaṃ addasa. So tato īsikaṃ luñcitvā “passasi sīvali, ayaṃ idha puna ghaṭetuṃ na sakkā, evameva puna mayhaṃ tayā saddhiṃ saṃvāso nāma ghaṭetuṃ na sakkā”ti vatvā imaṃ upaḍḍhagāthamāha -

“Muṇḍjāvesikā pavāḷhā, ekā vihara sīvalī”ti.

Tattha ekā viharāti ahaṃ ekībhāvena viharissāmi, tvampi ekā viharāhīti tassā ovādamadāsi.

Taṃ sutvā sīvalidevī “itodāni paṭṭhāya natthi mayhaṃ mahājanakanarindena saddhiṃ saṃvāso”ti sokaṃ sandhāretuṃ asakkontī ubho hi hatthehi uraṃ paharitvā mahāmagge pati. Mahāsatto tassā visaññibhāvaṃ ṇatvā padaṃ vikopetvā araññaṃ pāvisi. Amaccā āgantvā tassā sarīraṃ udakena siñcitvā hatthapāde parimajjitvā saññaṃ labhāpesuṃ. Sā “tātā, kuhiṃ rājā”ti pucchi. “Nanu tumheva jānāthā”ti? “Upadhāretha tātā”ti. Te ito cito dhāvitvā vicinantāpi mahāsattaṃ na passimsu. Devī mahāparidevaṃ paridevitvā rañño ṭhitaṭṭhāne cetiyaṃ kāretvā gandhamālādīhi pūjetvā nivatti. Mahāsattopi himavantaṃ pavisitvā sattāhabbhantareyeva pañca abhiñña ca, aṭṭha samāpattiyo ca nibbattetvā puna manussapathaṃ nāgami. Devīpi usukārena saddhiṃ kathitaṭṭhāne, kumārikāya saddhiṃ kathitaṭṭhāne, maṃsaparibhogatṭhāne, migājinaena saddhiṃ kathitaṭṭhāne, nāradena saddhiṃ kathitaṭṭhāne cāti sabbatṭhānesu cetiyāni kāretvā gandhamālādīhi pūjetvā senāṅgaparivutā mithilaṃ patvā ambavanuyyāne puttassa abhisekaṃ kāretvā taṃ senāṅgaparivutaṃ nagaraṃ pesetvā sayaṃ isipabbajjaṃ pabbajitvā tattheva uyyāne vasantī kasiṇaparikkammaṃ katvā jhānaṃ nibbattetvā brahmalokaparāyaṇā aho si. Mahāsattopi aparihīnājjhāno hutvā brahmalokaparāyaṇo aho si.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na, bhikkhave, idāneva, pubbepi tathāgato mahābhinnikkhamaṃ nikkhantoyevā”ti vatvā jātaṃ samodhānesi - “tadā samuddarakkhikā devadhītā uppalavaṇṇā aho si, nārado sāriputto, migājino moggallāno, kumārikā khemā bhikkhunī, usukāro ānando, sīvalidevī rāhulamātā, dīghāvukumāro rāhulo, mātāpitāro mahārājakulāni, mahājanakanarindo pana ahameva sammāsambuddho aho si”nti.

Mahājanakajātakavaṇṇanā dutiyā.

540. Suvaṇṇasāmajātakavaṇṇanā

Ko nu maṃ usunā vijjhīti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ mātuposakabhikkhuṃ ārabha kathesi. Sāvatthiyaṃ kira aṭṭhārasakoṭivibhavassa ekassa seṭṭhikulassa ekaputtako aho si mātāpitūnaṃ piyo manāpo. So ekadivasaṃ pāsādavaragato sīhapañjaraṃ ugghāṭetvā vīthiṃ olovento gandhamālādīhatthaṃ mahājanaṃ dhammassavanatthāya jetavanaṃ gacchantaṃ disvā “ahampi dhammaṃ suṇissāmī”ti mātāpitāro vanditvā gandhamālādīni gāhāpetvā vihāraṃ gantvā vatthabhesajjapānakādīni bhikkhusaṅghassa dāpetvā gandhamālādīhi ca bhagavantaṃ pūjetvā ekamantaṃ nisinno dhammaṃ sutvā kāmesu ādīnavaṃ disvā pabbajjāya ca ānisaṃsaṃ sallakkhetvā parisāya vuṭṭhitāya bhagavantaṃ pabbajjaṃ yācitvā “mātāpitūhi ananuññātaṃ puttaṃ tathāgatā nāma na pabbājentī”ti sutvā bhagavantaṃ vanditvā puna gehaṃ gantvā sagāravena mātāpitāro vanditvā evamāha - “ammatātā, ahaṃ tathāgatassa santike pabbajissāmī”ti. Athassa mātāpitāro tassa vacanaṃ sutvā ekaputtakabhāvena sattadhā bhijjamānahadaya viya puttasiṇehena kampamānā evamāhaṃsu “tāta piyaputtaka, tāta kulaṅkura, tāta nayana, tāta hadaya, tāta paṇasadiṣa, tayā vinā kathaṃ jīvāma, tayi paṭibaddhaṃ no jīvitaṃ. Mayañhi tāta, jarājīṇṇā vuḍḍhā mahallakā, ajja vā suve vā parasuve vā maraṇaṃ pāpuṇissāma, tasmā mā amhe ohāya gacchasi. Tāta, pabbajjā nāma atidukkarā, sītena atthe sati uṇhaṃ labhati, uṇhena atthe sati sītaṃ labhati, tasmā tāta, mā pabbajāhī”ti.

Taṃ sutvā kulaputto dukkhī dummano onatasīso pajjhāyantova nisīdi sattāhaṃ nirāhāro. Athassa mātāpitāro evaṃ cintesum “sace no putto ananuññāto, addhā marissati, puna na passissāma, pabbajjāya jīvamānaṃ puna naṃ passissāmā”ti. Cintetvā ca pana “tāta piyaputtaka, taṃ pabbajjāya anujānāma, pabbajāhī”ti anujāniṃsu. Taṃ sutvā kulaputto tuṭṭhamānaso hutvā attano sakalasarīraṃ oṇāmetvā mātāpitāro vanditvā vihāraṃ gantvā bhagavantam pabbajjam yāci. Satthā ekaṃ bhikkhum pakkosāpetvā “imaṃ kumāraṃ pabbājehī”ti āṇāpesi. So taṃ pabbājesi. Tassa pabbajitakālato paṭṭhāya mahālābhasakkāro nibbatti. So ācariyupajjhāye ārādhettvā laddhūpasampado pañca vassāni dhammaṃ pariyāpuṇitvā “ahaṃ idha ākiṇṇo viharāmi, na me idaṃ patirūpa”nti vipassanādhuraṃ pūretukāmo hutvā upajjhāyassa santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā upajjhāyaṃ vanditvā jetavanā nikkhamitvā ekaṃ paccantagāmaṃ nissāya arañṇe vihāsi. So tattha vipassanaṃ vaḍḍhettvā dvādasa vassāni ghaṭento vāyamantopi visesaṃ nibbattetum nāsakkhi. Mātāpitāropissa gacchante gacchante kāle duggatā ahesum. Ye hi tesam khettaṃ vā vaṇijjaṃ vā payojesum, te “imasmim kule putto vā bhātā vā iṇaṃ codetvā gaṇhanto nāma natthī”ti attano attano hatthagataṃ gahetvā yathārucci palāyimsu. Gehe dāsakammakarādayopi hiraññasuvaṇṇādīni gahetvā palāyimsu.

Aparabhāge dve janā kapaṇā hutvā hatthe udakasiñcanampi alabhivā gehaṃ vikkhiṇitvā agharā hutvā kāruṇṇabhāvaṃ pattā pilotikaṃ nivāsetvā kapālahatthā bhikkhāya carimsu. Tasmim kāle eko bhikkhu jetavanato nikkhamitvā anupubbena tassa vasanaṭṭhānaṃ agamāsi. So tassa āgantukavattaṃ katvā sukhanisinnakāle “bhante, kuto āgatattā”ti pucchitvā “jetavanā āgato āvuso”ti vutte satthuno ceva mahāsāvakādīnañca ārogyaṃ pucchitvā mātāpitūnañca pavattiṃ pucchi “kiṃ, bhante, sāvatthiyaṃ asukassa nāma seṭṭhikulassa ārogya”nti? “Āvuso, mā tassa kulassa pavattiṃ pucchā”ti. “Kiṃ bhante”ti. “Āvuso, tassa kira kulassa eko putto atthi, so buddhasāsane pabbajito, tassa pabbajitakālato paṭṭhāya etaṃ kulaṃ parikkhīṇaṃ, idāni dve janā paramakāruṇṇabhāvaṃ pattā bhikkhāya carantī”ti. So tassa vacanaṃ sutvā sakabhāvena saṇṭhātuṃ asakkonto assupuṇṇehi nettehi roditum ārabhi. “Āvuso, kiṃ rodasī”ti? “Bhante, te mayhaṃ mātāpitāro, ahaṃ tesam putto”ti. “Āvuso, tava mātāpitāro taṃ nissāya vināsaṃ pattā, gaccha, te paṭijaggāhī”ti.

So “ahaṃ dvādasa vassāni ghaṭento vāyamantopi maggaṃ vā phalaṃ vā nibbattetum nāsakkhim, abhabbo bhavissāmi, kiṃ me pabbajjāya, gihī hutvā mātāpitāro posetvā dānaṃ datvā saggaparāyaṇo bhavissāmī”ti cintetvā arañṇāvāsaṃ tassa therassa niyyādetvā punadivase arañṇā nikkhamitvā anupubbena gacchanto sāvatthito avidūre jetavanapiṭṭhivihāraṃ pāpuṇi. Tattha dve maggā ahesum. Tesu eko maggo jetavanaṃ gacchati, eko sāvatthim. So tattheva ṭhatvā “kiṃ nu kho paṭhamam mātāpitāro passāmi, udāhu dasabala”nti cintetvā “mayā mātāpitāro ciraṃ diṭṭhapubbā, ito paṭṭhāya pana me buddhadassanaṃ dullabhaṃ bhavissati, tasmā ajjameva sammāsambuddhaṃ disvā dhammaṃ sutvā sve pātova mātāpitāro passissāmī”ti sāvatthimaggaṃ pahāya sāyanhasamaye jetavanaṃ pāvīsi. Taṃ divasaṃ pana satthā paccūsakāle lokaṃ olokento imassa kulaputtassa upanissayasampattiṃ addasa. So tassāgamanakāle mātuposakasuttēna mātāpitūnaṃ guṇaṃ vaṇṇesi. So pana bhikkhu parisapariyante ṭhatvā satthussa dhammakathaṃ suṇanto cintesi “ahaṃ gihī hutvā mātāpitāro paṭijaggitum sakkomīti cintesim, satthā pana ‘pabbajitova samāno paṭijaggito upakārako mātāpitūna’nti vadati. Sacāhaṃ satthāraṃ adisvā gato, evarūpāya pabbajjāya parihīno bhaveyyaṃ. Idāni pana gihī

ahutvā pabbajitova samāno mātāpitaro posessāmī”ti.

So salākaggaṃ gantvā salākabhattañceva salākayāguñca gaṇhitvā dvādasa vassāni araṇṇe vutthabhikkhu pārājikappatto viya ahosi. So pātova sāvatthiyaṃ pavisitvā “kiṃ nu kho paṭhamam yāguṃ gaṇhissāmi, udāhu mātāpitaro passissāmī”ti cintetvā “kapaṇānaṃ mātāpitūnaṃ santikaṃ tucchahatthena gantuṃ ayutta”nti cintetvā yāguṃ gahetvā etesaṃ porāṇakagehadvāraṃ gato. Mātāpitaropissa yāgubhikkhaṃ caritvā parabhittiṃ nissāya viharanti. So upagantvā nisinnake disvā uppannasoko assupuññehi nettehi tesam avidūre aṭṭhāsi. Te taṃ disvāpi na sañjāniṃsu. Atha mātā “bhikkhatthāya ṭhito bhavissatī”ti saññāya “bhante, tumhākaṃ dātabbayuttakaṃ natthi, aticchathā”ti āha. So tassā kathaṃ sutvā hadayaṇṇaṃ sokaṃ gahetvā assupuññehi nettehi tattheva aṭṭhāsi. Dutiyampi tatiyampi “aticchathā”ti vuccamānopi aṭṭhāsiyeva. Athassa pitā mātaraṃ āha - “gaccha, bhadde, jānāhi, putto nu kho no eso”ti. Sā utthāya upagantvā oloketi sañjānitvā pādamūle patitvā paridevi, pitāpissa tattheva akāsi, mahantaṃ kāruṇṇaṃ ahosi.

Sopi mātāpitaro disvā sakabhāvena saṇṭhātuṃ asakkonto assūni pavattesi. So sokaṃ adhivāsetvā “ammatātā, mā cintayittha, ahaṃ vo posessāmī”ti mātāpitaro assāsetvā yāguṃ pāyetvā ekamante nisīdāpetvā puna bhikkhaṃ āharitvā te bhojetvā attano atthāya bhikkhaṃ pariyesitvā tesam santikaṃ gantvā puna bhattenāpucchitvā pacchā sayam paribhuñjati. So tato paṭṭhāya iminā niyāmena mātāpitaro paṭijaggati. Attanā laddhāni pakkhikabhaddāni tesameva datvā sayam piṇḍāya caritvā labhamāno bhuñjati, alabhamāno na bhuñjati, vassāvāsikampi aññampi yaṃ kiñci labhitvā tesameva deti. Tehi paribhuttaṃ jīṇṇapilotikaṃ gahetvā aggaḷaṃ datvā rajitvā sayam paribhuñjati. Bhikkhalabhanadivasehi panassa alabhanadivasā bahū ahesuṃ. Athassa nivāsanapārūpanaṃ atilūkaṃ hoti.

Iti so mātāpitaro paṭijaggantoyeva aparabhāge kiso uppaṇḍuppaṇḍukajāto dhamanisanthatagatto ahosi. Atha naṃ sandiṭṭhasambhattā bhikkhū pucchimsu “āvuso, pubbe tava sarīraṇṇo sobhati, idāni pana kiso uppaṇḍuppaṇḍukajāto dhamanisanthatagatto, byādhi te nu kho uppanno”ti. So “natthi me, āvuso, byādhi, apica pana palibodho me atthī”ti taṃ pavattiṃ ārocesi. Atha naṃ te bhikkhū āhaṃsu “āvuso, bhagavā saddhādeyyaṃ vinipātetuṃ na deti, tvaṃ pana saddhādeyyaṃ gahetvā gihīnaṃ dadamāno ayuttaṃ karosī”ti. So tesam kathaṃ sutvā lajjito oliyi. Te ettakenapi asantuṭṭhā bhagavato santikaṃ gantvā “bhante, asuko nāma bhikkhu saddhādeyyaṃ vinipātetvā gihī posetī”ti satthu ārocesuṃ. Satthā taṃ bhikkhuṃ pakkosāpetvā “saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu saddhādeyyaṃ gahetvā gihī posesī”ti pucchitvā “saccaṃ, bhante”ti vutte taṃ kiriyam vaṇṇetukāmo attano ca pubbacariyaṃ pakāsetukāmo “bhikkhu, gihī posento ke posesī”ti pucchi. “Mātāpitaro me, bhante”ti vutte satthā tassa ussāhaṃ janetuṃ “sādhū sādhū, bhikkhū”ti tikkhattuṃ sādhuḷāraṃ datvā “tvaṃ mama gatamagge ṭhito, ahampi pubbacariyaṃ caranto mātāpitaro posesī”nti āha. So assāsaṃ paṭilabhi. Satthā tāya pubbacariyāya āvikaraṇatthaṃ tehi bhikkhūhi yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasinagarato avidūre nadiyā orimatīre eko nesādagāmo ahosi, pārīmatīre eko nesādagāmo. Ekekaṃ gāme pañca pañca kulasaṭṭhāni vasanti. Dvīsipi gāmesu dve nesādaṇṇakā sahāyakā ahesuṃ. Te daharakāleyeva katikavattaṃ kariṃsu “sace amhesu ekassa dhītā hoti, ekassa putto hoti, tesam āvāhavivāhaṃ karissāmā”ti. Atha orimatīre gāmaṇṇakassa gehe putto jāyi, jātakkaṇṇe gehe dukūlena paṭiggahitattā “dukūlo”tvevassa nāmaṃ kariṃsu. Itarassa gehe dhītā jāyi,

tassā paratīre jātattā “pārikā”ti nāmaṃ kariṃsu. Te ubhopi abhirūpā pāsādikā
ahesuṃ suvaṇṇavaṇṇā. Te nesādakule jātāpi pāṇātipātaṃ nāma na kariṃsu.

Aparabhāge soḷasavassuddesikaṃ dukūlakumāraṃ mātāpitara āhaṃsu “putta,
kumārikaṃ te ānayissāmā”ti. So pana brahmalokato āgato suddhasatto ubho kaṇṇe
pidhāya “na me gharāvāsenattho ammatātā, mā evarūpaṃ avacutthā”ti vatvā
yāvatatiyaṃ vuccamānopi na icchiyeva. Pārikāpi mātāpitūhi “amma, amhākaṃ
sahāyakassa putto atthi, so abhirūpo suvaṇṇavaṇṇo, tassa taṃ dassāmā”ti vuttā
tatheva vatvā ubho kaṇṇe pidahi. Sāpi brāhmalokato āgatā gharāvāsaṃ na icchi.
Dukūlakumāro pana tassā rahassena sāsanaṃ paṇiṇi “sace pārike
methunadhammena atthikā, aññassa gehaṃ gacchatu, mayhaṃ methunadhamme
chando natthi”ti. Sāpi tassa tatheva sāsanaṃ pesesi.

Atha mātāpitara tesam anicchamānānaññeva āvāhavivāhaṃ kariṃsu. Te ubhopi
kilesasamuddaṃ anotaritvā dve mahābrahmāno viya ekatova vasiṃsu.
Dukūlakumāro pana macchaṃ vā migaṃ vā na māreti, antamaso āhaṭamaṃsampi
na vikkiṇāti. Atha naṃ mātāpitara vadiṃsu “tāta, tvaṃ nesādakule nibbattitvāpi neva
gharāvāsaṃ icchasi, na pāṇavadhaṃ karosi, kiṃ nāma kammaṃ karissasī”ti?
“Ammatātā, tumhesu anujānantesu mayaṃ pabbajissāmā”ti. Taṃ sutvā mātāpitara
“tena hi pabbajathā”ti dve jane anujāniṃsu. Te tuṭṭhahaṭṭhā mātāpitara vanditvā
gāmato nikkhamitvā anupubbena gaṅgātīrena himavantaṃ pavisitvā yasmiṃ ṭhāne
migasammatā nāma nadī himavantato otaritvā gaṅgaṃ pattā, taṃ ṭhānaṃ gantvā
gaṅgaṃ pahāya migasammatābhimukhā abhiruhiṃsu.

Tasmiṃ khaṇe sakkassa bhavanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko olokento taṃ kāraṇaṃ
ñatvā vissakammaṃ āmantetvā “tāta vissakamma, dve mahāpurisā gāmā
nikkhamitvā himavantaṃ pavitṭhā, tesam nivāsattṭhānaṃ laddhuṃ vaṭṭati,
migasammatānadiyā aḍḍhakosantare etesaṃ paṇṇasālaṇca pabbajitaparikkhāre ca
māpetvā ehī”ti āha. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā mūgapakkhajātake vuttanayeneva
sabbam samvidahitvā amanāpasadde migapakkhino palāpetvā ekapadikaṃ
jaṅghamaggaṃ māpetvā sakaṭṭhānameva gato. Tepi taṃ maggaṃ disvā tena
maggena gantvā taṃ assamapadaṃ pāpuṇiṃsu. Dukūlapaṇḍito paṇṇasālaṃ
pavitvā pabbajitaparikkhāre disvā “sakkena mayhaṃ dinnā”ti sakkadattiyabhāvaṃ
ñatvā sāṭakaṃ omuñcitvā rattavākacīraṃ nivāsetvā ekaṃ pārupitvā ajinacammaṃ
aṃse katvā jaṭamaṇḍalaṃ bandhitvā isivesaṃ gahetvā pārikāyapi pabbajjaṃ adāsi.
Ubhopi kāmāvacaramettaṃ bhāvetvā tattha vasiṃsu. Tesam mettānubhāvena
sabbepi migapakkhino aññamaññaṃ mettacittameva paṭilabhiṃsu, na koci kañci
viheṭhesi. Pārikā tato paṭṭhāya pāṇiyaṃ paribhojanīyaṃ āharati, assamapadaṃ
sammajjati, sabbakiccāni karoti. Ubhopi phalāphalāni āharitvā paribhuñjitvā attano
attano paṇṇasālaṃ pavisitvā samaṇadhammaṃ karontā tattha vāsaṃ kappayiṃsu.

Sakko tesam upaṭṭhānaṃ āgacchati. So ekadivasam anuolokento “imesam cakkhūni
parihāyissanti”ti antarāyaṃ disvā dukūlapaṇḍitaṃ upasaṅkamtvā vanditvā
ekamantaṃ nisīditvā evamāha - “bhante, tumhākaṃ antarāyo paññāyati,
paṭijaggaṇakaṃ puttaṃ laddhuṃ vaṭṭati, lokadhammaṃ paṭisevathā”ti. Atha naṃ
dukūlapaṇḍito āha - “sakka, kinnāmetaṃ kathesi, mayaṃ agāramajjhe vasantāpi
etaṃ lokadhammaṃ puḷavakagūtharāsīṃ viya jigucchimhā, idāni pana araññaṃ
pavitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā kathaṃ evarūpaṃ karissāmā”ti. Atha sakko taṃ
āha - “bhante, sace evaṃ na karotha, pārikāya tāpasīyā utunikāle nābhiṃ hatthena
parāmaseyyāthā”ti. Dukūlapaṇḍito “idaṃ sakkā kātu”nti sampaṭicchī. Sakko taṃ

vanditvā sakaṭṭhānameva gato.

Dukūlapaṇḍitopi taṃ kāraṇaṃ pārikāya ācikkhitvā assā utunikāle nābhiṃ hatthena parāmasi. Tadā bodhisatto devalokato cavitvā tassā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Sā dasamāsaccayena suvaṇṇavaṇṇaṃ puttaṃ vijāyi, tenevassa “suvaṇṇasāmo”ti nāmaṃ karimṣu. Pārikāya phalāphalatthāya vanaṃ gatakāle pabbatantare kinnariyo dhātikiccaṃ karimṣu. Te ubhopi bodhisattaṃ nhāpetvā paṇṇasālāyaṃ nipajjāpetvā phalāphalatthāya araṇṇaṃ gacchanti. Tasmīṃ khaṇe kinnarā kumāraṃ gahetvā girikandarādīsu nhāpetvā pabbatamatthakaṃ āruya nānāpupphehi alaṅkaritvā haritālamano silādīni silāyaṃ ghaṃsitvā nalāṭe tilake katvā puna ānetvā paṇṇasālāyaṃ nipajjāpesuṃ. Pārikāpi āgantvā puttaṃ thaṇṇaṃ pāyesi. Taṃ aparabhāge vaḍḍhitvā soḷasavassuddesikampi anurakkhantā mātāpitāro paṇṇasālāyaṃ nisīdāpetvā sayameva vanamūlaphalāphalatthāya vanaṃ gacchanti. Mahāsatto “mama mātāpitūnaṃ kadāci kocideva antarāyo bhavēyyā”ti cintetvā tesāṃ gatamaggaṃ sallakkhesi.

Athekadivasāṃ tesāṃ vanamūlaphalāphalaṃ ādāya sāyanhasamaye nivattantānaṃ assamaṇapadato avidūre mahāmegho utṭhahi. Te ekaṃ rukkhamaṇḍalaṃ pavasitvā vammikamatthake aṭṭhaṃsu. Tassa ca abbhantare āsīviso atthi. Tesāṃ sarīrato sedagandhamissakaṃ udakaṃ otaritvā tassa nāsāpuṭaṃ pāvisi. So kujjhitvā nāsāvātena pahari. Dvepi andhā hutvā aññaṃaññaṃ na passiṃsu. Dukūlapaṇḍito pārikaṃ āmantetvā “pārike mama cakkhūni parihīnāni, ahaṃ taṃ na passāmī”ti āha. Sāpi tatheva āha. Te “natthi no idāni jīvita”nti maggaṃ aṇṇasantaṃ paridevaṃ mānā aṭṭhaṃsu. “Kiṃ pana tesāṃ pubbakamma”nti? Te kira pubbe vejjakule ahesuṃ. Atha so vejjo ekassa mahādhanassa purisassa akkhiggaṃ paṭijaggi. So tassa kiñci dhanāṃ na adāsi. Atha vejjo kujjhitvā attano gehaṃ gantvā bhariyāya ārocetvā “bhadde, ahaṃ tassa akkhiggaṃ paṭijaggāmi, idāni mayhaṃ dhanāṃ na deti, kiṃ karomā”ti āha. Sāpi kujjhitvā “na no tassa santakenattho, bhesajjaṃ tassa ekayogaṃ datvā akkhīni kāṇāni karohī”ti āha. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā tassa santikaṃ gantvā tathā akāsi. So nacirasseva andho hoti. Tesāṃ ubhinnaṃpi iminā kammena cakkhūni andhāni jāyimṣu.

Atha mahāsatto “mama mātāpitāro aññesu divasesu imāya velāya āgacchanti, idāni tesāṃ pavattiṃ na jānāmi, paṭimaggaṃ gamissāmī”ti cintetvā maggaṃ gantvā saddamaṇāsi. Te tassa saddaṃ sañjānitvā paṭisaddaṃ karitvā puttasiṇheṇa “tāta suvaṇṇasāma, idha paripantho atthi, mā āgamī”ti vadimṣu. Atha nesāṃ “tena hi imaṃ laṭṭhikoṭiṃ gahetvā mama santikaṃ ethā”ti dīghalaṭṭhiṃ adāsi. Te laṭṭhikoṭiṃ gahetvā tassa santikaṃ āgamimṣu. Atha ne “kena kāraṇena vo cakkhūni vīnaṭṭhānī”ti pucchi. Atha naṃ mātāpitāro āhaṃsu “tāta, mayaṃ deve vassante idha rukkhamaṇḍale vammikamatthake ṭhitā, tena kāraṇena”ti. So mātāpitūnaṃ kathaṃ sutvāva aññāsi “tatha āsīvisena bhavitaṃ, tena kuddheṇa nāsāvāto vīsaṭṭho bhavissatī”ti. So mātāpitāro disvā rodi ceva hasi ca. Atha naṃ te pucchimṣu “kasmā, tāta, rodasi ceva hasasi cā”ti? Ammatā, “tumaṃ dāharaṇāyeva evaṃ cakkhūni vīnaṭṭhānī”ti rodīṃ, “idāni paṭijaggitaṃ labhissāmī”ti hasīṃ. Ammatā, tumaṃ mā cintayittha, ahaṃ vo paṭijaggissāmīti.

So mātāpitāro assāsetvā assamaṇapadaṃ ānetvā tesāṃ rattitṭhānādivāṭṭhānesu caṅkame paṇṇasālāyaṃ vaccaṭṭhāne passāvaṭṭhāne cāti sabbatṭhānesu rajjuke bandhi, tato paṭṭhāya te assamaṇapade ṭhapetvā sayāṃ vanamūlaphalādīni āharitvā

paṇṇasālāyaṃ t̥hapetvā pātova tesam vasanaṭṭhānaṃ sammajjitvā mātāpitaro vanditvā ghaṭaṃ ādāya migasammatānadiṃ gantvā pānīyaparibhojanīyaṃ āharitvā upaṭṭhāpeti, dantakaṭṭhamukhodakādīni datvā madhuraphalāphalaṃ deti, tehi bhuñjitvā mukhe vikkhālīte sayam khāditvā mātāpitaro vanditvā migagaṇaparivuto phalāphalatthāya araṇṇaṃ pāvīsi. Pabbatapāde kinnaraparivāro phalāphalaṃ gahetvā sāyanhasamaye āgantvā ghaṭeṇa udakaṃ āharitvā uṇhodakena tesam yathārucci nhāpanaṃ pādadhovanaṃ vā katvā aṅgārakapallaṃ upanetvā hatthapāde sedetvā tesam nisinnānaṃ phalāphalaṃ datvā khādāpetvā pariyosāne sayam khāditvā sesakaṃ t̥hapesi. Iminā niyāmeneva mātāpitaro paṭijaggi.

Tasmiṃ samaye bārāṇasiyaṃ pīṭiyakkho nāma rājā rajjaṃ kāresi. So migamaṃsalobhena mātaraṃ rajjaṃ paṭicchāpetvā sannaddhapañcāvudho himavantaṃ pavisitvā mige vadhitvā maṃsaṃ khādanto migasammatānadiṃ patvā anupubbena sāmassa pānīyaggahaṇatitthaṃ sampatto migapadavalaṇṇaṃ disvā maṇivaṇṇāhi sākāhi koṭṭhakaṃ katvā dhanuṃ ādāya visapītaṃ saraṃ sannahitvā nilīnova acchi. Mahāsattopi sāyanhasamaye phalāphalaṃ āharitvā assamapade t̥hapetvā mātāpitaro vanditvā “pānīyaṃ āharissāmī”ti ghaṭaṃ gahetvā migagaṇaparivuto dvepi mige ekato katvā tesam piṭṭhiyaṃ pānīyaghaṭaṃ t̥hapetvā hatthena gahetvā nadītittthaṃ agamāsi. Rājā koṭṭhake t̥hitova taṃ tathā āgacchantam disvā “mayā ettakaṃ kālaṃ evaṃ vicarantenapi manusso nāma na diṭṭhapubbo, devo nu kho esa nāgo nu kho, sace panāhaṃ etaṃ upasaṅkamitvā pucchissāmi. Devo ce bhavissati, ākāsaṃ uppatissati. Nāgo ce, bhūmiyaṃ pavisissati. Na kho panāhaṃ sabbakālaṃ himavanteveva vicarissāmi, bārāṇasiṃ gamissāmi. Tatra maṃ pucchissanti ‘api nu kho te, mahārāja, himavante vasantena kiñci achariyaṃ diṭṭhapubba’nti? Tatrāhaṃ ‘evarūpo me satto diṭṭhapubbo’ti vakkhāmi. ‘Ko nāmeso’ti vutte sace ‘na jānāmī’ti vakkhāmi, atha garahissanti maṃ, tasmā etaṃ vijjhitvā dubbalaṃ katvā pucchissāmī”ti cintesi.

Atha tesu migesu paṭhamameva otarivā pānīyaṃ pivitvā uttiṇṇesu bodhisatto uggahitavatto mahāthero viya saṅikaṃ otarivā passaddhadaratho paccuttaritvā rattavākacīraṃ nivāsetvā ekaṃ pārūpitvā ajinacammaṃ aṃse katvā pānīyaghaṭaṃ ukkhipitvā udakaṃ puñchitvā vāmaṃsakūṭe t̥hapesi. Tasmiṃ kāle “idāni vijjhituṃ samayo”ti rājā visapītaṃ saraṃ ukkhipitvā mahāsattaṃ dakkhiṇapasse vijjhi, saro vāmapassena nikkhami. Tassa viddhabhāvaṃ ñatvā migagaṇā bhītā palāyimsu. Suvaṇṇasāmapaṇḍito pana viddhopi pānīyaghaṭaṃ yathā vā tathā vā anavasumbhitvā satim paccupaṭṭhāpetvā saṅikaṃ otāretvā vālukaṃ viyūhitvā t̥hapetvā disaṃ vavatthapetvā mātāpitūnaṃ vasanaṭṭhānadisābhāgena sīsaṃ katvā rajatapattavaṇṇāya vālukāya suvaṇṇapaṭimā viya nipajjitvā satim paccupaṭṭhāpetvā “imasmim himavantappadesa mama verī nāma natthi, mayhaṃ mātāpitūnaṃca verī nāma natthi”ti mukhena lohitaṃ chaḍḍetvā rājānaṃ adisvāva paṭhamam gāthamāha -

296. “Ko nu maṃ usunā vijjhi, pamattaṃ udahāraṃ;
Khattiyo brāhmaṇo vesso, ko maṃ viddhā nilīyasī”ti.

Tattha pamattanti mettābhāvanāya anupaṭṭhitasatiṃ. Idañhi so sandhāya tasmiṃ khaṇe attānaṃ pamattaṃ nāma akāsi. Viddhāti vijjhitvā.

Evañca pana vatvā puna attano sarīramaṃsassa abhakkhasammatabhāvaṃ dassetuṃ dutiyaṃ gāthamāha -

297. “Na me maṃsāni khajjāni, cammenattho na vijjati;
Atha kena nu vaṇṇena, viddheyyaṃ maṃ amaññathā”ti.

Dutiyagāthaṃ vatvā tameva nāmādivasena pucchanto āha -

298. “Ko vā tvaṃ kassa vā putto, kathaṃ jānemu taṃ mayaṃ;
Puṭṭho me samma akkhāhi, kiṃ maṃ viddhā nilīyasī”ti.

Tattha amaññathāti ayaṃ puriso kena kāraṇena maṃ vijjhitabbanti amaññitthāti attho.

Evañca pana vatvā tuṇhī ahosi. Taṃ sutvā rājā “ayaṃ mayā visapītena sallena vijjhitvā pātītopi neva maṃ akkosati na paribhāsati, mama hadayaṃ sambāhanto viya piyavacanena samudācarati, gacchissāmiṃsa santika”nti cintetvā gantvā tassa santike ṭhitova dve gāthā abhāsi -

299. “Rājāhamasmi kāsīnaṃ, pīḷiyakkhoti maṃ vidū;
Lobhā raṭṭhaṃ pahitvāna, migamesaṃ carāmaṃ.

300. “Issatthe casmi kusalo, daḷhadhammoti vissuto;
Nāgopi me na mucceyya, āgato usupātana”nti.

299-300. Tattha rājāhamasmīti evaṃ kirassa vitakko ahosi “devāpi nāgāpi manussabhāsāya kathentīyeva, ahametaṃ devoti vā nāgoti vā manussoti vā na jānāmi. Sace kujjheyya, nāseyya maṃ, ‘rājā’ti vutte pana abhāyanto nāma natthī”ti. Tasmā attano rājabhāvaṃ jānāpetuṃ paṭhamāṃ “rājāhamasmī”ti āha. Lobhāti migamaṃsalobhena. Migamesanti migāṃ esanto. Carāmahanti carāmi ahaṃ. Dutiyaṃ gāthaṃ pana attano balaṃ dīpetukāmo evamāha. Tattha issattheti dhanusippe. Daḷhadhammoti daḷhadhanuṃ saḥassatthāmadhanuṃ oropetuñca āropetuñca samattho.

Iti rājā attano balaṃ vaṇṇetvā tassa nāmagottaṃ pucchanto āha -

301. “Ko vā tvaṃ kassa vā putto, kathaṃ jānemu taṃ mayaṃ;
Pituno attano cāpi, nāmagottaṃ pavedayā”ti.

Tattha pavedayāti kathaya.

Taṃ sutvā mahāsatto “sacāhaṃ ‘devanāgakinnarakhattiyādīsū aññatarohamasmī’ti katheyyaṃ, saddaheyyeva esa, saccameva panassa kathetuṃ vaṭṭatī”ti cintetvā evamāha -

302. “Nesādaputto bhaddante, sāmo iti maṃ ñātayo;
Āmantayimṃsu jīvantaṃ, svajjevāhaṃ gato saye.

303. “Viddhosmi puthusallena, savisena yathā migo;
Sakamhi lohite rāja, passa semi paripluto.

304. “Paṭivāmagataṃ sallāṃ, passa dhimhāmi lohitaṃ;
Āturo tyānupucchāmi, kiṃ maṃ viddhā nilīyasi.

305. “Ajinamhi haññate dīpi, nāgo dantehi haññate;
Atha kena nu vaṇṇena, viddheyyaṃ maṃ amaññathā”ti.

302-305. Tattha jīvantanti maṃ ito pubbe jīvamānaṃ “ehi sāma, yāhi sāmā”ti ñātayo āmantayimṣu. Svajjevāhaṃ gatoti so ahaṃ ajja evaṃ gato maraṇamukhe sampatto, pavittṭhoti attho. Sayeti sayāmi. Pariplutoti nimuggo. Paṭivāmagatanti dakkhiṇapassena pavisitvā vāmapassena niggatanti attho. Passāti olokehi maṃ. Dhimhāmīti niṭṭhubhāmi, idaṃ so satimṃ paccupaṭṭhāpetvā avikampamānova lohitaṃ mukhena chaḍḍetvā āha. Āturo tyānupucchāmī”ti bālḥagilāno hutvā ahaṃ taṃ anupucchāmi. Nilīyasīti etasmimṃ vanagumbe nilīno acchasi. Viddheyyanti vijjhitabbaṃ. Amaññathāti amaññittha.

Rājā tassa vacanaṃ sutvā yathābhūtaṃ anācikkhitvā musāvādaṃ kathento āha -

306. “Migo upaṭṭhito āsi, āgato usupātanaṃ;
Taṃ disvā ubbijī sāma, tena kodho mamāvisī”ti.

Tattha āvisīti ajjhotthari. Tena kāraṇena me kodho uppannoti dīpeti.

Atha naṃ mahāsatto “kiṃ vadesi, mahārāja, imasmimṃ himavante maṃ disvā palāyanamigo nāma natthī”ti vatvā āha -

307. “Yato sarāmi attānaṃ, yato pattosmi viññutaṃ;
Na maṃ migā uttasanti, araññe sāpadānipi.

308. “Yato nidhiṃ parihariṃ, yato pattosmi yobbanam;
Na maṃ migā uttasanti, araññe sāpadānipi.

309. “Bhīrū kimpurisā rāja, pabbate gandhamādane;
Sammodamānā gacchāma, pabbatāni vanāni ca.

310. “Na maṃ migā uttasanti, araññe sāpadānipi;
Atha kena nu vaṇṇena, utrāsanti migā mama”nti.

307-310. Tattha na maṃ migāti bho mahārāja, yato kālato paṭṭhāya ahaṃ attānaṃ sarāmi, yato kālato paṭṭhāya ahaṃ viññubhāvaṃ patto asmi bhavāmi, tato kālato paṭṭhāya maṃ disvā migā nāma na uttasanti. Sāpadānipīti vālamigāpi. Yato nidhinti yato kālato paṭṭhāya ahaṃ vākacīraṃ parihariṃ. Bhīrū kimpurisāti mahārāja, migā tāva tiṭṭhantu, kimpurisā nāma atibhīrukā honti. Ye imasmimṃ gandhamādanapabbate viharanti, tepi maṃ disvā na uttasanti, atha kho mayaṃ aññamaññaṃ sammodamānā gacchāma. Utrāsanti migā mamanti mamaṃ disvā migā utrāseyyuṃ, kena kāraṇena tvaṃ maṃ saddahāpessasīti dīpeti.

Taṃ sutvā rājā “mayā imaṃ niraparādhaṃ vijjhitvā musāvādo kathito, saccameva kathayissāmī”ti cintetvā āha -

311. “Na taṃ tasa migo sāma, kiṃ tāhaṃ alikaṃ bhaṇe;
Kodhalobhābhībhūtāhaṃ, usuṃ te taṃ avassaji”nti.

Tattha na taṃ tasāti na taṃ disvā migo tasa, na bhītoti attho. Kiṃ tāhanti kiṃ te evaṃ kalyāṇadassanassa santike ahaṃ alikaṃ bhaṇissāmi. Kodhalobhābhībhūtāhanti kodhena ca lobhena ca abhibhūto hutvā ahaṃ. So hi paṭhamameva migesu uppannena kodhena “mige vijjhissāmī”ti dhanuṃ āropetvā ṭhito pacchā bodhisattaṃ disvā tassa devatādīsu aññatarabhāvaṃ ajānanto “pucchissāmi na”nti lobhaṃ uppādesi, tasmā evamāha.

Evañca pana vatvā “nāyaṃ suvaṇṇasāmo imasmiṃ araññe ekakova vasissati, ñātakehipissa bhavitabbaṃ, pucchissāmi na”nti cintetvā itaraṃ gāthamāha -

312. “Kuto nu sāma āgama, kassa vā pahito tuvaṃ;
‘Udahāro nadiṃ gaccha’, āgato migasammata”nti.

Tattha sāmāti mahāsattaṃ ālapati. Āgammāti kuto desā imaṃ vanaṃ āgamitvā
“amhākaṃ udahāro udakaṃ āharitum nadiṃ gacchā”ti kassa vā pahitokena
puggalena pesito hutvā tuvaṃ imaṃ migasammataṃ āgatoti attho.

So tassa kathaṃ sutvā mahantaṃ dukkhavedanaṃ adhivāsetvā mukhena lohitaṃ
chaḍḍetvā gāthamāha -

313. “Andhā mātāpitā mayhaṃ, te bharāmi brahāvane;
Tesāhaṃ udakāhāro, āgato migasammata”nti.

Tattha bharāmīti mūlaphalādīni āharitvā posemi.

Evañca pana vatvā mahāsatto mātāpitāro ārabba vilapanto āha -

314. “Atthi nesaṃ usāmatthaṃ, atha sāhassa jīvitaṃ;
Udakassa alābhena, maññe andhā marissare.

315. “Na me idaṃ tathā dukkhaṃ, labbhā hi pumunā idaṃ;
Yañca ammaṃ na passāmi, taṃ me dukkhataraṃ ito.

316. “Na me idaṃ tathā dukkhaṃ, labbhā hi pumunā idaṃ;
Yañca tātaṃ na passāmi, taṃ me dukkhataraṃ ito.

317. “Sā nūna kapaṇā amma, cirarattāya rucchati;
Aḍḍharatteva ratte vā, nadīva avasucchati.

318. “So nūna kapaṇo tāto, cirarattāya rucchati;
Aḍḍharatteva ratte vā, nadīva avasucchati.

319. “Uṭṭhānapādacariyāya, pādasambāhanassa ca;
Sāma tātavilapantā, hiṇḍissanti brahāvane.

320. Idampi dutiyaṃ sallaṃ, kampeti hadayaṃ mamaṃ;
Yañca andhe na passāmi, maññe hissāmi jīvita”nti.

314-320. Tattha usāmatthanti bhojanamattaṃ. “Usā”ti hi bhojanassa nāmaṃ tassa
ca atthitāya. Sāhassa jīvitaṃ chadivasamattaṃ jīvitaṃ attho. Idaṃ āharitvā
ṭhapitaṃ phalāphalaṃ sandhāyāha. Atha vā usāti usmā. Tenetaṃ dasseti - tesam
sarīre usmāmatthaṃ atthi, atha mayā ābhatena phalāphalena sāhassa jīvitaṃ atthīti.
Marissareti marissantīti maññāmi. Pumunāti purisena, evarūpañhi dukkhaṃ purisena
labhitabbamevāti attho. Cirarattāya rucchatīti cirarattaṃ rodissati. Aḍḍharatte vāti
majjhimaratte vā. Ratte vāti pacchimaratte vā. Avasucchatīti kunnadī viya sussissatīti
attho. Uṭṭhānapādacariyāyāti mahārāja, ahaṃ rattimpi divāpi dve tayo vāre uṭṭhāya
attano uṭṭhānavīriyena tesam pādacariyaṃ karomi, hatthapāde sambāhāmi, idāni
maṃ adisvā mamatthāya te parihīnacakkhukā “sāmatātā”ti vilapantā kaṇṭakehi

vijjhiyamānā viya imasmim vanappadese hiṇḍissanti vicarissantīti attho. Dutiyam sallanti paṭhamavidhavisapītasallato sataguṇena saḥassaguṇena sataḥassaguṇena dukkhataram idam dutiyam tesam adassanasokasallam.

Rājā tassa vilāpaṃ sutvā “ayaṃ accantaṃ brahmacārī dhamme ṭhito mātāpitāro bharati, idāni evaṃ dukkhappattopi tesameva vilapati, evaṃ guṇasampanne nāma mayā aparādho kato, kathaṃ nu kho imaṃ samassāseyya”nti cintetvā “niraye paccanakāle rajjaṃ kiṃ karissati, iminā paṭijaggitaniyāmenevassa mātāpitāro paṭijaggissāmi, imassa maraṇampi amaraṇaṃ viya bhavissatī”ti sannitṭhānaṃ katvā āha -

321. “Mā bālhaṃ paridevesi, sāma kalyāṇadassana;
Ahaṃ kammakaro hutvā, bharissaṃ te brahāvane.

322. “Issatthe casmi kusalo, daḍhadhammoti vissuto;
Ahaṃ kammakaro hutvā, bharissaṃ te brahāvane.

323. “Migānaṃ vighāsamanvesaṃ, vanamūlaphalāni ca;
Ahaṃ kammakaro hutvā, bharissaṃ te brahāvane.

324. “Katamaṃ taṃ vanaṃ sāma, yattha mātāpitā tava;
Ahaṃ te tathā bharissaṃ, yathā te abharī tuva”nti.

321-324. Tattha bharissaṃ teti te tava mātāpitāro bharissāmi. Migānanti sīhādīnaṃ migānaṃ vighāsaṃ anvesanto. Idam so “issatthe casmi kusaloti thūlathūle mige vadhitvā madhuramaṃsena tava mātāpitāro bharissāmi”ti vatvā “mā, mahārāja, amhe nissāya pāṇavadhaṃ karī”ti vutte evamāha. Yathā teti yathā tvaṃ te abhari, tathevāhampi bharissāmīti.

Athassa mahāsatto “sādhu, mahārāja, tena hi me mātāpitāro bharassū”ti vatvā maggaṃ ācikkhanto āha -

325. “Ayaṃ ekapadī rāja, yoyaṃ ussīsake mama;
Ito gantvā aḍḍhakosaṃ, tattha nesaṃ agārakaṃ;
Yattha mātāpitā mayhaṃ, te bharassu ito gato”ti.

Tattha ekapadīti ekapadamaggo. Ussīsaketi yo esa mama matthakaṭṭhāne. Aḍḍhakosanti aḍḍhakosantare.

Evaṃ so tassa maggaṃ ācikkhitvā mātāpitūsu balavasinehena tathārūpaṃ vedanaṃ adhivāsetvā tesam bharaṇatthāya añjaliṃ paggayha yācanto puna evamāha -

326. “Namo te kāsirājatthu, namo te kāsivaḍḍhana;
Andhā mātāpitā mayhaṃ, te bharassu brahāvane.

327. “Añjaliṃ te paggaṇhāmi, kāsirāja namatthu te;
Mātaraṃ pitaraṃ mayhaṃ, vutto vajjāsī vandana”nti.

326-327. Tattha vutto vajjāsīti “putto vo suvaṇṇasāmo nadītīrevisapītena sallena viddho rajatapaṭṭasadiṣe vālukāpuline dakkhiṇapassena nipanno añjaliṃ paggayha tumhākaṃ pāde vandatī”ti evaṃ mahārāja, mayā vutto hutvā mātāpitūnaṃ me vandanaṃ vadeyyāsīti attho.

Rājā “sādhū”ti sampatīcchi. Mahāsattopi mātāpitūnaṃ vandanaṃ pesetvā
visaññitaṃ pāpuṇi. Tamatthaṃ pakāśento satthā āha -

328. “Idaṃ vatvāna so sāmo, yuvā kalyāṇadassano;
Mucchito visavegena, visaññī samapajjathā”ti.

Tattha samapajjathāti visaññī jāto.

So hi heṭṭhā ettakaṃ kathento nirassāso viya ahosi. Idāni panassa visavegena
madditā bhavaṅgacittasantati hadayarūpaṃ nissāya pavatti, kathā pacchijji, mukhaṃ
pihitaṃ, akkhīni nimīlitāni, hatthapādā thaddhabhāvaṃ pattā, sakalasarīraṃ lohiteṇa
makkhitaṃ. Rājā “ayaṃ idāneva mayā saddhiṃ kathesi, kiṃ nu kho”ti tassa
assāsapassāse upadhāresi. Te pana niruddhā, sarīraṃ thaddhaṃ jātaṃ. So taṃ disvā
“niruddho dāni sāmo”ti sokaṃ saddhāretuṃ asakkonto ubho hatthe matthake
ṭhapetvā mahāsaddena paridevi. Tamatthaṃ pakāśento satthā āha -

329. “Sa rājā paridevesi, bahuṃ kāruṇṇasañhitaṃ;
Ajarāmarohaṃ āsiṃ, ajjetaṃ ñāmi no pure;
Sāmaṃ kālaṅkataṃ disvā, natthi maccussa nāgamo.

330. “Yassu maṃ paṭimanteti, savisena samappito;
Svajja evaṃ gate kāle, na kiñci mabhibhāsati.

331. “Nirayaṃ nūna gacchāmi, ettha me natthi saṃsayo;
Tadā hi pakataṃ pāpaṃ, cirarattāya kibbisamaṃ.

332. “Bhavanti tassa vattāro, gāme kibbisakārako;
Arañhe nimmanussamhi, ko maṃ vattumarahati.

333. “Sārayanti hi kammāni, gāme saṃgaccha māṇavā;
Arañhe nimmanussamhi, ko nu maṃ sārayissatī”ti.

329-333. Tattha āsinti ahaṃ ettakaṃ kālaṃ ajarāmaromhīti saññī ahosiṃ. Ajjetanti
ajja ahaṃ imaṃ sāmaṃ kālakataṃ disvā mamañceva aññesañca natthi maccussa
nāgamoti taṃ maccussa āgamaṃ ajja jānāmi, ito pubbe na jānāmīti vilapati. Svajja
evaṃ gate kāleti yo savisena sallena samappito idāneva maṃ paṭimanteti, so ajja
evaṃ gate kāle evaṃ maraṇakāle sampatte kiñci appamattakampi na bhāsati. Tadā
hīti tasmīṃ khaṇe sāmaṃ vijjhantena mayā pāpaṃ kataṃ. Cirarattāya kibbisanti taṃ
pana cirarattaṃ vipaccanasamatthaṃ dāruṇaṃ pharusam.

Tassāti tassa evarūpaṃ pāpakammaṃ katvā vicarantassa. Vattāroti ninditāro
bhavanti “kuhiṃ gāme kinti kibbisakārako”ti. Imasmīṃ pana arañhe nimmanussamhi
ko maṃ vattumarahati, sace hi bhavēyya, vadeyyāti vilapati. Sārayantīti gāme vā
nigamādīsu vā saṃgaccha māṇavā tattha tattha bahū purisā sannipatitvā “ambho
purisaghātaka, dāruṇaṃ te kammaṃ kataṃ, asukadaṇḍaṃ patto nāma tva”nti evaṃ
kammāni sārenti codenti. Imasmīṃ pana nimmanusse arañhe maṃ ko sārayissatīti
attānaṃ codento vilapati.

Tadā bahusundarī nāma devadhītā gandhamādanavāsini mahāsattassa sattame
attabhāve mātubhūtapubbā. Sā puttāsinehena bodhisattaṃ niccaṃ āvajjeti, taṃ
divasaṃ pana dibbasampattiṃ anubhavamānā na taṃ āvajjeti. “Devasamāgamaṃ

gatā''tipi vadantiyeva. Sā tassa visaññibhūtakāle ''kiṃ nu kho me puttassa pavattī''ti āvajjamānā addasa ''ayaṃ pīḷiyakkho nāma rājā mama puttaṃ visapītena sallena vijjhitvā migasammatānadītīre vālukāpuline ghātetvā mahantena saddena paridevati. Sacāhaṃ na gamissāmi, mama putto suvaṇṇasāmo ettheva marissati, raññopi hadayaṃ phalissati, sāmassa mātāpitaropi nirāhārā pānīyampi alabhantā sussitvā marissanti. Mayi pana gatāya rājā pānīyaghaṭaṃ ādāya tassa mātāpitūnaṃ santikaṃ gamissati, gantvā ca pana ''putto vo mayā hato'ti kathessati. Evañca vatvā tesāṃ vacanaṃ sutvā te puttassa santikaṃ ānayissati. Atha kho te ca ahañca saccakiriyaṃ karissāma, saccabalena sāmassa visaṃ vinassissati. Evaṃ me putto jīvitaṃ labhissati, mātāpitaro ca cakkhūni labhissanti, rājā ca sāmassa dhammadesanaṃ sutvā nagaraṃ gantvā mahādānaṃ datvā saggaparāyaṇo bhavissati, tasmā gacchāmaṃ tatthā''ti. Sā gantvā migasammatānadītīre adissamānena kāyena ākāse ṭhatvā raññā saddhiṃ kathesi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

334. ''Sā devatā antarahitā, pabbate gandhamādane;
Raññova anukampāya, imā gāthā abhāsatha.
335. ''Āguṃ kira mahārāja, akari kamma dukkaṭaṃ;
Adūsakā pitāputtā, tayo ekūsunā hatā.
336. ''Ehi taṃ anusikkhāmi, yathā te sugatī siyā;
Dhammenandhe vane posa, maññehaṃ sugatī tayā''ti.

334-336. Tattha raññovāti raññoyeva. Āguṃ kirāti mahārāja, tvaṃ mahāparādhaṃ mahāpāpaṃ akari. Dukkaṭanti yaṃ kataṃ dukkaṭaṃ hoti, taṃ lāmakakammaṃ akari. Adūsakāti niddosā. Pitāputtāti mātā ca pitā ca putto ca ime tayo janā ekausunā hatā. Tasmiñhi hate tappaṭibaddhā tassa mātāpitaropi hatāva honti. Anusikkhāmīti sikkhāpemi anusāsāmi. Posāti sāmassa ṭhāne ṭhatvā sinehaṃ paccupaṭṭhāpetvā sāmo viya te ubho andhe posehi. Maññehaṃ sugatī tayāti evaṃ tayā sugatiyeva gantabbā bhavissatīti ahaṃ maññāmi.

So devatāya vacanaṃ sutvā ''ahaṃ kira tassa mātāpitaro posetvā saggāṃ gamissāmi''ti saddahitvā ''kiṃ me rajjena, teyeva posessāmi''ti daḷhaṃ adhiṭṭhāya balavaparidevaṃ paridevanto sokaṃ tanukaṃ katvā ''suvaṇṇasāmo mato bhavissati''ti nānāpupphehi tassa sarīraṃ pūjetvā udakena siñcitvā tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu vanditvā tena pūritaṃ udakaghaṭaṃ ādāya domanassappatto dakkhiṇadisābhimukho agamāsi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

- 337.** ''Sa rājā paridevitvā, bahuṃ kāruññañāhitā;
Udakakumbhamādāya, pakkāmi dakkhiṇāmukho''ti.

Pakatiyāpi mahāthāmo rājā pānīyaghaṭaṃ ādāya gacchanto assamapadaṃ koṭṭento viya pavisitvā dukūlapaṇḍitassa paṇṇasālādvāraṃ sampāpuṇi. Dukūlapaṇḍito anto nisinnova tassa padasaddaṃ sutvā ''nāyaṃ sāmassa padasaddo, kassa nu kho''ti pucchanto gāthādvayamāha -

338. ''Kassa nu eso padasaddo, manussasseva āgato;
Neso sāmassa nigghoso, ko nu tvamasi mārīsa.
339. ''Santañhi sāmo vajati, santaṃ pādāni neyati;

Neso sāmassa nigghoso, ko nu tvamasi mārīsā”ti.

338-339. Tattha manussassevāti nāyaṃ sīhabyagghadīpiyakkhanāgakinnarānaṃ, āgacchato pana manussassevāyaṃ padasaddo, neso sāmassāti. Santaṃ hīti upasamayuttaṃ eva. Vajatīti caṅkamati. Neyatīti patitṭhāpeti.

Taṃ sutvā rājā “sacāhaṃ attano rājabhāvaṃ akathetvā ‘mayā tumhākaṃ putto mārīto’ti vakkhāmi, ime kujjhivā mayā saddhiṃ pharusaṃ kathessanti. Evaṃ me tesu kodho uppajjissati, atha ne vihetthessāmi, taṃ mama akusalaṃ bhavissati, ‘rājā’ti pana vutte abhāyantā nāma natthi, tasmā rājabhāvaṃ tāva kathessāmi”ti cintetvā pānīyamālake pānīyaghaṭaṃ ṭhapetvā paṇṇasālādvāre ṭhatvā āha -

340. “Rājāhamasmi kāsīnaṃ, pīliyakkhota maṃ vidū;
Lobhā raṭṭhaṃ pahitvāna, migamesaṃ carāmahaṃ.

341. “Issatthe casmi kusalo, daḍḍhadhammoti vissuto;
Nāgopi me na mucceyya, āgato usupātana”nti.

Dukūlapaṇḍitopi tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ karonto āha -

342. “Svāgataṃ te mahārāja, atho te adurāgataṃ;
Issarosi anuppatto, yaṃ idhatthi pavedaya.

343. “Tindukāni piyālāni, madhuke kāsūmāriyo;
Phalāni khuddakappāni, bhuñja rāja varaṃ varaṃ.

344. “Idampi pānīyaṃ sītaṃ, ābhaṭaṃ girigabbharā;
Tato piva mahārāja, sace tvaṃ abhikaṅkhasī”ti;

340-344. Tassattho sattigumbajātake kathito. Idha pana “girigabbharā”ti migasammataṃ sandhāya vuttaṃ. Sā hi nadī girigabbharā nikkhantattā “girigabbharā” tveva jātā.

Evaṃ tena paṭisanthāre kate rājā “putto vo mayā mārīto”ti paṭhamameva vattum ayuttaṃ, ajānanto viya kathaṃ samuṭṭhāpetvā kathessāmi”ti cintetvā āha -

345. “Nālaṃ andhā vane daṭṭhuṃ, ko nu vo phalamāhari;
Anandhassevayaṃ sammā, nivāpo mayha khāyati”ti.

Tattha nālanti tumhe andhā imasmiṃ vane kiñci daṭṭhuṃ na samatthā. Ko nu vo phalamāharīti ko nu tumhākaṃ imāni phalāphalāni āhari. Nivāpoti ayaṃ sammā nayena upāyena kāraṇena kato khāditabbayuttakānaṃ parisuddhānaṃ phalāphalānaṃ nivāpo sannicayo anandhassa viya mayhaṃ khāyati paññāyati upaṭṭhāti.

Taṃ sutvā dukūlapaṇḍito “mahārāja, na mayaṃ phalāphalāni āharāma, putto pana no āharatī”ti dassento gāthādvayamāha -

346. “Daharo yuvā nātibrahā, sāmo kalyāṇadassano;
Dīghassa kesā asitā, atho sūnaggavellitā.

347. “So have phalamāharitvā, ito ādāya kamaṇḍalum;
Nadiṃ gato udahāro, maññe na dūramāgato”ti.

346-347. Tattha nātibrahāti nātidīgho nātirasso. Sūnaggavellitāti sūnasaṅkhātāya maṃsakotṭhanapotthaniyā aggaṃ viya vinatā. Kamaṇḍalunti ghaṭaṃ. Na dūramāgatoti idāni na dūraṃ āgato, āsannaṭṭhānaṃ āgato bhavissatīti maññāmīti attho.

Taṃ sutvā rājā āha -

348. “Ahaṃ taṃ avadhiṃ sāmaṃ, yo tuyhaṃ paricārako;
Yaṃ kumāraṃ pavedetha, sāmaṃ kalyāṇadassanaṃ.

349. “Dīghassa kesā asitā, atho sūnaggavellitā;
Tesu lohitalittesu, seti sāmo mahā hato”ti.

348-349. Tattha avadhinti visapītena sarena vijjhivā māresim. Pavedethāti kathetha. Setīti migasammatānadītīre vālukāpuline sayati.

Dukūlapaṇḍitassa pana avidūre pārikāya paṇṇasālā hoti. Sā tattha nisinnāva rañño vacanaṃ sutvā taṃ pavattiṃ sotukāmā attano paṇṇasālato nikkhamitvā rajjukasaññāya dukūlapaṇḍitassa santikaṃ gantvā āha -

350. “Kena dukūla mantesi, ‘hato sāmo’ti vādinā;
‘Hato sāmo’ti sutvāna, hadayaṃ me pavedhati.

351. “Assatthasseva taruṇaṃ, pavāḷaṃ māluteritaṃ;
‘Hato sāmo’ti sutvāna, hadayaṃ me pavedhati”ti.

350-351. Tattha vādināti “mayā sāmo hato”ti vadantena. Pavāḷanti pallavaṃ. Māluteritanti vātena pahaṭaṃ.

Dukūlapaṇḍito ovaḍanto āha -

352. “Pārike kāsirājāyaṃ, so sāmaṃ migasammate;
Kodhasā usunā vijjhi, tassa mā pāpamicchimhā”ti.

Tattha migasammateti migasammatānadītīre. Kodhasāti migesu uppannena kodhena. Mā pāpamicchimhāti tassa mayaṃ ubhopi pāpaṃ mā icchimhā.

Puna pārikā āha -

353. “Kicchā laddho piyo putto, yo andhe abharī vane;
Taṃ ekaputtaṃ ghātimhi, kathaṃ cittaṃ na kopaye”ti.

Tattha ghātimhīti ghātake.

Dukūlapaṇḍito āha -

354. “Kicchā laddho piyo putto, yo andhe abharī vane;
Taṃ ekaputtaṃ ghātimhi, akkodhaṃ āhu paṇḍitā”ti.

Tattha akkodhanti kodho nāma nirayasaṃvattaniko, tasmā taṃ kodhaṃ akatvā puttaghātakamhi akkodho eva kattabboti paṇḍitā āhu kathenti.

Evañca pana vatvā te ubhohi hatthehi uraṃ paharivā mahāsattassa guṇe vaṇṇetvā bhusaṃ parideviṃsu. Atha ne rājā samassāsento āha -

355. “Mā bālhaṃ paridevetha, ‘hato sāmo’ti vādinā;

Ahaṃ kammakaro hutvā, bharissāmi brahāvane.

356. “Issatthe casmi kusalo, daḷhadhammoti vissuto;
Ahaṃ kammakaro hutvā, bharissāmi brahāvane.

357. “Migānaṃ vighāsamanvesaṃ, vanamūlaphalāni ca;
Ahaṃ kammakaro hutvā, bharissāmi brahāvane”ti.

355-357. Tattha vādināti tumhe “sāmo hato”ti vadantena mayā saddhiṃ “tayā no evaṃ guṇasampanno putto mārito, idāni ko amhe bharissatī”tiādīni vatvā mā bāḷhaṃ paridevetha, ahaṃ tumhākaṃ kammakaro hutvā sāmo viya tumhe bharissāmīti.

Evaṃ rājā “tumhe mā cintayittha, na mayhaṃ rajjenattho, ahaṃ vo yāvajīvaṃ bharissāmī”ti te assāsesi. Te tena saddhiṃ sallapantā āhaṃsu -

358. “Nesa dhammo mahārāja, netam amhesu kappati;
Rājā tvamasi amhākaṃ, pāde vandāma te maya”nti.

Tattha dhammoti sabhāvo kāraṇaṃ vā. Netam amhesu kappatīti etaṃ tava kammakaraṇaṃ amhesu na kappati na sobhati. “Pāde vandāma te maya”nti idaṃ pana te pabbajitaliṅge t̥hitāpi puttāsokena samabbhāhatāya ceva nihataṃānatāya ca vadiṃsu. “Rañño vissāsaṃ uppādetuṃ evamāhaṃsū”tipi vadanti.

Taṃ sutvā rājā ativiya tussitvā “aho acchariyaṃ, evaṃ dosakārake nāma mayi pharusavacanamattampi natthi, paggaṇhantiyeva mama”nti cintetvā gāthamāha -

359. “Dhammaṃ nesādā bhaṇatha, katā apacitī tayā;
Pitā tvamasi amhākaṃ, mātā tvamasi pārike”ti.

Tattha tayāti ekekaṃ vadanto evamāha. Pitāti dukūlapaṇḍita, ajja paṭṭhāya tvaṃ mayhaṃ pituṭṭhāne tiṭṭha, amma pārike, tvampi me mātutuṭṭhāne tiṭṭha, ahaṃ pana vo puttassa sāmassa t̥hāne t̥hatvā pādadhovanādīni sabbakiccāni karissāmi, maṃ rājāti asallakkhetvā sāmotaṃ sallakkhetvāti.

Te añjaliṃ paggayha vanditvā “mahārāja, tava amhākaṃ kammakaraṇakiccaṃ natthi, apica kho pana laṭṭhikoṭiyā no gahetvā ānetvā sāmaṃ dassehi”ti yācantā gāthādvayamāhaṃsu -

360. “Namo te kāsirājatthu, namo te kāsivaḍḍhana;
Añjaliṃ te paggaṇhāma, yāva sāmānupāpaya.

361. “Tassa pāde samajjantā, mukhañca bhujadassanaṃ;
Saṃsumbhamānā attānaṃ, kālamāgamayāmase”ti.

360-361. Tattha yāva sāmānupāpayāti yāva sāmo yattha, tattha amhe anupāpaya. Bhujadassananti kalyāṇadassanaṃ abhirūpaṃ. Saṃsumbhamānāti pothentā. Kālamāgamayāmaseti kālakiriyaṃ āgamaṃsāma.

Tesaṃ evaṃ kathentānaññeva sūriyo atthaṅgato. Atha rājā “sacāhaṃ idāneva ime tattha nessāmi, taṃ disvāva nesaṃ hadayaṃ phalissati, iti tiṇṇampi etesaṃ matakāle ahaṃ niraye uppajjantoyeva nāma, tasmā tesaṃ gantuṃ na dassāmī”ti cintetvā catasso gāthāyo ajjhabhāsi -

362. “Brahā vālamigākiṇṇaṃ, ākāsantaṃva dissati;
Yattha sāmo hato seti, candova patito chamā.
363. “Brahā vālamigākiṇṇaṃ, ākāsantaṃva dissati;
Yattha sāmo hato seti, sūriyova patito chamā.
364. “Brahā vālamigākiṇṇaṃ, ākāsantaṃva dissati;
Yattha sāmo hato seti, paṃsunā patikunthito.
365. “Brahā vālamigākiṇṇaṃ, ākāsantaṃva dissati;
Yattha sāmo hato seti, idheva vasathassame”ti.

362-365. Tattha brahāti accuggataṃ. Ākāsantaṃvāti etaṃ vanaṃ ākāsassa anto viya hutvā dissati. Atha vā ākāsantanti ākāsamānaṃ, pakāsamānanti attho. Chamāti chamāyaṃ, pathaviyanti attho. “Chama”ntipi pāṭho, pathaviṃ patito viyāti attho. Patikunthitoti parikiṇṇo, paliveṭhitoti attho.

Atha te attano vālamigabhayaḃbhāvaṃ dassetuṃ gāthamāhaṃsu -

- 366.** “Yadi tattha sahaṣṣāni, satāni niyutāni ca;
Nevamhākaṃ bhayaṃ koci, vane vālesu vijjatī”ti.

Tattha kocīti imasmiṃ vane katthaci ekasmiṃ padeseṃ amhākaṃ vālesu bhayaṃ nāma natthi.

Rājā te paṭibāhituṃ asakkonto hatthesu gahetvā tattha nesi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

- 367.** “Tato andhānamādāya, kāsirājā brahāvane;
Hatthe gahetvā pakkāmi, yattha sāmo hato ahū”ti.

Tattha tatoti tadā. Andhānanti andhe. Ahūti ahosi. Yatthāti yasmiṃ ṭhāne so nipanno, tattha nesīti attho.

So ānetvā ca pana sāmassa santike ṭhapetvā “ayaṃ vo putto”ti ācikkhi. Athassa pitā sīsaṃ ukkhipitvā mātā pāde gahetvā ūrūsu ṭhapetvā nisīditvā vilapiṃsu. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

368. “Disvāna patitaṃ sāmaṃ, puttakaṃ paṃsukunthitaṃ;
Apaviddhaṃ brahārañṇe, candaṃva patitaṃ chamā.
369. “Disvāna patitaṃ sāmaṃ, puttakaṃ paṃsukunthitaṃ;
Apaviddhaṃ brahārañṇe, sūriyaṃva patitaṃ chamā.
370. “Disvāna patitaṃ sāmaṃ, puttakaṃ paṃsukunthitaṃ;
Apaviddhaṃ brahārañṇe, kalūnaṃ paridevayaṃ.
371. “Disvāna patitaṃ sāmaṃ, puttakaṃ paṃsukunthitaṃ;
Bāhā paggayha pakkanduṃ, ‘adhammo kira bho’iti.
372. “Bāḷhaṃ kho tvaṃ pamattosi, sāma kalyāṇadassana;
Yo ajjevaṃ gate kāle, na kiñci mabhibhāsasi.

373. “Bālhaṃ kho tvaṃ padittosi, sāma kalyāṇadassana;
Yo ajjevaṃ gate kāle, na kiñci mabhibhāsasi.
374. “Bālhaṃ kho tvaṃ pakuddhosi, sāma kalyāṇadassana;
Yo ajjevaṃ gate kāle, na kiñci mabhibhāsati.
375. “Bālhaṃ kho tvaṃ pasuttosi, sāma kalyāṇadassana;
Yo ajjevaṃ gate kāle, na kiñci mabhibhāsasi.
376. “Bālhaṃ kho tvaṃ vīmanosi, sāma kalyāṇadassana;
Yo ajjevaṃ gate kāle, na kiñci mabhibhāsasi.
377. “Jaṭaṃ valinaṃ paṃsugataṃ, kodāni saṇṭhapessati;
Sāmo ayaṃ kālakato, andhānaṃ paricārako.
378. “Ko me sammajjamādāya, sammajjissati assamaṃ;
Sāmo ayaṃ kālakato, andhānaṃ paricārako.
379. “Kodāni nhāpayissati, sītenuṇhodakena ca;
Sāmo ayaṃ kālakato, andhānaṃ paricārako.
380. “Kodāni bhojayissati, vanamūlaphalāni ca;
Sāmo ayaṃ kālakato, andhānaṃ paricārako”ti.

368-380. Tattha apaviddhanti raññaṃ niratthakaṃ chaḍḍitaṃ. Adhammo kira bho itīti ayuttaṃ kira bho, ajja imasmiṃ loke vattati. Pamattoti tikhiṇasuraṃ pivitvā viya matto pamatto pamādaṃ āpanno. Padittoti dappito. “Pakuddhosi vīmanosī”ti sabbaṃ vilāpavasena bhaṇanti. Jaṭanti tāta, amhākaṃ jaṭamaṇḍalaṃ. Valinaṃ paṃsugatanti yadā ākulaṃ malaggahitaṃ bhavissati. Kodānīti idāni ko saṇṭhapessati, sodhetvā ujum karissatīti.

Athassa mātā bahuṃ vilapitvā tassa ure hatthaṃ ṭhapetvā santāpaṃ upadhārentī “puttassa me santāpo pavattatiyeva, visavegena visaññaṃ āpanno bhavissati, nibbisabhāvatthāya cassa saccakiriyaṃ karissāmī”ti cintetvā saccakiriyamakāsi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

381. “Disvāna patitaṃ sāmaṃ, puttakaṃ paṃsukunthitaṃ;
Aṭṭitā puttasokena, mātā saccaṃ abhāsatha.
382. “Yena saccenayaṃ sāmo, dhammacārī pure ahu;
Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.
383. “Yena saccenayaṃ sāmo, brahmacārī pure ahu;
Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.
384. “Yena saccenayaṃ sāmo, saccavādī pure ahu;
Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.
385. “Yena saccenayaṃ sāmo, mātāpettibharo ahu;
Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.

386. “Yena saccenayaṃ sāmo, kule jeṭṭhāpacāyiko;
Etena saccavajjena, viṣaṃ sāmassa haññatu.
387. “Yena saccenayaṃ sāmo, pāṇā piyataro mama;
Etena saccavajjena, viṣaṃ sāmassa haññatu.
388. “Yaṃ kiñcitthi kataṃ puññaṃ, mayhañceva pitucca te;
Sabbena tena kusalena, viṣaṃ sāmassa haññatū”ti.

381-388. Tattha yena saccenāti yena bhūtena sabhāvena. Dhammacārīti dasakusalakammamapathadhammacārī. Saccavādīti hasitavasenapi musāvādaṃ na vadati. Mātāpettibharoti analaso hutvā rattindivaṃ mātāpitāro bhari. Kule jeṭṭhāpacāyikoti jeṭṭhānaṃ mātāpitūnaṃ sakkārakārako hoti.

Evaṃ mātārā sattahi gāthāhi saccakiriyāya katāya sāmo parivattitvā nipajji. Athassa pitā “jīvati me putto, ahampissa saccakiriyaṃ karissāmī”ti tatheva saccakiriyamakāsi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

389. “Disvāna patitaṃ sāmaṃ, puttakaṃ paṃsukunthitaṃ;
Aṭṭito puttasokena, pitā saccaṃ abhāsatha.
390. “Yena saccenayaṃ sāmo, dhammacārī pure ahu;
Etena saccavajjena, viṣaṃ sāmassa haññatu.
391. “Yena saccenayaṃ sāmo, brahmacārī pure ahu;
Etena saccavajjena, viṣaṃ sāmassa haññatu.
392. “Yena saccenayaṃ sāmo, saccavādī pure ahu;
Etena saccavajjena, viṣaṃ sāmassa haññatu.
393. “Yena saccenayaṃ sāmo, mātāpettibharo ahu;
Etena saccavajjena, viṣaṃ sāmassa haññatu.
394. “Yena saccenayaṃ sāmo, kule jeṭṭhāpacāyiko;
Etena saccavajjena, viṣaṃ sāmassa haññatu.
395. “Yena saccenayaṃ sāmo, pāṇā piyataro mama;
Etena saccavajjena, viṣaṃ sāmassa haññatu.
396. “Yaṃ kiñcitthi kataṃ puññaṃ, mayhañceva mātucca te;
Sabbena tena kusalena, viṣaṃ sāmassa haññatū”ti.

389-396. Evaṃ pitari saccakiriyaṃ karonte mahāsatto parivattitvā itarena passena nipajji. Athassa tatiyaṃ saccakiriyaṃ devatā akāsi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

397. “Sā devatā antarahitā, pabbate gandhamādane;
Sāmassa anukampāya, imaṃ saccaṃ abhāsatha.
398. “Pabbatyāhaṃ gandhamādane, cirarattanivāsini;
Na me piyataro koci, añño sāmena vijjati;

Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.

399. “Sabbe vanā gandhamayā, pabbate gandhamādane;
Etena saccavajjena, visaṃ sāmassa haññatu.

400. “Tesaṃ lālappamānānaṃ, bahuṃ kāruññaṣaṇhitam;
Khippaṃ sāmo samuṭṭhāsi, yuvā kalyāṇadassano”ti.

397-400. Tattha pabbatyāhanti pabbate ahaṃ. Sabbe vanā gandhamayāti sabbe rukkhā gandhamayā. Na hi tattha agandho nāma koci rukkho atthi. Tesanti bhikkhave, tesaṃ ubhinnaṃ lālappamānānaññeva devatāya saccakiriyaṃ pariyosāne khippaṃ sāmo utṭhāsi, padumapattato udakaṃ viyassa visaṃ vinivattetvā ābādho vigato, idha nu kho viddho, ettha nu kho viddhoti viddhaṭṭhānampi na paññāyi.

Iti mahāsattassa nirogabhāvo, mātāpitūnañca cakkhupaṭilābho, aruṇuggamanañca, devatānubhāvena tesaṃ catunnaṃ assameyeva pākaṭabhāvo cāti sabbaṃ ekakkhaṇeyeva ahosi. Mātāpitāro “cakkhūni no laddhāni, suvaṇṇasāmo ca arogo jāto”ti atirekataraṃ tussimsu. Atha ne sāmapaṇḍito gāthaṃ abhāsi -

401. “Sāmohamasmi bhaddaṃ vo, sotthināmi samuṭṭhito;
Mā bālhaṃ paridevetha, mañcunābhivadetha ma”nti.

Tattha sotthināmi samuṭṭhitoti sotthinā sukhena utṭhito amhi bhavāmi. Mañjunāti madhurassarena maṃ abhivadetha.

Atha so rājānaṃ disvā paṭisanthāraṃ karonto āha -

402. “Svāgataṃ te mahārāja, atho te adurāgataṃ;
Issarosi anupatto, yaṃ idhatthi pavedaya.

403. “Tindukāni piyālāni, madhuke kāsūmāriyo;
Phalāni khuddakappāni, bhuñja rāja varaṃ varaṃ.

404. “Atthi me pāṇiyaṃ sītaṃ, ābhataṃ girigabbharā;
Tato piva mahārāja, sace tvaṃ abhikaṅkhasī”ti.

Rājāpi taṃ acchariyaṃ disvā āha -

405. “Sammuyhāmi pamuyhāmi, sabbā muyhanti me disā;
Petaṃ taṃ sāma maddakkhiṃ, ko nu tvaṃ sāma jīvasī”ti.

402-405. Tattha petanti sāma ahaṃ taṃ mataṃ addasaṃ. Ko nu tvanti kathaṃ nu tvaṃ jīvitaṃ paṭilabhasīti pucchi.

Mahāsatto “ayaṃ rājā maṃ ‘mato’ti sallakkhesi, amatabhāvamassa pakāsessāmī”ti cintetvā āha -

406. “Api jīvaṃ mahārāja, purisaṃ gālavedanaṃ;
Upanītamanasaṅkappaṃ, jīvantaṃ maññate mataṃ.

407. “Api jīvaṃ mahārāja, purisaṃ gālavedanaṃ;
Taṃ nirodhagataṃ santaṃ, jīvantaṃ maññate mata”nti.

406-407. Tattha api jīvanti jīvamānaṃ api. Upanītamanasaṅkappanti bhavaṅgaotiṇṇacittācāraṃ. Jīvantanti jīvamānameva “eso mato”ti maññati. Nirodhagatanti assāsapassāsanirodhaṃ samāpannaṃ santaṃ vijjamānaṃ maṃ evaṃ loko mataṃ viya jīvantameva maññati.

Evañca pana vatvā mahāsatto rājānaṃ atthe yojetukāmo dhammaṃ desento puna dve gāthā abhāsi -

408. “Yo mātaraṃ pitaraṃ vā, macco dhammena posati;
Devāpi naṃ tikicchanti, mātāpettibharaṃ naraṃ.

409. “Yo mātaraṃ pitaraṃ vā, macco dhammena posati;
Idheva naṃ pasaṃsanti, pecca sagge pamodatī”ti.

408-409. Taṃ sutvā rājā “acchariyaṃ vata, bho, mātāpettibharassa jantuno uppannarogaṃ devatāpi tikicchanti, ativiya ayaṃ sāmo sobhatī”ti añjaliṃ paggayha yācanto āha -

410. “Esa bhiyyo pamuyhāmi, sabbā muyhanti me disā;
Saraṇaṃ taṃ sāma gacchāmi, tvañca me saraṇaṃ bhavā”ti.

Tattha bhiyyoti yasmā tādise parisuddhasīlaguṇasampanne tayi aparajjhiṃ, tasmā atirekataraṃ sammuyhāmi. Tvañca me saraṇaṃ bhavāti saraṇaṃ gacchantassa me tvaṃ saraṇaṃ bhava, patitṭhā hohi, devalokagāmimaggaṃ karohīti.

Atha naṃ mahāsatto “sacepi, mahārāja, devalokaṃ gantukāmosi, mahantaṃ dibbasampattiṃ paribhuñjitukāmosi, imāsu dasarājadhammacariyāsu vattassū”ti tassa dhammaṃ desento dasa rājadhammacariyagāthā abhāsi -

411. “Dhammaṃ cara mahārāja, mātāpitūsu khattiya;
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.

412. “Dhammaṃ cara mahārāja, puttadāresu khattiya;
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.

413. “Dhammaṃ cara mahārāja, mittāmaccesu khattiya;
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.

414. “Dhammaṃ cara mahārāja, vāhanesu balesu ca;
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.

415. “Dhammaṃ cara mahārāja, gāmesu nigamesu ca;
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.

416. “Dhammaṃ cara mahārāja, raṭṭhesu janapadesu ca;
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.

417. “Dhammaṃ cara mahārāja, samaṇabrāhmaṇesu ca;
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.

418. “Dhammaṃ cara mahārāja, migapakkhīsu khattiya;
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.

419. “Dhammaṃ cara mahārāja, dhammo ciṇṇo sukhāvaho;
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
420. “Dhammaṃ cara mahārāja, saindā devā sabrahmakā;
Suciṇṇena divaṃ pattā, mā dhammaṃ rāja pāmado”ti.

411-420. Tāsaṃ attho tesakuṇajātake vitthāritova. Evaṃ mahāsatto tassa dasa rājadhamme desetvā uttariṇi ovaditvā pañca sīlāni adāsi. So tassa ovādaṃ sirasā sampaṭicchitvā mahāsattaṃ vanditvā khamāpetvā bārāṇasiṃ gantvā dānādīni puññāni katvā saggaparāyaṇo ahosi. Bodhisattopi yāvajīvaṃ mātāpitāro paricaritvā mātāpitūhi saddhiṃ pañca abhiññā ca aṭṭha samāpattiyo ca nibbattetvā brahmalokūpago ahosi.

Satthā idaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “bhikkhave, mātāpitūnaṃ posanaṃ nāma paṇḍitānaṃ vaṃso”ti vatvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi,
saccapariyosāne mātuposakabhikkhu sotāpattiphalam pāpuṇi.

Tadā rājā ānando ahosi, devadhītā uppalavaṇṇā, sakko anuruddho, dukūlapaṇḍito mahākassapo, pārikā bhaddakāpilānī bhikkhunī, suvaṇṇasāmapaṇḍito pana ahameva sammāsambuddho ahosinti.

Suvaṇṇasāmajātakavaṇṇanā tatiyā.

541. Nimijātakavaṇṇanā

Accheraṃ vata lokasminti idaṃ satthā mithilaṃ upanissāya maghadevaambavane viharanto sitapātukammaṃ ārabba kathesi. Ekadivasañhi satthā sāyanhasamaye sambahulehi bhikkhūhi saddhiṃ tasmīṃ ambavane cārikaṃ caramāno ekaṃ ramaṇīyaṃ bhūmippadesaṃ disvā attano pubbacariyaṃ kathetukāmo hutvā sitapātukammaṃ katvā āyasmata ānandattherena sitapātukammakāraṇaṃ puṭṭho “ānanda, ayaṃ bhūmippadeso pubbe mayā maghadevarājakāle jhānakīlhaṃ kīlāntena ajjhāvuṭṭhapubbo”ti vatvā tena yācito paññattāsane nisīditvā atītaṃ āhari.

Atīte videharaṭṭhe mithilanagare maghadevo nāma rājā rajjaṃ kāresi. So caturāsītivassasahassāni kumārakīlhaṃ kīlī, caturāsītivassasahassāni uparajjaṃ kāresi, caturāsītivassasahassāni rajjaṃ kārento “yadā me samma kappaka, sirasmīṃ palitāni passeyyāsi, tadā me āroceyyāsi”ti āha. Aparabhāge kappako palitāni disvā rañño ārocesi. Rājā palitaṃ suvaṇṇasaṇḍāsena uddharāpetvā hatthatale patiṭṭhāpetvā palitaṃ oloketvā maccurājena āgantvā nalāṭe laggaṃ viya maraṇaṃ sampassamāno “idāni me pabbajitakālo”ti kappakassa gāmvaram datvā jeṭṭhaputtaṃ pakkosāpetvā “tāta, rajjaṃ paṭiccha, ahaṃ pabbajissāmī”ti vatvā “kiṃ kāraṇā devā”ti vutte -

“Uttamaṅgaruhā mayhaṃ, ime jātā vayoharā;
Pātubhūtā devadūtā, pabbajjāsamayo mamā”ti. -

Vatvā puttaṃ rajje abhisiñcitvā “tāta, tvampi evarūpaṃ palitaṃ disvāva pabbajeyyāsi”ti taṃ ovaditvā nagarā nikkhamitvā ambavane isipabbajjaṃ pabbajitvā caturāsītivassasahassāni cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbatti. Puttopissa eteneva upāyena pabbajitvā brahmalokaparāyaṇo ahosi. Tathā tassa

putto, tathā tassa puttoti evaṃ dvīhi ūnāni caturāsīkhattiyasahassāni sīse palitaṃ disvāva imasmiṃ ambavane pabbajitvā cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbattiṃsu.

Tesaṃ sabbapaṭhamam nibbatto maghadevarājā brahmaloke t̥hitova attano vaṃsaṃ olovento dvīhi ūnāni caturāsīkhattiyasahassāni pabbajitāni disvā tuṭṭhamānaso hutvā “ito nu kho paraṃ pavattissati, na pavattissatī”ti olovento appavattanabhāvaṃ ñatvā “mama vaṃsaṃ ahameva ghaṭessāmī”ti cintetvā tato cavitvā mithilanagare rañño aggamahesiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhitvā dasamāsaccayena mātu kucchito nikkhami. Rājā tassa nāmaggaṇadivase nemittake brāhmaṇe pakkosāpetvā pucchi. Te tassa lakkhaṇāni oloketvā “mahārāja, ayaṃ kumāro tumhākaṃ vaṃsaṃ ghaṭento uppanno. Tumhākañhi vaṃso pabbajitavaṃso, imassa parato nāgamissatī”ti vadiṃsu. Taṃ sutvā rājā “ayaṃ kumāro rathacakkanemi viya mama vaṃsaṃ ghaṭento jāto, tasmā tassa ‘nimikumāro’ti nāmaṃ karissāmī”ti cintetvā “nimikumāro”tissa nāmaṃ akāsi.

So daharakālato paṭṭhāya dāne sīle uposathakamme ca abhirato ahosi. Athassa pitā purimanayeneva palitaṃ disvā kappakassa gāmaṃ datvā puttassa rajjaṃ niyyādetvā ambavane pabbajitvā brahmalokaparāyaṇo ahosi. Nimirājā pana dānājñāsayatāya catūsu nagaradvāresu nagaramajjhe cāti pañcasu t̥hānesu pañca dānasālāyo kārāpetvā mahādānaṃ pavattesi. Ekekāya dānasālāya satasahassaṃ satasahassaṃ katvā devasikaṃ pañca pañca kahāpaṇasatasahassāni pariccaji, niccaṃ pañca sīlāni rakkhi, pakkhadivasesu uposathaṃ samādiyi, mahājanampi dānādīsu puññesu samādapesi, saggamaggaṃ ācikkhitvā nirayabhayaena tajjetvā dhammaṃ desesi. Tassa ovāde t̥hitā manussā dānādīni puññāni katvā tato cutā devaloke nibbattiṃsu, devaloko paripūri, nirayo tuccho viya ahosi. Tadā tāvatīṃsabhavane devasaṅghā sudhammāyaṃ devasabhāyaṃ sannipatitvā “aho, vata amhākaṃ ācariyo nimirājā, taṃ nissāya mayaṃ imaṃ buddhaññaṇenapi aparicchindanīyaṃ dibbasampattiṃ anubhavāmā”ti vatvā mahāsattassa guṇe vaṇṇayiṃsu. Manussalokepi mahāsamuddapiṭṭhe āsittatelaṃ viya mahāsattassa guṇakathā patthari. Satthā tamatthaṃ āvibhūtaṃ katvā bhikkhusaṅghassa kathento āha -

421. “Accheraṃ vata lokasmiṃ, uppajjanti vicakkhaṇā;
Yadā ahu nimirājā, paṇḍito kusalatthiko.

422. “Rājā sabbavidehānaṃ, adā dānaṃ arindamo;
Tassa taṃ dadato dānaṃ, saṅkappo udapajjatha;
Dānaṃ vā brahmacariyaṃ vā, katamaṃ su mahapphala”nti.

421-422. Tattha yadā ahūti bhikkhave, yadā paṇḍito attano ca paresaṅga kusalatthiko nimirājā ahosi, tadā devamanussā “accheraṃ vata, bho, evarūpāpi nāma anuppanne buddhaññaṇe mahājanassa buddhakiccaṃ sādhamamānā lokasmiṃ vicakkhaṇā uppajjanti”ti evaṃ tassa guṇakathaṃ kathesunti attho. “Yathā ahū”tipi pāṭho. Tassattho - yathā ahu nimirājā paṇḍito kusalatthikoyeva, tathārūpā mahājanassa buddhakiccaṃ sādhamamānā uppajjanti vicakkhaṇā. Yaṃ tesaṃ uppannaṃ, taṃ accheraṃ vata lokasinti. Iti satthā sayameva acchariyajāto evamāha. Sabbavidehānanti sabbavideharaṭṭhavāsīnaṃ. Katamaṃ sūti etesu dvīsu katamaṃ nu kho mahapphalanti attho.

So kira pannarasiuposathadivase uposathiko hutvā sabbābharaṇāni omuñcitvā sirisayanapiṭṭhe nipannova dve yāme niddaṃ okkamitvā pacchimayāme pabuddho pallaṅkaṃ ābhujitvā “ahaṃ mahājanassa aparimāṇaṃ dānampi demi, sīlampi rakkhāmi, dānassa nu kho mahantaṃ phalaṃ, udāhu brahmacariyassā”ti cintetvā attano kaṅkhaṃ chindituṃ nāsakkhi. Tasmiṃ khaṇe sakkassa bhavanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko āvajjento taṃ tathā vitakkentaṃ disvā “kaṅkhamassa chindissāmī”ti ekakova sīghaṃ āgantvā sakalanivesanaṃ ekobhāsaṃ katvā sirigabbhaṃ pavisitvā obhāsaṃ pharitvā ākāse ṭhatvā tena puṭṭho byākāsi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

423. “Tassa saṅkappamaññāya, maghavā devakuñjaro;
Sahassanetto pāturahu, vaṇṇena vihanaṃ tamaṃ.
424. “Salomahaṭṭho manujindo, vāsavaṃ avacā nimi;
Devatā nusi gandhabbo, adu sakko purindado.
425. “Na ca me tādiso vaṇṇo, diṭṭho vā yadi vā suto;
Ācikkha me tvaṃ bhaddante, kathaṃ jānemu taṃ mayaṃ.
426. “Salomahaṭṭhaṃ ñatvāna, vāsavo avacā nimim;
Sakkohamasmi devindo, āgatosmi tavantike;
Alomahaṭṭho manujinda, puccha pañhaṃ yamicchasi.
427. “So ca tena katokāso, vāsavaṃ avacā nimi;
Pucchāmi taṃ mahārāja, sabbabhūtānamissara;
‘Dānaṃ vā brahmacariyaṃ vā, katamaṃsu mahapphalaṃ’.
428. “So puṭṭho naradevena, vāsavo avacā nimim;
Vipākaṃ brahmacariyassa, jānaṃ akkhāsijānato.
429. “Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati;
Majjhimena ca devattaṃ, uttamaṃ visujjhati.
430. “Na hete sulabhā kāyā, yācayogena kenaci;
Ye kāye upapajjanti, anāgārā tapassino”ti.

423-430. Tattha salomahaṭṭhoti bhikkhave, so nimirājā obhāsaṃ disvā ākāsaṃ olokento taṃ dibbābharaṇapaṭimaṇḍitaṃ disvāva bhayena lomahaṭṭho hutvā “devatā nusi gandhabbo”tiādinā pucchi. Alomahaṭṭhoti nibbhayo ahaṭṭhalomo hutvā puccha, mahārājāti. Vāsavaṃ avacāti tuṭṭhamānaso hutvā sakkaṃ avoca. Jānaṃ akkhāsijānatoti bhikkhave, so sakko atīte attanā paccakkhato diṭṭhapubbaṃ brahmacariyassa vipākaṃ jānanto tassa ajānato akkhāsi.

Hīnenātiādīsu puthutitthāyatane methunaviratimattaṃ sīlaṃ hīnaṃ nāma, tena khattiyakule upapajjati. Jhānassa upacāramattaṃ majjhimaṃ nāma, tena devattaṃ upapajjati. Aṭṭhasamāpattinibbattaṃ pana uttamaṃ nāma, tena brahmaloce nibbattati, taṃ bāhirakā nibbānanti kathenti. Tenāha “visujjhatī”ti. Imasmiṃ pana buddhasāsane parisuddhasīlassa bhikkhuno aññataraṃ devanikāyaṃ patthentassa brahmacariyacetanā hīnatāya hīnaṃ nāma, tena yathāpatthite devaloce nibbattati. Parisuddhasīlassa bhikkhuno aṭṭhasamāpattinibbattaṃ majjhimaṃ nāma, tena

brahmaloke nibbattati. Parisuddhasīlassa vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattuppati
uttamaṃ nāma, tena visujjhatīti. Iti sakko “mahārāja, dānato sataguṇena
sahassaguṇena sataśassaguṇena brahmacariyavāsova mahapphalo”ti vaṇṇeti.
Kāyāti brahmaghaṭṭā. Yācayogenāti yācanayuttakena yaññayuttakena vāti
ubhayatthāpi dāyakassevetamaṃ nāmaṃ. Tapassinoti tapanissitakā.

Imāya gāthāya brahmacariyavāssasseva mahapphalabhāvaṃ dīpetvā idāni ye atīte
mahādānaṃ datvā kāmāvacaraṃ atikkamituṃ nāsakkhiṃsu, te rājāno dassento āha -

431. “Dudīpo sāgaro selo, mujakindo bhagīraso;
Usindaro kassapo ca, asako ca puthujjano.

432. “Ete caññe ca rājāno, khattiyā brāhmaṇā bahū;
Puthuyaññaṃ yajitvāna, petattaṃ nātivattisu”nti.

431-432. Tassattho - mahārāja, pubbe bārāṇasiyaṃ dudīpo nāma rājā dānaṃ datvā
maraṇacakkena chinno kāmāvacareyeva nibbatti. Tathā sāgarādayo aṭṭhāti ete ca
aññe ca bahū rājāno ceva khattiyā brāhmaṇā ca puthuyaññaṃ yajitvāna
anekappakāraṃ dānaṃ datvā kāmāvacarabhūmisaṅkhātamaṃ petattaṃ nātivattiṃsūti
attho. Kāmāvacaradevatā hi rūpādino kilesavatthussa kāraṇā paraṃ paccāsīsanato
kapaṇatāya “petā”ti vuccanti. Vuttampi cetaṃ -

“Ye adutiyā na ramanti ekikā, vivekajamaṃ ye na labhanti pītiṃ;
Kiñcāpi te indasamānabhoga, te ve parādhīnasukhā varākā”ti.

Evampi dānaphalato brahmacariyaphalasseva mahantabhāvaṃ dassetvā idāni
brahmacariyavāssena petabhavanaṃ atikkamitvā brahmaloke nibbattatāpase
dassento āha -

433. “Atha yīme avattiṃsu, anāgārā tapassino;
Sattisayo yāmahanu, somayāmo manojavo.

434. “Samuddo māgho bharato ca, isi kālapurakkhato;
Aṅgīraso kassapo ca, kisavaccho akatti cā”ti.

433-434. Tattha avattiṃsūti kāmāvacaraṃ atikkamiṃsu. Tapassinoti sīlatapañceva
samāpattitapañca nissitā. Sattisayoti yāmahanuādayo satta bhātarova sandhāyāha.
Aṅgīrasādīhi catūhi saddhiṃ ekādasete avattiṃsu atikkamiṃsūti attho.

Evaṃ tāva sutavaseneva dānaphalato brahmacariyavāssasseva mahapphalataṃ
vaṇṇetvā idāni attanā diṭṭhapubbaṃ āharanto āha -

435. “Uttarena nadī sīdā, gambhīrā duratikkamā;
Naḷaggivaṇṇā jotanti, sadā kañcanapabbatā.

436. “Parūḷhakacchā tagarā, rūḷhakacchā vanā nagā;
Tatrāsuṃ dasasahassā, porāṇā isayo pure.

437. “Ahaṃ seṭṭhosmi dānena, saṃyamena damena ca;
Anuttaramaṃ vataṃ katvā, pakiracārī samāhite.

438. “Jātimantaṃ ajaccañca, ahaṃ ujugataṃ naraṃ;
Ativelaṃ namassissaṃ, kammabandhū hi māṇavā.

439. “Sabbe vaṇṇā adhammaṭṭhā, patanti nirayaṃ adho;
Sabbe vaṇṇā visujjhanti, caritvā dhammamuttama”nti.

435-439. Tattha uttarenāti mahārāja, atīte uttarahimavante dvinnam suvaṇṇapabbatānaṃ antare pavattā sīdā nāma nadī gambhīrā nāvāhipi duratikkamā ahosi. Kiṃ kāraṇā? Sā hi atisukhumodakā, sukhumattā udakassa antamaso morapiñcha-mattampi tattha patitaṃ naṃ saṇṭhāti, osīditvā heṭṭhātaleva gacchati. Teneva sā sīdā nāma ahosi. Te pana tassā tīresu kañcanapabbatā sadā naḷaggivaṇṇā hutvā jotanti obhāsanti. Parūḷhakacchā tagarāti tassā pana nadiyā tīre kacchā parūḷhatagarā ahesuṃ tagaragandhasugandhino. Rūḷhakacchā vanā nagāti ye tattha aññepi pabbatā, tesampi antare kacchā rūḷhavanā ahesuṃ, pupphaphalūpagarukkhasañchannāti attho. Tatrāsunti tasmim evaṃ ramaṇīye bhūmibhāge dasasahassā isayo ahesuṃ. Te sabbepi abhiññāsamāpattilābhino. Tesu bhikkhācāraṇelāya keci uttarakuruṃ gacchanti, keci mahājambudīpe jambuphalaṃ āharanti, keci himavanteyeva madhuraphalāphalāni āharitvā khādanti, keci jambudīpatale taṃ taṃ nagaraṃ gacchanti. Ekopi rasataṇhābhūto natthi, jhānasukheneva vītināmenti. Tadā eko tāpaso ākāseṇa bārāṇasiṃ gantvā sunivattho supāruto piṇḍāya caranto purohitassa gehadvāraṃ pāpuṇi. So tassa upasame pasīditvā antonivesanaṃ ānetvā bhojetvā katipāhaṃ paṭijagganto vissāse uppanne “bhante, tumhe kuhiṃ vasathā”ti pucchi. “Asukaṭṭhāne nāmāvuso”ti. “Kiṃ pana tumhe ekakova tattha vasatha, udāhu aññepi atthi”ti? “Kiṃ vadesi, āvuso, tasmim padese dasasahassā isayo vasanti, sabbeva abhiññāsamāpattilābhino”ti. Tassa tesam guṇaṃ sutvā pabbajjāya cittaṃ nami. Atha naṃ so āha - “bhante, mampi tattha netvā pabbājethā”ti. “Āvuso, tvaṃ rājapuriso, na taṃ sakkā pabbājetu”nti. “Tena hi, bhante, ajjāhaṃ rājānaṃ āpucchissāmi, tumhe svepi āgaccheyyāthā”ti. So adhivāsesi.

Itaropi bhuttaṭṭarāso rājānaṃ upasaṅkamtivā “icchāmahaṃ, deva, pabbajitu”nti āha. “Kiṃ kāraṇā pabbajissasi”ti? “Kāmesu dosaṃ nekkhamme ca ānisaṃsaṃ disvā”ti. “Tena hi pabbajāhi, pabbajitopi maṃ dasseyyāsi”ti. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā attano gehaṃ gantvā puttadāraṃ anusāsivā sabbaṃ sāpateyyaṃ dassetvā attano pabbajitaparikkhāraṃ gahetvā tāpasassa āgamanamaggaṃ olokontova nisīdi. Tāpasopi tattheva ākāsenāgantvā antonagaraṃ pavisitvā tassa gehaṃ pāvisi. So taṃ sakkaccaṃ parivisitvā “bhante, mayā kathaṃ kātappa”nti āha. So taṃ bahinagaraṃ netvā hatthe ādāya attano ānubhāvena tattha netvā pabbājetvā punadivase taṃ tattheva ṭhapetvā bhattaṃ āharitvā datvā kasiṇaparikkammaṃ ācikkhi. So katipāheneva abhiññāsamāpattiyo nibbattetvā sayameva piṇḍāya carati.

So aparabhāge “ahaṃ rañño attānaṃ dassetuṃ paṭiññaṃ adāsiṃ, dassessāmassa attāna”nti cintetvā tāpase vanditvā ākāseṇa bārāṇasiṃ gantvā bhikkhaṃ caranto rājadvāraṃ pāpuṇi. Rājā taṃ disvā sañjānitvā antonivesanaṃ pavesetvā sakkāraṃ katvā “bhante, kuhiṃ vasathā”ti pucchi. “Uttarahimavantapadese kañcanapabbatantare pavattāya sīdānadiyā tīre, mahārājā”ti. “Kiṃ pana, bhante, ekakova tattha vasatha, udāhu aññepi atthi”ti. “Kiṃ vadesi, mahārāja, tattha dasasahassā isayo vasanti, sabbeva abhiññāsamāpattilābhino”ti? Rājā tesam guṇaṃ sutvā sabbesaṃ bhikkhaṃ dātukāmo ahosi. Atha naṃ rājā āha - “bhante, ahaṃ

tesaṃ isīnaṃ bhikkhaṃ dātukāmomhi, kiṃ karomī”ti? “Mahārāja, te isayo jivhaviññeyyarase agiddhā, na sakkā idhānetu”nti. “Bhante, tumhe nissāya te bhojessāmi, upāyaṃ me ācikkhathā”ti. “Tena hi, mahārāja, sace tesaṃ dānaṃ dātukāmosi, ito nikkhamitvā sīdānadītīre vasanto tesaṃ dānaṃ dehī”ti.

So “sādhū”ti sampaṭicchitvā sabbūpakaraṇāni gāhāpetvā caturaṅginīyā senāya saddhiṃ nikkhamitvā attano rajjasīmaṃ pāpuṇi. Atha naṃ tāpaso attano ānubhāvena saddhiṃ senāya sīdānadītīraṃ netvā nadītīre khandhāvāraṃ kārāpetvā ākāsenā attano vasanaṭṭhānaṃ gantvā punadivase paccāgami. Atha naṃ rājā sakkaccaṃ bhojetvā “sve, bhante, dasasahassee isayo ādāya idheva āgacchathā”ti āha. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā gantvā punadivase bhikkhācāraṇelāya tesaṃ isīnaṃ ārocesi “mārisā, bārāṇasirājā ‘tumhākaṃ bhikkhaṃ dassāmi’ti āgantvā sīdānadītīre nisinnō sve vo nimanteti, tassānukampāya khandhāvāraṃ gantvā bhikkhaṃ gaṇhathā”ti. Te “sādhū”ti sampaṭicchitvā ākāsenā gantvā khandhāvārassa avidūre otarīṃsu. Rājā te disvā paccuggamaṇaṃ katvā khandhāvāraṃ pavesetvā paññattāsanesu nisīdāpetvā isigaṇaṃ paṇītenāhārena santappetvā tesaṃ iriyāpathe pasanno svātanāyapi nimantesi. Etenupāyena dasannaṃ tāpasasahassānaṃ dasavassasahassāni dānaṃ adāsi. Dadanto ca tasmīṃyeva padese nagaraṃ māpetvā sassakammaṃ kāresi. Na kho pana, mahārāja, tadā so rājā añño ahosi, atha kho ahaṃ seṭṭhosmi dānena, ahameva hi tadā dānena seṭṭho hutvā taṃ mahādānaṃ datvā imaṃ petalokaṃ atikkamitvā brahmaloke nibbattitūṃ nāsakkhiṃ. Mayā dinnāṃ pana dānaṃ bhuñjitvā sabbeva te tāpasā kāmāvacaraṃ atikkamitvā brahmaloke nibbattā, imināpetāṃ veditabbāṃ “brahmacariyavāsova mahapphalo”ti.

Evaṃ dānena attano seṭṭhabhāvaṃ pakāsetvā itarehi tīhi padehi tesaṃ isīnaṃ guṇaṃ pakāseti. Tattha saṃyamenāti sīlena. Damenāti indriyadāmena. Anuttaranti etehi guṇehi nīrantaraṃ uttamaṃ vataṃ samādānaṃ caritvā. Pakiracārīti gaṇaṃ pakiritvā paṭikkhipitvā pahāya ekacārīke, ekībhāvaṃ gateti attho. Samāhiteti upacārappanāsamādhīhi samāhitacitte. Evarūpe ahaṃ tapassino upaṭṭhahinti dasseti. Ahaṃ ujugatanti ahaṃ, mahārāja, tesaṃ dasasahassānaṃ isīnaṃ antare kāyavaṇkādīnaṃ abhāvena ujugataṃ ekampi naraṃ hīnājacco vā hotu jātisampanno vā, jātiṃ avicāretvā tesaṃ guṇesu pasannamānaso hutvā sabbameva ativelāṃ namassissaṃ, niccakārameva namassissanti vadati. Kiṃ kāraṇā? Kammabandhū hi māṇavāti, sattā hi nāmete kammabandhū kammaṇṇasaraṇā, teneva kāraṇena sabbe vaṇṇāti veditabbā.

Evañca pana vatvā “kiñcāpi, mahārāja, dānato brahmacariyameva mahapphalaṃ, dvepi panete mahāpurisavitakkāva, tasmā dvīsūpi appamattova hutvā dānañca dehi, sīlañca rakkhāhi”ti taṃ ovaditvā sakaṭṭhānameva gato. Tamatthaṃ pakāseto satthā āha -

440. “Idaṃ vatvāna maghavā, devarājā sujampati;
Vedehamanusāsītva, saggakāyaṃ apakkamī”ti.

Tattha apakkamīti pakkami, sudhammādevasabhāyaṃ nisinnaṃ attānaṃ dassesīti attho.

Atha naṃ devagaṇā āhaṃsu “mahārāja, nanu na paññāyittha, kuhiṃ gatattā”ti? “Mārisā mithilāyaṃ nimirañño ekā kaṅkhā uppajji, tassa pañhaṃ kathetvā taṃ rājānaṃ nikkaṅkhaṃ katvā āgatomhī”ti vatvā puna taṃ kāraṇaṃ gāthāya kathetūṃ

āha -

441. “Imaṃ bhonto nisāmetha, yāvantettha samāgatā;
Dhammikānaṃ manussānaṃ, vaṇṇaṃ uccāvacaṃ bahuṃ.
442. “Yathā ayaṃ nimirājā, paṇḍito kusalatthiko;
Rājā sabbavidehānaṃ, adā dānaṃ arindamo.
443. “Tassa taṃ dadato dānaṃ, saṅkappo udapajjatha;
Dānaṃ vā brahmacariyaṃ vā, katamaṃ su mahapphala”nti.

441-443. Tattha imanti dhammikānaṃ kalyāṇadhammānaṃ manussānaṃ mayā vuccamānaṃ sīlavasena uccaṃ dānavasena avacaṃ bahuṃ imaṃ vaṇṇaṃ nisāmetha suṇāthāti attho. Yathā ayanti ayaṃ nimirājā yathā ativiya paṇḍitoti.

Iti so aparihāpetvā rañño vaṇṇaṃ kathesi. Taṃ sutvā devasaṅghā rājānaṃ daṭṭhukāmā hutvā “amhākaṃ nimirājā ācariyo, tassovāde ṭhatvā taṃ nissāya amhehi ayaṃ dibbasampatti laddhā, mayaṃ daṭṭhukāmamhā, taṃ pakkosāpehi, mahārājā”ti vadiṃsu. Sakko “sādhū”ti sampāṭicchitvā mātaliṃ pakkosāpetvā “samma mātali, vejayantarathaṃ yojetvā mithilaṃ gantvā nimirājānaṃ dibbayāne āropetvā ānehī”ti āha. So “sādhū”ti sampāṭicchitvā rathaṃ yojetvā pāyāsi. Sakkassa pana devehi saddhiṃ kathentassa mātaliṃ āṇāpentassa ca rathaṃ yojentassa ca manussagaṇanāya māso atikkanto. Iti nimirañño puṇṇamāyaṃ uposathikassa pācīnasīhapañjaraṃ vivaritvā mahātale nisīditvā amaccagaṇaparivutassa sīlaṃ paccavekkhantassa pācīnalokadhātuto uggacchantena candamaṇḍalena saddhiṃyeva so ratho paññāyati. Manussā bhuttasāyamāsā gharadvāresu nisīditvā sukhakathaṃ kathentā “ajja dve candā uggatā”ti āhaṃsu. Atha nesam sallapantānaññeva ratho pākaṭo ahosi. Mahājano “nāyaṃ, cando, ratho”ti vatvā anukkamena sindhavasahassayutte mātalisaṅghāhake vejayantarathe ca pākaṭe jāte “kassa nu kho idaṃ dibbayānaṃ āgacchatī”ti cintetvā “na kassaci aññassa, amhākaṃ rājā dhammiko, sakkena vejayantaratho pesito bhavissati, amhākaṃ rañño anucchaviko”ti tuṭṭhappahaṭṭho gāthamāha -

- 444.** “Abbhuto vata lokasmiṃ, uppajji lomahaṃsano;
Dibbo ratho pāturahu, vedehassa yasassino”ti.

Tattha abbhutoti abhūtapubbo. Acchariyoti te vimhayavasenevamāhaṃsu.

Tassa pana mahājanassa evaṃ kathentasseva mātali vātavegena āgantvā rathaṃ nivattetvā sīhapañjaraummāre pacchābhāgena ṭhapetvā ārohaṇasajjaṃ katvā ārohaṇatthāya rājānaṃ nimantesi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

445. “Devaputto mahiddhiko, mātali devasārathi;
Nimantayittha rājānaṃ, vedehaṃ mithilaggahaṃ.
446. “Ehimaṃ rathamāruyha, rājasetṭha disampati;
Devā dassanakāmā te, tāvatimsā saindakā;
Saramānā hi te devā, sudhammāyaṃ samacchare”ti.

445-446. Tattha mithilaggahanti mithilāyaṃ patitṭhitagehaṃ, catūhi vā saṅghavatthūhi mithilāyaṃ saṅgāhakaṃ. Samacchareti taveva guṇakathaṃ kathentā nisinnāti.

Taṃ sutvā rājā “aditṭhapubbaṃ devalokañca passissāmi, mātaliṃ ca me saṅgaho kato bhavissati, gacchissāmi”ti cintetvā antepurañca mahājanañca āmantetvā “ahaṃ nacirasseva āgamiṃssāmi, tumhe appamattā dānādīni puññāni karoṭhā”ti vatvā rathaṃ abhiruhi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

447. “Tato rājā taramāno, vedeho mithilaggaho;
Āsanā vuṭṭhahitvāna, pamukho rathaṃāruhi.

448. “Abhirūḷhaṃ rathaṃ dibbaṃ, mātali etadabravi;
Kena taṃ nemi maggena, rājasetṭha disampati;
Yena vā pāpakammantā, puññakammā ca ye narā”ti.

447-448. Tattha pamukhoti uttamo, abhimukho vā, mahājanassa piṭṭhiṃ datvā ārūḷhoti attho. Yena vāti yena maggena gantvā yattha pāpakammantā vasanti, taṃ ṭhānaṃ sakkā daṭṭhuṃ, yena vā gantvā ye puññakammā narā vasanti, tesam ṭhānaṃ sakkā daṭṭhuṃ, etesu dvīsu kena maggena taṃ nemi. Idaṃ so sakkena anāṇattopi attano dūtavisesadassanatthaṃ āha.

Atha naṃ rājā “mayā dve ṭhānāni aditṭhapubbāni, dvepi passissāmi”ti cintetvā āha -

449. “Ubhayeneva maṃ nehi, mātali devasārathi;
Yena vā pāpakammantā, puññakammā ca ye narā”ti.

Tato mātali “dvepi ekapahāreṇeva na sakkā dassetuṃ, pucchissāmi na”nti pucchanto puna gāthamāha -

450. “Kena taṃ paṭhamam nemi, rājasetṭha disampati;
Yena vā pāpakammantā, puññakammā ca ye narā”ti.

Nirayakaṇḍaṃ

Tato rājā “ahaṃ avassaṃ devalokaṃ gamissāmi, nirayaṃ tāva passissāmi”ti cintetvā anantaram gāthamāha -

451. “Niraye tāva passāmi, āvāse pāpakamminam;
Ṭhānāni luddakammānaṃ, dussīlānañca yā gatī”ti.

Tattha yā gatīti yā etesaṃ nibbatti, tañca passāmīti.

Athassa vetaraṇiṃ nadiṃ tāva dassesi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

452. “Dassesī mātali rañño, duggaṃ vetaraṇiṃ nadiṃ;
Kuthitaṃ khārasaṃyuttaṃ, tattaṃ aggisikhūpama”nti.

Tattha vetaraṇinti bhikkhave, mātali rañño kathaṃ sutvā nirayābhimukhaṃ rathaṃ pesetvā kammaṃpaccaye utunā samuṭṭhitaṃ vetaraṇiṃ nadiṃ tāva dassesi. Tattha nirayapālā jalitāni asisattitomarabhindivālamuggarādīni āvudhāni gahetvā nerayikasatte paharanti vijjhanti viheṭhenti. Te taṃ dukkhaṃ asahantā vetaraṇiyaṃ patanti. Sā upari bhindivālapamāṇāhi sakaṇṭhakāhi vettalatāhi sañchannā. Te tattha

bahūni vassasahassāni paccim̐su. Tesu pajjalantesu khuradhārātikhīṇesu kaṇṭakesu khaṇḍākhaṇḍikā honti. Tesam̐ heṭṭhā tālakkhandhappamāṇāni pajjalitaayasūlāni uṭṭhahanti. Nerayikasattā bahum̐ addhānam̐ vītināmetvā vettalatāhi gaḷitvā sūlesu patitvā viddhasarīrā sūlesu āvuṇitamacchā viya ciraṃ paccanti. Tāni sūlānīpi pajjalanti, nerayikasattāpi pajjalanti. Sūlānam̐ heṭṭhā udakapiṭṭhe jalitāni khuradhārāsadisāni tikhiṇāni ayopokkharapattāni honti. Te sūlehi gaḷitvā ayapokkharapattesu patitvā ciraṃ dukkhavedanam̐ anubhavanti. Tato khārodake patanti, udakam̐ pajjalati, nerayikasattāpi pajjalanti, dhūmopi uṭṭhahati. Udakassa pana heṭṭhā nadītalam̐ khuradhārāhi sañchannam̐. Te “heṭṭhā nu kho kīdisa”nti udake nimujjitvā khuradhārāsu khaṇḍākhaṇḍikā honti. Te tam̐ mahādukkham̐ adhivāsetum̐ asakkontā mahantam̐ bheravam̐ viravantā vicaranti. Kadāci anusotam̐ vuyhanti, kadāci paṭisotam̐. Atha ne tīre ṭhitā nirayapālā ususattitomarādīni ukkhipitvā macche viya vijjhanti. Te dukkhavedanāppattā mahāvīravam̐ ravanti. Atha ne pajjalitehi ayabaḷisehi uddharitvā parikaḍḍhitvā pajjalitaayapathaviyam̐ nipajjāpetvā tesam̐ mukhe tattam̐ ayogulham̐ pakkhipanti.

Iti nimirājā vetaraṇīyam̐ mahādukkhapīḷite nerayikasatte disvā bhīttasito saṅkampitahadayo hutvā “kiṃ nāmete sattā pāpakammam̐ akaṃsū”ti mātaliṃ pucchi. Sopissa byākāsi. Tamattham̐ pakāsento āha -

453. “Nimī have mātali majjhabhāsatha, disvā janam̐ patamānam̐ vidugge;
Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi tam̐ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpam̐, yeme janā vetaraṇīṃ patanti.
454. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākam̐ pāpakammānam̐, jānam̐ akkhāsijānato.
455. “Ye dubbale balavantā jīvaloke, hiṃ santi rosentī supāpadhammā;
Te luddakammā pasavetva pāpam̐, teme janā vetaraṇīṃ patanti”ti.

453-455. Tattha vindatīti aham̐ attano anissaro hutvā bhayasantako viya jāto. Disvāti patamānam̐ disvā. Jānanti bhikkhave, so mātali sayam̐ jānanto tassa ajānato akkhāsi. Dubbaleti sarīrabalabhogabalaāṇābalavirahite. Balavantāti tehi balehi samannāgatā. Hiṃsantīti pāṇippahārādīhi kilamenti. Rosentīti nānappakārehi akkosavatthūhi akkosanti ghaṭenti. Pasavetvāti janetvā, katvāti attho.

Evaṃ mātali tassa pañham̐ byākaritvā raññā vetaraṇīniraye diṭṭhe tam̐ padesam̐ antaradhāpetvā purato ratham̐ pesetvā sunakhādīhi khādanatṭhānam̐ dassetvā tam̐ disvā bhītena raññā pañham̐ puṭṭho byākāsi. Tamattham̐ pakāsento satthā āha -

456. “Sāmā ca soṇā sabalā ca gijjhā, kākolasaṅghā adanti bheravā;
Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi tam̐ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kiṃmakam̐su pāpam̐, yeme jane kākolasaṅghā adanti.
457. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākam̐ pāpakammānam̐, jānam̐ akkhāsijānato.
458. “Ye kecime maccharino kadariyā, paribhāsakā samaṇabrāhmaṇānam̐;
Hiṃ santi rosentī supāpadhammā, te luddakammā pasavetva pāpam̐;
Teme jane kākolasaṅghā adanti”ti.

456-458. Ito paresu pañhesu ceva byākaraṇesu ca eseṇa nayo. Tattha sāmāti rattavaṇṇā. Soṇāti sunakhā. Sabalā cāti kabaravaṇṇā ca, setakālapītalohitavaṇṇā cāti evaṃ pañcavaṇṇasunakhe dasseti. Te kira mahāhatthippamāṇā jalitaayapathaviyaṃ nerayikasatte mige viya anubandhitvā piṇḍikamaṃsesu ḍaṃsitvā tesam tigāvutappamāṇam sarīraṃ jalitaayapathaviyaṃ pātetvā mahāravaṃ ravantānaṃ dvīhi purimāpādehi uraṃ akkamitvā aṭṭhimeva sesetvā maṃsaṃ luñcitvā khādanti. Gijjhāti mahābhaṇḍasakaṭappamāṇā lohatuṇḍā gijjhā. Ete tesam kaṇayasadisehi tuṇḍehi aṭṭhīni bhinditvā aṭṭhimiñjaṃ khādanti. Kākolasaṅghāti lohatuṇḍakākagaṇā. Te ativiya bhayānakā diṭṭhe diṭṭhe khādanti. Yeme janeti ye ime nerayikasatte kākolasaṅghā khādanti, ime nu maccā kiṃ nāma pāpaṃ akaṃsūti pucchi. Maccharinoti aññesaṃ adāyakā. Kadariyāti pare dentepi paṭisedhakā thaddhamaccharino. Samaṇabrāhmaṇānanti samitabāhitapāpānaṃ.

459. “Sajotibhūtā pathaviṃ kamanti, tattehi khandhehi ca pothayanti;
Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ, yeme janā khandhahatā sayanti.

460. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.

461. “Ye jīvalokasmi supāpadhammino, narañca nāriñca apāpadhammaṃ;
Hiṃ santi rosentī supāpadhammā, te luddakammā pasavetva pāpaṃ;
Teme janā khandhahatā sayanti”ti.

459-461. Tattha sajotibhūtāti pajjalitasarīrā. Pathavinti pajjalitaṃ navayojanabahalaṃ ayapathaviṃ. Kamantīti akkamanti. Khandhehi ca pothayantīti nirayapālā anubandhitvā tālappamāṇehi jalitaayakkhandhehi jaṅghādīsū paharivā pātetvā teheva khandhehi pothayanti, cuṇṇavicuṇṇaṃ karonti. Supāpadhamminoti attanā suṭṭhu pāpadhammā hutvā. Apāpadhammanti sīlācārādisampannaṃ, niraparādhaṃ vā.

462. “Aṅgārakāsuṃ apare phuṇanti, narā rudantā paridaḍḍhagattā;
Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kiṃ makakaṃsu pāpaṃ, yeme janā aṅgārakāsuṃ phuṇanti.

463. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.

464. “Ye keci pūgāya dhanassa hetu, sakkhiṃ karitvā iṇaṃ jāpayanti;
Te jāpayitvā janataṃ janinda, te luddakammā pasavetva pāpaṃ;
Teme janā aṅgārakāsuṃ phuṇanti”ti.

462-464. Tattha aṅgārakāsunti samma mātali, ke nāmete apare vajaṃ apavisantiyo gāvo viya samparivāretvā nirayapālehi jalitaayaguḷehi pothiyamāṇā aṅgārakāsuṃ patanti. Tatra ca nesaṃ yāva kaṭippamāṇā nimuggānaṃ mahatīhi ayapacchīhi ādāya upariāṅgāre okiranti, atha ne aṅgāre sampatichhituṃ asakkontā rodantā daḍḍhagattā phuṇanti vidhunanti, kammabalena vā attano sīse aṅgāre phuṇanti okirantīti attho. Pūgāya dhanassāti okāse sati dānaṃ vā dassāma, pūjaṃ vā pavattessāma, vihāraṃ vā karissāmāti samkaḍḍhitvā ṭhapitassa pūgasantakassa dhanassa hetu. Jāpayantīti

taṃ dhaṇaṃ yathārucci khāditvā gaṇajetṭhakānaṃ lañjaṃ datvā “asukaṭṭhāne ettakaṃ vayakaraṇaṃ gataṃ, asukaṭṭhāne amhehi ettakaṃ dinna”nti kūṭasakkehi karitvā taṃ iṇaṃ jāpayanti vināsenti.

465. “Sajotibhūtā jalitā padittā, padissati mahatī lohakumbhī;
Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ, yeme janā avamsirā lohakumbhiṃ patanti.

466. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.

467. “Ye sīlavantaṃ samaṇaṃ brāhmaṇaṃ vā, hiṃsanti rosentī supāpadhammā;
Te luddakammā pasavetva pāpaṃ, teme janā avamsirā lohakumbhiṃ patanti”ti.

465-467. Tattha padittātiādittā. Mahatīti pabbatappamāṇā kappena saṇṭhitaloharasena sampuṇṇā. Avamsirāti bhayānakehi nirayapālehi uddhampāde adhosire katvā khipiyamānā taṃ lohakumbhiṃ patanti. Sīlavantanti sīlācāraguṇasampannaṃ.

468. “Luñcanti gīvaṃ atha veṭṭhayitvā, uṇhodakasmīṃ pakiledayitvā;
Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ, yeme janā luttasirā sayanti.

469. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.

470. “Ye jīvalokasmi supāpadhammino, pakkhī gahetvāna viheṭṭhayanti te;
Viheṭṭhayitvā sakuṇaṃ janinda, te luddakammā pasavetva pāpaṃ;
Teme janā luttasirā saya”nti.

468-470. Tattha luñcantīti uppāṭenti. Atha veṭṭhayitvāti jalitalohayottehi adhomukhaṃ veṭṭhayitvā. Uṇhodakasmīti kappena saṇṭhitalohaudakasmīṃ. Pakiledayitvāti temetvā khipitvā. Idaṃ vuttaṃ hoti - samma mātali, yesaṃ ime nirayapālā jalitalohayottehi gīvaṃ veṭṭhetvā tigāvutappamāṇaṃ sarīraṃ onāmetvā taṃ gīvaṃ samparivattakaṃ luñcitvā jalitaayadaṇḍehi ādāya ekasmīṃ jalitaloharase pakkhipitvā tuṭṭhahaṭṭhā honti, tāya ca gīvāya luñcitāya puna sīsena saddhiṃ gīvā uppajjatiyeva. Kiṃ nāmete kammaṃ kariṃsu? Ete hi me disvā bhayaṃ uppajjatīti. Pakkhī gahetvāna viheṭṭhayantīti mahārāja, ye jīvalokasmiṃ sakuṇe gahetvā pakkhe luñcitvā gīvaṃ veṭṭhetvā jīvitakkhayaṃ pāpetvā khādanti vā vikkiṇanti vā, te ime luttasirā sayantīti.

471. “Pahūtato yā anigādhakūlā, nadī ayaṃ sandati suppatitthā;
Gammābhitattā manujā pivanti, pītañca tesāṃ bhusa hoti pāni.

472. “Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ, pītañca tesāṃ bhusa hoti pāni.

473. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.

474. “Ye suddhadhaññaṃ palāsenā missaṃ, asuddhakammā kayino dadanti;
Ghammābhitattāna pipāsītānaṃ, pītañca tesaṃ bhusa hoti pānī”ti.

471-474. Tattha anigādhakūlāti agambhīratirā. Suppatitthāti sobhanehi tittthehi upetā. Bhusa hotīti vīhibhusaṃ sampajjati. Pānīti pānīyaṃ. Tasmaṃ kira padese pahūtasalilā ramaṇīyā nadī sandati, nerayikasattā aggisantāpena tattā pipāsaṃ sandhāretuṃ asakkontā bāhā paggayha jalitalohapathaviṃ maddantā taṃ nadiṃ otaranti, taṅkhaṇaṇṇeva tīrā pajjalanti, pānīyaṃ bhusapalāsabhāvaṃ āpajjitvā pajjalati. Te pipāsaṃ sandhāretuṃ asakkontā taṃ jalitaṃ bhusapalāsaṃ khādanti. Taṃ tesaṃ sakalasaṃjānaṃ jhāpetvā adhobhāgena nikkhamati. Te taṃ dukkhaṃ adhivāsetuṃ asakkontā bāhā paggayha kandanti. Suddhadhaññaṃ vīhiādisattavidhaṃ parisuddhadhaññaṃ. Palāsenā missanti palāsenā vā bhusenā vā vālukāmattikādīhi vā missakaṃ katvā. Asuddhakammāti kiliṭṭhakāyavacīmanokammā. Kayinoti “suddhadhaññaṃ dassāmī”ti kayikassa hatthato mūlaṃ gahetvā tathārūpaṃ asuddhadhaññaṃ dadanti.

475. “Usūhi sattīhi ca tomarehi, dubhayāni passāni tudanti kandaṃ;
Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ, yeme janā sattihatā sayanti.

476. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.

477. “Ye jīvalokasmiṃ asādhukammīno, adinnamādāya karonti jīvikaṃ;
Dhaññaṃ dhaṇaṃ rajataṃ jātārūpaṃ, ajeḷakañcāpi pasuṃ mahiṃsaṃ;
Te luddakammā pasavetva pāpaṃ, teme janā sattihatā sayanti”ti.

475-477. Tattha dubhayānīti ubhayāni. Tudantīti vijjhanti. Kandatanti kandaṇṇaṃ. Pharusā nirayapālā araṇṇe luddā migāṃ viya samparivāretvā usuādīhi nānāvudhehi dve passāni tudanti, saṃjānaṃ chiddāvachiddaṃ purāṇapaṇṇaṃ viya khāyati. Adinnamādāyātiparasantakaṃ saviññāṇakāviññāṇakaṃ sandhicchedādīhi ceva vañcanāya ca gahetvā jīvikaṃ kappenti.

478. “Gīvāya baddhā kissa ime puneke, añṇe vikantā bilakatā sayanti;
Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ, yeme janā bilakatā sayanti.

479. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.

480. “Orabbhikā sūkarikā ca macchikā, pasuṃ mahiṃsañca ajeḷakañca;
Hantvāna sūnesu pasārayiṃsu, te luddakammā pasavetva pāpaṃ;
Teme janā bilakatā sayanti”ti.

478-480. Tattha gīvāya baddhāti mahantehi jalitalohayottehi gīvāya bandhitvā ākaḍḍhitvā ayapathaviyaṃ pādetvā nānāvudhehi koṭṭiyamāne disvā pucchi. Añṇe vikantāti añṇe pana khaṇḍākhaṇḍikaṃ chinnā. Bilakatāti jalitesu ayaphalakesu ṭhapetvā maṃsaṃ viya potthaniyā koṭṭetvā puñjakatā hutvā sayanti. Macchikāti macchaghātakā. Pasunti gāviṃ. Sūnesu pasārayiṃsūti maṃsaṃ vikkiṇitvā jīvikakappanattaṃ sūnāpaṇesu ṭhapesuṃ.

481. “Rahado ayaṃ muttakarīsapūro, duggandharūpo asuci pūti vāti;
Khudāparetā manujā adanti, bhayañhi maṃ vindati sūta disvā;
Pucchāmi taṃ mātali devasārathi, ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ;
Yeme janā muttakarīsabhakkhā.
482. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsi jānato.
483. “Ye kecime kāraṇikā virosakā, paresaṃ hiṃsāya sadā nivittā;
Te luddakammā pasavetva pāpaṃ, mittadduno mīlhamadanti bālā”ti;

481-483. Tattha khudāparetā manujā adantīti ete nerayikā sattā chātakena phuṭṭhā khudaṃ sahituṃ asakkontā pakkuthitaṃ dhūmāyantaṃ pajjalantaṃ kappena saṅghitaṃ purāṇamīlhaṃ piṇḍaṃ piṇḍaṃ katvā adanti khādanti. Kāraṇikāti kāraṇakārakā. Virosakāti mittasuhajjānampi viheṭhakā. Mittaddunoti ye tesaññeva gehe khāditvā bhuñjitvā paññattāsane nisīditvā sayitvā puna māsakahāpaṇaṃ nāma āharāpentī, lañjaṃ gaṇhanti, te mittadūsakā bālā evarūpaṃ mīlhaṃ khādanti, mahārājāti.

484. “Rahado ayaṃ lohitapubbapūro, duggandharūpo asuci pūti vāti;
Ghammābhitattā manujā pivanti, bhayañhi maṃ vindati sūta disvā;
Pucchāmi taṃ mātali devasārathi, ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ;
Yeme janā lohitapubbabhakkhā.
485. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
486. “Ye mātaraṃ vā pitaraṃ vā jīvaloke, pārājikā arahante hananti;
Te luddakammā pasavetva pāpaṃ, teme janā lohitapubbabhakkhā”ti.

484-486. Tattha ghammābhitattāti santāpena pīlitā. Pārājikāti parājitā jarājijñe mātāpitara ghātetvā gihibhāveyeva pārājikaṃ pattā. Arahanteti pūjāvisesassa anucchavike. Hanantīti dukkarakārake mātāpitara mārentī. Apica “arahante”ti padena buddhasāvakepi saṅgaṇhāti.

Aparasmimpi usadaniraye nirayapālā nerayikānaṃ tālappamāṇena jalitaayabaḷisena jivhaṃ vijjhītvā ākaḍḍhitvā te satte jalitaayapathaviyaṃ pātetvā usabhacammaṃ viya pattharītvā saṅkusatena hananti. Te thale khittamacchā viya phandanti, tañca dukkhaṃ sahituṃ asakkontā rodantā paridevantā mukhena kheḷaṃ muñcanti. Tasmīṃ rājā mātalinā dassite āha -

487. “Jivha ca passa baḷisena viddhaṃ, vihaṃ yathā saṅkusatena cammaṃ;
Phandanti macchāva thalamhi khittā, muñcanti kheḷaṃ rudamānā kimete.
488. “Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ, yeme janā vaṅkaghastā sayantī”ti.
489. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
490. “Ye keci sandhānagatā manussā, agghena agghaṃ kayaṃ hāpayanti;

Kūṭena kūṭaṃ dhanalobhahetu, channaṃ yathā vāricaraṃ vadhāya.

491. “Na hi kūṭakārissa bhavanti tāṇā, sakehi kammehi purakkhatassa;
Te luddakammā pasavetva pāpaṃ, teme janā vaṅkaghastā sayantī”ti.

487-491. Tattha kimeteti kiṃkāraṇā ete. Vaṅkaghastāti gilitabaḷisā. Sandhānagatāti sandhānaṃ mariyādaṃ gatā, agghāpanakaṭṭhāne ṭhitāti attho. Agghena agghanti taṃ taṃ agghaṃ laṅjaṃ gahetvā hatthiassādīnaṃ vā jātarūparajatādīnaṃ vā tesam tesam saviññāṇakāviññāṇakānaṃ agghaṃ hāpenti. Kayanti taṃ hāpentā kāyikānaṃ kayam hāpenti, sate dātabbe paṇṇāsaṃ dāpenti, itaraṃ tehi saddhiṃ vibhajivā gaṇhanti. Kūṭena kūṭanti tulākūṭādīsu taṃ taṃ kūṭaṃ. Dhanalobhahetūti dhanalobhena etaṃ kūṭakammaṃ karonti. Channaṃ yathā vāricaraṃ vadhāyāti taṃ pana kammaṃ karontāpi madhuravācāya tathā katabhāvaṃ paṭicchannaṃ katvā yathā vāricaraṃ macchaṃ vadhāya upagacchantā baḷisaṃ āmisena paṭicchannaṃ katvā taṃ vadhenti, evaṃ paṭicchannaṃ katvā taṃ kammaṃ karonti. Na hi kūṭakārissāti paṭicchannaṃ mama kammaṃ, na taṃ koci jānātīti maññaṃ mānassa hi kūṭakārissa tāṇā nāma na honti. So tehi kammehi purakkhato patiṭṭhaṃ na labhati.

492. “Nārī imā samparibhinnagattā, paggayha kandanti bhuje dujaccā;
Sammakkhitā lohitapubbalittā, gāvo yathā āghātane vikantā;
Tā bhūmibhāgasmiṃ sadā nikhātā, khandhātivattanti sajotibhūtā.
493. “Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Imā nu nāriyo kimakaṃsu pāpaṃ, yā bhūmibhāgasmiṃ sadā nikhātā;
Khandhātivattanti sajotibhūtā.
494. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
495. “Kolitthiyāyo idha jīvaloke, asuddhakammā asataṃ acāruṃ;
Tā dittarūpā pati vippahāya, aññaṃ acāruṃ ratikhiḍḍahetu;
Tā jīvalokasmiṃ ramāpayitvā, khandhātivattanti sajotibhūtā”ti.

492-495. Tattha nārīti itthiyo. Samparibhinnagattāti suṭṭhu samantato bhinnasarīrā. Dujaccāti dujjātikā virūpā jegucchā. Āghātaneti gāvaghātataṭṭhāne. Vikantāti chinnaṃ sāsā gāvo viya pubbalohitalittā hutvā. Sadā nikhātāti niccaṃ jalitaayapathaviyaṃ kaṭimattaṃ pavesetvā nikhaṇitvā ṭhapitā viya ṭhitā. Khandhātivattantīti samma mātali, tā nāriyo ete pabbatakkhandhā atikkamanti. Tāsaṃ kira evaṃ kaṭippamāṇaṃ pavisitvā ṭhitakāle puratthimāya disāya jalitaayapabbato samuṭṭhahitvā asani viya viravanto āgantvā sarīraṃ saṇhakaraṇī viya pisanto gacchati. Tasmīṃ ativattitvā pacchimapassee ṭhite puna ca tāsaṃ sarīraṃ pātu bhavati. Tā dukkhaṃ adhvāsetuṃ asakkontiyo bāhā paggayha kandanti. Sesadisāsu vuṭṭhitesu jalitapabbatesupi eseva nayo. Dve pabbatā samuṭṭhāya ucchughaṭikaṃ viya pīlenti, lohitaṃ pakkuthitaṃ sandati. Kadāci tayo pabbatā samuṭṭhāya pīlenti. Kadāci cattāro pabbatā samuṭṭhāya tāsaṃ sarīraṃ pīlenti. Tenāha “khandhātivattantī”ti.

Kolitthiyāyoti kule patiṭṭhitā kuladhītarō. Asataṃ acārunti asaṇṇatakammaṃ kariṃsu. Dittarūpāti saṭṭharūpā dhuttajātikā hutvā. Pati vippahāyāti attano patiṃ pajahitvā. Acārunti agamaṃsu. Ratikhiḍḍahetūti kāmaratihetu ceva khiḍḍāhetu ca.

Ramāpayitvāti parapurisehi saddhiṃ attano cittaṃ ramāpayitvā idha upapannā. Atha tāsāṃ sarīraṃ ime khandhātivattanti sajotibhūtāti.

496. “Pāde gahetvā kissa ime puneke, avaṃsirā narake pātayanti;
Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ, yeme janā avaṃsirā narake pātayanti.
497. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
498. “Ye jīvalokasmiṃ asādhukammīno, parassa dārāni atikkamanti;
Te tādisā uttamabhaṇḍathenā, teme janā avaṃsirā narake pātayanti.
499. “Te vassapūgāni bahūni tattha, nirayesu dukkhaṃ vedanaṃ vedayanti;
Na hi pāpakārissa bhavanti tāṇā, sakehi kammehi purakkhatassa;
Te luddakammā pasavetva pāpaṃ, teme janā avaṃsirā narake pātayanti”ti.

496-499. Tattha naraketi jalitaāṅgārapuṇṇe mahāāvāṭe. Te kira vajaṃ apavisantiyo gāvo viya nirayapālehi nānāvudhāni gahetvā vijjhiyamānā pothiyamānā yadā taṃ narakaṃ upagacchanti, atha te nirayapālā uddhampāde katvā tattha pātayanti khipanti. Evaṃ te pātiyamāne disvā pucchanto evamāha. Uttamabhaṇḍathenāti manussehi piyāyitassa varabhaṇḍassa thenakā.

Evañca pana vatvā mātalisaṅgāhako taṃ nirayaṃ antaradhāpetvā rathaṃ purato pesetvā micchādīṭṭhikānaṃ paccanaṭṭhānaṃ nirayaṃ dassesi. Tena puṭṭho cassa viyākāsi.

500. “Uccāvacāme vividhā upakkamā, nirayesu dissanti sughorarūpā;
Bhayañhi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu pāpaṃ, yeme janā adhimattā dukkhā tibbā;
Kharā kaṭukā vedanā vedayanti.
501. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ pāpakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
502. “Ye jīvalokasmiṃ supāpadiṭṭhino, vissāsakammāni karonti mohā;
Parañca diṭṭhīsu samādapenti, te pāpadiṭṭhiṃ pasavetva pāpaṃ;
Teme janā adhimattā dukkhā tibbā, kharā kaṭukā vedanā vedayanti”ti.

500-502. Tattha uccāvacāmeti uccā avacā ime, khuddakā ca mahantā cāti attho. Upakkamāti kārāṇappayogā. Supāpadiṭṭhinoti “natthi dinna”ntiādikāya dasavatthukāya micchādīṭṭhiyā suṭṭhu pāpadiṭṭhino. Vissāsakammānīti tāya diṭṭhiyā vissāsenā tannissitā hutvā nānāvidhāni pāpakammāni karonti. Temeti te ime janā evarūpaṃ dukkhaṃ anubhavanti.

Iti rañño micchādīṭṭhikānaṃ paccananirayaṃ ācikkhi. Devalokepi devagaṇā rañño āgamanamaggaṃ olokayamānā sudhammāyaṃ devasabhāyaṃ nisīdiṃsuyeva. Sakkopi “kiṃ nu kho, mātali, cirāyatī”ti upadhārento taṃ kārāṇaṃ ṇatvā “mātali, attano dūtavisesaṃ dassetuṃ ‘mahārāja, asukakammaṃ katvā asukaniraye nāma paccanti”ti niraye dassento vicarati, nimirañño pana appameva āyu khīyetha, nirayadassanaṃ nāssa pariyantaṃ gaccheyyā”ti ekaṃ mahājayaṃ devaputtaṃ

pesesi “tvam ‘sīgham rājānam gahetvā āgacchatū’ti mātaliṣṣa vadehī”ti. So “sādhū”ti sampatiṇṇitvā javena gantvā ārocesi. Mātali, tassa vacanam sutvā “na sakkā cirāyitu”nti rañño ekapahāreṇeva catūsu disāsu bahū niraye dassetvā gāthamāha -

503. “Viditāni te mahārāja, āvāsaṃ pāpakammīnaṃ;
Ṭhānāni luddakammānaṃ, dussīlānañca yā gati;
Uyyāhi dāni rājasi, devarājassa santike”ti.

Tassattho - mahārāja, imaṃ pāpakammīnaṃ sattānaṃ āvāsaṃ disvā luddakammānañca ṭhānāni tayā viditāni. Dussīlānañca yā gati nibbatti, sāpi te viditā. Idāni devarājassa santike dibbasampattiṃ dassanattamaṃ uyyāhi gacchāhi, mahārājāti.

Nirayaṇaṃ niṭṭhitaṃ.

Saggakaṇḍaṃ

Evañca pana vatvā mātali devalokābhimukhaṃ rathaṃ pesesi. Rājā devalokaṃ gacchanto dvādasayojanikaṃ mañimayaṃ pañcathūpikaṃ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ uyyānapokkharāṇisampannaṃ kapparuḁkharivutaṃ bīraṇiyā devadhītāya ākāsaṭṭhakavimānaṃ disvā, tañca devadhītaraṃ antokūṭāgāre sayanapiṭṭhe nisinnaṃ accharāsahassaparivutaṃ maṇisīhapañjaraṃ vivaritvā oloketiṃ disvā mātaliṃ pucchanto gāthamāha. Itaropissa byākāsi.

504. “Pañcathūpaṃ dissatidaṃ vimānaṃ, mālāpiḁandhā sayanassa majjhe;
Tatthacchati nārī mahānubhāvā, uccāvacamaṃ iddhi vikubbamānā.

505. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ayaṃ nu nārī kimakāsi sādhuṃ, yā modati saggapattā vimāne.

506. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puñṇakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.

507. “Yadi te sutā bīraṇī jīvaloke, āmāyadāsī ahu brāhmaṇassa;
Sā pattakālaṃ atithiṃ viditvā, mātāva puttaṃ sakimābhinandī;
Saṃyamā saṃvibhāgā ca, sā vimānasmi modatī”ti.

504-507. Tattha pañcathūpanti pañcahi kūṭāgārehi samannāgataṃ. Mālāpiḁandhāti mālādīhi sabbābharaṇehi paṭimaṇḍitāti attho. Tatthacchati tasmiṃ vimāne acchati. Uccāvacamaṃ iddhi vikubbamānāti nānappakāraṃ deviddhiṃ dassayamānā. Disvāti etaṃ disvā ṭhitaṃ maṃ vitti vindati paṭilabhati, vittisantako viya homi tuṭṭhiyā atibhūtattāti attho. Āmāyadāsīti gehadāsīyā kucchimhi jātadāsī. Ahu brāhmaṇassāti sā kira kassapadasabalassa kāle ekassa brāhmaṇassa dāsī ahosi. Sā pattakālanti tena brāhmaṇena aṭṭha salākabhaddāni saṅghassa pariccattāni ahesuṃ. So gehaṃ gantvā “sve paṭṭhāya ekekassa bhikkhusa ekekaṃ kahāpaṇagghanaṃ katvā aṭṭha salākabhaddāni sampādeyyāsī”ti brāhmaṇiṃ āha. Sā “sāmi, bhikkhu nāma dhutto, nāhaṃ sakkhissāmi”ti paṭikkhipi. Dhītaropissa paṭikkhipiṃsu. So dāsīṃ “sakkhissasi amma”ti āha. Sā “sakkhissāmi ayyā”ti sampatiṇṇitvā sakkaccaṃ yāgukhajjakabhaddāni sampādetvā salākaṃ labhitvā āgataṃ pattakālaṃ atithiṃ viditvā haritagomayupalitte katapupphupahāre supañṇattāsane nisīdāpetvā yathā

nāma vippavāsā āgataṃ puttaṃ mātā sakim abhinandati, tathā niccakālaṃ abhinandati, sakkaccaṃ parivisati, attano santakampi kiñci deti. Saṃyamā saṃvibhāgā cāti sā sīlavatī ahosi cāgavatī ca, tasmā tena sīlena ceva cāgena ca imasmiṃ vimāne modati. Atha vā saṃyamāti indriyadamanā.

Evañca pana vatvā mātali purato rathaṃ pesetvā soṇadinnadevaputtassa satta kanakavimānāni dassesi. So tāni ca tassa ca sirisampattiṃ disvā tena katakammaṃ pucchi. Itaropissa byākāsi.

508. “Daddallamānā ābhenti, vimānā satta nimmitā;
Tattha yakkho mahiddhiko, sabbābharaṇabhūsito;
Samantā anupariyāti, nārīgaṇapurakkhato.
509. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ayaṃ nu macco kimakāsi sādhuṃ, yo modati saggapatto vimāne.
510. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puññakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
511. “Soṇadinno gahapati, esa dānapatī ahu;
Esa pabbajituddissa, vihāre satta kārayi.
512. “Sakkaccaṃ te upaṭṭhāsi, bhikkhavo tattha vāsike;
Acchādanañca bhattañca, senāsanaṃ padīpiyaṃ;
Adāsi ujubhūtesu, vippasannena cetasā.
513. “Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī;
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.
514. “Uposathaṃ upavasī, sadā sīlesu saṃvuto;
Saṃyamā saṃvibhāgā ca, so vimānasmi modatī”ti.

508-514. Tattha daddallamānāti jalamānā. Ābhentīti taruṇasūriyo viya obhāsanti. Tatthāti tesu paṭipāṭiyā ṭhitesu sattasu vimānesu. Yakkhoti eko devaputto. Soṇadinnoti mahārāja, ayaṃ pubbe kassapadasabalassa kāle kāsiraṭṭhe aññatarasmiṃ nigame soṇadinno nāma gahapati dānapati ahosi. So pabbajite uddissa satta vihāraṇaṃ karetvā tattha vāsike bhikkhū catūhi paccayehi sakkaccaṃ upaṭṭhāsi, uposathañca upavasi, niccaṃ sīlesu ca saṃvuto ahosi. So tato cavitvā idhūpappanno modatīti attho. Ettha ca pāṭihāriyapakkhanti idaṃ pana aṭṭhamīuposathassa paccuggamanānugamanavasena sattaminavamiyo, cātuddasīpannarasīnaṃ paccuggamanānugamanavasena terasīpāṭipade ca sandhāya vuttaṃ.

Evam soṇadinnassa katakammaṃ kathetvā purato rathaṃ pesetvā phalikavimānaṃ dassesi. Taṃ ubbedhato pañcavīsatiyojanaṃ anekasatehi sattaratanamayatthambhehi samannāgataṃ, anekasatakūṭāgārapaṭimaṇḍitaṃ, kiṅkiṇikajālāparikkhittaṃ, samussitasuvaṇṇarajatamayadhajaṃ, nānāpupphavicittauyyānavanavibhūsitāṃ, ramaṇīyapokkharāṇisamannāgataṃ, naccagītavādītādīsu chekāhi accharāhi samparikiṇṇaṃ. Taṃ disvā rājā tasmaṃ accharānaṃ katakammaṃ pucchi, itaropissa byākāsi.

515. “Pabhāsati midam byamham, phalikāsu sunimmitam;
Nārīvaragaṇākiṇṇam, kūṭāgāvarocitam;
Upeṭam annapānehi, naccagītehi cūbhayam.
516. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu sādhum, yā modare saggapattā vimāne.
517. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puñṇakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
518. “Yā kāci nāriyo idha jīvaloke, sīlavantiyo upāsikā;
Dāne ratā niccam pasannacittā, sacce ṭhitā uposathe appamattā;
Saṃyamā saṃvibhāgā ca, tā vimānasmi modare”ti.

515-518. Tattha byamhanti vimānaṃ, pāsādoti vuttaṃ hoti. Phalikāsūti phalīkabhittīsu. Nārīvaragaṇākiṇṇanti varanārigaṇehi ākiṇṇam. Kūṭāgāvarocitanti varakūṭāgārehi ocitam samocitam, vaḍḍhitanti attho. Ubhayanti ubhayehi. “Yā kāci”ti idaṃ kiñcāpi aniyamētvā vuttaṃ, tā pana kassapabuddhasāsane bārāṇasiyaṃ upāsikā hutvā gaṇabandhanena etāni vuttappakārāni puñṇāni katvā taṃ dibbasampattiṃ pattāti veditabbā.

Athassa so purato ratham pesetvā ekaṃ ramaṇīyaṃ maṇivimānaṃ dassesi. Taṃ same bhūmibhāge patiṭṭhitam ubbedhasampannaṃ maṇipabbato viya obhāsamānaṃ tiṭṭhati, dibbagītavāditaninnāditam bahūhi devaputtehi samparikiṇṇam. Taṃ disvā rājā tesam devaputtānaṃ katakammaṃ pucchi, itaropissa byākāsi.

519. “Pabhāsati midam byamham, veḷuriyāsu nimmitam;
Upeṭam bhūmibhāgehi, vibhattam bhāgaso mitam.
520. “Āḷambarā mudiṅgā ca, naccagītā suvāditā;
Dibbā saddā niccharanti, savanīyā manoramā.
521. “Nāham evaṃgataṃ jātu, evaṃsuruciraṃ pure;
Saddam samabhijānāmi, diṭṭham vā yadi vā sutam.
522. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu sādhum, ye modare saggapattā vimāne.
523. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puñṇakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
524. “Ye keci maccā idha jīvaloke, sīlavantā upāsakā;
Ārāme udapāne ca, papā saṅkamanāni ca;
Arahante sītibhūte, sakkaccaṃ paṭipādayum.
525. “Cīvaraṃ piṇḍapātañca, paccayaṃ sayanāsaṇaṃ;
Adaṃsu ujubhūtesu, vippasannena cetasā.
526. “Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī;
Pāṭihāriyapakkhāñca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.

527. “Uposatham upavasum, sadā sīlesu samvutā;
Samyamā samvibhāgā ca, te vimānasmi modare”ti.

519-527. Tattha veḷuriyāsūti veḷuriyabhittisu. Bhūmibhāgehi ramaṇīyehi bhūmibhāgehi upetaṃ. Ālambarā mudiṅgā cāti ete dve ettha vajjanti. Naccagītā suvāditāti nānappakārāni naccāni ceva gītāni ca aparesampi tūriyānaṃ suvāditāni cettha pavattanti. Evaṃgatanti evaṃ manoramabhāvaṃ gataṃ. “Ye kecī”ti idampi kāmaṃ aniyametvā vuttaṃ, te pana kassapabuddhakāle bārāṇasivāsino upāsakā hutvā gaṇabandhanena etāni puñṇāni katvā taṃ sampattiṃ pattāti veditabbā. Tattha paṭipādayunti paṭipādayiṃsu, tesaṃ adamsūti attho. Paccayanti gilānapaccayaṃ. Adamsūti evaṃ nānappakāraṃ dānaṃ adamsūti.

Itissa so tesaṃ katakammaṃ ācikkhitvā purato rathaṃ pesetvā aparampi phalikavimānaṃ dassesi. Taṃ anekakūṭāgārapaṭimaṇḍitaṃ, nānākusumasañchannadibbataruṇavanapaṭimaṇḍitatīrāya, vividhavihaṅgamaninnāditāya nimmalasalilāya nadiyā parikkhittaṃ, accharāgaṇaparivutassekassa puñṇavato nivāsabhūtaṃ. Taṃ disvā rājā tassa katakammaṃ pucchi, itaropissa byākāsi.

528. “Pabhāsati midaṃ byamhaṃ, phalikāsu sunimmitaṃ;
Nārīvaragaṇākiṇṇaṃ, kūṭāgāvarocitaṃ.

529. “Upetaṃ annapānehi, naccagītehi cūbhayaṃ;
Najjo cānupariyāti, nānāpupphadumāyutā.

530. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ayaṃ nu macco kiṃmakāsi sādhuṃ, yo modatī saggapatto vimāne.

531. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puñṇakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.

532. “Mithilāyaṃ gahapati, esa dānapatī ahu;
Ārāme udapāne ca, papā saṅkamanāni ca;
Arahante sītibhūte, sakkaccaṃ paṭipādayi.

533. “Cīvaraṃ piṇḍapātañca, paccayaṃ sayanāsaṇaṃ;
Adāsi ujubhūtesu, vipasannena cetasā.

534. “Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī;
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.

535. “Uposatham upavasī, sadā sīlesu samvuto;
Samyamā samvibhāgā ca, so vimānasmi modatī”ti.

528-535. Tattha najjoti vacanavipallāso, ekā nadī taṃ vimānaṃ parikkhipitvā gatāti attho. Nānāpupphadumāyutāti sā nadī nānāpupphehi dumehi āyutā. Mithilāyanti esa mahārāja, kassapabuddhakāle mithilanagare eko gahapati dānapati ahosi. So etāni āramaropanādīni puñṇāni katvā imaṃ sampattiṃ pattoti.

Evamassa tena katakammaṃ ācikkhitvā purato rathaṃ pesetvā aparampi phalikavimānaṃ dassesi. Taṃ purimavimānato atirekāya nānāpupphaphalasañchannāya taruṇavanaghaṭṭāya samannāgataṃ. Taṃ disvā rājā tāya sampattiyā samannāgatassa devaputtassa katakammaṃ pucchi, itaropissa byākāsi.

536. “Pabhāsati midam byamhaṃ, phalikāsu sunimmitaṃ;
Nārīvaragaṇākiṇṇaṃ, kūṭāgāvararocitaṃ.
537. “Upeṭaṃ annapānehi, naccagītehi cūbhayaṃ;
Najjo cānupariyāti, nānāpupphadumāyutā.
538. “Rājāyatanā kapitthā ca, ambā sālā ca jambuyo;
Tindukā ca piyālā ca, dumā niccaphalā bahū.
539. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ayaṃ nu macco kimakāsi sādhuṃ, yo modatī saggapatto vimāne.
540. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puññakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
541. “Mithilāyaṃ gahapati, esa dānapatī ahu;
Ārāme udapāne ca, papā saṅkamanāni ca;
Arahante sītibhūte, sakkaccaṃ paṭipādayi.
542. “Cīvaraṃ piṇḍapātañca, paccayaṃ sayanāsaṇaṃ;
Adāsi ujubhūtesu, vippasannena cetasā.
543. “Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī;
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.
544. “Uposathaṃ upavasī, sadā sīlesu saṃvuto;
Saṃyamā saṃvibhāgā ca, so vimānasmi modatī”ti.

536-544. Tattha mithilāyanti esa, mahārāja, kassapabuddhakāle videharaṭṭhe mithilanagare eko gahapati dānapati ahosi. So etāni puññāni katvā imaṃ sampattiṃ pattoti.

Evamassa tena katakammaṃ ācikkhitvā purato rathaṃ pesetvā purimasadisameva aparampi veḷuriyavimānaṃ dassetvā tattha sampattiṃ anubhavantassa devaputtassa katakammaṃ puṭṭho ācikkhi.

545. “Pabhāsati midam byamhaṃ, veḷuriyāsu nimmitaṃ;
Upeṭaṃ bhūmibhāgehi, vibhattaṃ bhāgaso mitaṃ.
546. “Āḷambarā mudiṅgā ca, naccagītā suvāditā;
Dibya saddā niccharanti, savanīyā manoramā.
547. “Nāhaṃ evaṃgataṃ jātu, evaṃsuruciraṃ pure;
Saddaṃ samabhijānāmi, diṭṭhaṃ vā yadi vā sutam.

548. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ayaṃ nu macco kimakāsi sādhuṃ, yo modatī saggapatto vimāne.
549. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puññakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
550. “Bārāṇasiyaṃ gahapati, esa dānapatī ahu;
Ārāme udapāne ca, papā saṅkamanāni ca;
Arahante sītibhūte, sakkaccaṃ paṭipādayi.
551. “Cīvaraṃ piṇḍapātañca, paccayaṃ sayanāsaṇaṃ;
Adāsi ujubhūtesu, vippasannena cetasā.
552. “Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī;
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.
553. “Uposathaṃ upavasī, sadā sīlesu saṃvuto;
Saṃyamā saṃvibhāgā ca, so vimānasmi modatī”ti.

Athassa purato rathaṃ pesetvā bālasūriyasannibhaṃ kanakavimānaṃ dassetvā
tattha nivāsino devaputtassa sampattiṃ puṭṭho ācikkhi.

554. “Yathā udayamādicco, hoti lohitako mahā;
Tathūpamaṃ idaṃ byamhaṃ, jātarūpassa nimmitaṃ.
555. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ayaṃ nu macco kimakāsi sādhuṃ, yo modatī saggapatto vimāne.
556. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puññakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
557. “Sāvatthiyaṃ gahapati, esa dānapatī ahu;
Ārāme udapāne ca, papā saṅkamanāni ca;
Arahante sītibhūte, sakkaccaṃ paṭipādayi.
558. “Cīvaraṃ piṇḍapātañca, paccayaṃ sayanāsaṇaṃ;
Adāsi ujubhūtesu, vippasannena cetasā.
559. “Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī;
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.
560. “Uposathaṃ upavasī, sadā sīlesu saṃvuto;
Saṃyamā saṃvibhāgā ca, so vimānasmi modatī”ti.

545-560. Tattha udayamādiccoti uggacchanto ādicco. Sāvatthiyanti
kassapabuddhakāle sāvatthinagare eko gahapati dānapati ahoṣi. So etāni puññāni
katvā imaṃ sampattiṃ pattoti.

Evaṃ tena imesaṃ aṭṭhannaṃ vimānānaṃ kathitakāle sakko devarājā “mātali,
ativiya cirāyatī”ti aparaṃpi javanadevaputtaṃ pesesi. So vegena gantvā ārocesi. So
tassa vacanaṃ sutvā “na sakkā idāni cirāyitu”nti catūsu disāsu ekappahāreneva

bahūni vimānāni dassesi. Raññā ca tattha sampattiṃ anubhavantānaṃ devaputtānaṃ katakammaṃ puṭṭho ācikkhi.

561. “Vehāyasāme bahukā, jātarūpassa nimmitā;
Daddallamānā ābhenti, vijjuvabbhaghanantare.
562. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Ime nu maccā kimakaṃsu sādhuṃ, ye modare saggapattā vimāne.
563. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puññakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.
564. “Saddhāya suniviṭṭhāya, saddhamme suppavedite;
Akaṃsu satthu vacanaṃ, sammāsambuddhasāsane;
Tesaṃ etāni ṭhānāni, yāni tvaṃ rāja passasī”ti.

561-564. Tattha vehāyasāmeti vehāyasā ime ākāseyeva saṇṭhitā. Ākāsaṭṭhakavimānā imeti vadati. Vijjuvabbhaghanantareti ghanavalāhakantare jalamānā vijju viya. Suniviṭṭhāyāti maggena āgatattā suppatiṭṭhitāya. Idam vuttaṃ hoti - mahārāja, ete pure niyyānike kassapabuddhasāsane pabbajitvā parisuddhasilā samaṇadhammaṃ karontā sotāpatti-phalaṃ sacchikatvā arahattaṃ nibbattetuṃ asakkontā tato cutā imesu kanakavimānesu uppannā. Etesaṃ kassapabuddhasāvakaṇaṃ tāni ṭhānāni, yāni tvaṃ, mahārāja, passasīti.

Evamassa ākāsaṭṭhakavimānāni dassetvā sakkassa santikaṃ gamanattāya ussāhaṃ karonto āha -

- 565.** “Viditāni te mahārāja, āvāsaṃ pāpakammaṇaṃ;
Atho kalyāṇakammānaṃ, ṭhānāni viditāni te;
Uyyāhi dāni rājāsi, devarājassa santike”ti.

Tattha āvāsanti mahārāja, tayā paṭhamameva nerayikānaṃ āvāsaṃ disvā pāpakammānaṃ ṭhānāni viditāni, idāni pana ākāsaṭṭhakavimānāni passantena atho kalyāṇakammānaṃ ṭhānāni viditāni, idāni devarājassa santike sampattiṃ daṭṭhuṃ uyyāhi gacchāhīti.

Evañca pana vatvā purato rathaṃ pesetvā sineruṃ parivāretvā ṭhite satta paribhaṇḍapabbate dassesi. Te disvā raññā mātālissa puṭṭhabhāvaṃ āvikaronto satthā āha -

- 566.** “Sahassayuttaṃ hayavāhiṃ, dibbayānamadhiṭṭhito;
Yāyamāno mahārājā, addā sīdantare nage;
Disvānāmantayī sūtaṃ, ime ke nāma pabbatā”ti.

Tattha hayavāhinti hayehi vāhiyamānaṃ. Dibbayānamadhiṭṭhitoti dibbayāne ṭhito hutvā. Addāti addasa. Sīdantareti sīdāmahāsamuddassa antare. Tasmim kira mahāsamudde udakaṃ sukhumaṃ, morapiñchamattampi pakkhittaṃ patiṭṭhātuṃ na sakkoti sīdateva, tasmā so “sīdāmahāsamuddo”ti vuccati. Tassa antare. Nage ti pabbate. Ke nāmāti ke nāma nāmena ime pabbatāti.

Evam nimiraññā puṭṭho mātali devaputto āha -

568. “Sudassano karavīko, īsadharo yugandharo;
Nemindharo vinatako, assakaṇṇo girī brahā.

569. “Ete sīdantare nagā, anupubbasmuggatā;
Mahārājānamāvāsā, yāni tvaṃ rāja passasī”ti.

568-569. Tattha sudassanoti ayaṃ, mahārāja, etesaṃ sabbabāhiro sudassano pabbato nāma, tadanantare karavīko nāma, so sudassanato uccataro. Ubhinnampi pana tesāṃ antare ekopi sīdantaramahāsamuddo. Karavīkassa anantare īsadharo nāma, so karavīkato uccataro. Tesampi antare eko sīdantaramahāsamuddo. Īsadharassa anantare yugandharo nāma, so īsadharato uccataro. Tesampi antare eko sīdantaramahāsamuddo. Yugandharassa anantare nemindharo nāma, so yugandharato uccataro. Tesampi antare eko sīdantaramahāsamuddo. Nemindharassa anantare vinatako nāma, so nemindharato uccataro. Tesampi antare eko sīdantaramahāsamuddo. Vinatakassa anantare assakaṇṇo nāma, so vinatakato uccataro. Tesampi antare eko sīdantaramahāsamuddo. Anupubbasmuggatāti ete sīdantaramahāsamudde satta pabbatā anupaṭipāṭiyā samuggatā sopānasadisā hutvā ṭhitā. Yānīti ye tvaṃ, mahārāja, ime pabbate passasi, ete catuṇṇaṃ mahārājānaṃ āvāsāti.

Evamassa cātumahārājikadevalokaṃ dassetvā purato rathaṃ pesetvā tāvaṭṭṭasabhavanassa cittaṃkūṭadvārakoṭṭhakaṃ parivāretvā ṭhitā indapaṭimā dassesi. Taṃ disvā rājā pucchi, itaropissa byākāsi.

570. “Anekarūpaṃ ruciraṃ, nānācitraṃ pakāsati;
Ākiṇṇaṃ indasadisehi, byaggheheva surakkhitaṃ.

571. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Imaṃ nu dvāraṃ kimabhaññaṃāhu, manoramaṃ dissati dūratova.

572. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puññaṃkammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.

573. “Citrakūṭo’ti yaṃ āhu, devarājapavesanaṃ;
Sudassanassa girino, dvārañhetāṃ pakāsati.

574. “Anekarūpaṃ ruciraṃ, nānācitraṃ pakāsati;
Ākiṇṇaṃ indasadisehi, byaggheheva surakkhitaṃ;
Pavisetena rājīsi, arajaṃ bhūmimakkamā”ti.

570-574. Tattha anekarūpanti anekajātikaṃ. Nānācitranti nānāratanaṃcitraṃ. Pakāsati kiṃ nāma etaṃ paññāyati. Ākiṇṇanti samparipuṇṇaṃ. Byaggheheva surakkhitaṃ yathā nāma byagghehi vā sīhehi vā mahāvanaṃ, evaṃ indasadiseheva surakkhitaṃ. Tāsaṃ pana indapaṭimānaṃ ārakkhaṇatthāya ṭhapitabhāvo ekaṇipāte kulāvakajātake vuttanayena gahetabbo. Kiṃmabhaññaṃāhūti kinnāmaṃ vadanti. Pavesananti nikkhamanappavesanatthāya nimmitaṃ. Sudassanassāti sobhanadassanassa sinerugirino. Dvāraṃ hetanti etaṃ sinerumatthake patiṭṭhitassa dasasahassayojanikassa devanagarassa dvāraṃ

pakāsati, dvārakoṭṭhako paññāyatīti attho. Pavisetenāti etena dvārena devanagaram pavisa. Arajam bhūmimakkamāti arajam suvaṇṇarajatamaṇimayaṃ nānāpupphehi samākiṇṇaṃ dibbabhūmiṃ dibbayānena akkama, mahārājāti.

Evañca pana vatvā mātali rājānaṃ devanagaram pavesesi. Tena vuttaṃ -

575. “Sahassayuttaṃ hayavāhiṃ, dibbayānamadhiṭṭhito;
Yāyamāno mahārājā, addā devasabhaṃ ida”nti.

So dibbayāne ṭhitova gacchanto sudhammādevasabhaṃ disvā mātaliṃ pucchi, sopissa ācikkhi.

576. “Yathā sarade ākāse, nīlobhāso padissati;
Tathūpamaṃ idaṃ byamhaṃ, veḷuriyāsu nimmitaṃ.

577. “Vittī hi maṃ vindati sūta disvā, pucchāmi taṃ mātali devasārathi;
Imaṃ nu byamhaṃ kimabhaññaṃāhu, manoramaṃ dissati dūratova.

578. “Tassa puṭṭho viyākāsi, mātali devasārathi;
Vipākaṃ puññakammānaṃ, jānaṃ akkhāsijānato.

579. “‘Sudhammā’ iti yaṃ āhu, passesā dissate sabhā;
Veḷuriyārucirā citrā, dhārayanti sunimmitā.

580. “Aṭṭhaṃsā sukatā thambhā, sabbe veḷuriyāmayā;
Yattha devā tāvatimsā, sabbe indapurohitā.

581. “Atthaṃ devamanussānaṃ, cintayantā samacchare;
Pavisetena rājīsi, devānaṃ anumodananti.

575-581. Tattha idanti nipātamattaṃ, devasabhaṃ addasāti attho. Passesāti passa esā. Veḷuriyā rucirāti ruciraveḷuriyā. Citrāti nānāratanaṃ citrā. Dhārayantīti imaṃ sabhaṃ ete aṭṭhaṃsādibhedā sukatā thambhā dhārayanti. Indapurohitāti indaṃ purohitaṃ purecārikaṃ katvā parivāretvā ṭhitā devamanussānaṃ atthaṃ cintayantā acchanti. Pavisetenāti iminā maggena yattha devā aññamaññaṃ anumodantā acchanti, taṃ ṭhānaṃ devānaṃ anumodanaṃ pavisa.

Devāpi kho tassāgamanamaggaṃ olokentāva nisīdiṃsu. Te “rājā āgato”ti sutvā dibbagandhavāsapupphahatthā yāva cittakūṭadvārakoṭṭhakā paṭimaggam gantvā mahāsattaṃ dibbagandhamālādīhi pūjayantā sudhammādevasabhaṃ ānayaṃsu. Rājā rathā otaritvā devasabhaṃ pāvisi. Devā āsanena nimantayaṃsu. Sakkopi āsanena ceva kāmehi ca nimantesi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

582. “Taṃ devā paṭinandiṃsu, disvā rājānamāgataṃ;
Svāgataṃ te mahārāja, atho te adurāgataṃ;
Nisīda dāni rājīsi, devarājassa santike.

583. “Sakkopi paṭinandittha, vedehaṃ mithilaggahaṃ;
Nimantayittha kāmehi, āsanena ca vāsavo.

584. “Sādhu khosi anupatto, āvāsaṃ vasavattinaṃ;
Vasa devesu rājīsi, sabbakāmasamiddhisu;

Tāvatiṃsesu devesu, bhuñja kāme amānuse’’ti.

582-584. Tattha paṭinandiṃsūti sampiyāyimsu, haṭṭhatuṭṭhāva hutvā sampaṭicchimsu. Sabbakāmasamiddhisūti sabbesaṃ kāmānaṃ samiddhiyuttesu.

Evam sakkena dibbakāmehi ceva āsanena ca nimantito rājā paṭikkhipanto āha -

585. “Yathā yācitakaṃ yānaṃ, yathā yācitakaṃ dhanam;

Evam sampadamevetaṃ, yaṃ parato dānapaccayā.

586. “Na cāhametamicchāmi, yaṃ parato dānapaccayā;

Sayaṃkatāni puññāni, taṃ me āveṇikaṃ dhanam.

587. “Sohaṃ gantvā manussesu, kāhāmi kusalaṃ bahum;

Dānena samacariyāya, saṃyamena damena ca;

Yaṃ katvā sukhito hoti, na ca pacchānutappatī’’ti.

585-587. Tattha yaṃ parato dānapaccayāti yaṃ parato tassa parassa dānapaccayā tena dinnattā labbhati, taṃ yācitakasadiṣaṃ hoti, tasmā nāhaṃ etaṃ icchāmi.

Sayaṃkatānīti yāni pana mayā attanā katāni puññāni, tameva mama parehi asādhāraṇattā āveṇikaṃ dhanam anugāmiyadhanam. Samacariyāyāti tīhi dvārehi samacariyāya. Saṃyamenāti sīlarakkhaṇena. Damenāti indriyadamenā.

Evam mahāsatto devānaṃ madhurasaddena dhammaṃ desesi. Dhammaṃ desento yeva manussagaṇanāya satta divasāni ṭhatvā devagaṇaṃ kosetvā devagaṇamajje ṭhitova mātaliṣa guṇaṃ kathento āha -

588. “Bahūpakāro no bhavaṃ, mātali devasārathi;

Yo me kalyāṇakammānaṃ, pāpānaṃ paṭidassayī’’ti.

Tattha yo me kalyāṇakammānaṃ, pāpānaṃ paṭidassayīti yo esa mayhaṃ kalyāṇakammānaṃ devānañca ṭhānāni pāpakammānaṃ nerayikānañca pāpāni ṭhānāni dassesīti attho.

Saggakaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Atha rājā sakkaṃ āmantetvā “icchāmahaṃ, mahārāja, manussalokaṃ gantu’’nti āha. Sakko “tena hi, samma mātali, nimirājānaṃ tattheva mithilaṃ nehī’’ti āha. So “sādhū’’ti sampaṭicchitvā rathaṃ upaṭṭhāpesi. Rājā devagaṇehi saddhiṃ sammoditvā deve nivattāpetvā rathaṃ abhiruhi. Mātali rathaṃ pesento pācīnadisābhāgena mithilaṃ pāpuṇi. Mahājano dibbarathaṃ disvā “rājā no āgato’’ti pamudito ahoṣi. Mātali mithilaṃ padakkhiṇaṃ katvā tasmīmyeva sīhapañjare mahāsattaṃ otāretvā “gacchāmahaṃ, mahārāja’’ti āpucchitvā sakaṭṭhānameva gato. Mahājanopi rājānaṃ parivāretvā “kīdiso, deva, devaloko’’ti pucchi. Rājā devatānañca sakkassa ca devarañño sampattiṃ vaṇṇetvā “tumhepi dānādīni puññāni karoṭha, evaṃ tasmīṃ devaloke nibbattissathā’’ti mahājanassa dhammaṃ desesi.

So aparabhāge kappakena palitassa jātabhāve ārocite palitaṃ suvaṇṇasaṇḍāsena uddharāpetvā hatthe ṭhapetvā kappakassa gāmaṃ datvā pabbajitukāmo hutvā puttassa rajjaṃ paṭicchāpesi. Tena ca “kasmā, deva, pabbajissasī’’ti vutte -

“Uttamaṅgaruhā mayhaṃ, ime jātā vayoharā;

Pāhubhūtā devadūtā, pabbajjāsamayo mamā’ti. -

Gātham vatvā purimarājāno viya pabbajitvā tasmimyeva ambavane viharanto cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmalokūpago ahosi. Tassevam pabbajitabhāvam āvikaronto satthā osānagāthamāha -

589. “Idam vatvā nimirājā, vedehe mithilaggaho;
Puthuyaññaṃ yajitvāna, saṃyamam ajjhupāgamī’ti.

Tattha idam vatvāti “uttamaṅgaruhā mayha”nti imam gātham vatvā. Puthuyaññaṃ yajitvānāti mahādānam datvā. Saṃyamam ajjhupāgamīti sīlasaṃyamam upagato.

Putto panassa kālārajanako nāma tam vaṃsam upacchindi.

Satthā imam dhammadesanaṃ āharitvā “na, bhikkhave, idāneva, pubbepi tathāgato mahābhinnikkhamaṃ nikkhantoyevā”ti vatvā jātakam samodhānesi “tadā sakko anuruddho ahosi, mātali ānando, caturāsīti khattiyasahassāni buddhāparisā, nimirājā pana ahameva sammāsambuddho ahosi”nti.

Nimijātakavaṇṇanā catutthā.

542. Umaṅgajātakavaṇṇanā

Pañcālo sabbasenāyāti idam satthā jetavane viharanto paññāpāramiṃ ārabha kathesi. Ekadivasañhi bhikkhū dhammasabhāyaṃ sannisinnā tathāgatassa paññāpāramiṃ vaṇṇayantā nisīdiṃsu “mahāpañño, āvuso, tathāgato puthupañño gambhīrapañño hāsapañño javanapañño tikkhapañño nibbedhikapañño parappavādamaddano, attano paññānubhāvena kūṭadantādayo brāhmaṇe, sabhiyādayo paribbājake, aṅgulimālādayo core, ālavakādayo yakkhe, sakkādayo deve, bakādayo brahmāno ca dametvā nibbisevane akāsi, bahujaṇakāye pabbajjam datvā maggaphalesu paṭiṭṭhāpesi, evaṃ mahāpañño, āvuso, satthā’ti. Satthā āgantvā “kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāmā’ti vutte “na, bhikkhave, tathāgato idāneva paññavā, atītepi aparipakke ñaṇe bodhiññatthāya cariyam carantopi paññavāyevā”ti vatvā tehi yācito atītam āhari.

Atīte videharaṭṭhe mithilāyaṃ vedehe nāma rājā rajjam kāresi. Tassa atthadhammānusāsakā cattāro paṇḍitā ahesum senako, pukkuso, kāmindo, devindo cāti. Tadā rājā bodhisattassa paṭisandhiggahaṇadivase paccūsakāle evarūpaṃ supinaṃ addasa - rājāṅgaṇe catūsu koṇesu cattāro aggikkhandhā mahāpākārappamāṇā utthāya pajjalanti. Tesam majjhe khajjopanakappamāṇo aggikkhando utthahitvā taṅkhaṇaṇṇeva cattāro aggikkhandhe atikkamitvā yāva brahmalokā utthāya sakalacakkavālam obhāsetvā tthito, bhūmiyaṃ patito sāsapabījamattampi paññāyati. Tam sadevakā lokā samārakā sabrahmakā gandhamālādīhi pūjenti, mahājano jālantareneva carati, lomakūpamattampi uṇham na gaṇhāti. Rājā imam supinaṃ disvā bhīttasito utthāya “kiṃ nu kho me bhavissatī”ti cintento nisinnakova aruṇam utthāpesi.

Cattāropi paṇḍitā pātovāgantvā “kacci, deva, sukham sayitthā”ti sukhasēyyam pucchimsu. So “kuto me sukhasēyyam laddha”nti vatvā “evarūpo me supino diṭṭho”ti sabbam kathesi. Atha nam senakapaṇḍito “mā bhāyi, mahārāja, maṅgalasupino esa, vuddhi vo bhavissatī”ti vatvā “kiṃ kāraṇā ācariyā”ti vutte “mahārāja, amhe cattāro paṇḍite abhibhavitvā añño vo pañcamo paṇḍito

uppajjissati, mayañhi cattāro paṇḍitā cattāro aggikkhandhā viya, tesam majjhe uppanno aggikkhandho viya añño pañcamo paṇḍito uppajjissati, so sadevake loke asadiso bhavissatī”ti vatvā “idāni panesa kuhi”nti vutte “mahārāja, ajja tassa paṭisandhiggaṇeṇa vā mātukucchito nikkhamanena vā bhavitabba”nti attano sippabalena dibbacakkhunā diṭṭho viya byākāsi. Rājāpi tato paṭṭhāya taṃ vacanaṃ anussari.

Mithilāyaṃ pana catūsu dvāresu pācīnayavamajjhako, dakkhiṇayavamajjhako, pacchimayavamajjhako, uttarayavamajjhakoti cattāro gāmā ahesuṃ. Tesu pācīnayavamajjhake sirivaḍḍhano nāma seṭṭhi paṭivasati, sumanadevī nāmassa bhariyā ahosi. Mahāsatto taṃ divasaṃ raññā supinassa diṭṭhavelāya tāvatimsabhavanato cavitvā tassā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Tasmimyeva kāle aparepi devaputtasahassā tāvatimsabhavanato cavitvā tasmimyeva gāme seṭṭhānuseṭṭhinaṃ kulesu paṭisandhiṃ gaṇhiṃsu. Sumanadevīpi dasamāsaccayena suvaṇṇavaṇṇaṃ puttaṃ vijāyi. Tasmim khaṇe sakko manussalokaṃ olokento mahāsattassa mātukucchito nikkhamanabhāvaṃ ñatvā “imaṃ buddhaṅkuraṃ sadevake loke pākaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti mahāsattassa mātukucchito nikkhantakkhaṇe adissamānakāyena gantvā tassa hatthe ekaṃ osadhaghaṭikaṃ ṭhapetvā sakaṭṭhānameva gato. Mahāsatto taṃ muṭṭhiṃ katvā gaṇhi. Tasmim pana mātukucchito nikkhante mātu appamattakampi dukkhaṃ nāhosi, dhamakaraṇato udakamiva sukhena nikkhami.

Sā tassa hatthe osadhaghaṭikaṃ disvā “tāta, kiṃ te laddha”nti āha. “Osadhaṃ, amma”ti dibbosadhaṃ mātu hatthe ṭhapesi. Ṭhapetvā ca pana “amma, idaṃ osadhaṃ yena kenaci ābādhena ābādhikānaṃ dethā”ti āha. Sā tuṭṭhapahaṭṭhā sirivaḍḍhanaseṭṭhino ārocesi. Tassa pana sattavassiko sīsābādho atthi. So tuṭṭhapahaṭṭho hutvā “ayaṃ mātukucchito jāyamāno osadhaṃ gahetvā āgato, jātakkaṇe yeva mātaraṃ saddhiṃ kathesi, evarūpena puñṇavatā dinnaṃ osadhaṃ mahānubhāvaṃ bhavissatī”ti cintetvā taṃ osadhaṃ gahetvā nisadāyaṃ ghaṃsitvā thokaṃ nalāṭe makkhesi. Tasmim khaṇe tassa sattavassiko sīsābādho padumapattato udakaṃ viya nivattitvā gato. So “mahānubhāvaṃ osadha”nti somanassappatto ahosi. Mahāsattassa osadhaṃ gahetvā āgatabhāvo sabbattha pākaṇo jāto. Ye keci ābādhikā, sabbe seṭṭhissa geḥaṃ gantvā osadhaṃ yācanti. Sabbesaṃ nisadāyaṃ ghaṃsitvā thokaṃ gahetvā udakena āloletvā deti. Dibbosadhena sarīre makkhitamatte yeva sabbābādhā vūpasammanti. Sukhitā manussā “sirivaḍḍhanaseṭṭhino geḥe osadhassa mahanto ānubhāvo”ti vaṇṇayantā pakkamiṃsu. Mahāsattassa pana nāmaggaṇadivase mahāseṭṭhi “mama puttassa ayyakādīnaṃ na nāmena attho atthi, jāyamānassa osadhaṃ gahetvā āgatattā osadhanāmakova hotū”ti vatvā “mahosadhakumāro”tvevassa nāmamakāsi.

Idaṇcassa ahosi “mama putto mahāpuñño, na ekakova nibbattissati, iminā saddhiṃ jātaḍārakehi bhavitabba”nti. So olokāpento dāraḥasahassānaṃ nibbattabhāvaṃ sutvā sabbesaṃpi kumārakānaṃ piḷandhanāni datvā dhātiyo dāpesi “puttassa me upaṭṭhākā bhavissantī”ti. Bodhisattena saddhiṃ yeva tesam maṅgalaṭṭhāne maṅgalaṃ kāresi. Dāraḥe alaṅkaritvā mahāsattassa upaṭṭhātuṃ ānenti. Bodhisatto tehi saddhiṃ kīlanto vaḍḍhitvā sattavassikakāle suvaṇṇapaṭimā viya abhirūpo ahosi. Athassa gāmamajjhe tehi saddhiṃ kīlantassa hatthiassādīsū āgacchantesu kīlāmaṇḍalaṃ bhijjati. Vātātapapaharaṇakāle dāraḥaḥ kilamanti. Ekadivasañca tesam kīlantānaṃ yeva akālameggho utṭhahi. Taṃ disvā nāgabalo bodhisatto dhāvitvā

ekasālaṃ pāvīsi. Itare dāraṇā pacchato dhāvanta aññamaññaṃ pādesu paharivā upakkhalivā patitā jaṇṇukabhedādīni pāpuṇiṃsu. Bodhisattopi “imasmiṃ tḥāne kīlāsālaṃ kātuṃ vaṭṭati, evaṃ vāte vā vasse vā ātape vā āgate na kilamissāma”ti cintetvā te dāraṇā āha - “sammā, imasmiṃ tḥāne vāte vā vasse vā ātape vā āgate tḥānanisajjasayanakkhamaṃ ekaṃ sālāṃ kāressāma, ekekaṃ kahāpaṇaṃ āharathā”ti. Te tathā karīṃsu.

Mahāsatto mahāvaḍḍhakiṃ pakkosāpetvā “imasmiṃ tḥāne sālāṃ karohī”ti sahaṃsaṃ adāsī. So “sādhū”ti sampatiṇṇhitvā sahaṃsaṃ gahetvā khāṇukaṇṭake koṭṭetvā bhūmiṃ samaṃ kāretvā suttaṃ pasāresi. Mahāsatto tassa suttapasāraṇavidhānaṃ anārādhento “ācariya, evaṃ apasāretvā sādhukaṃ pasārehī”ti āha. Sāmi, ahaṃ attano sippānurūpena pasāresiṃ, ito aññaṃ na jānāmi. ‘Ettakaṃ ajānanto tvaṃ amhākaṃ dhaṇaṃ gahetvā sālāṃ kathaṃ karissasi, āhara, suttaṃ pasāretvā te dassāmi”ti āharāpetvā sayaṃ suttaṃ pasāresi. Taṃ vissakammadevapuṭṭassa pasāritaṃ viya ahosi. Tato vaḍḍhakiṃ āha “evaṃ pasāretuṃ sakkhissasī”ti? “Na sakkhissāmi”ti. “Mama vicāraṇāya pana kātuṃ sakkhissasī”ti. “Sakkhissāmi, sāmi”ti. Mahāsatto yathā tassā sālāya ekasmiṃ padese anāthānaṃ vasanaṭṭhānaṃ hoti, ekasmiṃ anāthānaṃ itthīnaṃ vijāyanaṭṭhānaṃ, ekasmiṃ āgantukasamaṇabrāhmaṇānaṃ vasanaṭṭhānaṃ, ekasmiṃ āgantukamanussānaṃ vasanaṭṭhānaṃ, ekasmiṃ āgantukavāṇijānaṃ bhaṇḍaṭṭhapaṇaṭṭhānaṃ hoti, tathā sabbāni tḥānāni bahimukhāni katvā sālāṃ vicāresi. Tattheva kīlāmaṇḍalaṃ, tattheva vinicchayaṃ, tattheva dhammasabhaṃ kāresi. Katipāheneva niṭṭhitāya sālāya cittaṃkāre pakkosāpetvā sayaṃ vicāretvā ramaṇīyaṃ cittaṃkammaṃ kāresi. Sālā sudhammādevasabhāpaṭibhāgā ahosi.

Tato “na ettakena sālā sobhati, pokkharāṇiṃ pana kāretuṃ vaṭṭatī”ti pokkharāṇiṃ khāṇāpetvā itṭhakavaḍḍhakiṃ pakkosāpetvā sayaṃ vicāretvā sahaṃsavaṇkaṃ satatitthaṃ pokkharāṇiṃ kāresi. Sā pañcavidhapaḍumasañchannā nandāpokkharāṇi viya ahosi. Tassā tīre pupphaphaladhare nānārukke ropāpetvā nandanavanakappaṃ uyyānaṃ kāresi. Tameva ca sālāṃ nissāya dhammikasamaṇabrāhmaṇānañceva āgantukagamikādīnañca dānavattaṃ paṭṭhapesi. Tassa sā kiriyā sabbattha pākaṭā ahosi. Bahū manussā osaranti. Mahāsatto sālāya nisīditvā sampattasampattānaṃ kāraṇākāraṇaṃ yuttāyuttaṃ kathesi, vinicchayaṃ tḥapesi, buddhuppādaḥkalo viya ahosi.

Vedeharājāpi sattavassaccayena “cattāro paṇḍitā ‘amhe abhibhavitvā pañcamo paṇḍito uppajjissatī”ti me kathayīṃsu, kattha so etarahī”ti saritvā “tassa vasanaṭṭhānaṃ jānāthā”ti catūhi dvārehi cattāro amacce pesesi. Sesadvārehi nikkhantā amaccā mahāsattaṃ na passiṃsu. Pācīnadvārena nikkhanto amacco pana sālādīni disvā “paṇḍitena nāma imissā sālāya kāraṇena vā kārapakena vā bhavitabba”nti cintetvā manusse pucchi “ayaṃ sālā kataravaḍḍhakinā katā”ti? Manussā “nāyaṃ vaḍḍhakinā katā, sirivaḍḍhanasetṭhiputtana mahosadhapaṇḍitena attano paññābalena vicāretvā katā”ti vadiṃsu. “Kativasso pana paṇḍito”ti? “Paripuṇṇasattavasso”ti. Amacco raññaṃ diṭṭhasupinadivasato paṭṭhāya vassaṃ gaṇetvā “raññaṃ diṭṭhasupinena sameti, ayameva so paṇḍito”ti raññaṃ dūtaṃ pesesi “deva, pācīnayavamajjhakagāme sirivaḍḍhanasetṭhiputto mahosadhapaṇḍito nāma sattavassikova samāno evarūpaṃ nāma sālāṃ vicāresi, pokkharāṇiṃ uyyānañca kāresi, imaṃ paṇḍitaṃ gahetvā ānemī”ti. Rājā taṃ kathaṃ sutvāva tuṭṭhacitto hutvā senakaṃ pakkosāpetvā tamatthaṃ ārocetvā “kiṃ, ācariya, ānema paṇḍita”nti

pucchi. So lābhaṃ maccharāyanto “mahārāja, sālādīnaṃ kārāpitamattena paṇḍito nāma na hoti, yo koci etāni kāreti, appamattakaṃ eta”nti āha. So tassa kathaṃ sutvā “bhavitabbamettha kāraṇenā”ti tuṇhī hutvā “tattheva vasanto paṇḍitaṃ vīmaṃsatū”ti amaccassa dūtaṃ paṭipeseṣi. Taṃ sutvā amacco tattheva vasanto paṇḍitaṃ vīmaṃsi.

Sattadāraḥapaṇḥo

Tatridaṃ vīmaṃsanuddānaṃ -

“Maṃsaṃ goṇo ganthi suttaṃ, putto goto rathena ca;
Daṇḍo sīsaṃ ahī ceva, kukkuṭo maṇi vijāyanaṃ;
Odanaṃ vālukañcāpi, taḷākuyyānaṃ gadrabho maṇi”ti.

Tattha maṃsanti ekadivasaṃ bodhisatte kīḷamaṇḍalaṃ gacchante eko seno sūnaphalakato maṃsapesiṃ gahetvā ākāsaṃ pakkhandi. Taṃ disvā dārakā “maṃsapesiṃ chaḍḍāpessāmā”ti senaṃ anubandhiṃsu. Seno ito cito ca dhāvati. Te uddhaṃ oloketvā tassa pacchato pacchato gacchantā pāsāṇādīsu upakkhalitvā kilamanti. Atha ne paṇḍito āha “chaḍḍāpessāmi na”nti. “Chaḍḍāpehi sāmī”ti. “Tena hi passathā”ti so uddhaṃ anoloketvā vātavegena dhāvitvā senassa chāyaṃ akkamitvā pāṇiṃ paharitvā mahāravaṃ ravi. Tassa tejena so saddo senassa kucchiyaṃ vinivijjhivā nicchārito viya ahosi. So bhūto maṃsaṃ chaḍḍesi. Mahāsatto chaḍḍitabhāvaṃ ṇatvā chāyaṃ oloketova bhūmiyaṃ patitum adatvā ākāseyeva sampatīcchi. Taṃ acchariyaṃ disvā mahājano nadanto vagganto apphotento mahāsaddaṃ akāsi. Amacco taṃ pavattiṃ ṇatvā rañño dūtaṃ pesesi “paṇḍito iminā upāyena maṃsapesiṃ chaḍḍāpesi, idaṃ devo jānātū”ti. Taṃ sutvā rājā senakaṃ pucchi “kiṃ, senaka, ānema paṇḍita”nti? So cintesi “tassa idhāgatakālato paṭṭhāya mayaṃ nippabhā bhavissāma, atthibhāvampi no rājā na jānissati, na taṃ ānetum vaṭṭatī”ti. So balavalābhamacchariyatāya “mahārāja, ettakena paṇḍito nāma na hoti, appamattakaṃ kiñci eta”nti āha. Rājā majjhattova hutvā “tattheva naṃ vīmaṃsatū”ti puna pesesi.

Goṇoti eko pācīnayavamajjhakagāmaṃ puriso “vasse patite kasissāmī”ti gāmantarato goṇe kiṇitvā ānetvā gehe vasāpetvā punadivase gocarathāya tiṇabhūmiṃ ānetvā goṇapitṭhe nisinno kilantarūpo otarivā rukkhamaṇḍale nipannova niddaṃ okkami. Tasmīṃ khaṇe eko coro goṇe gahetvā palāyi. So pabujjhivā goṇe apassanto ito cito ca oloketvā goṇe gahetvā palāyantaṃ coraṃ disvā vegena pakkhanditvā “kuhiṃ me goṇe nesī”ti āha. “Mama goṇe attano icchitaṭṭhānaṃ nemī”ti. Tesaṃ vivādaṃ sutvā mahājano sannipati. Paṇḍito tesaṃ sālādvārena gacchantānaṃ saddaṃ sutvā ubhopi pakkosāpetvā tesaṃ kiriyaṃ disvā “ayaṃ coro, ayaṃ goṇasāmiko”ti jānāti. Jānantopi “kasmā vivadathā”ti pucchi. Goṇasāmiko āha - “sāmi, ime ahaṃ asukagāmato asukassa nāma hatthato kiṇitvā ānetvā gehe vasāpetvā gocarathāya tiṇabhūmiṃ nesim, tattha mama pamādaṃ disvā ayaṃ goṇe gahetvā palāyi. Svāhaṃ ito cito ca oloketto imaṃ disvā anubandhitvā gaṇhiṃ, asukagāmaṃ mayā etesaṃ kiṇitvā gahitabhāvaṃ jānantī”ti. Coro pana “mamete gharajātikā, ayaṃ musā bhaṇatī”ti āha.

Atha ne paṇḍito “ahaṃ vo aḍḍaṃ dhammena vinicchinnissāmi, ṭhassatha me vinicchaye”ti pucchitvā “āma, sāmi, ṭhassāmā”ti vutte “mahājanassa maṃsaṃ gaṇhitum vaṭṭatī”ti paṭhamāṃ coraṃ pucchi “tayā ime goṇā kiṃ khādāpitā kiṃ

pāyitā”ti? “Yāguṃ pāyitā tilapiṭṭhañca māse ca khādāpitā”ti. Tato goṇasāmikam pucchi. So āha - “sāmi, kuto me duggatassa yāguādīni laddhāni, tiṇameva khādāpitā”ti. Paṇḍito tesam katham parisam gāhāpetvā piyaṅgupattāni āharāpetvā koṭṭāpetvā udakena maddāpetvā goṇe pāyesi. Goṇa tiṇameva chaḍḍayimṣu. Paṇḍito “passatheta”nti mahājanassa dassetvā coram pucchi “tvam corosi, na corosī”ti? So “coromhī”ti āha. “Tena hi tvam ito paṭṭhāya mā evarūpamakāsi”ti ovadi.

Bodhisattassa parisā pana tam hatthapādehi koṭṭetvā dubbalamakāsi. Atha nam paṇḍito “diṭṭhadhammeyeva tāva imaṃ dukkham labhasi, samparāye pana nirayādīsu mahādukkham anubhavissasi, samma, tvam ito paṭṭhāya pajahetaṃ kamma”nti vatvā tassa pañca sīlāni adāsi. Amacco tam pavattiṃ yathābhūtaṃ rañño ārocāpesi. Rājā senakam pucchi “kiṃ, senaka, ānema paṇḍita”nti. “Goṇaaddam nāma, mahārāja, ye keci vinicchinenti, āgamehi tāvā”ti vutte rājā majjhato hutvā puna tatheva sāsanaṃ pesesi. Sabbapaṭṭhānesupi evaṃ veditabbaṃ. Ito param pana uddānamattameva vibhajitvā dassayissāmāti.

Ganthīti ekā duggatitthī nānāvaṇṇehi suttehi ganthike bandhitvā kataṃ suttaganthitapiḷandhanaṃ gīvato mocetvā sātākassa upari ṭhapetvā nhāyituṃ paṇḍitena kāritapokkharāṇi otari. Aparā taruṇitthī tam disvā lobham uppādetvā ukkhipitvā “amma, ativiya sobhanaṃ idaṃ kittakena te kataṃ, ahampi attano evarūpaṃ karissāmi, gīvāya piḷandhitvā pamāṇaṃ tāvassa upadhāremī”ti vatvā tāya ujucittatāya “upadhārehī”ti vutte gīvāya piḷandhitvā pakkāmi. Itarā tam disvā sīghaṃ uttaritvā sātakaṃ nivāsetvā upadhāvitvā “kahaṃ me piḷandhanaṃ gahetvā palāyissasi”ti sātake gaṇhi. Itarā “nāhaṃ tava santakaṃ gaṇhāmi, mama gīvāyameva piḷandhana”nti āha. Mahājano tam sutvā sannipati. Paṇḍito dārakehi saddhiṃ kiḷanto tāsam kalahaṃ katvā sālādvārena gacchantīnaṃ saddaṃ sutvā “kiṃ saddo eso”ti pucchitvā ubhinnaṃ kalahakāraṇaṃ sutvā pakkosāpetvā ākāreneva coriṇca acoriṇca ṇatvāpi tamatthaṃ pucchitvā “ahaṃ vo dhammena vinicchinnissāmi, mama vinicchaye ṭhassathā”ti vatvā “āma, ṭhassāma, sāmī”ti vutte paṭhamam coriṃ pucchi “tvam imaṃ piḷandhanaṃ piḷandhantī kataragandhaṃ vilimpasi”ti? “Ahaṃ niccam sabbasaṃhārakaṃ vilimpāmi”ti. Sabbasaṃhārako nāma sabbagandhehi yojetvā katagandho. Tato itaram pucchi. Sā āha “kuto, sāmi, laddho duggatāya mayhaṃ sabbasaṃhārako, ahaṃ niccam piyaṅgupupphagandhameva vilimpāmi”ti. Paṇḍito udakapātiṃ āharāpetvā tam piḷandhanaṃ tattha pakkhipāpetvā gandhikaṃ pakkosāpetvā “etaṃ gandhaṃ upasiṅghitvā asukagandhabhāvaṃ jānāhī”ti āha. So upasiṅghanto piyaṅgupupphabhāvaṃ ṇatvā imaṃ ekakanipāte gāthamāha -

“Sabbasaṃhārako natthi, suddhaṃ kaṅgu pavāyati;
Alikam bhāsatiyaṃ dhuttī, saccamāhu mahallikā”ti.

Tattha dhuttīti dhuttikā. Āhūti āha, ayameva vā pāṭho.

Evaṃ mahāsatto tam kāraṇaṃ mahājanaṃ jānāpetvā “tvam corīsi, na corīsī”ti pucchitvā coribhāvaṃ paṭijānāpesi. Tato paṭṭhāya mahāsattassa paṇḍitabhāvo pākaṭo jāto.

Suttanti ekā kappāsakkhettarakkhikā itthī kappāsakkhettaṃ rakkhantī tattheva parisuddhaṃ kappāsaṃ gahetvā sukhumasuttaṃ kantitvā guḷam katvā ucchaṅge ṭhapetvā gāmaṃ āgacchantī “paṇḍitassa pokkharāṇiyaṃ nhāyissāmi”ti tīraṃ gantvā sātakaṃ muñcitvā sātākassa upari suttaguḷam ṭhapetvā otaritvā pokkharāṇiyaṃ nhāyati. Aparā tam disvā luddhacittatāya tam gahetvā “aho manāpaṃ suttaṃ,

Puttoti ekadivasam ekā itthī puttaṃ ādāya mukhadhovanatthāya paṇḍitassa pokkharaniṃ gantvā puttaṃ nhāpetvā attano sātāke nisidāpetvā attano mukhaṃ dhovituṃ otari. Tasmim̐ khaṇe ekā yakkhinī taṃ dāraḥ disvā khāditukāmā hutvā itthivesaṃ gahetvā “sahāyike, sobhati vatāyaṃ dārako, taveso putto”ti pucchitvā “āmā”ti vutte “pāyemi na”nti vatvā “pāyehī”ti vuttā taṃ gahetvā thokaṃ kīlāpetvā ādāya palāyi. Itarā taṃ disvā dhāvitvā “kuhiṃ me puttaṃ nesī”ti gaṇhi. Yakkhinī “kuto tayā putto laddho, mameso putto”ti āha. Tā kalahaṃ karontiyo sālādvārena gacchanti. Paṇḍito taṃ kalahasaddaṃ sutvā pakkosāpetvā “kimeta”nti pucchi. Tā tassa etamatthaṃ ārocesuṃ. Taṃ sutvā mahāsatto akkhīnaṃ animisatāya ceva rattatāya ca nirāsaṅkatāya ca chāyāya abhāvatāya ca “ayaṃ yakkhinī”ti ñatvāpi “mama vinicchaye t̐hassathā”ti vatvā “āma, t̐hassāmā”ti vutte bhūmiyaṃ lekhaṃ kaḍḍhayitvā lekhamājjhe dāraḥ nipajjāpetvā yakkhinim̐ hatthesu, mātaraṃ pādesu gāhāpetvā “dvepi kaddhitvā gaṇhatha, kaddhituṃ sakkontiya eva putto”ti āha.

Gototi eko kira lakuṇḍakattā goto, kāḷavaṇṇatā ca kāḷoti gotakāḷo nāma puriso
sattasaṃvaccharāṇi kammaṃ katvā bhariyaṃ labhi. Sā nāmena dīghatālā nāma. So
ekadivasaṃ taṃ āmantetvā “bhadde, pūvakhādanīyaṃ pacāhi, mātāpitāro daṭṭhuṃ
gamissāmā”ti vatvā “kiṃ te mātāpitūhi”ti tāya paṭikkhittopi yāvatatiyaṃ vatvā
pūvakhādanīyaṃ pacāpetvā pātheyyañceva paṇṇākārañca ādāya tāya saddhiṃ
maggā paṭipanno antarāmagge uttānavāhiniṃ ekaṃ nadiṃ addasa. Te pana dvepi
udakabhīrukajātikāva, tasmā taṃ uttaritūṃ avisahantā tīre aṭṭhaṃsu. Tadā
dīghapiṭṭhi nāmeko duggatapurisō anuvicaranto taṃ ṭhānaṃ pāpuṇi. Atha naṃ te
disvā pucchiṃsu “samma, ayaṃ nadī gambhīrā uttānā”ti. So tesāṃ kathaṃ sutvā
udakabhīrukabhāvaṃ ṇatvā “samma, ayaṃ nadī gambhīrā
bahucaṇḍamacchākīṇṇā”ti āha. “Samma, kathaṃ tvaṃ gamissasī”ti? So āha -
“saṃsumāramakarāṇaṃ amhehi paricayo atthi, tena te amhe na vihetthenti”ti. “Tena

hi, samma, amhepi nehī”ti. So “sādhū”ti sampatīcchi. Athassa te khajjabhojanam adamsu. So katabhattakicco “samma, kam paṭhamam nemī”ti pucchi. So āha - “tava sahāyikam paṭhamam nehi, mam pacchā nehī”ti. So “sādhū”ti sampatīcchitvā tam khandhe katvā pātheyyañceva paṇṇākārañca gahetvā nadiṃ otaritvā thokam gantvā ukkuṭiko nisīditvā pakkāmi.

Gotakālo tīre ʔhitova “gambhīrāvatāyam nadī, evam dīghassapi nāma evarūpā, mayham pana apasayhāva bhavissatī”ti cintesi. Itaropi tam nadīmajjham netvā “bhadde, aham tam possessāmi, sampannavatthālānkārā dāsīdāsaparivutā vicarissasi, kiṃ te ayam lakuṇḍakavāmanako karissati, mama vacanam karohī”ti āha. Sā tassa vacanam sutvāva attano sāmike sineham bhinditvā tamkhaṇaṇṇeva tasmīṃ paṭibaddhacittā hutvā “sāmi, sace mam na chaḍḍessasi, karissāmi te vacana”nti sampatīcchi. “Bhadde, kiṃ vadesi, aham tam possessāmī”ti. Te paratīram gantvā ubhopi samaggā sammodamānā “gotakālam pahāya tiṭṭha tva”nti vatvā tassa passantasseva khādanīyam khādanā pakkamimsu. So disvā “ime ekato hutvā mam chaḍḍetvā palāyanti mañṇe”ti aparāparam dhāvanto thokam otaritvā bhayena nivattitvā puna tesu kopena “jīvāmi vā marāmi vā”ti ullāghitvā nadiyam patito uttānabhāvam ṇatvā nadiṃ uttaritvā vegena tam pāpuṇitvā “ambho duṭṭhacora, kuhiṃ me bhariyam nesi”ti āha. Itaropi tam “are duṭṭhavāmanaka, kuto tava bhariyā, mamesā bhariyā”ti vatvā gīvāyam gahetvā khipi. So dīghatālam hatthe gahetvā”tiṭṭha tvaṃ kuhiṃ gacchasi, satta samvaccharāni kammam katvā laddhabhāriyā mesī”ti vatvā tena saddhiṃ kalaham karonto sālāya santikam pāpuṇi. Mahājano sannipati.

Paṇḍito “kiṃ saddo nāmeso”ti pucchitvā te ubhopi pakkosāpetvā vacanappaṭivacanam sutvā “mama vinicchaye ʔhassathā”ti vatvā “āma, ʔhassāmā”ti vutte paṭhamam dīghapiṭṭhiṃ pakkosāpetvā “tvaṃ konāmosī”ti pucchi. “Dīghapiṭṭhiko nāma, sāmī”ti. “Bhāriyā te kā nāmā”ti? So tassā nāmam ajānanto añṇam kathesi. “Mātāpitāro te ke nāmā”ti? “Asukā nāmā”ti. “Bhāriyāya pana te mātāpitāro ke nāmā”ti? So ajānitvā añṇam kathesi. Tassa katham parisam gāhāpetvā tam apanetvā itaram pakkosāpetvā purimanayeneva sabbesam nāmāni pucchi. So yathābhūtam jānanto avirajjhītvā kathesi. Tampi apanetvā dīghatālam pakkosāpetvā “tvaṃ kā nāmā”ti pucchi. “Dīghatālā nāma sāmī”ti. “Sāmiko te konāmo”ti? Sā ajānantī añṇam kathesi. “Mātāpitāro te ke nāmā”ti. “Asukā nāma sāmī”ti. “Sāmikassa pana te mātāpitāro ke nāmā”ti? Sāpi vilapantī añṇam kathesi. Itare dve pakkosāpetvā mahājanam pucchi “kiṃ imissā dīghapiṭṭhissa vacanena sameti, udāhu gotakālassā”ti. “Gotakālassa paṇḍitā”ti. “Ayam etissā sāmiko, itaro coro”ti. Atha nam “corosi, na corosi”ti pucchi. “Āma, sāmi, coromhī”ti corabhāvam sampatīcchi. Paṇḍitassa vinicchayena gotakālo attano bhāriyam labhitvā mahāsattam thometvā tam ādāya pakkāmi. Paṇḍito dīghapiṭṭhimāha “mā puna evamakāsī”ti.

Rathena cāti ekadivasam eko pana puriso rathe nisīditvā mukhadhovanatthāya nikkhami. Tasmīṃ khaṇe sakko āvajjento paṇḍitam disvā “mahosadhabuddhaṅkurassa pañṇānubhāvam pākātam karissāmī”ti cintetvā manussavesenāgantvā rathassa pacchābhāgam gahetvā pāyāsī. Rathe nisinno puriso “tāta, kenatthenāgatosī”ti pucchitvā “tumhe upaṭṭhātu”nti vutte “sādhū”ti sampatīcchitvā yānā oruyha sarīrakiccathāya gato. Tasmīṃ khaṇe sakko ratham abhiruhitvā vegena pājesi. Rathasāmiko pana sarīrakiccam katvā nikkhanto sakkam ratham gahetvā palāyantam disvā vegena gantvā “tiṭṭha tiṭṭha, kuhiṃ me ratham

nesī”ti vatvā “tava ratho añño bhavissati, ayaṃ pana mama ratho”ti vutte tena saddhiṃ kalahāṃ karonto sālādvāraṃ patto. Paṇḍito “kiṃ nāmeta”nti pucchitvā te pakkosāpetvā āgacchante disvā nibbhayaṭṭhāya ceva akkhīnaṃ animisaṭṭhāya ca “ayaṃ sakko, ayaṃ rathasāmiko”ti aññāsi, evaṃ santepi vivādaḥkāraṇaṃ pucchitvā “mama vinicchaye ṭhassathā”ti vatvā “āma, ṭhassāmā”ti vutte “ahaṃ rathaṃ pājessāmi, tumhe dvepi rathaṃ pacchato gahetvā gacchatha, rathasāmiko na vissajjessati, itaro vissajjessati”ti vatvā purisaṃ āṇāpesi “rathaṃ pājehī”ti. So tathā akāsi.

Itarepi dve pacchato gahetvā gacchanti. Rathasāmiko thokaṃ gantvā vissajjettvā ṭhito, sakko pana rathena saddhiṃ gantvā ratheneva saddhiṃ nivatti. Paṇḍito manusse ācikkhi “ayaṃ puriso thokaṃ gantvā rathaṃ vissajjettvā ṭhito, ayaṃ pana rathena saddhiṃ dhāvitvā ratheneva saddhiṃ nivatti, nevassa sarīre sedabindumattampi atthi, assāsapassāsopi natthi, abhīto animisanetto, esa sakko devarājā”ti. Atha naṃ “sakko devarājāsī”ti pucchitvā “āma, paṇḍitā”ti vutte “kasmā āgatosī”ti vatvā “taveva paññāpakāsanatthaṃ paṇḍitā”ti vutte “tena hi mā puna evamakāsi”ti ovadati. Sakkopi sakkānubhāvaṃ dassento ākāse ṭhatvā “suvinicchito paṇḍitena aḍḍo”ti paṇḍitassa thutiṃ katvā sakaṭṭhānameva gato. Tadā so amacco sayameva rañño santikaṃ gantvā “mahārāja, paṇḍitena evaṃ rathaḍḍo suvinicchito, sakkopi tena parājito, kasmā purisavisesaṃ na jānāsi, devā”ti āha. Rājā senakaṃ pucchi “kiṃ, senaka, ānema paṇḍita”nti. So lābhamaccharena “mahārāja, ettakena paṇḍito nāma na hoti, āgametha tāva vīmaṃsitvā jānissāmā”ti āha.

Sattadāraḥkapañño niṭṭhito.

Gadrahapañño

Daṇḍoti athekadivasāṃ rājā “paṇḍitaṃ vīmaṃsissāmā”ti khadiradaṇḍaṃ āharāpetvā tato vidatthiṃ gahetvā cundakāre pakkosāpetvā suṭṭhu likhāpetvā pācīnayavamajjhakagāmaṃ pesesi “pācīnayavamajjhakagāmaṃ vāsino kira paṇḍitā, imassa khadiradaṇḍassa idaṃ aggāṃ, idaṃ mūla”nti jānantu, ajānantānaṃ saḥassadaṇḍo”ti. Gāmaṃ vāsino sannipatitvā jānituṃ asakkontā seṭṭhino kathayimṃsu “kadāci mahosadhapaṇḍito jāneyya, pakkosāpetvā taṃ pucchathā”ti. Seṭṭhi paṇḍitaṃ kiṃlāmaṇḍalā pakkosāpetvā tamatthaṃ ārocetvā “tāta, mayaṃ jānituṃ na sakkoma, api nu tvaṃ sakkhissasī”ti pucchi. Taṃ sutvā paṇḍito cintesi “rañño imassa aggena vā mūlena vā payojanaṃ natthi, mama vīmaṃsanatthāya pesitaṃ bhavissatī”ti. Cintetvā ca pana “āharatha, tāta, jānissāmī”ti āharāpetvā hatthena gahetvā “idaṃ aggāṃ idaṃ mūla”nti ṇatvāpi mahājanassa hadayaggahaṇatthaṃ udakapātiṃ āharāpetvā khadiradaṇḍakassa majjhe suttana bandhitvā suttakoṭiyaṃ gahetvā khadiradaṇḍakaṃ udakapiṭṭhe ṭhapesi. Mūlaṃ bhāriyatāya paṭhamāṃ udaye nimujji. Tato mahājanaṃ pucchi “rukkhassa nāma mūlaṃ bhāriyaṃ hoti, udāhu agga”nti? “Mūlaṃ paṇḍitā”ti. Tena hi imassa paṭhamāṃ nimuggaṃ passatha, etaṃ mūlanti imāya saññāya aggañca mūlañca ācikkhi. Gāmaṃ vāsino “idaṃ aggāṃ idaṃ mūla”nti rañño paṇḍitaṃ. Rājā “ko imaṃ jānātī”ti pucchitvā “sirivaḍḍhanasetṭhino putto mahosadhapaṇḍito”ti sutvā “kiṃ, senaka, ānema paṇḍita”nti pucchi. Adhivāsehi, deva, aññenapi upāyena naṃ vīmaṃsissāmāti.

Sīsanti athekadivasāṃ itthiyā ca purisassa cāti dve sīsāni āharāpetvā “idaṃ itthisīsāṃ, idaṃ purisasīsanti jānantu, ajānantānaṃ saḥassadaṇḍo”ti paṇḍitaṃ. Gāmaṃ vāsino ajānantā paṇḍitaṃ pucchimṃsu. So disvāva aññāsi. Kathaṃ jānātī?

Purisasīse kira sibbinī ujukāva hoti, itthisīse sibbinī vaṅkā hoti, parivattitvā gacchati. So iminā abhiññāṇena “idaṃ itthiyā sīsaṃ, idaṃ purisassa sīsa”nti ācikkhi. Gāmaṃvāsīnopi rañño paṇiṇiṃsu. Sesam purimasadisameva.

Ahīti athekadivasam sappañca sappiniṇca āharāpetvā “ayaṃ sappo, ayaṃ sappinīti jānantu, ajānantānaṃ saḥassadaṇḍo”ti vatvā gāmaṃvāsīnaṃ pesesum. Gāmaṃvāsīno ajānantā paṇḍitaṃ pucchiṃsu. So disvāva jānāti. Sappassa hi naṅgutṭhaṃ thūlaṃ hoti, sappiniyā tanukaṃ hoti, sappassa sīsaṃ puthulaṃ hoti, sappiniyā tanukaṃ hoti, sappassa akkhīni mahantāni, sappiniyā khuddakāni, sappassa sovattiko parābaddho hoti, sappiniyā vicchinnako. So imehi abhiññāṇehi “ayaṃ sappo, ayaṃ sappinī”ti ācikkhi. Sesam vuttanayameva.

Kukkuṭoti athekadivasam “pācīnayavamajjhakagāmaṃvāsīno amhākaṃ sabbasetam pādavisāṇaṃ sīsakakudham tayo kāle anatikkamitvā nadantaṃ usabham pesentu, no ce pesenti, saḥassadaṇḍo”ti paṇiṇiṃsu. Te ajānantā paṇḍitaṃ pucchiṃsu. So āha - “rājā vo sabbasetam kukkuṭam āharāpesi, so hi pādanakhasikhatāya pādavisāṇo nāma, sīsacūlatāya sīsakakudho nāma, tikkhattuṃ vassanato tayo kāle anatikkamitvā nadati nāma, tasmā evarūpaṃ kukkuṭam pesethā”ti āha. Te pesayiṃsu.

Maṇīti sakkena kusarañño dinno maṇikkhandho aṭṭhasu ṭhānesu vaṅko hoti. Tassa purāṇasuttaṃ chinnaṃ, koci purāṇasuttaṃ nīharitvā navasuttaṃ pavesetuṃ na sakkoti, tasmā ekadivasam “imasmā maṇikkhandhā purāṇasuttaṃ nīharitvā navasuttaṃ pavesentū”ti pesayiṃsu. Gāmaṃvāsīno purāṇasuttaṃ nīharitvā navasuttaṃ pavesetuṃ asakkontā paṇḍitassa ācikkhiṃsu. So “mā cintayittha, madhuṃ āharathā”ti āharāpetvā maṇino dvīsu passesu madhunā chiddaṃ makkhetvā kambalasuttaṃ vaṭṭetvā koṭiyaṃ madhunā makkhetvā thokaṃ chidde pavesetvā kipillikānaṃ nikkhamanaṭṭhāne ṭhapesi. Kipillikā madhugandhena nikkhamitvā maṇimhi purāṇasuttaṃ khādamānā gantvā kambalasuttakoṭiyaṃ ḍaṃsitvā kaḍḍhantā ekena passena nīhariṃsu. Paṇḍito pavesitabhāvaṃ ṇatvā “rañño dethā”ti gāmaṃvāsīnaṃ adāsi. Te rañño pesayiṃsu. So pavesitaupāyaṃ sutvā tussi.

Vijāyananti athekadivasam rañño maṅgalausabham bahū māse khādāpetvā mahodaraṃ katvā visāṇāni dhovitvā telena makkhetvā haliddiyā nhāpetvā gāmaṃvāsīnaṃ paṇiṇiṃsu “tumhe kira paṇḍitā, ayaṇca rañño maṅgalausabho patiṭṭhitagabbho, etaṃ vijāyāpetvā savacchakaṃ pesetha, apesentānaṃ saḥassadaṇḍo”ti. Gāmaṃvāsīno “na sakkā idaṃ kātuṃ, kiṃ nu kho karissāmā”ti paṇḍitaṃ pucchiṃsu. So “iminā ekena pañhapaṭibhāgena bhavitabba”nti cintetvā “sakkhissatha panaṃkaṃ raññā saddhiṃ kathanasamatthaṃ visāraḍaṃ purisaṃ laddhu”nti pucchi. “Na garu etaṃ, paṇḍitā”ti. “Tena hi naṃ pakkosathā”ti. Te pakkosiṃsu. Atha naṃ mahāsatto “ehi, bho purisa, tvaṃ tava kese piṭṭhiyaṃ vikiritvā nānappakāraṃ balavaparidevaṃ paridevanto rājadvāraṃ gaccha, aññehi pucchitopi kiñci avatvāva parideva, raññā pana pakkosāpetvā paridevakāraṇaṃ pucchitova samāno ‘pitā me deva vijāyituṃ na sakkoti, ajja sattamo divaso, paṭisaraṇaṃ me hohi, vijāyanupāyamassa karohī”ti vatvā raññā ‘kiṃ vilapasi aṭṭhānametaṃ, purisā nāma vijāyantā natthī”ti vutte ‘sace deva, evaṃ natthi, atha kasmā pācīnayavamajjhakagāmaṃvāsīno kathaṃ maṅgalausabham vijāyāpessanti”ti vadeyyāsī”ti āha. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā tathā akāsi. Rājā “kenidaṃ pañhapaṭibhāgaṃ cintita”nti pucchitvā “mahosadhapaṇḍitenā”ti sutvā tussi.

Odananti aparasmim divase “paṇḍitaṃ vīmaṃsissāmā”ti
 “pācīnayavamajjhakagāmaṃvāsino amhākaṃ aṭṭhaṅgasamannāgataṃ ambilodanaṃ
 pacitvā pesentu. Tatrimāni aṭṭhaṅgāni - na taṇḍulehi, na udakena, na ukkhaliyā, na
 uddhanena, na agginā, na dārūhi, na itthiyā na purisena, na maggenāti.
 Apesentānaṃ saḥassadaṇḍo”ti paḥiṇiṃsu. Gāmaṃvāsino taṃ kāraṇaṃ ajānantā
 paṇḍitaṃ pucchiṃsu. So “mā cintayitthā”ti vatvā “na taṇḍulehīti kaṇikaṃ
 gāhāpetvā, na udakenāti himaṃ gāhāpetvā, na ukkhaliyāti aññaṃ
 navamattikābhājanaṃ gāhāpetvā, na uddhanenāti khāṇuke koṭṭāpetvā, na aggināti
 pakatiaggiṃ pahāya araṇiaggiṃ gāhāpetvā, na dārūhīti paṇṇāni gāhāpetvā
 ambilodanaṃ pacāpetvā navabhājane pakkhipitvā lañchitvā, na itthiyā na purisenāti
 paṇḍakena ukkhipāpetvā, na maggenāti mahāmaggaṃ pahāya jaṅghamaggena
 rañño pesethā”ti āha. Te tathā kariṃsu. Rājā “kena panesa paṇho ñāto”ti pucchitvā
 “mahosadhapaṇḍitenā”ti sutvā tussi.

Vālukanti aparasmim divase paṇḍitassa vīmaṃsanatthaṃ gāmaṃvāsīnaṃ paḥiṇiṃsu
 “rājā dolāya kīḷitukāmo, rājakule purāṇayottaṃ chinnaṃ, ekaṃ vālukayottaṃ
 vaṭṭetvā pesentu, apesentānaṃ saḥassadaṇḍo”ti. Te paṇḍitaṃ pucchiṃsu. Paṇḍito
 “imināpi paṇhapaṭibhāgeneva bhavitabba”nti gāmaṃvāsino assāsetvā vacanakusale
 dve tayo purise pakkosāpetvā “gacchatha tumhe, rājānaṃ vadetha ‘deva,
 gāmaṃvāsino tassa yottassa tanukaṃ vā thūlaṃ vā pamāṇaṃ na jānanti,
 purāṇavālukayottato vidatthimattaṃ vā caturaṅgulamattaṃ vā khaṇḍaṃ pesetha,
 taṃ oloketvā tena pamāṇena vaṭṭessanti”ti. Sace, vo rājā ‘amhākaṃ ghare
 vālukayottaṃ nāma na kadāci sutapubba’nti vadati, atha naṃ ‘sace, mahārāja, vo
 evarūpaṃ na sakkā kātuṃ, pācīnayavamajjhakagāmaṃvāsino kathaṃ karissantī”ti
 vadeyyāthā”ti pesesi. Te tathā kariṃsu. Rājā “kena cintitaṃ paṇhapaṭibhāga”nti
 pucchitvā “mahosadhapaṇḍitenā”ti sutvā tussi.

Taḷākanti aparasmim divase paṇḍitassa vīmaṃsanatthaṃ “rājā udakakīḷaṃ
 kīḷitukāmo, pañcavidhapadumasacchannaṃ pokkharaṇiṃ pesentu, apesentānaṃ
 saḥassadaṇḍo”ti gāmaṃvāsīnaṃ pesayiṃsu. Te paṇḍitassa ārocesuṃ. So “imināpi
 paṇhapaṭibhāgeneva bhavitabba”nti cintetvā vacanakusale katipaye manusse
 pakkosāpetvā “etha tumhe udakakīḷaṃ kīḷitvā akkhīni rattāni katvā allakesā
 allavatthā kaddamamakkhitasarīrā yottadaṇḍaleḍḍuhatthā rājadvāraṃ gantvā dvāre
 ṭhitabhāvaṃ rañño ārocāpetvā katokāsā pavisitvā ‘mahārāja, tumhehi kira
 pācīnayavamajjhakagāmaṃvāsino pokkharaṇiṃ pesentūti pahitā mayaṃ tumhākaṃ
 anucchavikaṃ mahantaṃ pokkharaṇiṃ ādāya āgatā. Sā pana araṇṇavāsikattā
 nagaraṃ disvā dvārapākāraparikhāaṭṭālakādīni oloketvā bhītatasitā yottāni chinditvā
 palāyitvā araṇṇameva pavitṭhā, mayaṃ leḍḍudaṇḍādīhi pothentāpi nivattetuṃ na
 sakkhimhā, tumhākaṃ araṇṇā ānītaṃ purāṇapokkharaṇiṃ pesetha, tāya saddhiṃ
 yojetvā harissāmā”ti vatvā rañṇāna kadāci mama araṇṇāto ānītapokkharaṇī nāma
 bhūtapubbā, na ca mayā kassaci yojetvā āharaṇatthāya pokkharaṇī pesitapubbā”ti
 vutte ‘sace, deva, vo evaṃ na sakkā kātuṃ, pācīnayavamajjhakagāmaṃvāsino kathaṃ
 pokkharaṇiṃ pesessanti”ti vadeyyāthā”ti vatvā pesesi. Te tathā kariṃsu. Rājā
 paṇḍitena ṇātabhāvaṃ sutvā tussi.

Uyyānanti punekadivasam “mayaṃ uyyānakīḷaṃ kīḷitukāmā, amhākaṃ
 purāṇauyyānaṃ pariṇiṇṇaṃ, obhaggaṃ jātaṃ, pācīnayavamajjhakagāmaṃvāsino
 supupphitaruṇarukkhasañchannaṃ navauyyānaṃ pesentū”ti paḥiṇiṃsu.

Gā mavāsino paṇḍitassa ārocesuṃ. Paṇḍito “imināpi pañhapaṭibhāgeneva bhavitabba”nti te samassāsetvā manusse pesetvā purimanayeneva kathāpesi.

Tadāpi rājā tussitvā senakaṃ pucchi “kiṃ, senaka, ānema paṇḍita”nti. So lābhamacchariyena “ettakena paṇḍito nāma na hoti, āgametha, devā”ti āha. Tassa taṃ vacanaṃ sutvā rājā cintesi “mahosadhapaṇḍito sattadārakapañhehi mama manaṃ gaṇhi, evarūpesupissa guyhapañhavissajjanesu ceva pañhapaṭibhāgesu ca buddhassa viya byākaraṇaṃ, senako evarūpaṃ paṇḍitaṃ ānetuṃ na deti, kiṃ me senakena, ānessāmi na”nti. So mahantena parivārena taṃ gāmaṃ pāyāsi. Tassa maṅgalaassaṃ abhiruhitvā gacchantassa assassa pādo phalitabhūmiyā antaraṃ pavisitvā bhijji. Rājā tatova nivattitvā nagaraṃ pāvisi. Atha naṃ senako upasaṅkamtivā pucchi “mahārāja, paṇḍitaṃ kiṃ ānetuṃ pācīnayavamajjhakagāmaṃ agamitthā”ti. “Āma, paṇḍitā”ti. “Mahārāja, tumhe maṃ anattakāmaṃ katvā passatha, ‘āgametha tāvā’ti vuttepi atituritā nikkhamittha, paṭhamagamaṇeneva maṅgalaassassa pādo bhinno”ti.

So tassa vacanaṃ sutvā tuṇhī hutvā punekadivasāṃ tena saddhiṃ mantesi “kiṃ, senaka, ānema paṇḍita”nti. Deva, sayaṃ agantvā dūtaṃ pesetha “paṇḍita, amhākaṃ tava santikaṃ āgacchantānaṃ assassa pādo bhinno, assataraṃ vā no pesetu seṭṭhataraṃ vā”ti. “Yadi assataraṃ pesessati, sayaṃ āgamissati. Seṭṭhataraṃ pesento pitaraṃ pesessati, ayameko no pañho bhavissati”ti. Rājā “sādhū”ti sampaṭicchitvā tathā katvā dūtaṃ pesesi. Paṇḍito dūtassa vacanaṃ sutvā “rājā mamañceva pitarañca passitukāmo”ti cintetvā pitu santikaṃ gantvā vanditvā “tāta, rājā tumhe ceva mamañca daṭṭhukāmo, tumhe paṭhamataraṃ seṭṭhisahassaparivutā gacchatha, gacchantā ca tucchahatthā agantvā navasappipūraṃ candanakaraṇḍakaṃ ādāya gacchatha. Rājā tumhehi saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā ‘gahapati patirūpaṃ āsanaṃ ñatvā nisīdāhi”ti vakkhati, atha tumhe tathārūpaṃ āsanaṃ ñatvā nisīdeyyātha. Tumhākaṃ nisinnakāle ahaṃ āgamissāmi, rājā mayāpi saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā ‘paṇḍita, tavānurūpaṃ āsanaṃ ñatvā nisīdā’ti vakkhati, athāhaṃ tumhe olokessāmi, tumhe tāya saññāya āsanā vuṭṭhāya ‘tāta mahosadha, imasmiṃ āsane nisīdā’ti vadeyyātha, ajja no eko pañho matthakaṃ pāpuṇissati”ti āha. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā vuttanayeneva gantvā attano dvāre ṭhitabhāvaṃ rañño ārocāpetvā “pavisatū”ti vutte pavisitvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi.

Rājā tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā “gahapati, tavaputto mahosadhapaṇḍito kuhi”nti pucchi. “Pacchato āgacchati, devā”ti. Rājā “pacchato āgacchatī”ti sutvā tuṭṭhamānaso hutvā “mahāseṭṭhi attano yuttāsaṇaṃ ñatvā nisīdā”ti āha. So attano yuttāsaṇaṃ ñatvā ekamantaṃ nisīdi. Mahāsattopi alaṅkatapaṭiyatto dāraḥ saḥ assaparivuto alaṅkatarathe nisīditvā nagaraṃ pavisanto parikhāpitṭhe caramānaṃ ekaṃ gadraḥ bhaṃ disvā thāmasampanne māṇave pesesi “ambho, etaṃ gadraḥ bhaṃ anubandhitvā yathā saddaṃ na karoti, evamassa mukhaḥ bandhanaṃ katvā kilañjēna veṭhetvā tasmīṃ ekenattharaṇena paṭicchādetvā aṃsenādāya āgacchathā”ti. Te tathā karīṃsu. Bodhisattopi mahantena parivārena nagaraṃ pāvisi. Mahājano “esa kira sirivaḍḍhanaseṭṭhino putto mahosadhapaṇḍito nāma, esa kira jāyamāno osadhaghaṭikaṃ hatthēna gaḥetvā jāto, iminā kira ettakānaṃ vīmaṃsaṇapañhānaṃ pañhapaṭibhāgo ñāto”ti mahāsattaṃ abhitthavanto oloketopi tittim na gacchati. So rājadvāraṃ gantvā paṭivedesi. Rājā sutvāva haṭṭhatuṭṭho “mama putto mahosadhapaṇḍito khippaṃ āgacchatū”ti āha. So

dāraḥasahassaparivuto pāsādaṃ abhiruhitvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Rājā taṃ disvāva somanassappaṭṭo hutvā madhuraṇṇaṃ katvā “paṇḍita, paṭirūpaṃ āsanaṃ ṇatvā nisīdā”ti āha. Atha so pitaraṃ olokesi. Athassa pitāpi olokitaṇṇāya uṭṭhāya “paṇḍita, imasmiṃ āsane nisīdā”ti āha. So tasmiṃ āsane nisīdi.

Taṃ tattha nisinnaṃ disvāva senakapukkusaḥamindadevinda ceva aññe ca andhabālā paṇiṃ paharivā mahāhasitaṃ hasitvā “imaṃ andhabālaṃ ‘paṇḍito’ti vadiṃsu, so pitaraṃ āsanā vuṭṭhāpetvā sayaṃ nisīdati, imaṃ ‘paṇḍito’ti vattum ayutta”nti pariḥāsaṃ kariṃsu. Rājāpi dummukho anattamaṇo ahoṣi. Atha naṃ mahāsatto pucchi “kiṃ, mahārāja, dummukhatthā”ti? “Āma paṇḍita, dummukhomhi, savanameva te maṇāpaṃ, dassanaṃ pana amanāpaṃ jāta”nti. “Kiṃ kāraṇā, mahārāja”ti? “Pitaraṃ āsanā vuṭṭhāpetvā nisinnatā”ti. “Kiṃ pana tvaṃ, mahārāja, ‘sabbatṭhānesu puttehi pitarova uttamā’ti maññasī”ti. “Āma, paṇḍitā”ti. Atha mahāsatto “nanu, mahārāja, tumhehi amhākaṃ ‘assataraṃ vā pesetu seṭṭhataraṃ vā’ti sāsanaṃ pahita”nti vatvā āsanā vuṭṭhāya te māṇave oloketvā “tumhehi gahitaṃ gadraḥbhaṃ ānethā”ti āṇāpetvā rañño pādamūle nipajjāpetvā “mahārāja, ayaṃ gadraḥbo kiṃ agghatī”ti pucchi. “Paṇḍita, sace upakārako, aṭṭha kaḥāpaṇe agghatī”ti. “Imaṃ paṭicca jāto ājāṇiyavaḥavāya kucchimhi vuṭṭhaassataro kiṃ agghatī”ti? “Anaggho paṇḍitā”ti. “Deva, kasmā evaṃ kathetha, nanu tumhehi idāneva vuttaṃ ‘sabbatṭhānesu puttehi pitarova uttamā’ti. Sace taṃ saccaṃ, tumhākaṃ vāde assatarato gadraḥbho uttamaṇo hoti, kiṃ pana, mahārāja, tumhākaṃ paṇḍitā ettakampi jānituṃ asakkontā paṇiṃ paharivā hasanti, aho tumhākaṃ paṇḍitānaṃ paññāsampatti, kuto vo ete laddhā”ti cattāro paṇḍite parihasitvā rājānaṃ imāya ekaṇipāte gāthāya ajjhabhāsi -

“Haṃci tvaṃ evamaññasi ‘seyyo, putteṇa pitā’ti rājaseṭṭha;
Handassatarassa te ayaṃ, assatarassa hi gadraḥbo pitā”ti.

Tassattho - yadi, tvaṃ rājaseṭṭha, sabbatṭhānesu seyyo putteṇa pitāti evaṃ maññasi, tava assataratopi ayaṃ gadraḥbo seyyo hotu. Kiṃ kāraṇā? Assatarassa hi gadraḥbo pitāti.

Evañca pana vatvā mahāsatto āha - “mahārāja, sace puttato pitā seyyo, mama pitaraṃ gaṇhatha. Sace pitito putto seyyo, maṃ gaṇhatha tumhākaṃ atthāyā”ti. Rājā somanassappaṭṭo ahoṣi. Sabbā rājapariṇāpi “sukathito paṇḍitena pañño”ti unnadantā sādhuḥkāraḥasāṇi adāṃsu, aṇḍuliphoṭṭā ceva celukkhepā ca pavattiṃsu. Cattāro paṇḍitāpi dummukhā pajjhāyantaṃ ahesuṃ. Nanu mātāpitūnaṃ guṇaṃ jānanto bodhisattena sadiso nāma natthi, atha so kasmā evamakāsīti? Na so pitu avamaṇanattāya, raññā pana “assataraṃ vā pesetu seṭṭhataraṃ vā”ti pesitaṃ, tasmā tasseeva pañhassa āvibhāvatthaṃ attano ca paṇḍitabhāvassa ñāpanatthaṃ catunnañca paṇḍitānaṃ appaṭibhānakaraṇatthaṃ evamakāsīti.

Gadraḥbhaṇṇo niṭṭhito.

Ekūnavāsitaṃ pañho

Rājā tussitvā gandhodakapuṇṇaṃ suvaṇṇabhiṇkāraṃ ādāya
“pācīnayaṃ amajjhakagāmaṃ rājabhogaṇa pariḥuṇṇatū”ti seṭṭhissa hatthe udakaṃ pādetvā “sesaseṭṭhino etasseeva upaṭṭhākā hontū”ti vatvā bodhisattassa mātu ca

sabbālaṅkāre pesetvā gadrabhapañhe pasanno bodhisattaṃ puttaṃ katvā gaṇhituṃ seṭṭhiṃ avoca - “gahapati, mahosadhapaṇḍitaṃ mama puttaṃ katvā dehī”ti. “Deva, atitaruṇo ayaṃ, ajjāpissa mukhe khīragandho vāyati, mahallakakāle tumhākaṃ santike bhavissatī”ti. “Gahapati, tvaṃ ito paṭṭhāya etasmiṃ nirālayo hohi, ayaṃ ajjatagge mama putto, ahaṃ mama puttaṃ posetuṃ sakkhissāmi, gaccha tva”nti taṃ uyyojesi. So rājānaṃ vanditvā paṇḍitaṃ āliṅgitvā ure nipajjāpetvā sīse cumbitvā “tāta, appamatto hohī”ti ovādamassa adāsi. Sopi pitaraṃ vanditvā “tāta, mā cintayitthā”ti assāsetvā pitaraṃ uyyojesi. Rājā paṇḍitaṃ pucchi “tāta, antobhattiko bhavissasi, udāhu bahibhattiko”ti. So “mahā me parivāro, tasmā bahibhattikena mayā bhavituṃ vaṭṭatī”ti cintetvā “bahibhattiko bhavissāmi, devā”ti āha. Athassa rājā anurūpaṃ gehaṃ dāpetvā dāraśahassaṃ ādiṃ katvā paribbayaṃ dāpetvā sabbaparibhoge dāpesi. So tato paṭṭhāya rājānaṃ upaṭṭhāsi.

Rājāpi naṃ vīmaṃsitukāmo ahosi. Tadā ca nagarassa dakkhiṇadvārato avidūre pokkharāṇitīre ekasmiṃ tālarukkhe kākakulāvake maṇiratanaṃ ahosi. Tassa chāyā pokkharāṇiyaṃ paññāyi. Mahājano “pokkharāṇiyaṃ maṇi atthī”ti rañño ārocesi. So senakaṃ āmantetvā “pokkharāṇiyaṃ kira maṇiratanaṃ paññāyati, kathaṃ taṃ gaṇhāpessāmā”ti pucchitvā “mahārāja, udakaṃ nīharāpetvā gaṇhituṃ vaṭṭatī”ti vutte “tena hi, ācariya, evaṃ karohī”ti tasseva bhāramakāsi. So bahū manusse sannipātāpetvā udakañca kaddamañca nīharāpetvā bhūmiṃ bhinditvāpi maṇiṃ nāddasa. Puna puṇṇāya pokkharāṇiyā maṇicchāyā paññāyi. So punapi tathā katvā na ca addasa. Tato rājā paṇḍitaṃ āmantetvā “tāta, pokkharāṇiyaṃ eko maṇi paññāyati, senako udakañca kaddamañca nīharāpetvā bhūmiṃ bhinditvāpi nāddasa, puna puṇṇāya pokkharāṇiyā paññāyati, sakkhissasi taṃ maṇiṃ gaṇhāpetu”nti pucchi. So “netam, mahārāja, garu, etha dassessāmi”ti āha. Rājā tassa vacanaṃ tussitvā “passissāmi ajja paṇḍitassa ñāṇabala”nti mahājanaparivuto pokkharāṇitīraṃ gato.

Mahāsatto tīre tathavā maṇiṃ olokento “nāyaṃ maṇi pokkharāṇiyaṃ, tālarukkhe kākakulāvake maṇinā bhavitabba”nti ñatvā “natthi, deva, pokkharāṇiyaṃ maṇi”ti vatvā “nanu udake paññāyatī”ti vutte “tena hi udakapātiṃ āharā”ti udakapātiṃ āharāpetvā “passatha, deva, nāyaṃ maṇi pokkharāṇiyaṃyeva paññāyati, pātiyampi paññāyatī”ti vatvā “paṇḍita, kattha pana maṇinā bhavitabba”nti vutte “deva, pokkharāṇiyampi pātiyampi chāyāva paññāyati, na maṇi, maṇi pana tālarukkhe kākakulāvake atthi, purisaṃ āṇāpetvā āharāpehī”ti āha. Rājā tathā katvā maṇiṃ āharāpesi. So āharitvā paṇḍitassa adāsi. Paṇḍito taṃ gahetvā rañño hatthe tḥapesi. Taṃ disvā mahājano paṇḍitassa sādhuṇāraṃ datvā senakaṃ paribhāsanto “maṇiratanaṃ tālarukkhe kākakulāvake atthi, senakabālo bahū manusse pokkharāṇimeva bhindāpesi, paṇḍitena nāma mahosadhasadisena bhavitabba”nti mahāsattassa thutimakāsi. Rājāpissa tuṭṭho attano gīvāya piḷandhanaṃ muttāhāraṃ datvā dāraśahassānampi muttāvaliyo dāpesi. Bodhisattassa ca parivārassa ca iminā parihārena upaṭṭhānaṃ anujānīti.

Ekūnavīsatiṃapañho niṭṭhito.

Kakaṇṭakapañho

Punekadivasam rājā paṇḍitena saddhiṃ uyyānaṃ agamāsi. Tadā eko kakaṇṭako toraṇagge vasati. So rājānaṃ āgacchantaṃ disvā otaritvā bhūmiyaṃ nipajji. Rājā tassa taṃ kiriyaṃ oloketvā “paṇḍita, ayaṃ kakaṇṭako kiṃ karotī”ti pucchi. Mahāsatto “mahārāja, tumhe sevati”ti āha. “Sace evaṃ amhākaṃ sevati, etassa mā

nipp halo hotu, bhogamassa dāpehī”ti. “Deva, tassa bhogena kiccaṃ natthi, khādanīyamattaṃ alametassā”ti. “Kiṃ panesa, khādatī”ti? “Maṃsaṃ devā”ti. “Kittakaṃ laddhuṃ vaṭṭatī”ti? “Kākaṇikamattagghanakaṃ devā”ti. Rājā ekaṃ purisaṃ āṇāpesi “rājadāyo nāma kākaṇikamattaṃ na vaṭṭati, imassa nibaddhaṃ aḍḍhamāsagghanakaṃ maṃsaṃ āharitvā dehī”ti. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā tato paṭṭhāya tathā akāsi. So ekadivasaṃ uposathe māghāte maṃsaṃ alabhitvā tameva aḍḍhamāsakaṃ vijjhivā suttena āvunitvā tassa gīvāyaṃ piḷandhi. Athassa taṃ nissāya māno uppajji. Taṃ divasameva rājā puna mahosadhena saddhiṃ uyyānaṃ agamāsi. So rājānaṃ āgacchantāṃ disvāpi dhanāṃ nissāya uppannamānavasena “vedeha, tvaṃ nu kho mahaddhano, ahaṃ nu kho”ti rañña saddhiṃ attānaṃ samaṃ karonto anotaritvā toraṇaggeyeva sīsaṃ cālento nipajji. Rājā tassa taṃ kiriyaṃ oloketvā “paṇḍita, esa pubbe viya ajja na otarati, kiṃ nu kho kāraṇa”nti pucchanto imaṃ gāthamāha -

“Nāyaṃ pure unnamati, toraṇagge kakaṇṭako;
Mahosadha vijānāhi, kena thaddho kakaṇṭako”ti.

Tattha unnamatīti yathā ajja anotaritvā toraṇaggeyeva sīsaṃ cālento unnamati, evaṃ pure na unnamati. Kena thaddhoti kena kāraṇena thaddhabhāvaṃ āpannoti.

Paṇḍito tassa vacanaṃ sutvā “mahārāja, uposathe māghāte maṃsaṃ alabhantena rājapurisena gīvāya baddhaṃ aḍḍhamāsakaṃ nissāya tassa mānena bhavitabba”nti ñatvā imaṃ gāthamāha -

“Aladdhapubbaṃ laddhāna, aḍḍhamāsaṃ kakaṇṭako;
Atimaññati rājānaṃ, vedehaṃ mithilaggaha”nti.

Rājā tassa vacanaṃ sutvā taṃ purisaṃ pakkosāpetvā pucchi. So yathābhūtaṃ rañño ārocesi. Rājā taṃ kathaṃ sutvā “kañci apucchitvāva sabbaññubuddhena viya paṇḍitena kakaṇṭakassa ajjhāsayo ñāto”ti ativiya pasīditvā paṇḍitassa catūsu dvāresu suṅkaṃ dāpesi. Kakaṇṭakassa pana kujjhivā vattaṃ hāretuṃ ārabhi. Paṇḍito pana “mā hārehi mahārājā”ti taṃ nivāresi.

Kakaṇṭakapañho niṭṭhito.

Sirikāḷakaṇṇipañho

Atheko mithilavāsī piṅguttaro nāma māṇavo takkasilāṃ gantvā disāpāmokkhācariyassa santike sippaṃ sikkhanto khippameva sikkhi. So anuyogaṃ datvā “gacchāmaha”nti ācariyaṃ āpucchi. Tasmīṃ pana kule “sace vayappattā dhītā hoti, jeṭṭhantevāsikassa dātabbā”ti vattaṃva, tasmā tassa ācariyassa vayappattā ekā dhītā atthi, sā abhirūpā devaccharāpaṭibhāgā. Atha naṃ ācariyo “dhītaraṃ te, tāta, dassāmi, taṃ ādāya gamissasī”ti āha. So pana māṇavo dubbhago kāḷakaṇṇī, kumārikā pana mahāpuñña. Tassa taṃ disvā cittaṃ na allīyati. So taṃ arocentopi “ācariyassa vacanaṃ na bhindissāmī”ti sampaṭicchī. Ācariyo dhītaraṃ tassa adāsi. So rattibhāge alaṅkatasirisayane nipanno tāya āgantvā sayanaṃ abhiruḷhamattāya aṭṭiyamāno harāyamāno jigucchamāno pakampamāno otaritvā bhūmiyaṃ nipajji. Sāpi otaritvā tassa santikaṃ gantvā nipajji, so utṭhāya sayanaṃ abhiruhi. Sāpi puna sayanaṃ abhiruhi, so puna sayanā otaritvā bhūmiyaṃ nipajji. Kāḷakaṇṇī nāma siriyaṃ saddhiṃ na sameti. Kumārikā sayaneyeva nipajji, so bhūmiyaṃ sayi.

Evam sattāhaṃ vītināmetvā taṃ ādāya ācariyaṃ vanditvā nikkhami, antarāmagge ālāpasallāpamattampi natthi. Aniccamānāva ubhopi mithilaṃ sampattā. Atha piṅguttaro nagarā avidūre phalasampannaṃ udumbararukkhaṃ disvā khudāya pīlito taṃ abhiruhitvā phalāni khādi. Sāpi chātajjhataṃ rukkhamaṃ gantvā “sāmi, mayhampi phalāni pātethā”ti āha. Kiṃ tava hatthapādā natthi, sayaṃ abhiruhitvā khādāti. Sā abhiruhitvā khādi. So tassā abhiruḥhabhāvaṃ ṇatvā khippaṃ otaritvā rukkhamaṃ kaṇṭakehi parikkhipitvā “muttomhi kāḷakaṇṇiyā”ti vatvā palāyi. Sāpi otarituṃ asakkontī tattheva nisīdi. Atha rājā uyyāne kīḷitvā hatthikkhandhe nisinno sāyanhasamaye nagaraṃ pavisanto taṃ disvā paṭibaddhacitto hutvā “sapariggahā, apariggahā”ti pucchāpesi. Sāpi “atthi me, sāmi, kuladattiko pati, so pana maṃ idha nisīdāpetvā chaḍḍetvā palāto”ti āha. Amacco taṃ kāraṇaṃ rañño ārocesi. Rājā “asāmikabhaṇḍaṃ nāma rañño pāpuṇātī”ti taṃ otāretvā hatthikkhandhaṃ āropetvā nivesanaṃ netvā abhisīñcitvā aggamaheṣiṭṭhāne ṭhapesi. Sā tassa piyā ahosi manāpā. Udumbararukkhe laddhattā “udumbaradevī”tvevassā nāmaṃ sañjānimsu.

Athekadivasam rañño uyyānagamanatthāya dvāragāmaṃ vāsikehi maggaṃ paṭijaggāpesuṃ. Piṅguttaropi bhaṭṭiṃ karonto kacchaṃ bandhitvā kuddālena maggaṃ tacchi. Magge anīṭṭhiteyeva rājā udumbaradeviyā saddhiṃ rathe nisīditvā nikkhami. Udumbaradevī kāḷakaṇṇiṃ maggaṃ tacchantam disvā “evarūpaṃ sirim dhāretuṃ nāsakki ayaṃ kāḷakaṇṇī”ti taṃ oloketi hasi. Rājā hasamānaṃ disvā kujjhitvā “kasmā hasī”ti pucchi. Deva, ayaṃ maggatacchako puriso mayhaṃ porāṇakasāmiko, esa maṃ udumbararukkhaṃ āropetvā kaṇṭakehi parikkhipitvā gato, imāhaṃ oloketvā “evarūpaṃ sirim dhāretuṃ nāsakki kāḷakaṇṇī aya”nti cintetvā hasinti. Rājā “tvam musāvādaṃ kathesi, aññaṃ kañci purisaṃ disvā tayā hasitaṃ bhavissati, taṃ māressāmi”ti asim aggahesi. Sā bhayappattā “deva, paṇḍite tāva pucchathā”ti āha. Rājā senakaṃ pucchi “senaka, imissā vacanaṃ tvam saddahasī”ti. “Na saddahāmi, deva, ko nāma evarūpaṃ itthirātanaṃ pahāya gamissatī”ti. Sā tassa kathaṃ sutvā atirekataraṃ bhītā ahosi. Atha rājā “senako kiṃ jānāti, paṇḍitaṃ pucchissāmi”ti cintetvā taṃ pucchanto imaṃ gāthamāha -

“Itthī siyā rūpavatī, sā ca sīlavatī siyā;
Puriso taṃ na iccheyya, saddahāsi mahosadhā”ti.

Tattha sīlavatīti ācāraguṇasampannā.

Taṃ sutvā paṇḍito gāthamāha -

“Saddahāmi mahārāja, puriso dubbhago siyā;
Sirī ca kāḷakaṇṇī ca, na samenti kudācana”nti.

Tattha na samentīti samuddassa orimatīrapārimatīrāni viya ca gaganatalapathavitalāni viya ca na samāgacchanti.

Rājā tassa vacanena taṃ kāraṇaṃ sutvā tassā na kujjhi, hadayamassa nibbāyi. So tassa tussitvā “sace paṇḍito nābhavissa, ajjāhaṃ bālasenakassa kathāya evarūpaṃ itthirātanaṃ hīno assaṃ, taṃ nissāya mayā esā laddhā”ti satahassena pūjaṃ kāresi. Devīpi rājānaṃ vanditvā “deva, paṇḍitaṃ nissāya mayā jīvitaṃ laddhaṃ, imāhaṃ kaniṭṭhabhātikaṭṭhāne ṭhapetuṃ varaṃ yācāmi”ti āha. “Sādhu, devi, gaṇhāhi, dammi te vara”nti. “Deva, ajja paṭṭhāya mama kaniṭṭhaṃ vinā kiñci

madhurarasam na khādisāmi, ito paṭṭhāya velāya vā avelāya vā dvāram vivarāpetvā imassa madhurarasam pesetum labhanakavaram gaṇhāmī”ti. “Sādhu, bhadde, imaṇca varam gaṇhāhī”ti.

Sirikāḷakaṇṇipaṇho niṭṭhito.

Meṇḍakapaṇho

Aparasmim divase rājā katapātarāso pāsādassa dīghantare caṅkamanto vātapānantarena olokeno ekaṃ eḷakaṇca sunakhaṇca mittasanthavam karontaṃ addasa. So kira eḷako hatthisālam gantvā hatthissa purato khittam anāmaṭṭhataṇam khādi. Atha naṃ hatthigopakā pothetvā nīhariṃsu. So viravitvā palāyi. Atha naṃ eko puriso vegenāgantvā piṭṭhiyaṃ daṇḍena tiriyaṃ pahari. So piṭṭhim onāmetvā vedanāppatto hutvā gantvā rājagehassa mahābhittim nissāya piṭṭhikāya nipajji. Taṃ divasameva rañño mahānase aṭṭhicammādīni khāditvā vaḍḍhitasunakho bhattakārake bhattam sampādetvā bahi ṭhatvā sarīre sedaṃ nibbāpente macchamaṃsagandham ghāyitvā taṇham adhivāsetum asakkonto mahānasam pavisitvā bhājanapidhānam pātetvā maṃsam khādi. Atha bhattakārako bhājanasaddena pavisitvā taṃ disvā dvāram pidahitvā taṃ leḍḍudaṇḍādīhi pothesi. So khāditamaṃsam mukheneva chaḍḍetvā viravitvā nikkhami. Bhattakārakopi tassa nikkhantabhāvam ṇatvā anubandhitvā piṭṭhiyaṃ daṇḍena tiriyaṃ pahari. So vedanāppatto piṭṭhim onāmetvā ekaṃ pādam ukkhipitvā eḷakassa nipannaṭṭhānameva pāvisi. Atha naṃ eḷako “samma, kiṃ piṭṭhim onāmetvā āgacchasi, kiṃ te vāto vijjhatī”ti pucchi. Sunakhopi “tvampi piṭṭhim onāmetvā nipannosi, kiṃ te vāto vijjhatī”ti pucchi. Te aññaamaññaṃ attano pavattim ārocesum.

Atha naṃ eḷako pucchi “kiṃ pana tvaṃ puna bhattageham gantum sakkhissasi sammā”ti? “Na sakkhissāmi, samma, gatassa me jīvitam natthī”ti. “Tvaṃ pana puna hatthisālam gantum sakkhissasī”ti. “Mayāpi tattha gantum na sakkā, gatassa me jīvitam natthī”ti. Te “katham nu kho mayaṃ idāni jīvissāmā”ti upāyaṃ cintesum. Atha naṃ eḷako āha - “sace mayaṃ samaggavāsaṃ vasitum sakkoma, attheko upāyo”ti. “Tena hi kathehī”ti. “Samma, tvaṃ ito paṭṭhāya hatthisālam yāhi, “nāyaṃ tiṇam khādatī”ti tayi hatthigopakā āsaṅkam na karissanti, tvaṃ mama tiṇam āhareyyāsi. Ahampi bhattageham pavissāmi, “nāyaṃ maṃsakhādako”ti bhattakārako mayi āsaṅkam na karissati, aham te maṃsam āharissāmī”ti. Te “sundaro upāyo”ti ubhopi sampatiṇṇiṃsu. Sunakho hatthisālam gantvā tiṇakalāpaṃ ḍaṃsitvā āgantvā mahābhittipiṭṭhikāya ṭhapesi. Itaropi bhattageham gantvā maṃsakhaṇḍam mukhapūram ḍaṃsitvā ānetvā tattheva ṭhapesi. Sunakho maṃsam khādi, eḷako tiṇam khādi. Te iminā upāyena samaggā sammodamānā mahābhittipiṭṭhikāya vasanti. Rājā tesam mittasanthavam disvā cintesi “adiṭṭhapubbaṃ vata me kāraṇam diṭṭham, ime paccāmittā hutvāpi samaggavāsaṃ vasanti. Idaṃ kāraṇam gahetvā paṇham katvā paṇca paṇḍite pucchissāmi, imaṃ paṇham ajānantam raṭṭhā pabbājessāmi, taṃ jānantassa ‘evarūpo paṇḍito natthī’ti mahāsakkāram karissāmi. Ajja tāva avelā, sve upaṭṭhānam āgatakāle pucchissāmī”ti. So punadivase paṇḍitesu āgantvā nisinnesu paṇham pucchanto imaṃ gāthamāha -

“Yesam na kadāci bhūtapubbaṃ, sakhyam sattapadampimasmi loke;
Jātā amittā duve sahāyā, paṭisandhāya caranti kissa hetū”ti.

Tattha paṭisandhāyāti saddahitvā ghaṭitā hutvā.

Idañca pana vatvā puna evamāha -

“Yadi me ajja pātarāsakāle, pañhaṃ na sakkuṇeyyātha vattumetaṃ;
Raṭṭhā pabbājayissāmi vo sabbe, na hi mattho duppaññajātikehī”ti.

Tadā pana senako aggāsane nisinno ahosi, paṇḍito pana pariyante nisinno. So taṃ pañhaṃ upadhārento tamatthaṃ adisvā cintesi “ayaṃ rājā dandhadhātuko imaṃ pañhaṃ cintetvā saṅkharitum asaṃmattho, kiñcideva, tena diṭṭhaṃ bhavissati, ekadivasam okāsam labhanto imaṃ pañhaṃ nīharissāmi, senako kenaci upāyena ajjekadivasamattam adhivāsāpetū”ti. Itarepi cattāro paṇḍitā andhakāragabbhaṃ pavittā viya na kiñci passimsu. Senako “kā nu kho mahosadhassa pavattī”ti bodhisattam olokesi. Sopi taṃ olokesi. Senako bodhisattassa olokitākāreneva tassa adhippāyaṃ ñatvā “paṇḍitassapi na upaṭṭhāti, tenekadivasam okāsam icchatī, pūressāmiṃ manoratha”nti cintetvā rañña saddhiṃ vissāseṇa mahāhasitam hasitvā “kiṃ, mahārāja, sabbeva amhe pañhaṃ kathetum asakkante raṭṭhā pabbājessasi, etampi ‘eko gaṇṭhipañho’ti tvaṃ sallakkhesi, na mayaṃ etaṃ kathetum na sakkoma, apica kho thokaṃ adhivāsehi. Gaṇṭhipañho esa, na sakkoma mahājanamajjhe kathetum, ekamante cintetvā pacchā tumhākaṃ kathessāma, okāsam no dehī”ti mahāsattam oloketvā imaṃ gāthādvayamāha -

“Mahājanasamāgamamhi ghore, janakolāhalasaṅgamamhi jāte;
Vikkhittamanā anekacittā, pañhaṃ na sakkuṇoma vattumetaṃ.

“Ekaggacittāva ekamekā, rahasi gatā atthaṃ nicintayitvā;
Paviveke sammāsivāna dhīrā, atha vakkhanti janinda etamattha”nti.

Tattha sammāsivānāti kāyacittaviveke tṭhitā ime dhīrā imaṃ pañhaṃ sammāsivā aṭṭha vo etaṃ atthaṃ vakkhanti.

Rājā tassa kathaṃ sutvā anattamano hutvāpi “sādhū cintetvā kathetha, akathente pana vo pabbājessāmi”ti tajjesiyeva. Cattāro paṇḍitā pāsādā otarimsu. Senako itare āha - “sammā, rājā sukhumapañhaṃ pucchi, akathite mahantaṃ bhayaṃ bhavissati, sappāyabhojanaṃ bhuñjitvā sammā upadhārethā”ti. Te attano attano gehaṃ gatā. Paṇḍitopi utṭhāya udumbaradeviyā santikaṃ gantvā “devi, ajja vā hiyyo vā rājā kattha ciraṃ aṭṭhāsī”ti pucchi. “Tāta, dīghantare vātapāneṇa olokeno caṅkamatī”ti. Tato paṇḍito cintesi “rañña iminā passena kiñci diṭṭhaṃ bhavissatī”ti. So tattha gantvā bahi olokeno eḷakasunakhānaṃ kiriyaṃ disvā “ime disvā rañña pañho abhisāṅkhato”ti sanniṭṭhānaṃ katvā gehaṃ gato. Itarepi tayo cintetvā kiñci adisvā senakassa santikaṃ agamaṃsu. So te pucchi “diṭṭho vo pañho”ti. “Na diṭṭho ācariyā”ti. “Yadi evaṃ rājā vo pabbājessati, kiṃ karissathā”ti? “Tumhehi pana diṭṭho”ti? “Ahampi na passāmi”ti. “Tumhesu apassantesu mayaṃ kiṃ passāma, rañño pana santike ‘cintetvā kathessāmā’ti sīhanādaṃ naditvā āgatamhā, akathite amhe rājā kujjhissati, kiṃ karoma, ayaṃ pañho na sakkā amhehi daṭṭhum, paṇḍitena pana sataguṇaṃ saḥassaguṇaṃ sataḥassaguṇaṃ katvā cintito bhavissati, etha tassa santikaṃ gacchāmā”ti te cattāro paṇḍitā bodhisattassa gharadvāraṃ āgatabhāvaṃ ārocāpetvā “pavisantu paṇḍitā”ti vutte gehaṃ pavisitvā paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ tṭhitā mahāsattam pucchimsu “kiṃ pana, paṇḍita, cintito pañho”ti? “Āma, cintito, mayi acintente añño ko cintayissatī”ti. “Tena hi paṇḍita amhākampi kathethā”ti.

Paṇḍito “sacāhaṃ etesaṃ na kathessāmi, rājā te raṭṭhā pabbājessati, maṃ pana sattahi ratanehi pūjessati, ime andhabālā mā vinassantu, kathessāmi tesa”nti cintetvā te cattāropi nīcāsane nisīdāpetvā añjaliṃ paggaṇhāpetvā raññā diṭṭhataṃ ajānāpetvā “raññā pucchitakāle evaṃ katheyyāthā”ti catunnampi catasso gāthāyo bandhitvā pālīmeva uggaṇhāpetvā uyyojesi. Te dutiyadivase rājupaṭṭhānaṃ gantvā paññattāsane nisīdiṃsu. Rājā senakaṃ pucchi “ñāto te, senaka, pañho”ti? “Mahārāja, mayi ajānante añño ko jānissatī”ti. “Tena hi kathehī”ti. “Suṇātha devā”ti so uggahitaniyāmeneva gāthamāha -

“Uggaputtarājaputtiyānaṃ, urabbhassa maṃsaṃ piyaṃ manāpaṃ;
Na sunakhassa te adenti maṃsaṃ, atha meṇḍassa suṇena sakhyamassā”ti.

Tattha uggaputtarājaputtiyānanti uggatānaṃ amaccaputtānañceva rājaputtānañca.

Gāthaṃ vatvāpi senako atthaṃ na jānāti. Rājā pana attano diṭṭhabhāvena pajānāti, tasmā “senakena tāva ñāto”ti pukkusaṃ pucchi. Sopissa “kiṃ ahampi apaṇḍito”ti vatvā uggahitaniyāmeneva gāthamāha -

“Cammaṃ vihananti eḷakassa, assapiṭṭhattharassukhassa hetu;
Na ca te sunakhassa attharanti, atha meṇḍassa suṇena sakhyamassā”ti.

Tassapi attho apākaṭṭoyeva. Rājā pana attano pākaṭṭattā “imināpi pukkusena ñāto”ti kāmindaṃ pucchi. Sopi uggahitaniyāmeneva gāthamāha -

“Āvellitasiṅgiko hi meṇḍo, na ca sunakhassa visāṇakāni atthi;
Tiṇabhakkho maṃsabhojano ca, atha meṇḍassa suṇena sakhyamassā”ti.

Rājā “imināpi ñāto”ti devindaṃ pucchi. Sopi uggahitaniyāmeneva gāthamāha -

“Tiṇamāsi palāsamāsi meṇḍo, na ca sunakho tiṇamāsi no palāsaṃ;
Gaṇheyya suṇo sasaṃ biḷāraṃ, atha meṇḍassa suṇena sakhyamassā”ti.

Tattha tiṇamāsi palāsamāsīti tiṇakhādako ceva paṇṇakhādako ca. No palāsanti paṇṇampi na khādati.

Atha rājā paṇḍitaṃ pucchi - “tāta, tvampi imaṃ pañhaṃ jānāsī”ti? “Mahārāja, avīcito yāva bhavaggā maṃ ṭhapetvā ko añño etaṃ jānissatī”ti. “Tena hi kathehī”ti. “Suṇa mahārājā”ti tassa pañhassa attano pākaṭṭabhāvaṃ pakāsento gāthādvayamāha -

“Aṭṭhaḍḍhapado catuppadassa, meṇḍo aṭṭhanakho adissamāno;
Chādiyamāharatī ayaṃ imassa, maṃsaṃ āharatī ayaṃ amussa.

“Pāsādaragato videhasetṭho, vītiḥāraṃ aññamaññabhojanānaṃ;
Addakkhi kira sakkhikaṃ janindo, bubhukkassa puṇṇaṃ mukhassa ceta”nti.

Tattha aṭṭhaḍḍhapadoti byañjanakusalatāya eḷakassa catuppādaṃ sandhāyāha. Meṇḍoti eḷako. Aṭṭhanakhoti ekekaṃ pāde dvinnaṃ dvinnaṃ khurānaṃ vasenetaṃ vuttaṃ. Adissamānoti maṃsaṃ āharaṇakāle apaññāyamāno. Chādiyanti gehacchadanāṃ. Tiṇanti attho. Ayaṃ imassāti sunakho eḷakassa. Vītiḥaranti vītiḥaraṇaṃ. Aññamaññabhojanānanti aññamaññassa bhojanānaṃ. Meṇḍo hi sunakhassa bhojanaṃ harati, so tassa vītiharati, sunakhopi tassa harati, itaro

vītiharati. Addakkhīti taṃ tesam aññamaññabhojanānaṃ vītiharaṇaṃ sakkhikaṃ attano paccakkhaṃ katvā addasa. Bubhukkassāti bhubbhūti saddakaraṇasunakhassa. Puṇṇaṃmukhassāti meṇḍassa. Imesaṃ etaṃ mittasanthavaṃ rājā sayam passīti.

Rājā itarehi bodhisattaṃ nissāya ñātabhāvaṃ ajānanto “pañca paṇḍitā attano attano ñāṇabalena jāniṃsū”ti maññamāno somanassappatto hutvā imaṃ gāthamāha -

“Lābhā vata me anapparūpā, yassa medisā paṇḍitā kulamhi;
Pañhassa gambhīragataṃ nipuṇamatthaṃ, paṭivijjhanti subhāsitena dhīrā”ti.

Tattha paṭivijjhantīti subhāsitena te viditvā kathenti.

Atha nesaṃ “tuṭṭhena nāma tuṭṭhākāro kattabbo”ti taṃ karonto imaṃ gāthamāha -

“Assatarirathañca ekamekaṃ, phītaṃ gāmavaraṇca ekamekaṃ;
Sabbesaṃ vo dammi paṇḍitānaṃ, paramappaṭitamano subhāsitenā”ti.

Iti vatvā tesam taṃ sabbaṃ dāpesi.

Dvādasanipāte meṇḍakapañho niṭṭhito.

Sirimantapañho

Udumbaradevī pana itarehi paṇḍitaṃ nissāya pañhassa ñātabhāvaṃ ñatvā “raññā muggaṃ māsenā nibbisesakaṃ karontena viya pañcannaṃ samakova sakkāro kato, nanu mayhaṃ kaniṭṭhassa visesaṃ sakkāraṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti cintetvā rañño santikaṃ gantvā pucchi “deva, kena vo pañho kathito”ti? “Pañcahi paṇḍitehi, bhadde”ti. “Deva, cattāro janā taṃ pañhaṃ kaṃ nissāya jāniṃsū”ti? “Na jānāmi, bhadde”ti. “Mahārāja, kiṃ te jānanti, paṇḍito pana ‘mā nassantu ime bālā’ti pañhaṃ uggaṇhāpesi, tumhe sabbesaṃ samakaṃ sakkāraṃ karoṭha, ayuttametaṃ, paṇḍitassa visesaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti. Rājā “attānaṃ nissāya ñātabhāvaṃ na kathesi”ti paṇḍitassa tussitvā atirekataraṃ sakkāraṃ kātukāmo cintesi “hotu mama puttaṃ ekaṃ pañhaṃ pucchitvā kathitakāle mahantaṃ sakkāraṃ karissāmī”ti. So pañhaṃ cinto sirimantapañhaṃ cintetvā ekadivasaṃ pañcannaṃ paṇḍitānaṃ upaṭṭhānaṃ āgantvā sukhānisinnakāle senakaṃ āha - “senaka, pañhaṃ pucchissāmī”ti. “Puccha devā”ti. Rājā sirimantapañhe paṭhamam gāthamāha -

“Paññāyupetaṃ siriyā vihīnaṃ, yasassinaṃ vāpi apetapaññaṃ;
Pucchāmi taṃ senaka etamatthaṃ, kamettha seyyo kusalā vadantī”ti.

Tattha kamettha seyyoti imesu dvīsu kataraṃ paṇḍitā seyyoti vadanti.

Ayañca kira pañho senakassa vaṃsānugato, tena naṃ khippameva kathesi -

“Dhīrā ca bālā ca have janinda, sippūpapannā ca asippino ca;
Sujātimantopi ajātimassa, yasassino pesakarā bhavanti;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño nihīno sirimāva seyyo”ti.

Tattha pañño nihīnoti paññavā nihīno, issarova uttamoti attho.

Rājā tassa vacanaṃ sutvā itare tayo apucchitvā saṅghanavakaṃ hutvā nisinnaṃ mahosadhapaṇḍitaṃ āha -

“Tuvampi pucchāmi anomapañña, mahosadha kevaladhammadassi;

Bālaṃ yasassiṃ paṇḍitaṃ appabhogaṃ, kamettha seyyo kusalā vadantī”ti.

Tattha kevaladhammadassīti sabbadhammadassi.

Athassa mahāsatto “suṇa, mahārājā”ti vatvā kathesi -

“Pāpāni kammāni karoti bālo, idhameva seyyo iti maññaṃāno;
Idhalokadassī paralokamadassī, ubhayattha bālo kalimaggahesi;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañña seyyo na yasassi bālo”ti.

Tattha idhameva seyyoti idhaloke issariyameva mayhaṃ seṭṭhanti maññaṃāno.
Kalimaggahesīti bālo issariyamānena pāpakammaṃ katvā nirayādiṃ upapajjanto
paraloke ca puna tato āgantvā nīcakule dukkhabhāvaṃ patvā nibbattamāno idhaloke
cāti ubhayattha parājayameva gaṇhāti. Etampi kāraṇaṃ ahaṃ disvā
pañña sampannaṃ uttamo, issaro pana bālo na uttamoti vadāmi.

Evaṃ vutte rājā senakaṃ oloketvā “nanu mahosadho pañnavantameva uttamoti
vadatī”ti āha. Senako “mahārāja, mahosadho daharo, ajjāpissa mukhe khīragandho
vāyati, kimesa jānātī”ti vatvā imaṃ gāthamāha -

“Nisippametaṃ vidadhāti bhogaṃ, na bandhuvā na sarīravaṇṇo yo;
Passeḷamūgaṃ sukhamedhamānaṃ, sirī hi naṃ bhajate goravindaṃ;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño nihīno sirīmāva seyyo”ti.

Tattha eḷamūganti paggharitalālamukhaṃ. Goravindanti so kira tasmiṃyeva nagare
asītikoṭivibhavo seṭṭhi virūpo. Nāssa putto na ca dhītā, na kiñci sippaṃ jānāti.
Kathentassapissa hanukassa ubhohipi passehi lālādhārā paggharati. Devaccharā viya
dve itthiyo sabbālaṅkārehi vibhūsitā supupphitāni nīluppalāni gahetvā ubhosu
passesu ṭhitā taṃ lālaṃ nīluppalehi sampāṭicchitvā nīluppalāni vātapānena
chaḍḍenti. Surāsoṇḍāpi pānāgāraṃ pavisantā nīluppalehi atthe sati tassa
gehadvāraṃ gantvā “sāmi goravinda, seṭṭhī”ti vadanti. So tesāṃ saddaṃ sutvā
vātapāne ṭhatvā “kiṃ, tātā”ti vadati. Athassa lālādhārā paggharati. Tā itthiyo taṃ
nīluppalehi sampāṭicchitvā nīluppalāni antaravīthiyaṃ khipanti. Surādhuttā tāni
gahetvā udakena vikkhāletvā piḷandhitvā pānāgāraṃ pavisanti. Evaṃ sirisampanno
ahosi. Senako taṃ udāharaṇaṃ katvā dassento evamāha.

Taṃ sutvā rājā “kīdisaṃ, tātā, mahosadhapaṇḍitā”ti āha. Paṇḍito “deva, kiṃ senako
jānāti, odanasitthaṭṭhāne kāko viya dadhiṃ pātuṃ āraddhasunakho viya ca
yasameva passati, sīse patantaṃ mahāmuggaraṃ na passati, suṇa, devā”ti vatvā
imaṃ gāthamāha -

“Laddhā sukhaṃ majjati appapañña, dukkhena phutṭhopi pamohameti;
Āgantunā dukkhasukhena phutṭho, pavedhati vāricarova ghamme;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañña seyyo na yasassi bālo”ti.

Tattha sukhanti issariyasukhaṃ labhitvā bālo pamajjati, pamatto samāno pāpaṃ
karoti. Dukkhenāti kāyikacetasikadukkhena. Āgantunāti na ajjhattikena. Sattānañhi
sukhampi dukkhampi āgantukameva, na niccapavattaṃ. Ghammeti udakā uddharitvā
ātape khittamaccho viya.

Taṃ sutvā rājā “kīdisaṃ ācariyā”ti āha. Senako “deva, kimesa jānāti, tiṭṭhantu tāva manussā, araññe jātārukkhesupi phalasampannameva bahū vihaṅgamā bhajantī”ti vatvā imaṃ gāthamāha -

“Dumaṃ yathā sāduphalaṃ araññe, samantato samabhisaranti pakkhī;
Evampi aḍḍhaṃ sadhanaṃ sabhogam, bahujjano bhajati atthaheṭṭu;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño nihīno sirīmāva seyyo”ti.

Tattha bahujjanoti mahājano.

Taṃ sutvā rājā “kīdisaṃ tātā”ti āha. Paṇḍito “kimesa mahodaro jānāti, suṇa, devā”ti vatvā imaṃ gāthamāha -

“Na sādhu balavā bālo, sāhasā vindate dhanam;
Kandantameṭṭhaṃ dummedhaṃ, kaḍḍhanti nirayaṃ bhusam;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño na yasassi bālo”ti.

Tattha sāhasāti sāhasena sāhasikakammaṃ katvā janaṃ pīletvā dhanam vindati.
Atha naṃ nirayapālā kandantameva dummedhaṃ balavavedanaṃ nirayaṃ kaḍḍhanti.

Puna rañña “kiṃ senakā”ti vutte senako imaṃ gāthamāha -

“Yā kāci najjo gaṅgamabhissavanti, sabbāva tā nāmagottaṃ jahanti;
Gaṅgā samuddaṃ paṭipajjamānā, na khāyate iddhiṃ paññoopi loke;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño nihīno sirīmāva seyyo”ti.

Tattha najjoti ninnā hutvā sandamānā antamaso kunnadiyopi gaṅgam abhissavanti.
Jahantīti gaṅgātveva saṅkhyam gacchanti, attano nāmagottaṃ jahanti. Na khāyateti sāpi gaṅgā samuddaṃ paṭipajjamānā na paññāyati, samuddotveva nāmaṃ labhati.
Evameva mahāpaññoopi issarasantikaṃ patto na khāyati na paññāyati, samuddaṃ pavitṭhagaṅgā viya hoti.

Puna rājā “kiṃ paṇḍitā”ti āha. So “suṇa, mahārājā”ti vatvā imaṃ gāthādvayamāha -

“Yametamakkhā udadhiṃ mahantaṃ, savanti najjo sabbakālamasaṅkhyam;
So sāgaro niccamuḷāravego, velaṃ na acceti mahāsamuddo.

“Evampi bālassa pajappitāni, paññaṃ na acceti sirī kadāci;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño na yasassi bālo”ti.

Tattha yametamakkhāti yaṃ etaṃ akkhāsi vadesi. Asaṅkhyanti agaṇanaṃ. Velaṃ na accetīti uḷāravegopi hutvā ūmisahassaṃ ukkhipitvāpi velaṃ atikkamituṃ na sakkoti, velaṃ patvā avassaṃ sabbā ūmiyo bhijjanti. Evampi bālassa pajappitānīti bālassa vacanānīpi evameva paññavantaṃ atikkamituṃ na sakkonti, taṃ patvāva bhijjanti. Paññaṃ na accetīti paññavantaṃ sirimā nāma nātikkamati. Na hi koci manujo atthānatthe uppannakaṅkho taṃchindanattāya paññavantaṃ atikkamitvā bālassa issarassa pādamūlaṃ gacchati, paññavantassa pana pādamūleyeva vinicchayo nāma labbhatīti.

Taṃ sutvā rājā “kathaṃ senakā”ti āha. So “suṇa, devā”ti vatvā imaṃ gāthamāha -

“Asaññato cepi paresamatthaṃ, bhaṇāti sandhānagato yasassī;

Tasseva taṃ rūhati ñātimajjhe, sirī hi naṃ kārayate na paññā;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño nihīno sirīmāva seyyo''ti.

Tattha asaṇṇato cepīti issaro hi sacepi kāyādīhi asaṇṇato dussīlo. Sandhānagatoti vinicchaye t̥hito hutvā paresaṃ atthaṃ bhaṇati, tasmaiṃ vinicchayamaṇḍale mahāparivāraparivutassa musāvādaṃ vatvā sāmikampi assāmikaṃ karontassa tasseva taṃ vacanaṃ ruhati. Sirī hi naṃ tathā kārayate na paññā, tasmā pañño nihīno, sirimāva seyyoti vadāmi.

Puna raññā ''kiṃ, tātā''ti vutte paṇḍito ''suṇa, deva, bālasenako kiṃ jānātī''ti vatvā imaṃ gāthamāha -

''Parassa vā attano vāpi hetu, bālo musā bhāsati appapañño;
So nindito hoti sabhāya majjhe, pacchāpi so duggatigāmī hoti;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño seyyo na yasassi bālo''ti.

Tato senako imaṃ gāthamāha -

''Atthampi ce bhāsati bhūripañño, anāḷhiyo appadhano daliddo;
Na tassa taṃ rūhati ñātimajjhe, sirī ca paññāṇavato na hoti;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño nihīno sirīmāva seyyo''ti.

Tattha atthampīti kāraṇampi ce bhāsati. Ñātimajjheti parisamajjhe. Paññāṇavatoti mahārāja, paññāṇavantassa sirisobhaggappattassa santikaṃ gantvā pakatiyā vijjamaṇāpi sirī nāma na hoti. So hi tassa santike sūriyuggamane khajjopanako viya khāyatīti dasseti.

Puna raññā ''kīdisaṃ, tātā''ti vutte paṇḍito ''kiṃ jānātī, senako, idhalokamattameva oloketi, na paraloka''nti vatvā imaṃ gāthamāha -

''Parassa vā attano vāpi hetu, na bhāsati alikaṃ bhūripañño;
So pūjito hoti sabhāya majjhe, pacchāpi so suggatigāmī hoti;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño seyyo na yasassi bālo''ti.

Tato senako gāthamāha -

''Hatthī gavāssā maṇikuṇḍalā ca, thiyo ca iddhesu kulesu jātā;
Sabbāva tā upabhogā bhavanti, iddhassa posassa aniddhimanto;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño nihīno sirīmāva seyyo''ti.

Tattha iddhassāti issarassa. Aniddhimantoti na kevalaṃ tā nāriyova, atha kho sabbe aniddhimantopi sattā tassa upabhogā bhavanti.

Tato paṇḍito ''kiṃ esa jānātī''ti vatvā ekaṃ kāraṇaṃ āharitvā dassento imaṃ gāthamāha -

''Asaṃvihitakammantaṃ, bālaṃ dummedhamantinaṃ;
Sirī jahati dummedhaṃ, jiṇṇaṃva urago tacaṃ;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi;
Pañño seyyo na yasassi bālo''ti.

Tattha ''sirī jahatī''ti padassa cetiyajātena attho vaṇṇetabbo.

Atha senako rañña “kīdisa”nti vutte “deva, kiṃ esa taruṇadārako jānāti, suṇāthā”ti vatvā “paṇḍitaṃ appaṭibhānaṃ karissāmī”ti cintetvā imaṃ gāthamāha -

“Pañca paṇḍitā mayaṃ bhaddante, sabbe pañjalikā upaṭṭhitā;
Tvayaṃ no abhibhuyya issarosi, sakkova bhūtapati devarājā;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño nihīno sirīmāva seyyo”ti.

Idaṃ kira sutvā rājā “sādhurūpaṃ senakena kāraṇaṃ ābhataṃ, sakkhissati nu kho me putto imassa vādaṃ bhinditvā aññaṃ kāraṇaṃ āharitu”nti cintetvā “kīdisaṃ paṇḍitā”ti āha. Senakena kira imasmiṃ kāraṇe ābhate ṭhapetvā bodhisattaṃ añño taṃ vādaṃ bhindituṃ samattho nāma natthi, tasmā mahāsatto attano ñāṇabalena tassa vādaṃ bhindanto “mahārāja, kimesa bālo jānāti, yasameva oloketi, paññāya visesaṃ na jānāti, suṇāthā”ti vatvā imaṃ gāthamāha -

“Dāsova paññassa yasassi bālo, atthesu jātesu tathāvidhesu;
Yaṃ paṇḍito nipuṇaṃ saṃvidheti, sammohamāpajjati tattha bālo;
Etampi disvāna ahaṃ vadāmi, pañño seyyo na yasassi bālo”ti.

Tattha atthesūti kiccesu jātesu. Saṃvidhetīti saṃvidahati.

Iti mahāsatto sinerupādato suvaṇṇavālukaṃ uddharanto viya gaganatale puṇṇacandaṃ utṭhāpento viya ca nayakāraṇaṃ dassesi. Evaṃ mahāsattena paññānubhāvaṃ dassetvā kathite rājā senakaṃ āha - “kīdisaṃ, senaka, sakkonto uttaripi kathehi”ti. So koṭṭhe ṭhapitadhaññaṃ viya uggahitakaṃ khepetvā appaṭibhāno maṅkubhūto pajjhāyanto nisīdi. Sace hi so aññaṃ kāraṇaṃ āhareyya, na gāthāsahassenapi imaṃ jātakaṃ niṭṭhāyetha. Tassa pana appaṭibhānassa ṭhitakāle gambhīraṃ oghaṃ ānento viya mahāsatto uttaripi paññameva vaṇṇento imaṃ gāthamāha -

“Addhā hi paññāva sataṃ pasatthā, kantā sirī bhogaratā manussā;
Ñāṇaṃ buddhānamatulyarūpaṃ, paññaṃ na acceti sirī kadācī”ti.

Tattha satanti buddhādīnaṃ sappurisānaṃ. Bhogaratāti mahārāja, yasmā andhabālaṃ manussā bhogaratāva, tasmā tesaṃ sirī kantā. Yaso nāmesa paṇḍitehi garahito bālānaṃ kantoti cāyaṃ attho bhisajātakena vaṇṇetabbo. Buddhānanti sabbaññubuddhānaṃ ñāṇaṃ. Kadācīti kismiñci kāle ñāṇavantaṃ sirī nāma nātikkamati, devāti.

Taṃ sutvā rājā mahāsattassa pañhabyākaraṇena tuṭṭho ghanavassaṃ vassento viya mahāsattaṃ dhanena pūjento imaṃ gāthamāha -

“Yaṃ taṃ apucchimha akittayī no, mahosadha kevaladhammadassī;
Gavaṃ sahassaṃ usabhañca nāgaṃ, ājaññayutte ca rathe dasa ime;
Pañhassa veyyākaraṇena tuṭṭho, dadāmi te gāṃavarāni soḷasā”ti.

Tattha usabhañca nāganti tassa gavaṃ sahassassa usabhaṃ katvā alaṅkatapaṭiyattaṃ ārohanīyaṃ nāgaṃ dammīti.

Vīsatinipāte sirimantapañño niṭṭhito.

Channapathapañño

Tato paṭṭhāya bodhisattassa yaso mahā ahoṣi. Taṃ sabbaṃ udumbaradevīyeva vicāresi. Sā tassa soḷasavassikakāle cintesi “mama kaniṭṭho mahallako jāto, yasopissa mahā ahoṣi, āvāhamassa kātuṃ vaṭṭatī”ti. Sā rañño tamatthaṃ ārocesi. Rājā “sādhū jānāpehi na”nti āha. Sā taṃ jānāpetvā tena sampatiṇṇhite “tena hi, tāta, te kumārikaṃ ānemī”ti āha. Atha mahāsatto “kadāci imehi ānītā mama na rucceyya, sayameva tāva upadhāremī”ti cintetvā evamāha - “devi, katipāhaṃ mā kiñci rañño vadetha, ahaṃ ekaṃ kumārikaṃ sayam pariyesitvā mama cittarucitaṃ tumhākaṃ ācikkhissāmī”ti. “Evaṃ karohi, tātā”ti. So devīṃ vanditvā attano gharaṃ gantvā sahāyakānaṃ saññaṃ datvā aññātakavesena tunnavāyaupakaraṇāni gahetvā ekakova uttaradvārena nikkhamitvā uttarayavamajjhakaṃ pāyāsi. Tadā pana tattha ekaṃ porāṇasetṭhikulaṃ parikkhīṇaṃ ahoṣi. Tassa kulassa dhītā amarādevī nāma abhirūpā dassanīyā pāsādikā sabbalakkhaṇasampannā puññavatī. Sā taṃ divasaṃ pātova yāguṃ pacitvā ādāya “pitu kasanaṭṭhānaṃ gamissāmī”ti nikkhamitvā tameva maggaṃ paṭipajji. Mahāsatto taṃ āgacchantiṃ disvā “sabbalakkhaṇasampannāyaṃ itthī, sace apariggahā, imāya me pādapariṇāmanā bhavitum vaṭṭatī”ti cintesi.

Sāpi taṃ disvā “sace evarūpassa purisassa gehe bhavēyyaṃ, sakkā mayā kuṭumbaṃ saṇṭhāpetu”nti cintesi.

Atha mahāsatto - “imissā sapariggahāpariggahabhāvaṃ na jānāmi, hatthamuṭṭhiyā naṃ pucchissāmi, sace esā paṇḍitā bhavissati, jānissati. No ce, na jānissati, idheva naṃ chaḍḍetvā gacchāmī”ti cintetvā dūre ṭhitova hatthamuṭṭhimakāsi. Sāpi “ayaṃ mama sasāmikāsāmikabhāvaṃ pucchati”ti ṇatvā hatthaṃ pasāresi. So apariggahabhāvaṃ ṇatvā samīpaṃ gantvā “bhadde, kā nāma tva”nti pucchi. “Sāmi, ahaṃ atīte vā anāgate vā etarahi vā yaṃ natthi, tannāmikā”ti. “Bhadde, loke amarā nāma natthi, tvaṃ amarā nāma bhavissasi”ti. “Evaṃ, sāmī”ti. “Bhadde, kassa yāguṃ harissasi”ti? “Pubbadevatāya, sāmī”ti. “Bhadde, pubbadevatā nāma mātāpitāro, tava pitu yāguṃ harissasi maññe”ti. “Evaṃ, sāmī”ti. “Bhadde, tava pitā kiṃ karotī”ti? “Sāmi, ekaṃ dvidhā karotī”ti. “Ekassa dvidhākaraṇaṃ nāma kasanaṃ, tava pitā kasati”ti. “Evaṃ, sāmī”ti. “Katarasmiṃ pana ṭhāne te pitā kasati”ti? “Yattha sakiṃ gatā na enti, tasmiṃ ṭhāne, sāmī”ti. “Sakiṃ gatānaṃ na paccāgamaṇaṭṭhānaṃ nāma susānaṃ, susānasantike kasati, bhadde”ti. “Evaṃ, sāmī”ti. “Bhadde, ajjeva essasi”ti. “Sace essati, na essā”mi. “No ce essati, essāmi, sāmī”ti. “Bhadde, pitā te maññe nadīpāre kasati, udaye ente na essasi, anente essasi”ti. “Evaṃ, sāmī”ti. Ettakaṃ nāma mahāsatto ālāpasallāpaṃ karoti.

Atha naṃ amarādevī “yāguṃ pivissasi, sāmī”ti nimantesi. Mahāsatto “paṭhamameva paṭikkhipanaṃ nāma avamaṅgala”nti cintetvā “āma, pivissāmī”ti āha. Sā pana yāgughaṭaṃ otāresi. Mahāsatto cintesi “sace pātiṃ adhovitvā hatthadhovanaṃ adatvā dassati, ettheva naṃ pahāya gamissāmī”ti. Sā pana pātiṃ dhovitvā pātiyā udakaṃ āharitvā hatthadhovanaṃ datvā tucchapātiṃ hatthe aṭṭhapetvā bhūmiyaṃ ṭhapetvā ghaṭaṃ āluḍetvā yāgyā pūresi, tattha pana sitthāni mahantāni. Atha naṃ mahāsatto āha “kiṃ, bhadde, atibahalā yāgū”ti. “Udakaṃ na laddhaṃ, sāmī”ti. “Kedāre udakaṃ na laddhaṃ bhavissati maññe”ti. “Evaṃ, sāmī”ti. Sā pitu yāguṃ ṭhapetvā bodhisattassa adāsi. So yāguṃ pivitvā mukhaṃ vikkhāletvā “bhadde, tuyhaṃ mātu gehaṃ gamissāmi, maggaṃ me ācikkhā”ti āha. Sā “sādhū”ti vatvā maggaṃ ācikkhantī ekakanipāte imaṃ gāthamāha -

“Yena sattubilaṅgā ca, diguṇapālāso ca pupphito;

Yena dadāmi tena vadāmi, yena na dadāmi na tena vadāmi;

Esa maggo yavamajjhakassa, etaṃ annapathaṃ vijānāhī”ti.

Tassattho - “sāmi, antogāmaṃ pavisitvā ekaṃ sattūāpaṇaṃ passissasi, tato kañjikāpaṇaṃ, tesāṃ purato diguṇapaṇṇo koviḷāro supupphito, tasmā tvaṃ yena sattubilaṅgā ca koviḷāro ca pupphito, tena gantvā koviḷāramūle tathā dakkhiṇaṃ gaṇha vāmaṃ muñca, esa maggo yavamajjhakassa yavamajjhakagāme tthitassa amhākaṃ gehassa, etaṃ evaṃ paṭicchādetvā mayā vuttaṃ channapathaṃ paṭicchannapathaṃ channapathaṃ vā paṭicchannakāraṇaṃ vijānāhī”ti. Ettha hi yena dadāmiṃti yena hatthena dadāmi, idaṃ dakkhiṇahatthaṃ sandhāya vuttaṃ, itaraṃ vāmahatthaṃ. Evaṃ sā tassa maggaṃ ācikkhitvā pitu yāguṃ gahetvā agamāsi.

Channapathapañho niṭṭhito.

Amarādevipariyesanā

Sopi tāya kathitamaggeneva taṃ gehaṃ gato. Atha naṃ amarādeviyā mātā disvā āsanaṃ datvā “yāguṃ pivissasi, sāmī”ti āha. “Amma, kaniṭṭhabhaginiyā me amarādeviyā thokā yāgu me dinnā”ti. Taṃ sutvā sā “dhītu me atthāya āgato bhavissatī”ti aññāsi. Mahāsatto tesāṃ duggatabhāvaṃ jānantopi “amma, ahaṃ tunnavāyo, kiñci sibbitabbayuttakaṃ atthī”ti pucchi. “Atthi, sāmi, mūlaṃ pana natthī”ti? “Amma mūlena kammaṃ natthi, ānehi, sibbissāmi na”nti. Sā jiṇṇasātakāni āharitvā adāsi. Bodhisatto āhaṭṭhaṭṭaṃ niṭṭhāpesiyeva. Puññavato hi kiriyā nāma samijjhatiyeva. Atha naṃ āha “amma, vīthibhāgena āroceyyāsī”ti. Sā sakalagāmaṃ ārocesi. Mahāsatto tunnavāyakammaṃ katvā ekāheneva sahasaṃ kahāpaṇaṃ uppādesi. Mahallikāpissa pātārāsabhaddaṃ pacitvā datvā “tāta, sāyamāsaṃ kittakaṃ pacāmi”ti āha. “Amma, yattakā imasmiṃ gehe bhuñjanti, tesāṃ pamāṇenā”ti. Sā anekasūpabyañjanaṃ bahubhattaṃ paci. Amarādevīpi sāyaṃ sīsena dārūkalāpaṃ, ucchaṅgena paṇṇaṃ ādāya araññato āgantvā puragehadvāre dārūkalāpaṃ nikkhipitvā pacchimadvārena gehaṃ pavāsi. Pitāpissā sāyataraṃ āgamāsi. Mahāsatto nānaggarasabhojanaṃ bhuñji. Itarā mātāpitara bhojetvā pacchā sayāṃ bhuñjitvā mātāpitūnaṃ pāde dhovitvā mahāsattassa pāde dhovi.

So taṃ pariggaṇhanto katipāhaṃ tattheva vasi. Atha naṃ vīmaṃsanto ekadivasāṃ āha - “bhadde, aḍḍhanāḷikataṇḍule gahetvā tato mayhaṃ yāguṃca pūvaṃca bhaddaṃca pacāhī”ti. Sā “sādhū”ti sampāṭicchitvā taṇḍule koṭṭetvā mūlataṇḍulehi bhaddaṃ, majjhimateṇḍulehi yāguṃ, kaṇakāhi pūvaṃ pacitvā tadanurūpaṃ sūpabyañjanaṃ sampādetvā mahāsattassa sabyañjanaṃ yāguṃ adāsi. Sā yāgu mukhe tthapitamattāva satta rasaharaṇisahassāni pharitvā atṭhāsi. So tassā vīmaṃsanatthameva “bhadde, yāguṃ pacitūṃ ajānantī kimatthaṃ mama taṇḍule nāsesī”ti kuddho viya saha kheḷena niṭṭhubhitvā bhūmiyaṃ pātesi. Sā tassa akujjhitvāva “sāmi, sace yāgu na sundarā, pūvaṃ khādā”ti pūvaṃ adāsi. Tampi tattheva akāsi. “Sace, sāmi, pūvaṃ na sundaraṃ, bhaddaṃ bhuñjā”ti bhaddaṃ adāsi. Bhaddampi tattheva katvā “bhadde, tvaṃ pacitūṃ ajānantī mama santakaṃ kimatthaṃ nāsesī”ti kuddho viya tiṇipi ekato madditvā sīsato paṭṭhāya sakalasārīraṃ limpivā “gaccha, dvāre nisīdāhī”ti āha. Sā akujjhitvāva “sādhū, sāmī”ti gantvā tathā akāsi. So tassā nihata mānabhāvaṃ ñatvā “bhadde, ehī”ti āha. Sā akujjhitvā ekavacaneneva āgatā. Mahāsatto pana āgacchanto kahāpaṇasahassena saddhim

ekasāṭakayugaṃ tambūlapasibbake ṭhapetvā āgato. Atha so taṃ sāṭakaṃ nīharitvā tassā hatthe ṭhapetvā “bhadde, tava sahāyikāhi saddhiṃ nhāyitvā imaṃ sāṭakaṃ nivāsetvā ehī”ti āha. Sā tathā akāsi.

Paṇḍito uppāditadhanañca, ābhatadhanañca sabbaṃ tassā mātāpitūnaṃ datvā samassāsetvā sasure āpucchitvā taṃ ādāya nagarābhimukho agamāsi. Antarāmagge tassā vīmaṃsanatthāya chattañca upāhanañca datvā evamāha - “bhadde, imaṃ chattaṃ gahetvā attānaṃ dhārehi, upāhanaṃ abhiruhitvā yāhī”ti. Sā taṃ gahetvā tathā akatvā abbhokāse sūriyasantāpe chattaṃ adhāretvā vanante dhāretvā gacchati, thalaṭṭhāne upāhanaṃ paṭimuñcitvā udakaṭṭhānaṃ sampattakāle abhiruhitvā gacchati. Bodhisatto taṃ kāraṇaṃ disvā pucchi “kiṃ, bhadde, thalaṭṭhāne upāhanaṃ paṭimuñcitvā udakaṭṭhāne abhiruhitvā gacchasi, sūriyasantāpe chattaṃ adhāretvā vanante dhāretvā”ti? Sā āha - “sāmi, thalaṭṭhāne kaṇṭakādīni passāmi, udakaṭṭhāne macchakacchapakaṇṭakādīni na passāmi, tesu pāde pavitṭhesu dukkhavedanā bhavye, abbhokāse sukkharukkhakaṇṭakādīni natthi, vanantaraṃ pavitṭhānaṃ pana sukkharukkhadaṇḍādikesu matthake patitesu dukkhavedanā bhavye, tasmā tāni paṭighātanatthāya evaṃ karomī”ti.

Bodhisatto dvīhi kāraṇehi tassā kathaṃ sutvā tussitvā gacchanto ekasmiṃ ṭhāne phalasampannaṃ ekaṃ badararukkhaṃ disvā badararukkhamūle nisīdi. Sā badararukkhamūle nisinnaṃ mahāsattaṃ disvā “sāmi, abhiruhitvā badaraphalaṃ gahetvā khādāhi, mayhampi dehī”ti āha. “Bhadde, ahaṃ kilamāmi, abhiruhitum na sakkomi, tvameva abhiruhā”ti. Sā tassa vacanaṃ sutvā badararukkhaṃ abhiruyha sākhaṇṭare nisīditvā phalaṃ ocini. Bodhisatto taṃ āha - “bhadde, phalaṃ mayhaṃ dehī”ti. Sā “ayaṃ puriso paṇḍito vā apaṇḍito vā vīmaṃsissāmī”ti cintetvā taṃ āha “sāmi, uṇhaphalaṃ khādissasi, udāhu sītaphala”nti? So taṃ kāraṇaṃ ajānanto viya evamāha - “bhadde, uṇhaphalena me attho”ti. Sā phalāni bhūmiyaṃ khipitvā “sāmi, khādā”ti āha. Bodhisatto taṃ gahetvā dhamento khādi. Puna vīmaṃsamāno na evamāha - “bhadde, sītalaṃ me dehī”ti. Atha sā badaraphalāni tiṇabhūmiyā upari khipi. So taṃ gahetvā khāditvā “ayaṃ dārikā ativiya paṇḍitā”ti cintetvā tussi. Atha mahāsatto taṃ āha - “bhadde, badararukkhaṇo otarāhī”ti. Sā mahāsattassa vacanaṃ sutvā rukkhato otaritvā ghaṭaṃ gahetvā nadim gantvā udakaṃ ānetvā mahāsattassa adāsi. Mahāsatto pivitvā mukhaṃ vikkhāletvā tato utṭhāya gacchanto nagarameva sampatto.

Atha so taṃ vīmaṃsanatthāya dovārikassa gehe ṭhapetvā dovārikassa bhariyāya ācikkhitvā attano nivesanaṃ gantvā purise āmantetvā “asukagehe itthim ṭhapetvā āgatomhi, imaṃ sahassaṃ ādāya gantvā taṃ vīmaṃsathā”ti sahassaṃ datvā pesesi. Te tathā kariṃsu. Sā āha - “idaṃ mama sāmikassa pādarajampi na agghatī”ti. Te āgantvā paṇḍitassa ārocesum. Punapi yāvatatiyaṃ pesetvā catutthe vāre mahāsatto teyeva “tena hi naṃ hatthe gahetvā kaḍḍhantā ānethā”ti āha. Te tathā kariṃsu. Sā mahāsattaṃ mahāsampattiyaṃ ṭhitaṃ na sañjāni, naṃ oloketvā ca pana hasi ceva rodi ca. So ubhayakāraṇaṃ pucchi. Atha naṃ sā āha - “sāmi, ahaṃ hasamānā tava sampattiṃ oloketvā ‘ayaṃ akāraṇena na laddhā, purimabhava kusalaṃ katvā laddhā, aho puññaṇaṃ phalaṃ nāmā’ti hasim. Rodamānā pana ‘idāni parassa rakkhitagopitavatthumhi aparajjhितvā nirayaṃ gamissatī’ti tayi kāruññaṇa rodi”nti.

So taṃ vīmaṃsitvā suddhabhāvaṃ ñatvā “gacchatha naṃ tattheva nethā”ti vatvā pesetvā puna tunnavāyavesaṃ gahetvā gantvā tāya saddhiṃ sayitvā punadivase pātova rājakulaṃ pavisitvā udumbaradeviyā ārocesi. Sā rañño ārocetvā amarādevim

sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā mahāyogge nisīdāpetvā mahantena sakkārena mahāsattassa gehaṃ netvā maṅgalaṃ kāresi. Rājā bodhisattassa saḥassamūlaṃ paṇṇākāraṃ pesesi. Dovārike ādiṃ katvā sakalanagaravāsino paṇṇākāre pahīṇiṃsu. Amarādevīpi rañña pahitaṃ paṇṇākāraṃ dvidhā bhinditvā ekaṃ koṭṭhāsaṃ rañño pesesi. Etenupāyena sakalanagaravāsīnampi paṇṇākāraṃ pesetvā nagaraṃ saṅgaṇhi. Tato paṭṭhāya mahāsatto tāya saddhiṃ samaggavāsaṃ vasanto rañño atthañca dhammañca anusāsi.

Amarādevipariyesanā niṭṭhitā.

Sabbaratanathenaṇṇanā

Athekadivasam senako itare tayo attano santikaṃ āgate āmantesi “ambho, mayaṃ gahapatiputtassa mahosadhasseva nappahoma, idāni pana tena attanā byattatarā bhariyā ānītā, kinti naṃ rañño antare paribhindeyyāma”ti. “Ācariya, mayaṃ kiṃ jānāma, tvaṃyeva jānāhi”ti. “Hotu mā cintayittha, attheko upāyo, ahaṃ rañño cūlāmaṇiṃ thenetvā āharissāmi, pukkusa, tvaṃ suvaṇṇamālaṃ āhara, kāminda, tvaṃ kambalaṃ, devinda, tvaṃ suvaṇṇapādukanti evaṃ mayaṃ cattāropi upāyena tāni āharissāma, tato amhākaṃ gehe aṭṭhapetvā gahapatiputtassa gehaṃ pesessāma”ti. Atha kho te cattāropi tathā kariṃsu. Tesu senako tāva cūlāmaṇiṃ takkaghaṭe pakkhipitvā dāsiyā hatthe ṭhapetvā pesesi “imaṃ takkaghaṭaṃ aññesaṃ gaṇhantānaṃ adatvā sace mahosadhassa gehe gaṇhāti, ghaṭeneva saddhiṃ dehī”ti. Sā paṇḍitassa gharadvāraṃ gantvā “takkaṃ gaṇhatha, takkaṃ gaṇhathā”ti aparāparaṃ carati.

Amarādevī dvāre ṭhitā tassā kiriyaṃ disvā “ayaṃ aññattha na gacchati, bhavitabbamettha kāraṇenā”ti iṅgitasaññāya dāsiyo paṭikkamāpetvā sayameva “amma, ehi takkaṃ gaṇhissāmi”ti pakkositvā tassā āgatakāle dāsīnaṃ saññaṃ datvā tāsū anāgacchantīsu “gaccha, amma, dāsiyo pakkosāhi”ti tameva pesetvā takkaghaṭe hatthaṃ otāretvā maṇiṃ disvā taṃ dāsiṃ pucchi “amma, tvaṃ kassa santakā”ti? “Ayye, senakapaṇḍitassa dāsīmhi”ti. Tato tassā nāmaṃ tassā ca mātuyā nāmaṃ pucchitvā “asukā nāmā”ti vutte “amma, imaṃ takkaṃ katimūla”nti pucchi. “Ayye, catunālīka”nti. “Tena hi, amma, imaṃ takkaṃ me dehī”ti vatvā “ayye, tumhesu gaṇhantīsu mūlena me ko attho, ghaṭeneva saddhiṃ gaṇhathā”ti vutte “tena hi yāhi”ti taṃ uyyojetvā sā “asukamāse asukadivase senakācariyo asukāya nāma dāsiyā dhītāya asukāya nāma hatthe rañño cūlāmaṇiṃ pahenakatthāya pahīṇi”ti paṇṇe likhitvā takkaṃ gaṇhi. Pukkusopi suvaṇṇamālaṃ sumanapupphacaṅkoṭake ṭhapetvā sumanapupphena paṭicchādetvā tatheva pesesi. Kāmīdopi kambalaṃ paṇṇapacchiyaṃ ṭhapetvā paṇṇehi chādetvā pesesi. Devīdopi suvaṇṇapādukaṃ yavakalāpantare bandhitvā pesesi. Sā sabbānipi tāni gahetvā paṇṇe akkharāni āropetvā mahāsattassa ācikkhitvā ṭhapesi.

Tepi cattāro paṇḍitā rājakulaṃ gantvā “kiṃ, deva, tumhe cūlāmaṇiṃ na piḷandhathā”ti āhaṃsu. Rājā “piḷandhissāmi āharathā”ti purise āha. Te maṇiṃ na passiṃsu, itarānipi na passiṃsuyeva. Atha te cattāro paṇḍitā “deva, tumhākaṃ ābharaṇāni mahosadhassa gehe atthi, so tāni sayaṃ vaḷaṇṇeti, paṭisattu te mahārāja, gahapatiputto”ti taṃ bhindiṃsu. Athassa atthacarakā manussā sīghaṃ gantvā ārocesuṃ. So “rājānaṃ disvā jānissāmi”ti rājupaṭṭhānaṃ agamāsi. Rājā kujjhitvā “ko jānissati, kiṃ bhavissati kiṃ karissati”ti attānaṃ passitum nādāsi. Paṇḍito rañño kuddhabhāvaṃ ñatvā attano nivesanameva gato. Rājā “naṃ gaṇhathā”ti āṇāpesi.

Paṇḍito atthacarakānaṃ vacanaṃ sutvā “mayā apagantūṃ vaṭṭatī”ti amarādeviyā saññaṃ datvā aññaṭakavesena nagarā nikkhamitvā dakkhiṇayavamajjhakagāmaṃ gantvā tasmīṃ kumbhakārakammaṃ akāsi. Nagare “paṇḍito palāto”ti ekakolāhalaṃ jātaṃ.

Senakādayopi cattāro janā tassa palātabhāvaṃ ñatvā “mā cintayittha, mayaṃ kiṃ apaṇḍitā”ti aññaṃaññaṃ ajānāpetvāva amarādeviyā paṇṇākāraṃ paṇḍitaṃ sā tehi catūhi pesitapaṇṇākāraṃ gahetvā “asuka-asukavelāya āgacchatū”ti vatvā ekaṃ kūpaṃ khaṇāpetvā gūtharāsino saha udakena tattha pūretvā gūthakūpassa uparitale yantaphalakāhi pidahitvā kiḷaṇṇena paṭicchādetvā sabbaṃ niṭṭhāpesi. Atha senako sāyanhasamaye nhatvā attānaṃ alaṅkaritvā nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā bodhisattassa gehaṃ agamāsi. So gharadvāre ṭhatvā attano āgatabhāvaṃ jānāpesi. Sā “ehi, ācariyā”ti āha. So gantvā tassā santike aṭṭhāsi. Sā evamāha - “sāmi, idāni ahaṃ tava vasaṃ gatā, attano sarīraṃ anāyitvā sayitūṃ ayutta”nti. So tassā vacanaṃ sutvā “sādhū”ti sampaṭicchī. Sā nikkhamitvā udakapūraṃ ghaṭaṃ gahetvā āsittā viya “ehi, ācariya, nānāṭṭhāya phalakāni āruha”ti vatvā tassa phalakāni abhiruyha ṭhitakāle gehaṃ pavisitvā phalakakoṭṭiyaṃ akkamitvā gūthakūpe pātesi.

Pukkusopi sāyanhasamaye nhatvā alaṅkaritvā nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā bodhisattassa gehaṃ gantvā gharadvāre ṭhatvā attano āgatabhāvaṃ jānāpesi. Ekā paricārīkā itthī amarādeviyā ārocesi. Sā tassā vacanaṃ sutvā “ehi, ācariya, attano sarīraṃ anāyitvā sayitūṃ ayutta”nti āha. So “sādhū”ti sampaṭicchī. Sā nikkhamitvā udakapūraṃ ghaṭaṃ gahetvā āsiṇṇamānā viya “ehi, ācariya, nānāṭṭhāya phalakāni abhiruha”ti āha. Tassa phalakāni abhiruyha ṭhitakāle sā gehaṃ pavisitvā phalakāni ākaḍḍhitvā gūthakūpe pātesi. Pukkusaṃ senako “ko eso”ti pucchi. “Ahaṃ pukkuso”ti. “Tvāṃ ko nāma manusso”ti? “Ahaṃ senako”ti aññaṃaññaṃ pucchitvā aṭṭhaṃsu. Tathā itare dvepi tattheva pātesi. Sabbepi te jegucche gūthakūpe aṭṭhaṃsu. Sā vibhātāya rattiyaṃ tato ukkhipāpetvā, cattāropi jane khuramuṇḍe kārapetvā taṇḍulāni gāhāpetvā udakena temetvā koṭṭāpetvā cuṇṇaṃ bahalayāguṃ pacāpetvā madditvā sīsato paṭṭhāya sakalasarīraṃ vilimpāpetvā tūlapicūni gāhāpetvā tattheva sīsato paṭṭhāya okirāpetvā mahādukkhaṃ pāpetvā kilaṇṇakucchiyaṃ nipajjāpetvā veṭhetvā raññaṃ ārocetukāmā hutvā tehi saddhiṃ cattāri ratanāni gāhāpetvā raññaṃ santikaṃ gantvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīditvā - “deva, setavānaraṃ nāma mahāpaṇṇākāraṃ paṭiggaṇhathā”ti vatvā cattāri kilaṇṇāni raññaṃ pādamūle ṭhapāpesi. Atha rājā vivarāpetvā setamakkaṭasādisa cattāropi jane passi. Atha sabbe manussā “aho adiṭṭhapubbā, aho mahāsetavānarā”ti vatvā mahāhasitaṃ hasiṃsu. Te cattāropi mahālajjā ahesuṃ.

Atha amarādevī attano sāmīno niddosabhāvaṃ kathentī rājānaṃ āha - “deva, mahosadhapaṇḍito na coro, ime cattārova corā. Etesu hi senako maṇicoro, pukkuso suvaṇṇamālācoro, kāmino kambalacoro, devindo suvaṇṇapādukācoro. Ime corā asukamāse asukadivase asukadāsīdhitānaṃ asukadāsīnaṃ hatthe imāni ratanāni paṇḍitaṃ. Imāṃ paṇṇaṃ passatha, attano santakaṇṇa gaṇhatha, core ca, deva, paṭicchathā”ti. Sā cattāropi jane mahāvippakāraṃ pāpetvā rājānaṃ vanditvā attano gehameva gatā. Rājā bodhisattassa palātabhāvena tasmīṃ āsaṅkāya ca aññaṃ paṇḍitapatimantīnaṃ abhāvena ca tesāṃ kiṅci avatvā “paṇḍitā nāpetvā attano gehāni gacchathā”ti pesesi. Cattāro janā mahāvippakāraṃ patvā rājānaṃ vanditvā attano gehameva gatā.

Sabbaratanathena niṭṭhitā.

Athassa chatte adhivatthā devatā bodhisattassa dhammadesanaṃ assuṇantī “kiṃ nu kho kāraṇa”nti āvajjamānā taṃ kāraṇaṃ ñatvā “paṇḍitassa ānayanakāraṇaṃ karissāmī”ti cintetvā rattibhāge chattapiṇḍikaṃ vivaritvā rājānaṃ catukkanipāte devatāya pucchitapañhe āgate “hanti hatthehi pādehi”tiādike cattāro pañhe pucchi. Rājā ajānanto “ahaṃ na jānāmi, aññe paṇḍite pucchissāmī”ti ekadivasanaṃ okāsaṃ yācitvā punadivase “āgacchantū”ti catunnaṃ paṇḍitānaṃ sāsanaṃ pesesi. Tehi “mayaṃ khuramuṇḍā vīthiṃ otarantā lajjāmā”ti vutte rājā cattāro nāḷipaṭṭe pesesi “ime sīsesu katvā āgacchantū”ti. Tadā kira te nāḷipaṭṭā uppannā. Te āgantvā paññattāsane nisīdiṃsu. Atha rājā “senaka, ajja rattibhāge chatte adhivatthā devatā maṃ cattāro pañhe pucchi, ahaṃ pana ajānanto ‘paṇḍite pucchissāmī’ti avacaṃ, kathehi me te pañhe”ti vatvā imaṃ gāthamāha -

“Hanti hatthehi pādehi, mukhañca parisumbhati;
Sa ve rāja piyo hoti, kaṃ tena tvābhipassasī”ti.

Senako ajānanto “kiṃ hanti, kathaṃ hantī”ti taṃ taṃ vilapitvā neva antaṃ passi, na koṭiṃ passi. Sesāpi appaṭibhānā ahesuṃ. Atha rājā vipparisāri hutvā puna rattibhāge devatāya “pañho te ñāto”ti puṭṭho “mayā cattāro paṇḍitā puṭṭhā, tepi na jāniṃsū”ti āha. Devatā “kiṃ te jānissanti, ṭhapetvā mahosadhapaṇḍitaṃ añño koci ete pañhe kathetuṃ samattho nāma natthi. Sace taṃ pakkosāpetvā ete pañhe na kathāpessasi, iminā te jalitena ayakūṭena sīsaṃ bhindissāmī”ti rājānaṃ tajjetvā “mahārāja, agginā atthe sati khajjopanakamaṃ dhamituṃ na vaṭṭati, khīrena atthe sati visāṇaṃ duhituṃ na vaṭṭatī”ti vatvā imaṃ pañcakanipāte khajjopanakapañhaṃ udāhari -

“Ko nu santamhi pajjote, aggipariyesanaṃ caraṃ;
Addakkhi ratti khajjotaṃ, jātavedaṃ amaññatha.

“Svassa gomayacuṇṇāni, abhimatthaṃ tiṇāni ca;
Viparītāya saññāya, nāsakkhi pajjaletave.

“Evampi anupāyena, atthaṃ na labhate migo;
Visāṇato gavaṃ dohaṃ, yattha khīraṃ na vindati.

“Vividhehi upāyehi, atthaṃ papponti māṇavā;
Niggahena amittānaṃ, mittānaṃ paggahena ca.

“Senāmokkhalābhena, vallabhānaṃ nayena ca;
Jagatiṃ jagatipālā, āvasanti vasundhara”nti.

Tattha santamhi pajjoteti aggimhi sante. Caranti caranto. Addakkhīti passi, disvā ca pana vaṇṇasāmaññatāya khajjopanakamaṃ “jātavedo ayaṃ bhavissatī”ti amaññittha. Svassāti so assa khajjopanakassa upari sukhumaṇi gomayacuṇṇāni ceva tiṇāni ca. Abhimatthanti hatthehi ghaṃsitvā ākiranto jaṇṇukehi bhūmiyaṃ patitṭhāya mukhena dhamanto jālessāmi nanti viparītāya saññāya vāyamantopi jāletuṃ nāsakkhi. Migoti migasadiṣo andhabālo evaṃ anupāyena pariyesanto atthaṃ na labhati. Yatthāti yasmiṃ visāṇe khīrameva natthi, tato gāviṃ duhanto viya ca atthaṃ na vindati. Senāmokkhalābhenāti senāmokkhānaṃ amaccānaṃ lābhena. Vallabhānanti

piyamanāpānaṃ vissāsikānaṃ amaccānaṃ nayena ca. Vasundharanti
vasusaṅkhātānaṃ ratanānaṃ dhāraṇato vasundharanti laddhanāmaṃ jagatiṃ
jagatipālā rājāno āvasanti.

Na te tayā sadisā hutvā aggimhi vijjamāneyeva khajjopanakaṃ dhamanti. Mahārāja,
tvaṃ pana aggimhi sati khajjopanakaṃ dhamanto viya, tulaṃ chaḍḍetvā hatthena
tulayanto viya, khīrena atthe jāte visāṇato duhanto viya ca, senakādayo pucchasi,
ete kiṃ jānanti. Khajjopanakasadisā hete. Aggikkhandhasadiso mahosadho paññāya
jalati, taṃ pakkosāpetvā puccha. Ime te pañhe ajānantassa jīvitaṃ natthīti rājānaṃ
tajjetvā antaradhāyi.

Khajjopanakapañho niṭṭhito.

Bhūripaṇho

Atha rājā maraṇabhayatajjito punadivase cattāro amacce pakkosāpetvā “tātā, tumhe
cattāro catūsu rathesu ṭhatvā catūhi nagaradvārehi nikkhamitvā yattha mama puttaṃ
mahosadhapaṇḍitaṃ passatha, tatthevassa sakkāraṃ katvā khippaṃ ānethā”ti
āṇāpesi. Tepi cattāro ekekena dvārena nikkhamiṃsu. Tesu tayo janā paṇḍitaṃ na
passiṃsu. Dakkhiṇadvārena nikkhanto pana dakkhiṇayavamajjhakagāme
mahāsattaṃ mattikaṃ āharitvā ācariyassa cakkam vaṭṭetvā mattikāmakkhitasarīraṃ
palālapitṭhake nisīditvā muṭṭhiṃ muṭṭhiṃ katvā appasūpaṃ yavabhattaṃ
bhuñjamānaṃ passi. Kasmā panesa etaṃ kammaṃ akāsīti? Rājā kira “nissaṃsayam
paṇḍito rajjaṃ gaṇhissatī”ti āsaṅkati. “So ‘kumbhakārakammena jīvātī”ti sutvā
nirāsaṅko bhavissatī”ti cintetvā evamakāsīti. So amaccaṃ disvā attano santikaṃ
āgatabhāvaṃ ñatvā “ajja mayhaṃ yaso puna pākatiko bhavissati, amarādeviyā
sampāditaṃ nānaggarasabhojanameva bhuñjissāmī”ti cintetvā gahitaṃ
yavabhattapiṇḍaṃ chaḍḍetvā utṭhāya mukhaṃ vikkhāletvā nisīdi. Tasmīṃ khaṇe so
amacco taṃ upasaṅkami. So pana senakapakkhiko, tasmā naṃ ghaṭento “paṇḍita,
ācariyasenaṃ vacanaṃ niyyānikaṃ, tava nāma yase parihīne tathārūpā paññā
patitṭhā hotuṃ nāsakkhi, idāni mattikāmakkhito palālapitṭhe nisīditvā evarūpaṃ
bhattaṃ bhuñjasī”ti vatvā dasakanipāte bhūripaṇhe paṭhamam gāthamāha -

“Saccaṃ kira, tvaṃ api bhūripaṇña, yā tādīsī sirī dhitī matī ca;
Na tāyatebhāvavasūpanitaṃ, yo yavakaṃ bhuñjasi appasūpa”nti.

Tattha saccaṃ kirāti yaṃ ācariyasenaṃ āha, taṃ kira saccameva. Sirīti issariyaṃ.
Dhitīti abbhocchinnavīriyaṃ. Na tāyatebhāvavasūpanitanti abhāvassa avuḍḍhiyā
vasam upanītaṃ taṃ na rakkhati na gopeti, patitṭhā hotuṃ na sakkoti. Yavakanti
yavabhattaṃ.

Atha naṃ mahāsatto “andhabāla, ahaṃ attano paññābalena puna taṃ yasaṃ
pākatikaṃ kātukāmo evaṃ karomī”ti vatvā imaṃ gāthādvayamāha -

“Sukhaṃ dukkhena paripācayanto, kālākālaṃ vicinaṃ chandachanno;
Atthassa dvārāni avāpuranto, tenāhaṃ tussāmi yavodanena.

“Kālaṇca ñatvā abhiññānāya, mantehi atthaṃ paripācayitvā;
Vijambhissaṃ sīhaviññānāni, tāyiddhiyā dakkhasi maṃ punāpī”ti.

Tattha dukkhenāti iminā kāyikacetasikadukkhena attano porāṇakasukhaṃ paṭipākatikakaraṇena paripācayantovaḍḍhento. Kālākālanti ayaṃ paṭicchanno hutvā caraṇakālo, ayaṃ appaṭicchannoti evaṃ kālañca akālañca vicinanto rañño kuddhakāle channena caritabbanti ñatvā chandena attano ruciyā channo paṭicchanno hutvā kumbhakārakammena jīvanto attano atthassa kāraṇasaṅkhātāni dvārāni avāpuranto viharāmi, tena kāraṇenāhaṃ yavodanena tussāmīti attho. Abhiññāyāti vīriyakaraṇassa. Mantehi atthaṃ paripācayitvāti attano ñāṇabalena mama yasaṃ vaḍḍhetvā manasilātale vijambhamāno sīho viya vijambhissaṃ, tāya iddhiyā maṃ punapi tvaṃ passissasīti.

Atha naṃ amacco āha - “paṇḍita, chatte adhivatthā devatā rājānaṃ pañhaṃ pucchi. Rājā cattāro paṇḍite pucchi. Tesu ekopi taṃ pañhaṃ kathetuṃ nāsakkihi, tasmā rājā tava santikaṃ maṃ pahīnī”ti. “Evaṃ sante paññāya ānubhāvaṃ kasmā na passasi, evarūpe hi kāle na issariyaṃ paṭiṭṭhā hoti, paññāsampannova paṭiṭṭhā hoti”ti mahāsatto paññāya ānubhāvaṃ vaṇṇesi. Amacco raññā “paṇḍitaṃ diṭṭhatṭhāneyeva sakkāraṃ katvā ānethā”ti dinnaṃ kahāpaṇasahassaṃ mahāsattassa hatthe ṭhapesi. Kumbhakāro “mahosadhapaṇḍito kira mayā pesakārakammaṃ kārito”ti bhayaṃ āpajji. Atha naṃ mahāsatto “mā bhāyi, ācariya, bahūpakāro tvaṃ amhāka”nti assāsetvā sahassaṃ datvā mattikāmakkhiteveva sarīrena rathe nisīditvā nagaraṃ pāvisi. Amacco rañño ārocetvā “tāta, kuhiṃ paṇḍito diṭṭho”ti vutte “deva, dakkhiṇayavamajjhakagāme kumbhakārakammaṃ katvā jīvati, tumhe pakkosathāti sutvāva anbhāyitvā mattikāmakkhiteveva sarīrena āgato”ti āha. Rājā “sace mayhaṃ paccatthiko assa, issariyavidhinā careyya, nāyaṃ mama paccatthiko”ti cintetvā “mama puttassa ‘attano gharaṃ gantvā nhatvā alaṅkaritvā mayā dinnavidhānena āgacchatū”ti vadeyyāthā”ti āha. Taṃ sutvā paṇḍito tathā katvā āgantvā “pavisatū”ti vutte pavisitvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ atṭhāsī. Rājā paṭisanthāraṃ katvā paṇḍitaṃ vīmaṃsanto imaṃ gāthamāha -

“Sukhīpi heke na karonti pāpaṃ, avaṇṇasaṃsaggabhayā puneke;
Pahū samāno vipulatthacintī, kiṃ kāraṇā me na karosi dukkha”nti.

Tattha sukhīti paṇḍita, ekacce “mayaṃ sukhino sampannaissariyā, alaṃ no ettakenā”ti uttari issariyakāraṇā pāpaṃ na karonti, ekacce “evarūpassa no yasadāyakassa sāmikassa aparajjhantānaṃ avaṇṇo bhavissatī”ti avaṇṇasaṃsaggabhayā na karonti. Eko na samattho hoti, eko mandapañño, tvaṃ pana samattho ca vipulatthacintī ca, icchanto pana sakalajambudīpe rajjampi kāreyyāsī. Kiṃ kāraṇā mama rajjaṃ gahetvā dukkhaṃ na karosīti.

Atha naṃ bodhisatto āha -

“Na paṇḍitā attasukhassa hetu, pāpāni kammāni samācaranti;
Dukkhena phuṭṭhā khalitāpi santā, chandā ca dosā na jahanti dhamma”nti.

Tattha khalitāpīti sampattito khalitvā vipattiyaṃ ṭhitasabhāvā hutvāpi. Na jahanti dhammanti paveniyadhammampi sucaritadhammampi na jahanti.

Puna rājā tassa vīmaṃsanatthaṃ khattiyamāyaṃ kathento imaṃ gāthamāha -

“Yena kenaci vaṇṇena, mudunā dāruṇena vā;
Uddhare dīnamattānaṃ, pacchā dhammaṃ samācare”ti.

Tattha dīnanti duggataṃ attānaṃ uddharitvā sampattiyaṃ t̥hapeyyāti.

Athassa mahāsatto rukkhūpamaṃ dassento imaṃ gāthamāha -

“Yassa rukkhassa chāyāya, nisīdeyya sayeyya vā;
Na tassa sākhaṃ bhañjeyya, mittadubbho hi pāpako”ti.

Evañca pana vatvā - “mahārāja, yadi paribhuttarukkhassa sākhaṃ bhañjantopi mittadubbhī hoti, yehi tumhehi mama pitā ulāre issariye patiṭṭhāpito, ahañca mahantena anuggahena anuggahito, tesu tumhesu aparajjhanto ahaṃ kathaṃ nāma mittadubbho na bhavēyya”nti sabbathāpi attano amittadubbhibhāvaṃ kathetvā rañño cittācāraṃ codento imaṃ gāthamāha -

“Yassāpi dhammaṃ puriso vijaññā, ye cassa kaṅkhaṃ vinayanti santo;
Taṃ hissa dīpañca parāyaṇaṃ, na tena mettiṃ jarayetha pañño”ti.

Tassattho - mahārāja, yassa ācariyassa santikā yo puriso appamattakampi dhammaṃ kāraṇaṃ jāneyya, ye cassa santo uppannaṃ kaṅkhaṃ vinayanti, taṃ tassa patiṭṭhānaṭṭhena dīpañceva parāyaṇaṃ, tādisena ācariyena saddhiṃ paṇḍito mittabhāvaṃ nāma na jīreyya na nāseyya.

Idāni taṃ ovaḍanto imaṃ gāthādvayamāha -

“Alaso gihī kāmabhogī na sādhu, asaṇṇato pabbajito na sādhu;
Rājā na sādhu anisammakārī, yo paṇḍito kodhano taṃ na sādhu.

“Nisamma khattiyo kayirā, nānisamma disampati;
Nisammakārino rāja, yaso kitti ca vaḍḍhatī”ti.

Tattha na sādhūti na sundaro. Anisammakārīti kiñci sutvā anupadhāretvā attano paccakkhaṃ akatvā kārako. Yaso kitti cāti issariyaparivāro ca guṇakitti ca ekantena vaḍḍhatīti.

Bhūripaṇho niṭṭhito.

Devatāpaṇho

Evaṃ vutte rājā mahāsattaṃ samussitasetacchatte rājapallaṅke nisīdāpetvā sayāṃ nīcāsane nisīditvā āha - “paṇḍita, setacchatte adhivatthā devatā maṃ cattāro pañhe pucchi, te ahaṃ na jānāmi. Cattāropi paṇḍitā na jāniṃsu, kathehi me, tāta, te pañhe”ti. Mahārāja, chatte adhivatthā devatā vā hotu, cātumahārājikādayo vā hontu, yena kenaci pucchitapañhaṃ ahaṃ kathetuṃ sakkomi. Vada, mahārāja, devatāya pucchitapañheti. Atha rājā devatāya pucchitaniyāmeneva kathento paṭṭhamam gāthamāha -

“Hanti hatthehi pādehi, mukhañca parisumbhati;
Sa ve rāja piyo hoti, kaṃ tena tvābhipassasī”ti.

Tattha hantīti paharati. Parisumbhatīti paharatiyeva. Sa veti so evaṃ karonto piyo hoti. Kaṃ tena tvābhipassasīti tena paharaṇakāraṇena piyaṃ katamaṃ puggalaṃ tvaṃ, rāja, abhipassasīti.

Mahāsattassa taṃ katham sutvāva gaganatale puṇṇacando viya attho pākaṭo ahoṣi. Atha mahāsatto “suṇa, mahārāja, yadā hi mātuaṇke nipanno daharakumāro haṭṭhatuṭṭho kīlanto mātaram haṭṭhapādehi paharati, kese luṇcati, muṭṭhinā mukhaṃ paharati, tadā naṃ mātā ‘coraputtaka, katham tvaṃ no evaṃ paharasī’tiādīni pemasinehavaseneva vatvā pemaṃ sandhāretuṃ asakkontī āliṅgitvā thanantare nipajjāpetvā mukhaṃ paricumbati. Iti so tassā evarūpe kāle piyataro hoti, tathā pitunopī”ti evaṃ gaganamajjhe sūriyaṃ utṭhāpento viya pākaṭaṃ katvā pañhaṃ kathesi. Taṃ sutvā devatā chattapiṇḍikaṃ vivaritvā nikkhamitvā upaḍḍhaṃ sarīraṃ dassetvā “sukathito paṇḍitena pañho”ti madhurassarena sādhuḥkāraṃ datvā ratanacaṇkoṭakaṃ pūretvā dibbapupphagandhavāsehi bodhisattaṃ pūjetvā antaradhāyi. Rājāpi paṇḍitaṃ pupphādīhi pūjetvā itaraṃ pañhaṃ yācitvā “vada, mahārājā”ti vutte dutiyaṃ gāthamāha -

“Akkosati yathākāmaṃ, āgamañcassa icchati;
Sa ve rāja piyo hoti, kaṃ tena tvābhipassasī”ti.

Athassa mahāsatto - “mahārāja, mātā vacanapesanaṃ kātuṃ samatthaṃ sattaṭṭhavassikaṃ puttaṃ ‘tāta, khettaṃ gaccha, antarāpaṇaṃ gacchā’tiādīni vatvā ‘amma, sace idañcidañca khādanīyaṃ bhojanīyaṃ dassasi, gamissāmī’ti vutte ‘sādhu, putta, gaṇhāhī’ti vatvā deti. So dārako taṃ khāditvā bahi gantvā dārakehi saddhiṃ kīlītvā mātupesanaṃ na gacchati. Mātara ‘tāta, gacchāhī’ti vutte so mātaram ‘amma, tvaṃ sītāya gharacchāyāya nisīdasi, kiṃ pana ahaṃ tava bahi pesanakammaṃ karissāmi, ahaṃ taṃ vañcemī’ti vatvā haṭṭhavikāramukhavikāre katvā gato. Sā gacchantam disvā kujjhītvā daṇḍakaṃ gahetvā ‘tvaṃ mama santakaṃ khāditvā khette kiccaṃ kātuṃ na icchasi’ti tajjentī vegena palāyantaṃ anubandhitvā pāpuṇituṃ asakkontī ‘corā taṃ khaṇḍākhaṇḍaṃ chindantū’tiādīni vatvā yathākāmaṃ akkosati paribhāsati. Yaṃ pana mukhena bhaṇati, tathā hadaye appamattakampi na icchati, āgamanañcassa icchati, so divasabhāgaṃ kīlītvā sāyaṃ gehaṃ pavisitum avisahanto ñātakānaṃ santikaṃ gacchati. Mātāpissa āgamanamaggaṃ olokontī anāgacchantam disvā ‘pavisitum na visahati maññe’ti sokassa hadayaṃ pūretvā assupuṇṇehi nettehi ñātighare upadhārentī puttaṃ disvā āliṅgitvā sīse cumbitvā ubhohi hatthehi daḷhaṃ gahetvā ‘tāta piyaputtaka, mama vacanaṃ hadaye ṭhapesī’ti atirekataraṃ pemaṃ uppādesi. Evaṃ, mahārāja, mātuyā kuddhakāle putto piyataro nāma hotī”ti dutiyaṃ pañhaṃ kathesi. Devatā tatheva pūjesi.

Rājāpi pūjetvā tatiyaṃ pañhaṃ yācitvā “vada, mahārājā”ti vutte tatiyaṃ gāthamāha -

“Abbhakkhāti abhūtena, alikenābhisāraye;
Sa ve rāja piyo hoti, kaṃ tena tvābhipassasī”ti.

Athassa mahāsatto “rāja, yadā ubho jayampatikā rahogatā lokassādaratīyā kīlāntā ‘bhadde, tava mayi pemaṃ natthi, hadayaṃ te bahi gata’nti evaṃ aññamaññaṃ abhūtena abbhācikkhanti, alikena sārenti codenti, tadā te atirekataraṃ aññamaññaṃ piyāyanti. Evamassa pañhassa atthaṃ jānāhī”ti kathesi. Devatā tatheva pūjesi.

Rājāpi pūjetvā itaraṃ pañhaṃ yācitvā “vada, mahārājā”ti vutte catutthaṃ gāthamāha -

“Haraṃ annañca pānañca, vatthasenāsanāni ca;

Aññadatthuharā santā, te ve rāja piyā honti;
Kaṃ tena tvābhipassasī''ti.

Athassa mahāsatto “mahārāja, ayam pañho dhammikasamaṇabrāhmaṇe sandhāya vutto. Saddhāni hi kulāni idhalokaparalokaṃ saddahitvā denti ceva dātukāmāni ca honti, tāni tathārūpe samaṇabrāhmaṇe yācantepi laddhaṃ harante bhuñjantepi disvā ‘amheyeva yācanti, amhākaṃyeva santakāni annapānādīni paribhuñjantī’ti tesu atirekataraṃ pemaṃ karonti. Evaṃ kho, mahārāja, aññadatthuharā santā ekaṃsena yācantā ceva laddhaṃ harantā ca samānā piyā hontī”ti kathesi. Imasmiṃ pana pañhe kathite devatā tatheva pūjetvā sādhukāraṃ datvā sattaratanapūraṃ ratanacaṅkoṭakaṃ “gaṇha, mahāpaṇḍitā”ti mahāsattassa pādamūle khipi. Rājāpissa atirekataraṃ pūjaṃ karonto ativiya pasīditvā senāpatiṭṭhānaṃ adāsi. Tato paṭṭhāya mahāsattassa yaso mahā ahoṣi.

Devatāpañño niṭṭhito.

Pañcapaṇḍitapañho

Puna te cattāro paṇḍitā “ambho, gahapatiputto idāni mahantataro jāto, kiṃ karomā”ti mantayim̐su. Atha ne senako āha - “hotu diṭṭho me upāyo, mayaṃ gahapatiputtaṃ upasaṅkamitvā ‘rahassaṃ nāma kassa kathetum vaṭṭatī’ti pucchissāma, so ‘na kassaci kathetabba’nti vakkhati. Atha naṃ ‘gahapatiputto te, deva, paccatthiko jāto’ti paribhindissāmā”ti. Te cattāropi paṇḍitā tassa gharaṃ gantvā paṭisanthāraṃ katvā “paṇḍita, pañhaṃ pucchitukāmamhā”ti vatvā “pucchathā”ti vutte senako pucchi “paṇḍita, purisena nāma kattha patiṭṭhātabba”nti? “Sacce patiṭṭhātabba”nti. “Sacce patiṭṭhitena kiṃ uppādetabba”nti? “Dhanaṃ uppādetabba”nti. “Dhanaṃ uppādetvā kiṃ kātabba”nti? “Manto gahetabbo”ti. “Mantaṃ gahetvā kiṃ kātabba”nti? “Attano rahassaṃ parassa na kathetabba”nti. Te “sādhū paṇḍitā”ti vatvā tuṭṭhamānasā hutvā “idāni gahapatiputtassa piṭṭhiṃ passissāmā”ti rañño santikaṃ gantvā “mahārāja, gahapatiputto te paccatthiko jāto”ti vadim̐su. “Nāhaṃ tumhākaṃ vacanaṃ saddahāmi, na so mayhaṃ paccatthiko bhavissatī”ti. Saccaṃ, mahārāja, saddahatha, saddahanto pana tameva pucchatha “paṇḍita, attano rahassaṃ nāma kassa kathetabba”nti? Sace paccatthiko na bhavissati, “asukassa nāma kathetabba”nti vakkhati. Sace paccatthiko bhavissati, “kassaci na kathetabbaṃ, manorathe paripuṇṇe kathetabba”nti vakkhati. Tadā amhākaṃ vacanaṃ saddahitvā nikkāṅkhā bhaveyyāthāti. So “sādhū”ti sampatiṇṇhitvā ekadivasam sabbesu samāgantvā sinnesu vīsatinipāte pañcapanditapañhe pathamam gāthamāha -

“Pañca paṇḍitā samāgatāttha, pañhā me paṭibhāti taṃ suṇātha;
Nindiyamattham pasamsiyam vā, kassevāvikareyya quyhamattha”nti.

Evam vutte senako “rājānampi amhākaṃyeva abbhantare pakkhipissāmī”ti cintetvā
imam gāthamāha -

“Tvaṃ āvikarohi bhūmipāla, bhattā bhārasaho tvaṃ vadetaṃ;
Tava chandarucīni sammāsītṛvā, atha vakkhanti janinda pañca dhīrā”ti.

Tattha bhattāti tvaṃ amhākaṃ sāmiko ceva uppannassa ca bhārassa saho,
paṭhamam tāva tvameva etaṃ vadehi. Tava chandarucīṇīti pacchā tava chandañceva
ruccanakāraṇāni ca sammāsītva ime pañca paṇḍitā vakkhanti.

Atha rājā attano kilesavasikatāya imaṃ gāthamāha -

“Yā sīlavatī anaññatheyyā, bhattucchandavasānugā piyā manāpā;
Nindiyamatthaṃ pasaṃsiyaṃ vā, bhariyāyāvikareyya guyhamattha”nti.

Tattha anaññatheyyāti kilesavasena aññena na thenitabbā.

Tato senako “idāni rājānaṃ amhākaṃ abbhantare pakkhipimhā”ti tussitvā
sayamkatakāraṇameva dīpento imaṃ gāthamāha -

“Yo kicchagatassa āturassa, saraṇam hoti gatī parāyaṇaṇca;
Nindiyamatthaṃ pasaṃsiyaṃ vā, sakhinovāvikareyya guyhamattha”nti.

Atha rājā pukkusaṃ pucchi “katham, pukkusa, passasi, nindiyam vā pasaṃsiyam vā
rahassaṃ kassa kathetabba”nti? So kathento imaṃ gāthamāha -

“Jeṭṭho atha majjhimo kaniṭṭho, yo ce sīlasamāhito ṭhitatto;
Nindiyamatthaṃ pasaṃsiyaṃ vā, bhātuvāvikareyya guyhamattha”nti.

Tattha ṭhitattoti ṭhitasabhāvo nibbisevano.

Tato rājā kāmindaṃ pucchi “katham kāminda passasi, rahassaṃ kassa
kathetabba”nti? So kathento imaṃ gāthamāha -

“Yo ve pituhadayassa paddhagū, anujāto pitaraṃ anomapañño;
Nindiyamatthaṃ pasaṃsiyaṃ vā, puttassāvikareyya guyhamattha”nti.

Tattha paddhagūti pesanakārako yo pitussa pesanaṃ karoti, pitu cittassa vase
vattati, ovādakkhamo hotīti attho. Anujātoti tayo puttā atijāto ca anujāto ca avajāto
cāti. Anuppannaṃ yasaṃ uppādentoti atijāto, kulabhāro avajāto, kulapaveṇirakkhako
pana anujāto. Taṃ sandhāya evamāha.

Tato rājā devindaṃ pucchi - “katham devinda, passasi, rahassaṃ kassa
kathetabba”nti? So attano katakāraṇameva kathento imaṃ gāthamāha -

“Mātā dvipadājanindasetṭha, yā naṃ poseti chandasā piyena;
Nindiyamatthaṃ pasaṃsiyaṃ vā, mātuyāvikareyya guyhamattha”nti.

Tattha dvipadājanindasetṭhāti dvipadānaṃ setṭha, janinda. Chandasā piyenāti
chandena ceva pemena ca.

Evam te pucchitvā rājā paṇḍitaṃ pucchi “katham passasi, paṇḍita, rahassaṃ kassa
kathetabba”nti. “Mahārāja, yāva attano icchitaṃ na nipphajjati, tāva paṇḍito
adhivāseyya, kassaci na katheyyā”ti so imaṃ gāthamāha -

“Guyhassa hi guyhameva sādhu, na hi guyhassa pasatthamāvikammaṃ;
Anipphannatā saheyya dhīro, nipphannova yathāsukhaṃ bhaṇeyyā”ti.

Tattha anipphannatāti mahārāja, yāva attano icchitaṃ na nipphajjati, tāva paṇḍito
adhivāseyya, na kassaci katheyyāti.

Paṇḍitena pana evaṃ vutte rājā anattamano ahosi. Senako rājānaṃ olokesi, rājāpi senakamukhaṃ olokesi. Bodhisatto tesam kiriyaṃ disvāva jāni “ime cattāro janā paṭhamameva maṃ rañño antare paribhindiṃsu, vīmaṃsanavasena pañho pucchito bhavissatī”ti. Tesam pana kathentānaññeva sūriyo atthaṅgato, dīpā jalitā. Paṇḍito “rājakammāni nāma bhāriyāni, na paññāyati ‘kiṃ bhavissatī’ti, khippameva gantum vaṭṭatī”ti utṭhāyāsanaṃ rājānaṃ vanditvā nikkhamitvā cintesi “imesu eko ‘sahāyakassa kathetum vaṭṭatī’ti āha, eko ‘bhātussa, eko puttassa, eko mātu kathetum vaṭṭatī’ti āha. Imehi etaṃ katameva bhavissati, diṭṭhameva kathitanti maññāmi, hotu ajjeva etaṃ jānissāmī”ti. Te pana cattāropi aññesu divasesu rājakulā nikkhamitvā rājanivesanadvāre ekassa bhattaambaṇassa piṭṭhe nisīditvā kiccakaraṇīyāni mantetvā gharāni gacchanti. Tasmā paṇḍito “ahaṃ etesaṃ catunnaṃ rahassaṃ ambaṇassa heṭṭhā nipajjitvā jānitum sakkuṇeyya”nti cintetvā taṃ ambaṇaṃ ukkhipāpetvā attharaṇaṃ attharāpetvā ambaṇassa heṭṭhā pavisitvā purisānaṃ saññaṃ adāsi “tumhe catūsu paṇḍitesu mantetvā gatesu āgantvā maṃ āneyyāthā”ti. Te “sādhū”ti sampāṭicchitvā pakkamiṃsu. Senakopi rājānaṃ āha - “mahārāja, amhākaṃ vacanaṃ na saddahatha, idāni kiṃ karissathā”ti. So tassa vacanaṃ gahetvā anisāmetvāva bhītasito hutvā “idāni kiṃ karoma, senaka paṇḍitā”ti pucchi. “Mahārāja, papañcaṃ akatvā kañci ajānāpetvā gahapatiputtaṃ māretum vaṭṭatī”ti. Rājā “senaka, ṭhapetvā tumhe añño mama atthakāmo nāma natthi, tumhe attano suhade gahetvā dvārantare ṭhatvā gahapatiputtassa pātova upaṭṭhānaṃ āgacchantassa khaggena sīsaṃ chindathā”ti attano khaggaratanaṃ adāsi. Te “sādhū, deva, mā bhāyi, mayaṃ taṃ māressāmā”ti vatvā nikkhamitvā “diṭṭhā no paccāmittassa piṭṭhī”ti bhattaambaṇassa piṭṭhe nisīdiṃsu. Tato senako āha “ambho, ko gahapatiputtaṃ māressatī”ti. Itare “tumheyeva ācariya, mārethā”ti tasseva bhāraṃ kariṃsu.

Atha ne senako pucchi “tumhe ‘rahassaṃ nāma asukassa asukassa kathetabba’nti vadatha, kiṃ vo etaṃ kataṃ, udāhu diṭṭhaṃ suta”nti? “Kataṃ etaṃ, ācariyā”ti. Tumhe “rahassaṃ nāma sahāyakassa kathetabba”nti vadatha, “kiṃ vo etaṃ kataṃ, udāhu diṭṭhaṃ suta”nti? “Kataṃ etaṃ mayā”ti? “Kathetha, ācariyā”ti. “Imasmiṃ rahasse rañña ñāte jīvitam me natthī”ti. “Mā bhāyatha ācariya, idha tumhākaṃ rahassabhedako natthi, kathethā”ti. So nakhena ambaṇaṃ koṭṭetvā “atthi nu kho imassa heṭṭhā gahapatiputto”ti āha. “Ācariya, gahapatiputto attano issariyena evarūpaṃ ṭhānaṃ na pavisissati, idāni yasena matto bhavissati, kathetha tumhe”ti. Senako tāva attano rahassaṃ kathento āha - “tumhe imasmiṃ nagare asukaṃ nāma vesim jānāthā”ti? “Āma, ācariyā”ti. “Idāni sā paññāyatī”ti. “Na paññāyati, ācariyā”ti. “Ahaṃ sālavanuyyāne tāya saddhiṃ purisakiccaṃ katvā tassā piḷandhanesu lobhena taṃ māretvā tassāyeva sātakena bhaṇḍikaṃ katvā āharitvā amhākaṃ ghare asukabhūmikāya asuke nāma gabbhe nāgadantake laggesim, vaḷaṇjetum 3 visahāmi, purāṇabhāvamassa olokemi, evarūpaṃ aparādhakammaṃ katvā mayā ekassa sahāyakassa kathitaṃ, na tena kassaci kathitapubbaṃ, iminā kāraṇena ‘sahāyakassa guyhaṃ kathetabba’nti mayā kathita”nti. Paṇḍito tassa rahassaṃ sādhuṃ vavatthapetvā sallakkhesi.

Pukkusopi attano rahassaṃ kathento āha - “mama ūruyā kuṭṭhaṃ atthi, kaniṭṭho me pātova kañci ajānāpetvā taṃ dhovitvā bhesajjena makkhetvā upari pilotikaṃ datvā bandhati. Rājā mayi muducitto ‘ehi pukkusā’ti maṃ pakkositvā yebhuyyena mama ūruyāyeve sayati, sace pana etaṃ rājā jāneyya, maṃ māreyya. Taṃ mama kaniṭṭhaṃ ṭhapetvā añño jānanto nāma natthi, tena kāraṇena ‘rahassaṃ nāma bhātu

kathetabba'nti mayā vutta'nti. Kāmindopi attano rahassaṃ kathento āha - “maṃ kālāpakkhe uposathadivase naradevo nāma yakkho gaṇhāti, ahaṃ ummattakasunakho viya viravāmi, svāhaṃ tamatthaṃ puttassa kathesiṃ. So mama yakkhena gahitabhāvaṃ ñatvā maṃ antogehagabbhe nipajjāpetvā dvāraṃ pidahitvā nikkhamitvā mama saddaṃ paṭicchādanatthaṃ dvāre samajjaṃ kāresi, iminā kāraṇena ‘rahassaṃ nāma puttassa kathetabba'nti mayā vutta'nti. Tato tayopi devindaṃ pucchimsu. So attano rahassaṃ kathento āha - “mayā maṇipahaṃsanakammaṃ karontena rañño santakaṃ sakkena kusarañño dinnaṃ, siripavesanaṃ maṅgalamaṇiratanāṃ thenetvā mātuyā dinnaṃ. Sā kañci ajānāpetvā mama rājakuḷaṃ pavisanakāle taṃ mayhaṃ deti, ahaṃ tena maṇinā siripavesetvā rājanivesanaṃ gacchāmi. Rājā tumhehi saddhiṃ akathetvā paṭhamataraṃ mayā saddhiṃ kathesi. Devasikaṃ aṭṭha, soḷasa, dvattiṃsa, catusaṭṭhi kahāpaṇe mama paribbayatthāya deti. Sace tassa maṇiratanassa channabhāvaṃ rājā jāneyya, mayhaṃ jīvitaṃ natthi, iminā kāraṇena ‘rahassaṃ nāma mātu kathetabba'nti mayā vutta'nti.

Mahāsatto sabbesampi guyhaṃ attano paccakkhaṃ akāsi. Te pana attano udaraṃ phāletvā antaṃ bāhiraṃ karontā viya rahassaṃ aññamaññaṃ kathetvā “tumhe appamattā pātova āgacchatha, gahapatiputtaṃ māressāmā”ti utṭhāya pakkamimsu. Tesaṃ gatakāle paṇḍitassa purisā āgantvā ambaṇaṃ ukkhipitvā mahāsattaṃ ādāya pakkamimsu. So gharaṃ gantvā nhatvā alaṅkaritvā subhojanaṃ bhuñjitvā “ajja me bhaginī udumbaradevī rājagehato sāsanaṃ pesessatī”ti ñatvā dvāre paccāyikaṃ purisaṃ ṭhapesi “rājagehato āgataṃ sīghaṃ pavesetvā mama dasseyyāsī”ti. Evañca pana vatvā sayanapiṭṭhe nipajji. Tasmīṃ khaṇe rājāpi sayanapiṭṭhe nipannova paṇḍitassa guṇaṃ saritvā “mahosadhapaṇḍito sattavassikakālato paṭṭhāya maṃ upaṭṭhahanto na kiñci mayhaṃ anattaṃ akāsi, devatāya pucchitapañhepi paṇḍite asati jīvitaṃ me laddhaṃ na siyā. Veripaccāmittānaṃ vacanaṃ gahetvā ‘asamadhuraṃ paṇḍitaṃ mārethā’ti khaggaṃ dentena ayuttaṃ mayā kataṃ, sve dāni naṃ passitum na labhissāmī”ti sokaṃ uppādesi. Sarīrato sedā muccimsu. So sokasamappito cittassādaṃ na labhi. Udumbaradevīpi tena saddhiṃ ekasayanagatā taṃ ākāraṃ disvā “kiṃ nu kho mayhaṃ koci aparādho atthi, udāhu devassa kiñci sokakāraṇaṃ uppannaṃ, pucchissāmi tāva na”nti imaṃ gāthamāha -

“Kiṃ tvaṃ vīmanosi rājasetṭṭha, dvīpadajaninda vacanaṃ suṇoma metaṃ;
Kiṃ cintayamāno dummanosi, nūna deva aparādho atthi mayha”nti.

Atha rājā kathento gāthamāha -

“Paṇhe vajjho mahosadhoti, āṇatto me vāmāya bhūripañño;
Taṃ cintayamāno dummanosmi, na hi devī aparādho atthi tuyha”nti.

Tattha āṇattoti bhadde, cattāro paṇḍitā “mahosadho mama paccatthiko”ti kathayimsu. Mayā tathato avicinitvā “vadhetha na”nti bhūripañño vadhāya āṇatto. Taṃ kāraṇaṃ cintayamāno dummanosmīti.

Tassā tassa vacanaṃ sutvāva mahāsatte sinehena pabbatamatto soko uppajji. Tato sā cintesi “ekena upāyena rājānaṃ assāsetvā rañño niddaṃ okkamanakāle mama kaniṭṭhassa sāsanaṃ paṇiṇissāmī”ti. Atha sā “mahārāja, tayāvetam kataṃ gahapatiputtaṃ mahante issariye patiṭṭhāpentena, tumhehi so senāpatiṭṭhāne ṭhapito, idāni kira so tumhākaṃyeva paccatthiko jāto, na kho pana paccatthiko

khuddako nāma atthi, māretabbova, tumhe mā cintayitthā”ti rājānaṃ assāsesi. So tanubhūtasoko niddaṃ okkami. Devī utthāya gabbhaṃ pavisitvā “tāta mahosadha, cattāro paṇḍitā taṃ paribhindaṃsu, rājā kuddho sve dvārantare taṃ vadhāya āṇāpesi, sve rājakulaṃ mā āgaccheyyāsi, āgacchanto pana nagaraṃ hatthagataṃ katvā samattho hutvā āgaccheyyāsi”ti paṇṇaṃ likhitvā modakassa anto pakkhipitvā modakaṃ suttena veṭhetvā navabhājane katvā chādetvā lañchetvā atthacārikāya dāsiyā adāsi “imaṃ modakaṃ gahetvā mama kaniṭṭhassa dehī”ti. Sā tathā akāsi. “Rattiṃ kathaṃ nikkhantā”ti na cintetabbaṃ. Rañña paṭhamameva deviyā varo dinno, tena na naṃ koci nivāresi. Bodhisatto paṇṇākāraṃ gahetvā naṃ uyyojesi. Sā puna āgantvā dinnabhāvaṃ ārocesi. Tasmiṃ khaṇe devī āgantvā rañña saddhiṃ nipajji. Mahāsattopi modakaṃ bhinditvā paṇṇaṃ vācetvā tamatthaṃ ṇatvā kattabbakiccaṃ vicāretvā sayane nipajji.

Itarepi cattāro janā pātova khaggaṃ gahetvā dvārantare tathā paṇḍitaṃ apassantā dummanā hutvā rañño santikaṃ gantvā “kiṃ paṇḍitā mārito vo gahapatiputto”ti vutte “na passāma, devā”ti āhaṃsu. Mahāsattopi aruṇuggamaneyeva nagaraṃ attano hatthagataṃ katvā tattha tattha ārakkhaṃ tṭhapetvā mahājanaparivuto rathaṃ āruya mahantena parivārena rājadvāraṃ agamāsi. Rājā sīhapañjaraṃ ugghāṭetvā bahi olovento aṭṭhāsi. Atha mahāsatto rathā otaritvā rājānaṃ vanditvā aṭṭhāsi. Rājā taṃ disvā cintesi “sace ayaṃ mama paccatthiko bhavēyya, na maṃ vandēyyā”ti. Atha naṃ pakkosāpetvā rājā āsane nisīdi. Mahāsattopi ekamantaṃ nisīdi. Cattāropi paṇḍitā tattheva nisīdiṃsu. Atha naṃ rājā kiñci ajānanto viya “tāta, tvaṃ hiyyo gantvā idāni āgacchasi, kiṃ maṃ pariccajasī”ti vatvā imaṃ gāthamāha -

“Abhidosagato dāni ehisi, kiṃ sutvā kiṃ saṅkate mano te;
Ko te kimavoca bhūripaṇña, iṅha vacanaṃ suṇoma brūhi meta”nti.

Tattha abhidosagatoti hiyyo paṭhamayāme gato idāni āgato. Kiṃ saṅkateti kiṃ āsaṅkate. Kimavocāti kiṃ rañño santikaṃ mā gamīti taṃ koci avoca.

Atha naṃ mahāsatto “mahārāja, tayā me catunnaṃ paṇḍitānaṃ vacanaṃ gahetvā vadho āṇatto, tenāhaṃ na emī”ti codento imaṃ gāthamāha -

“Paṇhe vajjho mahosadhoti, yadi te mantayitaṃ janinda dosaṃ;
Bhariyāya rahogato asaṃsi, guyhaṃ pātukataṃ suttaṃ mameta”nti.

Tattha yadi teti yasmā tayā. Mantayitanti kathitaṃ. Dosanti abhidosāṃ, rattibhāgeti attho. Kassa kathitanti? Bhariyāya. Tvañhi hiyyo tassā imamatthaṃ rahogato asaṃsi. Guyhaṃ pātukatanti tassā evarūpaṃ attano rahassaṃ pātukataṃ. Suttaṃ mametanti mayā panetaṃ tasmiṃ khaṇeyeva suttaṃ.

Rājā taṃ sutvā “imāya taṅkhaṇaṇṇeva sāsanaṃ pahitaṃ bhavissatī”ti kuddho devīṃ olokesi. Taṃ ṇatvā mahāsatto “kiṃ, deva, deviyā kujjhatha, ahaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ sabbaṃ jānāmi. Deva, tumhākaṃ tāva rahassaṃ deviyā kathitaṃ hotu, ācariyasena-kassa pukkusa-dīnaṃ vā rahassaṃ mama kena kathitaṃ, ahaṃ etesampi rahassaṃ jānāmiyevā”ti senakassa tāva rahassaṃ kathento imaṃ gāthamāha -

“Yaṃ sālavanasmīṃ senako, pāpakammaṃ akāsi asabbhirūpaṃ;
Sakhinova rahogato asaṃsi, guyhaṃ pātukataṃ suttaṃ mameta”nti.

Tattha asabbhirūpanti asādhujātikaṃ lāmaṃ akusalakammaṃ akāsi. Imasmiṃyeva hi nagare asukaṃ nāma vesiṃ sālavanuyyāne purisakiccaṃ katvā taṃ māretvā alaṅkāraṃ gahetvā tassāyeva sātakena bhaṇḍikaṃ katvā attano ghare asukaṭṭhāne nāgadantake laggetvā ṭhapesi. Sakhinovāti atha naṃ, mahārāja, ekassa sahāyakassa rahogato hutvā akkhāsi, tampi mayā sutāṃ. Nāhaṃ devassa paccatthiko, senakoyeva. Yadi te paccatthikena kammaṃ atthi, senakaṃ gaṇhāpehīti.

Rājā senakaṃ oloketvā “saccaṃ, senakā”ti pucchitvā “saccaṃ, devā”ti vutte tassa bandhanāgārappavesanaṃ āṇāpesi. Paṇḍito pukkusassa rahassaṃ kathento imaṃ gāthamāha -

“Pukkusapurisassa te janinda, uppanno rogo arājayutto;
Bhātucca rahogato asaṃsi, guyhaṃ pātukataṃ sutāṃ mameta”nti.

Tattha arājayuttoti mahārāja, etassa kuṭṭharogo uppanno, so rājānaṃ pattuṃ ayutto, chupanānucchaviko na hoti. Tumhe ca “pukkusassa ūru muduko”ti yebhuyyena tassa ūrumhi nipajjatha. So panesa vaṇabandhapilotikāya phasso, devāti.

Rājā tampi oloketvā “saccaṃ pukkusā”ti pucchitvā “saccaṃ devā”ti vutte tampi bandhanāgāraṃ pavesāpesi. Paṇḍito kāmindaṃsapi rahassaṃ kathento imaṃ gāthamāha -

“Ābādhoyaṃ asabbhirūpo, kāmindo naradevena phuṭṭho;
Puttassa rahogato asaṃsi, guyhaṃ pātukataṃ sutāṃ mameta”nti.

Tattha asabbhirūpoti yena so ābādhena phuṭṭho ummattakasunakho viya viravati, so naradevayakkhābādho asabbhijātiko lāmaṃ, rājakulaṃ pavisitūṃ na yutto, mahārājāti vadati.

Rājā tampi oloketvā “saccaṃ kāmindaṃ”ti pucchitvā “saccaṃ devā”ti vutte tampi bandhanāgāraṃ pavesāpesi. Paṇḍito devindaṃsapi rahassaṃ kathento imaṃ gāthamāha -

“Aṭṭhavaṅkaṃ maṇiratanāṃ ulāraṃ, sakko te adadā pitāmahassa;
Devindassa gataṃ tadajja hatthaṃ, mātucca rahogato asaṃsi;
Guyhaṃ pātukataṃ sutāṃ mameta”nti.

Tattha pitāmahassāti tava pitāmahassa kusarājassa. Tadajja hatthanti taṃ maṅgalasammatāṃ maṇiratanāṃ ajja devindassa hatthagataṃ, mahārājāti.

Rājā tampi oloketvā “saccaṃ devindaṃ”ti pucchitvā “saccaṃ devā”ti vutte tampi bandhanāgāraṃ pavesāpesi. Evaṃ “bodhisattaṃ vadhissāmā”ti cintetvā sabbepi te bandhanāgāraṃ paviṭṭhā. Bodhisatto “mahārāja, iminā kāraṇenāhaṃ ‘attano guyhaṃ parassa na kathetabba’nti vadāmi, vadantā pana mahāvināsaṃ pattā”ti vatvā uttari dhammaṃ desento imā gāthā abhāsi -

“Guyhassa hi guyhameva sādhu, na guyhassa pasatthamāvikammaṃ;
Anipphannatā saheyya dhīro, nipphannova yathāsukhaṃ bhaṇeyya.

“Na guyhamatthaṃ vivareyya, rakkheyya naṃ yathā nidhiṃ;
Na hi pātukato sādhu, guyho attho pajānatā.

“Thiyā guyhaṃ na saṃseyya, amittassa ca paṇḍito;
Yo cāmisena saṃhīro, hadayattheno ca yo naro.

“Guyhamatthaṃ asambuddhaṃ, sambodhayati yo naro;
Mantabhedabhayā tassa, dāsabhūto titikkhati.

“Yāvanto purisassatthaṃ, guyhaṃ jānanti mantinaṃ;
Tāvanto tassa ubbegā, tasmā guyhaṃ na vissaje.

“Vivicca bhāseyya divā rahassaṃ, rattiṃ giraṃ nāvelaṃ pamuñce;
Upassutikā hi suṇanti mantaṃ, tasmā manto khippamupeti bheda”nti.

Tattha amittassa cāti itthiyā ca paccatthikassa ca na katheyya. Saṃhīroti yo ca yena kenaci āmisena saṃhīrati upalāpati saṅgahaṃ gacchati, tassapi na saṃseyya. Hadayatthenoti yo ca amitto mittapatirūpako mukhena aññaṃ katheti, hadayena aññaṃ cinteti, tassapi na saṃseyya. Asambuddhanti parehi aññātaṃ. “Asambodha”ntipi pāṭho, paresaṃ bodhetuṃ ayuttanti attho. Titikkhatīti tassa akkosampi paribhāsampi pahārampi dāso viya hutvā adhivāseti. Mantinanti mantitaṃ, mantīnaṃ vā antare yāvanto jānantīti attho. Tāvantoti te guyhajānanake paṭicca tattakā tassa ubbegā santāsā uppajjanti. Na vissajeti na vissajeyya paraṃ na jānāpeyya. Viviccāti sace divā rahassaṃ mantetukāmo hoti, vivittaṃ okāsaṃ kāretvā suppaṭicchannaṭṭhāne manteyya. Nāvelanti rattiṃ rahassaṃ kathento pana ativeḷaṃ mariyādātikkantaṃ mahāsaddaṃ karonto giraṃ nappamuñceyya. Upassutikā hīti mantanaṭṭhānaṃ upagantvā tirokuṭṭādīsu ṭhatvā sotāro. Tasmāti mahārāja, tena kāraṇena so manto khippameva bhedaṃ upāgamīti.

Rājā mahāsattassa kathaṃ sutvā “ete sayāṃ rājaverino hutvā paṇḍitaṃ mama verim karontī”ti kujjhitvā “gacchatha ne nagarā nikkhamāpetvā sūlesu vā uttāsetha, sīsāni vā tesāṃ chindathā”ti āṇāpesi. Tesu pacchābāhaṃ bandhitvā catukke catukke kasāhi pahārasahassaṃ datvā nīyamānesu paṇḍito “deva, ime tumhākaṃ porāṇakā amaccā, khamatha nesaṃ aparādha”nti rājānaṃ khamāpesi. Rājā tassa vacanaṃ sutvā “sādhū”ti te pakkosāpetvā tasseva dāse katvā adāsī. So pana te tattheva bhujiṣse akāsī. Rājā “tena hi mama vijite mā vasantū”ti pabbājanīyakammaṃ āṇāpesi. Paṇḍito “khamatha, deva, etesaṃ andhabālānaṃ dosa”nti khamāpetvā tesāṃ ṭhānantarāni puna pākatikāni kāresi. Rājā “paccāmittesupi tāvassa evarūpā mettā bhavati, aññesu janesu kathaṃ na bhavissatī”ti paṇḍitassa ativiya pasanno ahoṣi. Tato paṭṭhāya cattāro paṇḍitā uddhatadāṭhā viya sappā nibbisā hutvā kiñci kathetuṃ nāsakkhiṃsu.

Pañcapaṇḍitapañño niṭṭhito.

Niṭṭhitā ca paribhindakathā.

Yuddhaparājayaṇḍaṃ

Tato paṭṭhāya paṇḍitova rañño atthañca dhammañca anusāsati. So cintesi “rañño setachattamattameva, rajjaṃ pana ahameva vicāremi, mayā appamattena bhavituṃ vaṭṭatī”ti. So nagare mahāpākāraṃ nāma kāresi, tathā anupākārañca dvāraṭṭālake antaraṭṭālake udakaparikhaṃ kaddamaparikhaṃ sukkhaparikhanti tisso parikhāyo kāresi, antonagare jinṇagehāni paṭisaṅkharāpesi, mahāpokkharāṇiyo kāretvā tāsu

udakanidhānaṃ kāresi, nagare sabbakoṭṭhāgārāni dhaññaṃ pūrāpesi,
himavantappadesato kulupakatāpasehi kudrūsakumudabījāni āharāpesi,
udakaniddhamanāni sodhāpetvā tattha ropāpesi, bahinagarepi
jiṇṇasālāpaṭisaṅkharāṇakammaṃ kāresi. Kiṃ kāraṇā?
Anāgatabhayapaṭibāhanatthaṃ. Tato tato āgatavāṇijakepi “sammā, tumhe kuto
āgatatthā”ti pucchitvā “asukaṭṭhānato”ti vutte “tumhākaṃ rañña kiṃ piya”nti
pucchitvā “asukaṃ nāmā”ti vutte tesam sammānaṃ kāretvā uyyojetvā attano
ekasate yodhe pakkosāpetvā “sammā, mayā dinne paṇṇākāre gahetvā
ekasatarājadhāniyo gantvā ime paṇṇākāre attano piyakāmatāya tesam rājūnaṃ
datvā teyeva upaṭṭhahantā tesam kiriyaṃ vā mantāṃ vā ṇatvā mayhaṃ sāsanaṃ
pesentā tattheva vasatha, ahaṃ vo puttadāraṃ posessāmī”ti vatvā kesañci kuṇḍale,
kesañci pādukāyo, kesañci khagge, kesañci suvaṇṇamālāyo akkharāni chinditvā
“yadā mama kiccaṃ atthi, tadā paññāyantu”ti adhiṭṭhahitvā tesam hatthe datvā
pesesi. Te tattha tattha gantvā tesam tesam rājūnaṃ paṇṇākāraṃ datvā
“kenatthenāgatā”ti vutte “tumheva upaṭṭhātuṃ āgatamhā”ti vatvā “kuto
āgatatthā”ti puṭṭhā āgataṭṭhānaṃ avatvā aññaṇi ṭhānāni ācikkhitvā “tena hi sādhu”ti
sampaṭicchite upaṭṭhahantā tesam abbhantarikā ahesuṃ.

Tadā kapilaraṭṭhe saṅkhabalako nāma rājā āvudhāni sajjāpesi, senaṃ saṅkaḍḍhi.
Tassa santike upanikkhittakapuriso paṇḍitassa sāsanaṃ pesesi “sāmi, mayaṃ idha
pavattiṃ ‘idaṃ nāma karissatī’ti na jānāma, āvudhāni sajjāpeti, senaṃ saṅkaḍḍhati,
tumhe purisavisese pesetvā idaṃ pavattiṃ tathato jānāthā”ti. Atha mahāsatto
suvapotakaṃ āmantetvā “samma, kapilaraṭṭhe saṅkhabalako nāma rājā āvudhāni
sajjāpesi, tvaṃ tattha gantvā ‘imaṃ nāma karotī’ti tathato ṇatvā sakalajambudīpaṃ
āhiṇḍitvā mayhaṃ pavattiṃ āharāhi”ti vatvā madhulāje khādāpetvā madhupānīyaṃ
pāyetvā satapākasahassapākehi telehi pakkhantaraṃ makkhetvā pācīnasīhapañjare
ṭhatvā vissajjesi. Sopi tattha gantvā tassa purisassa santikā tassa rañño pavattiṃ
tathato ṇatvā sakalajambudīpaṃ pariggaṇhanto kapilaraṭṭhe uttarapañcālanagaraṃ
pāpuṇi. Tadā tattha cūlanibrahmadatto nāma rājā rajjaṃ kāresi. Tassa kevaṭṭo nāma
brāhmaṇo atthañca dhammañca anusāsati, paṇḍito byatto. So paccūsakāle
pabujjhitvā dīpālokena alaṅkatappaṭiyattaṃ sirigabbhaṃ olokento attano mahantaṃ
yasaṃ disvā “ayaṃ mama yaso, kassa santako”ti cintetvā “na aññaṃ santako
cūlanibrahmadattassa, evarūpaṃ pana yasadāyakaṃ rājānaṃ sakalajambudīpe
aggarājānaṃ kātuṃ vaṭṭati, ahañca aggapurohito bhavissāmī”ti cintetvā pātova
nhatvā bhuñjitvā alaṅkaritvā rañño santikaṃ gantvā “mahārāja, sukhaṃ sayathā”ti
sukhaseyyaṃ pucchitvā “āma, paṇḍitā”ti vutte rājānaṃ “deva, mantetabbaṃ
atthī”ti āha. “Vada, ācariyā”ti. “Deva, antonagare raho nāma na sakkā laddhuṃ,
uyyānaṃ gacchāmā”ti. “Sādhu, ācariyā”ti rājā tena saddhiṃ uyyānaṃ gantvā
balakāyaṃ bahi ṭhapetvā ārakkhaṃ kāretvā brāhmaṇena saddhiṃ uyyānaṃ
pavisitvā maṅgalasilāpaṭṭe nisīdi.

Tadā suvapotakopi taṃ kiriyaṃ disvā “bhavitabbamettha kāraṇena, ajja paṇḍitassa
ācikkhitabbayuttakaṃ kiñci suṇissāmī”ti uyyānaṃ pavisitvā maṅgalasālarukkhaṃ
pattantare niliyitvā nisīdi. Rājā “kathetha, ācariyā”ti āha. “Mahārāja, tava kaṇṇe ito
karohi, catukkaṇṇova manto bhavissati. Sace, mahārāja, mama vacanaṃ kareyyāsi,
sakalajambudīpe taṃ aggarājānaṃ karomī”ti. So mahātaṇhatāya tassa vacanaṃ
sutvā somanassappatto hutvā “kathetha, ācariya, karissāmi te vacana”nti āha.
“Deva, mayaṃ senaṃ saṅkaḍḍhitvā paṭhamam khuddakanagaraṃ rumbhitvā
gaṇhissāma, ahañhi cūladvārena nagaraṃ pavisitvā rājānaṃ vakkhāmi - mahārāja,

tava yuddhena kiccaṃ natthi, kevalaṃ amhākaṃ rañño santako hohi, tava rajjaṃ taveva bhavissati, yujjhanto pana amhākaṃ balavāhanassa mahantatāya ekantena parājissasī”ti. “Sace me vacanaṃ karissati, saṅgaṇhissāma naṃ. No ce, yujjhitvā jīvitakkhayaṃ pāpetvā dve senā gahetvā aññaṃ nagaraṃ gaṇhissāma, tato aññanti etenupāyena sakalajambudīpe rajjaṃ gahetvā ‘jayapānaṃ pivissāmā’ti vatvā ekasatarājāno amhākaṃ nagaraṃ ānetvā uyyāne āpānamaṇḍapaṃ kāretvā tattha nisinne visamissakaṃ suraṃ pāyetvā sabbepi te rājāno jīvitakkhayaṃ pāpetvā ekasatarājadhānīsu rajjaṃ amhākaṃ hatthagataṃ karissāma. Evaṃ tvaṃ sakalajambudīpe aggarājā bhavissasī”ti. Sopi “sādhū, ācariya, evaṃ karissāmī”ti vadati. “Mahārāja, catukkaṇṇo manto nāma, ayañhi manto na sakkā aññaṃ jānitum, tasmā papañcaṃ akatvā sīghaṃ nikkhamathā”ti. Rājā tussitvā “sādhū”ti sampaṭicchī.

Suwapotako taṃ sutvā tesāṃ mantapariyosāne sākāyaṃ olambakaṃ otārento viya kevaṭṭassa sīse chakaṇapiṇḍaṃ pādetvā “kimeta”nti mukhaṃ vivaritvā uddhaṃ olokentassa aparaṃpi mukhe pādetvā “kiri kirī”ti saddaṃ viravanto sākāto uppatitvā “kevaṭṭa, tvaṃ catukkaṇṇamantoti maññaṃ, idāneva chakkaṇṇo jāto, puna aṭṭhakaṇṇo bhavitvā anekasatakaṇṇopi bhavissati”ti vatvā “gaṇhatha, gaṇhathā”ti vadantānaññeva vātavegena mithilaṃ gantvā paṇḍitassa nivesanaṃ pāvīsi. Tassa pana idaṃ vattaṃ - sace kutoci ābhatasāsanaṃ paṇḍitasseva kathetabbaṃ hoti, athassa aṃsakūṭe otarati, sace amarādeviyāpi sotum vaṭṭati, ucchaṅge otarati, sace mahājanena sotabbaṃ, bhūmiyaṃ otarati. Tadā so paṇḍitassa aṃsakūṭe otari. Tāya saññāya “rahassena bhavitabba”nti mahājano paṭikkami. Paṇḍito taṃ gahetvā uparipāsādalaṃ abhiruyha “kiṃ te, tāta, diṭṭhaṃ suta”nti pucchi. Athassa so “ahaṃ, deva, sakalajambudīpe vicaranto aññaṃ rañño santike kiñci guyhaṃ na passāmi, uttarapañcālanagare pana cūḷanibrahmadattassa purohito kevaṭṭo nāma brāhmaṇo rājānaṃ uyyānaṃ netvā catukkaṇṇamantaṃ gaṇhi. Athāhaṃ sākāntare nisīditvā tesāṃ mantaṃ suṇitvā mantapariyosāne tassa sīse ca mukhe ca chakaṇapiṇḍaṃ pādetvā āgatamhi”ti vatvā sabbaṃ kathesi. ‘Rañña sampāṭicchita’nti vutte “sampaṭicchī, devā”ti āha.

Athassa paṇḍito kattabbayuttakaṃ sakkāraṃ karitvā taṃ mudupaccattharaṇe suvaṇṇapañjare suṭṭhu sayāpetvā “kevaṭṭo mama mahosadhassa paṇḍitabhāvaṃ na jānāti mañña, ahaṃ na dānissa mantassa matthakaṃ pāpuṇitum dassāmī”ti cintetvā nagarato duggatakulāni nīharāpetvā bahi nivāsāpesi, raṭṭhajanapadadvāragāmesu samiddhāni issariyakulāni āharitvā antonagare nivāsāpesi, bahuṃ dhanadhaññaṃ kāresi. Cūḷanibrahmadattopi kevaṭṭassa vacanaṃ gahetvā senaṅgaparivuto gantvā ekaṃ khuddakanagaraṃ parikkhipi. Kevaṭṭopi vuttanayeneva tattha pavisitvā taṃ rājānaṃ saññāpetvā attano santakamakāsi. Dve senā ekato katvā tato aññaṃ nagaraṃ rumbhati. Etenupāyena paṭipāṭiyā sabbāni tāni nagarāni gaṇhi. Evaṃ cūḷanibrahmadatto kevaṭṭassa ovāde ṭhito, ṭhapetvā vedeharājānaṃ sesarājāno sakalajambudīpe attano santake akāsi. Bodhisattassa pana upanikkhittakapurisā “cūḷanibrahmadattena ettakāni nagarāni gahitāni, appamatto hotū”ti niccaṃ sāsanaṃ paḥiṇṇesu. Sopi tesāṃ “ahaṃ idha appamatto vasāmi, tumhepi anukkaṇṭhantaṃ appamatto hutvā vasathā”ti paṭipesesi.

Cūḷanibrahmadatto sattadivasasattamāsādhikehi sattasaṃvaccharehi videharajjaṃ vajjetvā sesaṃ sakalajambudīpe rajjaṃ gahetvā kevaṭṭaṃ āha - “ācariya, mithilāyaṃ videharajjaṃ gaṇhāmā”ti. “Mahārāja, mahosadhapaṇḍitassa vasananagare rajjaṃ

gaṇhituṃ na sakkhissāma. So hi evaṃ ñāṇasampanno evaṃ upāyakusalo”ti so vitthāretvā candamaṇḍalaṃ utthāpento viya mahosadhassa guṇe kathesi. Ayañhi sayampi upāyakusalo, tasmā “mithilanagaraṃ nāma deva appamattakaṃ, sakalajambudīpe rajjaṃ amhākaṃ pahoti, kiṃ no etenā”ti upāyeneva rājānaṃ sallakkhāpesi. Sesarājānopi “mayaṃ mithilarajjaṃ gahetvāva jayapānaṃ pivissāmā”ti vadanti. Kevaṭṭo tepi nivāretvā “videharajjaṃ gahetvā kiṃ karissāma, sopi rājā amhākaṃ santakova, tasmā nivattathā”ti te upāyeneva bodhesi. Te tassa vacanaṃ sutvā nivattiṃsu. Mahāsattassa upanikkhittakapurisā sāsanaṃ pesayiṃsu “brahmadatto ekasatarājaparivuto mithilaṃ āgacchantova nivattitvā attano nagameva gato”ti. Sopi tesam “ito paṭṭhāya tassa kiriyaṃ jānantū”ti paṭipesesi. Brahmadattopi kevaṭṭena saddhiṃ “idāni kiṃ karissāmī”ti mantetvā “jayapānaṃ pivissāmā”ti vutte uyyānaṃ alaṅkaritvā cāṭisatesu cāṭisahassesu suraṃ ṭhapetha, nānāvidhāni ca macchamaṃsādīni upanethā”ti sevake āṇāpesi. Upanikkhittakapurisā taṃ pavattiṃ paṇḍitassa ārocesuṃ. Te pana “visena suraṃ yojetvā rājāno māretukāmo”ti na jāniṃsu. Mahāsatto pana suvapotaḥkassa santikā sutattā tathato jānitvā “nesaṃ surāpānadivasam tathato jānitvā mama pesethā”ti paṭisāsaṃ pesesi. Te tathā kariṃsu.

Paṇḍito “mādisse dharamāne ettakānaṃ rājūnaṃ maraṇaṃ ayuttaṃ, avassayo nesaṃ bhavissāmī”ti cintetvā sahaajātaṃ yodhasahassaṃ pakkosāpetvā “sammā, cūḷanibrahmadatto kira uyyānaṃ alaṅkārapetvā ekasatarājaparivuto suraṃ pātukāmo, tumhe tattha gantvā rājūnaṃ āsanesu paññattesu kismiñci anisinneyeva ‘cūḷanibrahmadattassa anantaraṃ mahārahaṃ āsanaṃ amhākaṃ rañña dethā’ti vadantā gahetvā tesam purisehi ‘tumhe kassa purisā’ti vutte ‘videharājassā’ti vadeyyātha. Te tumhehi saddhiṃ ‘mayaṃ sattadivasasattamāsādhikāni sattavassāni rajjaṃ gaṇhantā ekadivasampi videharājānaṃ na passāma, kiṃ rājā nāmesa, gacchatha pariyante āsanaṃ gaṇhathā’ti vadantā kalahaṃ karissanti. Atha tumhe ‘ṭhapetvā brahmadattaṃ añño amhākaṃ rañño uttaritaro idha natthī’ti kalahaṃ vadḍhetvā amhākaṃ rañño āsanamattampi alabhantā ‘na dāni vo suraṃ pātuṃ macchamaṃsaṃ khādituṃ dassāmā’ti nadantā vaggantā mahāghosaṃ karontā tesam santāsaṃ janentā mahantehi leḍḍudaṇḍehi sabbacāṭiyo bhinditvā macchamaṃsaṃ vipakiritvā aparibhogaṃ katvā javena senāya antaraṃ pavisitvā devanagaraṃ pavitṭhā asurā viya ulloḷaṃ utthāpetvā ‘mayaṃ mithilanagare mahosadhapaṇḍitassa purisā, sakkontā amhe gaṇhathā’ti tumhākaṃ āgatabhāvaṃ jānāpetvā āgacchathā”ti pesesi. Te “sādhū”ti tassa vacanaṃ sampaṭicchitvā vanditvā sannaddhapañcāvudhā nikkhamitvā tattha gantvā nandanavanamiva alaṅkatauyyānaṃ pavisitvā samussitasetacchatte ekasatarājapallaṅke ādiṃ katvā alaṅkatappaṭiyattaṃ sirivibhavaṃ disvā mahāsattena vuttaniyāmeneva sabbam katvā mahājanaṃ saṅkhobhetvā mithilābhimukhā pakkamiṃsu. Rājapurisāpi taṃ pavattiṃ tesam rājūnaṃ ārocesuṃ. Cūḷanibrahmadattopi “evarūpassa nāma me visayogassa antarāyo kato”ti kujjhi. Rājānopi “amhākaṃ jayapānaṃ pātuṃ nādāsī”ti kujjhiṃsu. Balakāyāpi “mayaṃ amūlakaṃ suraṃ pātuṃ na labhimhā”ti kujjhiṃsu.

Cūḷanibrahmadatto te rājāno āmantetvā “etha, bho, mithilaṃ gantvā videharājassa khaggena sīsaṃ chinditvā pādehi akkamitvā nisinnā jayapānaṃ pivissāma, senaṃ gamanasajjaṃ karoṭhā”ti vatvā puna rahogato kevaṭṭassapi etamattaṃ kathetvā “amhākaṃ evarūpassa mantassa antarāyakaraṃ paccāmittaṃ gaṇhissāma, ekasatarājūnaṃ aṭṭhārasaakkhobhaṇisaṅkhāya senāya parivutā gacchāma, etha, ācariyā”ti āha. Brāhmaṇo attano paṇḍitabhāvena cintesi “mahosadhapaṇḍitaṃ

jinitum nāma na sakkā, amhākaṃyeva lajjitabbaṃ bhavissati, nivattāpessāmi na”nti. Atha naṃ evamāha - “mahārāja, na esa videharājassa thāmo, mahosadhapaṇḍitassa saṃvidhānametaṃ, mahānubhāvo panesa, tena rakkhitā mithilā sīharakkhitaguḥā viya na sakkā kenaci gaḥetum, kevalaṃ amhākaṃ lajjanakaṃ bhavissati, alaṃ tattha gamanena”ti. Rājā pana khattiyamānena issariyamadena matto hutvā “kiṃ so karissatī”ti vatvā ekasatārājaparivuto aṭṭhārasaakkhobhaṇisaṅkhāya senāya saddhiṃ nikkhami. Kevaṭṭopi attano kathaṃ gaṇhāpetum asakkonto “rañño paccanīkavutti nāma ayuttā”ti tena saddhiṃyeva nikkhami. Tepi yodhā ekaratteneva mithilaṃ patvā attanā katakiccaṃ paṇḍitassa kathayiṃsu. Paṭhamam upanikkhittakapurisāpissa sāsanaṃ paṇḍitassa paṇḍito appamatto hotu, ajja asukaṭṭhānaṃ nāma āgato, ajja asukaṭṭhānaṃ, ajja nagaraṃ pāpuṇissatī”ti paṇḍitassa nibbaddhaṃ pesentiyeva. Taṃ sutvā mahāsatto appamatto ahosi. Videharājā pana “brahmadatto kira imaṃ nagaraṃ gaḥetum āgacchatī”ti paramparaghosena assosi.

Atha brahmadatto aggapadoseyeva ukkāsatasaḥassena dhāriyamānena āgantvā sakalanagaraṃ parivāresi. Atha naṃ hatthipākārathapākārādīhi parikkhipāpetvā tesu tesu ṭhānesu balagumbaṃ ṭhapesi. Manussā unnādentā apphoṭentā seḷentā naccantā gajjantā tajjentā mahāghosaṃ karontā aṭṭhaṃsu. Dīpobhāsenā ceva alaṅkārobhāsenā ca sakalasattayojanikā mithilā ekobhāsā ahosi.

Hatthiassarathatūriyānaṃ saddena pathaviyā bhijjanakālo viya ahosi. Cattāro paṇḍitā ulloḷasaddaṃ sutvā ajānantā rañño santikaṃ gantvā “mahārāja, ulloḷasaddo jāto, na kho pana mayaṃ jānāma, kiṃ nāmetaṃ, vīmaṃsitum vaṭṭatī”ti āhaṃsu. Taṃ sutvā rājā “cūḷanibrahmadatto nu kho āgato bhavēyyā”ti sīhapañjaraṃ vivaritvā olovento tassāgamanabhāvaṃ ṇatvā bhītatasito “natthi amhākaṃ jīvitam, sabbe no jīvitakkhayaṃ pāpessatī”ti tehi saddhiṃ sallapanto nisīdi. Mahāsatto pana tassāgatabhāvaṃ ṇatvā sīho viya achambhito sakalanagare ārakkhaṃ saṃvidahitvā “rājānaṃ assāsessāmī”ti rājanivesanaṃ abhiruhitvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Rājā taṃ disvāva paṭiladdhassāso hutvā “ṭhapetvā mama puttaṃ mahosadhapaṇḍitaṃ añño maṃ imamhā dukkhā mocetum samattho nāma natthī”ti cintetvā tena saddhiṃ sallapanto āha -

590. “Pañcālo sabbasenāya, brahmadattoyamāgato;
Sāyaṃ pañcāliya senā, appameyyo mahosadha.
591. “Vīthimatī pattimatī, sabbasaṅgāmakovidā;
Ohārinī saddavatī, bherisaṅkhappabodhanā.
592. “Lohavijjālaṅkārabhā, dhajinī vāmarohinī;
Sippiyehi susampannā, sūrehi suppatiṭṭhitā.
593. “Dasettha paṇḍitā āhu, bhūripaññā rahogamā;
Mātā ekādasī rañño, pañcāliyaṃ pasāsati.
594. “Athetthekasataṃ khatyā, anuyantā yasassino;
Acchinnaraṭṭhā byathitā, pañcāliyaṃ vasaṃ gatā.
595. “Yaṃvadā takkarā rañño, akāmā piyabhāṇino;
Pañcālamānuyāyanti, akāmā vasino gatā.

596. “Tāya senāya mithilā, tisandhiparivāritā;
Rājadhānī videhānaṃ, samantā parikhaññati.

597. “Uddhaṃ tārakajātāva, samantā parivāritā;
Mahosadha vijānāhi, kathaṃ makkho bhavissatī”ti.

590-597. Tattha sabbasenāyāti sabbāya ekasatarājanāyikāya aṭṭhārasaakkhobhaṇisaṅkhāya senāya saddhiṃ āgato kira, tātāti vadati. Pañcāliyāti pañcālarañño santakā. Vīthimatīti vīthiyā ānīte dabbasambhāre gahetvā vicarantena vaḍḍhakigaṇena samannāgatā. Pattimatīti padasañcarena balakāyena samannāgatā. Sabbasaṅgāmakovidāti sabbasaṅgāme kusalā. Ohārinīti parasenāya antaraṃ pavisitvā apaññāyantaṃ paraśiṃ āharitum samatthā. Saddavatīti dasahi saddehi avivittā. Bherisaṅkhappabodhanāti “etha yātha yujjathā”tiādīni tattha vacībhedenā jānāpetum na sakkā, tādisāni panettha kiccāni bherisaṅkhasaddeheva bodhentīti bherisaṅkhappabodhanā. Lohavijjālaṅkārahāti ettha lohavijjāti lohasippāni. Sattaratanapaṭimaṇḍitānaṃ kavacacammajālīkāśakareṇīkādināṃ etaṃ nāmaṃ. Alaṅkārahāti rājamahāmattādīnaṃ alaṅkāra. Tasmā lohavijjāhi ceva alaṅkārehi ca bhāsati lohavijjālaṅkārahāti ayamettha attho. Dhajinīti suvaṇṇādipaṭimaṇḍitehi nānāvattasamujjalehi rathādīsu samussitadhajehi samannāgatā. Vāmarohinīti hatthi ca asse ca ārohanā vāmapassena ārohani, tena “vāmarohinī”ti vuccanti, tehi samannāgatā, aparimitahatthiassasamākiṇṇāti attho. Sippiyehīti hatthisippaassasippādīsu aṭṭhārasasu sippesu nipphattiṃ pattehi suṭṭhu samannāgatā susamākiṇṇā. Sūrehīti tāta, esā kira senā sīhasamānaparakkamehi sūrayodhehi suppatiṭṭhitā.

Āhūti dasa kirettha senāya paṇḍitāti vadanti. Bhūripaṇṇāti pathavisamāya vipulāya paññāya samannāgatā. Rahogamāti raho gamanasilā raho nisīditvā mantanasilā. Te kira ekāhadvīhaṃ cintetum labhanta pathaviṃ parivattetum ākāse gaṇhitum samatthā. Ekādasīti tehi kira paṇḍitehi atirekatarapaññā pañcālarañño mātā. Sā tesam ekādasī hutvā pañcāliyaṃ senaṃ pasāsati anusāsati.

Ekadivasam kireko puriso ekaṃ taṇḍulanāḷiṇca puṭakabhattañca kahāpaṇasahassañca gahetvā “nadiṃ tarissāmī”ti otiṇṇo nadimajjhaṃ patvā taritum asakkonto tīre ṭhite manusse evamāha - “ambho, mama hatthe ekā taṇḍulanāḷi puṭakabhattaṃ kahāpaṇasahassañca atthi, ito yaṃ mayhaṃ ruccati, taṃ dassāmi. Yo sakkoti, so maṃ uttāretū”ti. Atheko thāmasampanno puriso gālhaṃ nivāsetvā nadiṃ ogāhetvā taṃ hatthe gahetvā paratīraṃ uttāretvā “dehi me dātabba”nti āha. “So taṇḍulanāḷiṃ vā puṭakabhattaṃ vā gaṇhāhī”ti. “Samma, ahaṃ jīvitaṃ agaṇetvā taṃ uttāresim, na me etehi attho, kahāpaṇaṃ me dehī”ti. Ahaṃ “ito mayhaṃ yaṃ ruccati, taṃ dassāmī”ti avacaṃ, idāni mayhaṃ yaṃ ruccati, taṃ dammi, icchanto gaṇhāti. So samīpe ṭhitassa ekassa kathesi. Sopi taṃ “esa attano ruccanaṃ tava deti, gaṇhā”ti āha. So “ahaṃ na gaṇhissāmī”ti taṃ ādāya vinicchayaṃ gantvā vinicchayāmaccaṇaṃ ārocesi. Tepi sabbaṃ sutvā tathevāhaṃsu. So tesam vinicchayena atuṭṭho rañño santikaṃ gantvā tamatthaṃ ārocesi. Rājāpi vinicchayāmacce pakkosāpetvā tesam santike ubhinnaṃ vacanaṃ sutvā vinicchinitum ajānanto attano jīvitaṃ pahāya nadiṃ otiṇṇaṃ parajjāpesi.

Tasmiṃ khaṇe rañño mātā calākadevī nāma avidūre nisinnā ahosi. Sā rañño dubbinicchitabhāvaṃ ñatvā “tāta, imaṃ aḍḍaṃ ñatvāva suṭṭhu vinicchita”nti āha. “Amma, ahaṃ ettakaṃ jānāmi. Sace tumhe uttaritaraṃ jānātha, tumheva vinicchinathā”ti. Sā “evaṃ karissāmi”ti vatvā taṃ purisaṃ pakkosāpetvā “ehi, tāta, tava hatthagatāni tīṇipi bhūmiyaṃ ṭhapehī”ti paṭipāṭiyā ṭhapāpetvā “tāta, tvaṃ uduke vuyhamāno imassa kiṃ kathesi”ti pucchitvā “idaṃ nāmayye”ti vutte “tena hi tava ruccanakāṃ gaṇhā”ti āha. So sahaṣsatthavikaṃ gaṇhi. Atha naṃ sā thokaṃ gatakalē pakkosāpetvā “tāta, sahaṣsaṃ te ruccatī”ti pucchitvā “āma, ruccatī”ti vutte “tāta, tayā ‘ito yaṃ mayhaṃ ruccati, taṃ dassāmi”ti imassa vuttaṃ, na vutta”nti pucchitvā “vuttaṃ devī”ti vutte “tena hi imaṃ sahaṣsaṃ etassa dehī”ti vatvā dāpesi. So rodanto paridevanto adāsi. Tasmiṃ khaṇe rājā amaccā ca tussitvā sādhuakāraṃ pavattayimso. Tato paṭṭhāya tassā paṇḍitabhāvo sabbattha pākaṭo jāto. Taṃ sandhāya videharājā “mātā ekādasī rañño”ti āha.

Khatyāti khattiyā. Acchinnaraṭṭhāti cūlanibrahmadattena acchinditvā gahitaratṭhā. Byathitāti maraṇabhayaabhītā aññaṃ gahetabbagahaṇaṃ apassantā. Pañcāliyaṃ vasaṃ gatāti etassa pañcālarañño vasaṃ gatāti attho. Sānivacanatthe hi etaṃ upayogavacanāṃ. Yaṃvadā takkarāti yaṃ mukhena vadanti, taṃ rañño kātuṃ sakkontāva. Vasino gatāti pubbe sayamaṃvasino idāni panassa vasaṃ gatāti attho. Tisandhīti paṭhamāṃ hatthipākārena parikkhittā, tato rathapākārena, tato assapākārena, tato yodhapattipākārena parikkhittāti imehi catūhi saṅkhepehi tisandhīhi parivāritā. Hatthirathānañhi antaraṃ eko sandhi, rathaassānaṃ antaraṃ eko sandhi, assapattīnaṃ antaraṃ eko sandhi. Parikhaññatīti khanīyati. Imañhi idāni uppāṭetvā gaṇhitukāmā viya samantato khananti. Uddhaṃ tārakajātāvāti tāta, yāya senāya samantā parivāritā, sā anekasatasahaṣsadaṇḍāpikāhi uddhaṃ tārakajātā viya khāyati. Vijānāhīti tāta mahosadhapaṇḍita, avīcīto yāva bhavaggā añño tayā sadiso upāyakusalo paṇḍito nāma natthi, paṇḍitabhāvo nāma evarūpesu ṭhānesu paññāyati, tasmā tvameva jānāhi, kathaṃ amhākaṃ ito dukkhā pamokkho bhavissatīti.

Imaṃ rañño kathaṃ sutvā mahāsatto cintesi “ayaṃ rājā ativiya maraṇabhayaabhīto, gilānassa kho pana vejjo paṭisaraṇaṃ, chātassa bhojanaṃ, pipāsītassa pānīyaṃ, imassapi maṃ ṭhapetvā aññaṃ paṭisaraṇaṃ natthi, assāsessāmi na”nti. Atha mahāsatto manosilātale nadanto siho viya “mā bhāyi, mahārāja, rajjasukhaṃ anubhava, ahaṃ leḍḍuṃ

Gahetvā kākaṃ viya, dhanuṃ gahetvā makkaṭaṃ viya ca, imaṃ aṭṭhārasaakkhobhaṇisaṅkhaṃ senaṃ udare bandhasāṭakānampi assāmikaṃ katvā palāpessāmi”ti vatvā navamaṃ gāthamāha -

598. “Pāde deva pasārehi, bhuñja kāme ramassu ca;
Hitvā pañcāliyaṃ senaṃ, brahmadatto palāyitī”ti.

Tassattho - “deva, tvaṃ yathāsukhaṃ attano rajjasukhasaṅkhāte te pāde pasārehi, pasārento ca saṅgāme cittaṃ akatvā bhuñja, kāme ramassu ca, esa brahmadatto imaṃ senaṃ chaḍḍetvā palāyissatī”ti.

Evaṃ paṇḍito rājānaṃ samassāsetvā vanditvā rājanivesanā nikkhamitvā nagare chaṇabheriṃ carāpetvā nāgare āha - “ambho, tumhe mā cintayittha, sattāhaṃ mālāgandhavilepanapānabhojanādīni sampādetvā chaṇakīlaṃ paṭṭhapetha. Tattha

tattha manussā yathārūpaṃ mahāpānaṃ pivantu, gandhabbaṃ karontu, vādentu vaggantu seḷentu nadantu naccantu gāyantu apphoṭentu, paribbayo pana vo mama santakova hotu, ahaṃ mahosadhapaṇḍito nāma, passissatha me ānubhāva”nti. Te tathā karimṣu. Tadā gītavāditādisaddaṃ bahinagare ʒhitā suṇanti, cūḷadvārena manussā nagaraṃ pavisanti. ʒhapetvā paṭisattum diṭṭhaṃ diṭṭhaṃ na gaṇhanti, tasmā sañcāro na chijjati, nagaraṃ pavitṭhamanussā chaṇakīḷanissitaṃ janaṃ passanti.

Cūḷanibrahmadattopi nagare kolāhalaṃ sutvā amacce evamāha - “ambho, amhesu aṭṭhārasaakkhobhaṇiyā senāya nagaraṃ parivāretvā ʒhitesu nagaravāsīnaṃ bhayaṃ vā sārājaṃ vā natthi, ānanditā somanassappattā apphoṭenti nadanti seḷenti naccanti gāyanti, kiṃ nāmeta”nti? Atha naṃ upanikkhittakapurisā musāvādaṃ katvā evamāhaṃsu “deva, mayaṃ ekena kammena cūḷadvārena nagaraṃ pavisitvā chaṇanissitaṃ mahājanaṃ disvā pucchimhā ‘ambho, sakalajambudīparājāno āgantvā tumhākaṃ nagaraṃ parikkhipitvā ʒhitā, tumhe pana atipamattā, kiṃ nāmeta”nti? Te evamāhaṃsu ‘ambho, amhākaṃ rañño kumārakāle eko manoratho ahosi sakalajambudīparājūhi nagare parivārite chaṇaṃ karissāmīti, tassa ajja manoratho matthakaṃ patto, tasmā chaṇabheriṃ carāpetvā sayaṃ mahātale mahāpānaṃ pivatī”ti.

Rājā tesam kathaṃ sutvā kujjhitvā senaṃ āṇāpesi - “bhonto, gacchatha, khippaṃ ito cito ca nagaraṃ avattharitvā parikhaṃ bhinditvā pākāraṃ maddantā dvāraṭṭālake bhindantā nagaraṃ pavisitvā sakaṭehi kumbhaṇḍāni viya mahājanassa sīsāni gaṇhatha, videharañño sīsaṃ āharathā”ti. Taṃ sutvā sūrayodhā nānāvudhahatthā dvārasamīpaṃ gantvā paṇḍitassa purisehi sakkharavālukakalasiñcanapāsāṇapatanādīhi upaddutā paṭikkamanti. “Pākāraṃ bhindissāmā”ti parikhaṃ otiṇṇepi antaraṭṭālakesu ʒhitā ususattitomarādīhi vijjhantā mahāvināsaṃ pāpenti. Paṇḍitassa yodhā cūḷanibrahmadattassa yodhe hatthavikārādīni dassetvā nānappakārehi akkosanti paribhāsanti tajjenti. “Tumhe kilamantā bhattaṃ alabhantā thokaṃ pivissatha khādissathā”ti surāpiṭṭhakāni ceva macchamaṃsasūlāni ca pasāretvā sayameva pivanti khādanti, anupākāre caṇkamanti. Itare kiñci kātuṃ asakkontā cūḷanibrahmadattassa santikaṃ gantvā “deva, ʒhapetvā iddhimante aññehi niddharitum na sakkā”ti vadiṃsu.

Rājā catupañcāhaṃ vasitvā gahetabbayuttakaṃ apassanto kevaṭṭaṃ pucchi “ācariya, nagaraṃ gaṇhitum na sakkoma, ekopi upasaṇkamitum samattho natthi, kiṃ kātappa”nti. Kevaṭṭo “hotu, mahārāja, nagaraṃ nāma bahiudakaṃ hoti, udakakkhayena naṃ gaṇhissāma, manussā udakena kilamantā dvāraṃ vivarissanti”ti āha. So “attheso upāyo”ti sampaṭicchi. Tato paṭṭhāya udakaṃ pavesetum na denti. Paṇḍitassa upanikkhittakapurisā paṇṇaṃ likhitvā kaṇḍe bandhitvā taṃ pavattiṃ pesesum. Tenapi paṭhamameva āṇattaṃ “yo yo kaṇḍe paṇṇaṃ passati, so so me āharatū”ti. Atheke puriso taṃ disvā paṇḍitassa dassesi. So taṃ pavattiṃ ṇatvā “na me paṇḍitabhāvaṃ jānantī”ti saṭṭhihatthaṃ veḷum dvidhā phāletvā parisuddhaṃ sodhāpetvā puna ekato katvā cammena bandhitvā upari kalalena makkhetvā himavantato iddhimantatāpasehi ānītaṃ kudrūsakumudabījaṃ pokkharaṇitīre kalalesu ropāpetvā upari veḷum ʒhapāpetvā udakassa pūrāpesi. Ekaratteneva vaḍḍhitvā pupphaṃ veḷumatthakato uggantvā ratanamattaṃ aṭṭhāsi.

Atha naṃ uppāṭetvā “idaṃ cūḷanibrahmadattassa dethā”ti attano purisānaṃ dāpesi. Te tassa daṇḍakaṃ valayaṃ katvā “ambho, brahmadattassa pādamūlikā chātakena

mā marittha, gaṇhathetaṃ uppalaṃ piḷandhitvā daṇḍakaṃ kucchipūraṃ khādathā”ti vatvā khipiṃsu. Tameko paṇḍitassa upanikkhittakapuriso uttāya gaṇhi, atha taṃ rañño santikaṃ āharitvā “passatha, deva, imassa daṇḍakaṃ, na no ito pubbe evaṃ dīghadaṇḍako diṭṭhapubbo”ti vatvā “minatha na”nti vutte paṇḍitassa purisā satṭhihatthaṃ daṇḍakaṃ asītihatthaṃ katvā miniṃsu. Puna rañña “katthetaṃ jāta”nti vutte eko musāvādaṃ katvā evamāha - “deva, ahaṃ ekadivasaṃ pipāsito hutvā ‘surāṃ pivissāmi”ti cūḷadvārena nagaraṃ pavitṭho, nāgarānaṃ udakakīlatthāya kataṃ mahāpokkharāṇiṃ passiṃ, mahājano nāvāya nisīditvā pupphāni gaṇhāti. Tattha idaṃ tīrappadese jātaṃ, gambhīratṭhāne jātassa pana daṇḍako satahattho bhavissatī”ti.

Taṃ sutvā rājā kevaṭṭaṃ āha - “ācariya, na sakkā udakakkhayena idaṃ gaṇhituṃ, harathekaṃ upāya”nti. “Tena hi, deva, dhaññakkhayena gaṇhissāma, nagaraṃ nāma bahidhaññaṃ hotī”ti. Evaṃ hotu ācariyāti, paṇḍito purimanayeneva taṃ pavattimī ñatvā “na me kevaṭṭabrāhmaṇo paṇḍitabhāvaṃ jānāti”ti anupākāramatthake kalalaṃ katvā vīhiṃ tattha ropāpesi. Bodhisattānaṃ adhippāyo nāma samijjhatīti vīhī ekaratteneva vuttāya pākāramatthake nīlā hutvā paññāyanti. Taṃ disvā cūḷanibrahmadatto “ambho, kimetaṃ pākāramatthake nīlaṃ hutvā paññāyati”ti pucchi. Paṇḍitassa upanikkhittakapuriso rañño vacanaṃ mukhato jivhaṃ luṅcanto viya gahetvā “deva, gahapatiputto mahosadhapaṇḍito anāgatabhayaṃ disvā pubbeva ratṭhato dhaññaṃ āharāpetvā koṭṭhāgārādīni pūrāpetvā sesadhaññaṃ pākārapasse nikkhipāpesi. Te kira vīhaya ātapena sukkhantā vassena tementā tattheva sassaṃ janesuṃ. Ahaṃ ekadivasaṃ ekena kammaṃ cūḷadvārena pavisitvā pākāramatthake vīhīrasito vīhiṃ hatthena gahetvā vīthiyaṃ chaḍḍente passiṃ. Atha te maṃ parihāsantā ‘chātosī mañña, vīhiṃsātakadasante bandhitvā tava gehaṃ haritvā koṭṭetvā pacāpetvā bhuñjāhī”ti vadīṃsū”ti ārocesi.

Taṃ sutvā rājā kevaṭṭaṃ “ācariya, dhaññakkhayenapi gaṇhituṃ na sakkā, ayampi anupāyo”ti āha. “Tena hi, deva, dārukkhayena gaṇhissāma, nagaraṃ nāma bahidārukaṃ hotī”ti. “Evaṃ hotu, ācariyā”ti. Paṇḍito purimanayeneva taṃ pavattimī ñatvā pākāramatthake vīhiṃ atikkamitvā paññāyamānaṃ dārurāsīṃ kāresi. Paṇḍitassa manussā cūḷanibrahmadattassa purisehi saddhiṃ parihāsaṃ karontā “sace chātatha, yāgubhattaṃ pacitvā bhuñjathā”ti mahantamahantāni dārūni khipiṃsu. Rājā “pākāramatthakena dārūni paññāyanti, kimeta”nti pucchitvā “deva, gahapatiputto kira mahosadhapaṇḍito anāgatabhayaṃ disvā dārūni āharāpetvā kulānaṃ pacchāgehesu ṭhapāpetvā atirekāni pākāraṃ nissāya ṭhapāpesī”ti upanikkhittakānaññaṃ santikā vacanaṃ sutvā kevaṭṭaṃ āha - “ācariya, dārukkhayenapi na sakkā amhehi gaṇhituṃ, āharathekaṃ upāya”nti. “Mā cintayittha, mahārāja, añño upāyo atthī”ti. “Ācariya, kiṃ upāyo nāmesa, nāhaṃ tava upāyassa antaṃ passāmi, na sakkā amhehi vedehaṃ gaṇhituṃ, amhākaṃ nagarameva gamissāmā”ti. “Deva, ‘cūḷanibrahmadatto ekasatakhattiyehi saddhiṃ vedehaṃ gaṇhituṃ nāsakkhī”ti amhākaṃ lajjanakaṃ bhavissati, kiṃ pana mahosadhova paṇḍito, ahampi paṇḍitoyeva, ekaṃ lesaṃ karissāmi”ti. “Kiṃ lesa nāma, ācariyā”ti. “Dhammayuddhaṃ nāma karissāma, devā”ti. “Kimetaṃ dhammayuddhaṃ nāmā”ti? “Mahārāja na senā yujjhissanti, dvinnāṃ pana rājūnaṃ dve paṇḍitā ekaṭṭhāne bhavissanti. Tesu yo vandissati, tassa parājayo bhavissati. Mahosadho pana imaṃ mantāṃ na jānāti, ahaṃ mahallako, so daharo, maṃ disvā vandissati, tadā videho parājito nāma bhavissati, atha mayaṃ videhaṃ parājetvā attano nagarameva gamissāma, evaṃ no lajjanakaṃ na bhavissati. Idaṃ

dhammayuddhaṃ nāma”ti.

Paṇḍito tampi rahassaṃ purimanayeneva ñatvā “sace kevaṭṭassa parajjāmi, nāhaṃ paṇḍitosmī”ti cintesi. Cūḷanibrahmadattopi “sobhano, ācariya, upāyo”ti vatvā “sve dhammayuddhaṃ bhavissati, dvinnampi paṇḍitānaṃ dhammena jayaparājayo bhavissati. Yo dhammayuddhaṃ na karissati, sopi parājito nāma bhavissatī”ti paṇṇaṃ likhāpetvā cūḷadvārena vedehassa pesesi. Taṃ sutvā vedeho paṇḍitaṃ pakkosāpetvā tamatthaṃ ācikkhi. Taṃ pavattiṃ sutvā paṇḍito “sādhū, deva, sve pātova pacchimadvāre dhammayuddhamaṇḍalaṃ sajjessanti, ‘dhammayuddhamaṇḍalaṃ āgacchatū’ti pesethā”ti āha. Taṃ sutvā rājā āgatadūtasseeva hatthe paṇṇakaṃ adāsi. Paṇḍito punadivase “kevaṭṭasseeva parājayo hotū”ti pacchimadvāre dhammayuddhamaṇḍalaṃ sajjāpesi. Tepi kho ekasatapurisā “ko jānāti, kiṃ bhavissatī”ti paṇḍitassa ārakkhatthāya kevaṭṭaṃ parivārayiṃsu. Tepi ekasatarājāno dhammayuddhamaṇḍalaṃ gantvā pācīnadisaṃ olokontā aṭṭhaṃsu, tathā kevaṭṭabrāhmaṇopi.

Bodhisatto pana pātova gandhodakena nhatvā satahassagghanakaṃ kāsikavatthaṃ nivāsetvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍito nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā mahantena parivārena rājadvāraṃ gantvā “pavisatu me putto”ti vutte pavisitvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ ṭhatvā “kuhiṃ gamissasi, tātā”ti vutte “dhammayuddhamaṇḍalaṃ gamissāmi”ti āha. “Kiṃ laddhuṃ vaṭṭatī”ti? “Deva, kevaṭṭabrāhmaṇaṃ maṇiratanena vañcetukāmomhi, aṭṭhavaṅkaṃ maṇiratanāṃ laddhuṃ vaṭṭatī”ti. “Gaṇha, tātā”ti. So taṃ gahetvā rājānaṃ vanditvā rājanivesanā otiṇṇo sahaajātehi yodhasahasseehi parivuto navutikahāpaṇasahassagghanakaṃ setasindhavayuttaṃ rathavaramāruya pātarāsavelāya dvārasamīpaṃ pāpuṇi. Kevaṭṭo pana “idāni āgamissati, idāni āgamissatī”ti tassāgamaṇaṃ olokontoyeva aṭṭhāsi, olokanena dīghagīvataṃ patto viya ahosi, sūriyatejena sedā muccanti. Mahāsattopi mahāparivāratāya mahāsamuddo viya ajjhottharanto kesarasīho viya achambhito vigatalomahaṃso dvāraṃ vivarāpetvā nagarā nikkhamma rathā oruya sīho viya vijambhamāno pāyāsi. Ekasatarājānopi tassa rūpasiriṃ disvā “esa kira sirivaḍḍhanasetṭhiputto mahosadhapaṇḍito paññāya sakalajambudīpe adutiyo”ti ukkuṭṭhisahassāni pavattayiṃsu.

Sopi marugaṇaparivuto viya sakko anomena sirivibhavena taṃ maṇiratanāṃ hatthena gahetvā kevaṭṭābhimukho āgamāsi. Kevaṭṭopi taṃ disvāva sakabhāvena saṇṭhātuṃ asakkonto paccuggamaṇaṃ katvā evamāha - “paṇḍita mahosadha, mayaṃ dve paṇḍitā, amhākaṃ tumhe nissāya ettakaṃ kālaṃ vasantānaṃ tumhehi paṇṇākāramattampi na pesitapubbaṃ, kasmā evamakatthā”ti? Atha naṃ mahāsatto “paṇḍita, tumhākaṃ anucchavikaṃ paṇṇākāraṃ olokontā ajja mayaṃ imaṃ maṇiratanāṃ labhimhā, handa, imaṃ maṇiratanāṃ gaṇhatha, evarūpaṃ nāma aññaṃ maṇiratanāṃ natthī”ti āha. So tassa hatthe jalamānaṃ maṇiratanāṃ disvā “dātukāmo me bhavissatī”ti cintetvā “tena hi, paṇḍita, dehī”ti hatthaṃ pasāresi. Mahāsatto “gaṇhāhi, ācariyā”ti khipitvā pasāritahatthassa aṅgulīsu pātesi. Brāhmaṇo garuṃ maṇiratanāṃ aṅgulīhi dhāretuṃ nāsakkhi. Maṇiratanāṃ parigaḷitvā mahāsattassa pādamūle pati. Brāhmaṇo lobhena “gaṇhissāmi na”nti tassa pādamūle oṇato ahosi. Athassa mahāsatto uṭṭhātuṃ adatvā ekena hatthena khandhaṭṭhike, ekena piṭṭhikacchāyaṃ gahetvā “uṭṭhetha ācariya, uṭṭhetha ācariya, ahaṃ atidaharo tumhākaṃ nattumatto, mā maṃ vandathā”ti vadanto aparāparaṃ katvā mukhaṃ

bhūmiyaṃ ghaṃsitvā lohitamakḥhitam katvā “andhabāla, tvaṃ mama santikā vandanaṃ paccāsīsasi”ti gīvāyaṃ gahetvā khiṇi. So usabhamatte tḥāne patitvā utṭhāya palāyi. Maṇiratanam pana mahāsattassa manussāyeva gaṇhiṃsu.

Bodhisattassa pana “utṭhetha ācariya, utṭhetha ācariya, mā maṃ vandathā”ti vacīghoso sakalapariṣaṃ chādetvā aṭṭhāsi. “Kevaṭṭabrāhmaṇo mahosadhassa pāde vandati”ti purisāpissa ekappahāreneva unnādādīni akaṃsu. Brahmaddattaṃ ādiṃ katvā sabbepi te rājāno kevaṭṭaṃ mahāsattassa pādamūle oṇataṃ addasaṃsueva. Te “amhākaṃ paṇḍitena mahosadho vandito, idāni parājitaṃhā, na no jīvitaṃ dassatī”ti attano attano asse abhiruhitvā uttarapañcālābhimukhā palāyituṃ ārabhiṃsu. Te palāyante disvā bodhisattassa purisā “cūlanibrahmadatto ekasatakhattiye gahetvā palāyatī”ti puna ukkuṭṭhimakaṃsu. Taṃ sutvā te rājāno maraṇabhayaabhītā bhiyyosomattāya palāyantā senaṅgaṃ bhindīṃsu. Bodhisattassa purisāpi nadantā vaggantā suṭṭhutarāṃ kolāhalamakāṃsu. Mahāsatto senaṅgaparivuto nagarameva pāvisi. Cūlanibrahmadattassa senāpi tiyojanamattaṃ pakkhandi.

Kevaṭṭo assaṃ abhiruyha nalāṭe lohitam puñchamāno senaṃ patvā assapiṭṭhiyaṃ nisinnova “bhonto mā palāyatha, bhonto mā palāyatha, nāhaṃ gahapatiputtaṃ vandāmi, tiṭṭhatha tiṭṭhathā”ti āha. Senā asaddahantā aṭṭhatvā āgacchantam kevaṭṭaṃ akkosantā paribhāsantā “pāpadhamma duṭṭhabrāhmaṇa, ‘dhammayuddhaṃ nāma karissāmi’ti vatvā nattumattaṃ appahontampi vandati, natthi tava kattaṃbha”nti kathaṃ asuṇantā viya gacchanteva. So vegena gantvā senaṃ pāpūnitvā “bhonto vacanaṃ saddahatha mayhaṃ, nāhaṃ taṃ vandāmi, maṇiratanena maṃ vañcesī”ti sabbepi te rājāno nānākāraṇehi sambodhetvā attano kathaṃ gaṇhāpetvā tathā bhinnaṃ senaṃ paṭinivattesi. Sā pana tāva mahatī senā sace ekekaṃsumuṭṭhiṃ vā ekekaledḍuṃ vā gahetvā nagarābhimukhā khipeyya, parikhaṃ pūretvā pākārapamāṇā rāsi bhaveyya. Bodhisattānaṃ pana adhippāyo nāma samijjhatiyeva, tasmā ekopi paṃsumuṭṭhiṃ vā leḍḍuṃ vā nagarābhimukhaṃ khipanto nāma nāhosi. Sabbepi te nivattitvā attano attano khandhāvāraṭṭhānameva paccāgamīṃsu.

Rājā kevaṭṭaṃ pucchi “kiṃ karoma, ācariyā”ti. “Deva, kassaci cūladvārena nikkhamituṃ adatvā sañcāraṃ chindāma, manussā nikkhamituṃ alabhantā ukkaṇṭhitvā dvāraṃ vivarissanti, atha mayaṃ paccāmittaṃ gaṇhissāma”ti. Paṇḍito taṃ pavattiṃ purimanayeneva ṇatvā cintesi “imesu ciraṃ idheva vasantesu phāsukaṃ nāma natthi. Upāyeneva te palāpetuṃ vaṭṭatī”ti. So “mantena te palāpessāmi”ti ekaṃ mantakusalaṃ upadhārento anukevaṭṭaṃ nāma brāhmaṇaṃ disvā taṃ pakkosāpetvā “ācariya, amhākaṃ ekaṃ kammaṃ niddharituṃ vaṭṭatī”ti āha. “Kiṃ karoma, paṇḍita, vadehī”ti. “Ācariya, tumhe anupākāre tḥatvā amhākaṃ manussānaṃ pamādaṃ oloketvā antarantarā brahmadattassa manussānaṃ pūvamacchamaṃsādīni khipitvā “ambho, idañcidañca khādatha mā ukkaṇṭhatha, aññaṃ katipāhaṃ vasituṃ vāyamatha, nagaravāsino pañjare baddhakukkuṭā viya ukkaṇṭhitā nacirasseva vo dvāraṃ vivarissanti. Atha tumhe vedehaṇca duṭṭhagahapatiputtañca gaṇhissathā”ti vadeyyātha. Amhākaṃ manussā taṃ kathaṃ sutvā tumhe akkositvā tajjetvā brahmadattassa manussānaṃ passantānaññeva tumhe hatthapādesu gahetvā veḷupesikādīhi paharantā viya hutvā kese ohāretvā pañca cūlā gāhāpetvā iṭṭhakacuṇṇena okirāpetvā kaṇavīramālaṃ kaṇṇe katvā katipayapahāre datvā piṭṭhiyaṃ rājiyo dassetvā pākāraṃ āropetvā sikkāya

pakkhipitvā yottena otāretvā “gaccha mantabhedaka, corā”ti cūḷanibrahmadattassa manussānaṃ dassanti. Te taṃ rañño santikaṃ ānessanti. Rājā taṃ disvā “ko te aparādhō”ti pucchissati. Athassa evaṃ vadeyyātha “mahārāja, mayhaṃ pubbe yaso mahanto, gahapatiputto mantabhedako”ti maṃ kujjhitvā rañño kathetvā sabbaṃ me vibhavaṃ acchindi, “ahaṃ mama yasabhedakassa gahapatiputtassa sīsaṃ gaṇhāpessāmi”ti tumhākaṃ manussānaṃ ukkaṇṭhitamocanena etesaṃ ṭhitānaṃ khādanīyaṃ vā bhojanīyaṃ vā demi. Ettakena maṃ porāṇaveraṃ hadaye katvā imaṃ byasanaṃ pāpesi. “Taṃ sabbaṃ tumhākaṃ manussā jānanti, mahārājā”ti nānappakārehi taṃ saddahāpetvā vissāse uppanne vadeyyātha “mahārāja, tumhe mamaṃ laddhakālato paṭṭhāya mā cintayittha. Idāni vedehassa ca gahapatiputtassa ca jīvitaṃ natthi, ahaṃ imasmiṃ nagare pākārassa thiraṭṭhānadubbalaṭṭhānañca parikhāyaṃ kumbhīlādīnaṃ atthiṭṭhānañca natthiṭṭhānañca jānāmi, na cirasseva vo nagaraṃ gahetvā dassāmi”ti. Atha so rājā saddahitvā tumhākaṃ sakkāraṃ karissati, senāvāhanañca paṭicchāpessati. Athassa senaṃ vāḷakumbhīlaṭṭhānesuyeva otāreyyātha. Tassa senā kumbhīlabhayena na otarissati, tadā tumhe rājānaṃ upasaṅkamitvā “tumhākaṃ senāya, deva, gahapatiputtēna lañjo dinno, sabbe rājāno ca ācariyakevaṭṭaṇṇa ādiṃ katvā na kenaci lañjo aggahito nāma atthi. Kevalaṃ ete tumhe parivāretvā caranti, sabbe pana gahapatiputtassa santakāva, ahamekova tumhākaṃ puriso. Sace me na saddahatha, sabbe rājāno alaṅkaritvā maṃ dassanāya āgacchantū”ti pesetha. “Atha nesaṃ gahapatiputtēna attano nāmarūpaṃ likhitvā dinnesu vatthālaṅkārahaggādīsū akkharāni disvā niṭṭhaṃ gaccheyyāthā”ti vadeyyātha. So tathā katvā tāni disvā niṭṭhaṃ gantvā bhītasito te rājāno uyyojetvā “idāni kiṃ karoma paṇḍita”ti tumhe pucchissati. Tameṃ tumhe evaṃ vadeyyātha “mahārāja, gahapatiputto bahumāyo. Sace aññāni katipayadivasāni vasissatha, sabbaṃ vo senaṃ attano hatthagataṃ katvā tumhe gaṇhissati. Tasmā papañcaṃ akatvā ajjeva majjhimayāmanantare assapiṭṭhiyaṃ nisīditvā palāyissāma, mā no parahatthe maraṇaṃ hotū”ti. So tumhākaṃ vacanaṃ sutvā tathā karissati. Tumhe tassa palāyanavelāya nivattitvā amhākaṃ manusse jānāpeyyāthāti.

Taṃ sutvā anukevaṭṭabrāhmaṇo “sādhū paṇḍita, karissāmi te vacana”nti āha. “Tena hi katipayapahāre sahitaṃ vaṭṭatī”ti. “Paṇḍita, mama jīvitaṇṇa hatthapāde ca ṭhapetvā sesaṃ attano rucivasena karohī”ti. So tassa gehe manussānaṃ sakkāraṃ kāretvā anukevaṭṭaṃ vuttanayena vippakāraṃ pāpetvā yottena otāretvā brahmadattamanussānaṃ dāpesi. Atha te taṃ gahetvā tassa dassesaṃ. Rājā taṃ vīmaṃsitvā saddahitvā sakkāramassa katvā senaṃ paṭicchāpesi. Sopi taṃ vāḷakumbhīlaṭṭhānesuyeva otāreti. Manussā kumbhīlehi khajjamānā aṭṭālakaṭṭhitehi manussehi ususattitomahehi vijjhiyamānā mahāvināsaṃ pāpuṇanti. Tato paṭṭhāya koci bhayena upagantaṃ na sakkoti. Anukevaṭṭo rājānaṃ upasaṅkamitvā “tumhākaṃ atthāya yujjhanakā nāma natthi, sabbehi lañjo gahito, asaddahanto pakkosāpetvā nivatthavatthādīsū akkharāni olokethā”ti āha. Rājā tathā katvā sabbesaṃ vatthādīsū akkharāni disvā “addhā imehi lañjo gahito”ti niṭṭhaṃ gantvā “ācariya, idāni kiṃ kattabba”nti pucchitvā “deva, aññaṃ kātappaṃ natthi. Sace papañcaṃ karissatha, gahapatiputto vo gaṇhissati, ācariyakevaṭṭopi kevalaṃ nalāṭe vaṇaṃ katvā carati, lañjo pana etenapi gahito. Ayañhi maṇiratanā gahetvā tumhe tiyojanaṃ palāpesi, puna saddahāpetvā nivattesi, ayampi paribhindakova. Ekarattivāsopi mayhaṃ na ruccati, ajjeva majjhimayāmasamanantare palāyitaṃ vaṭṭati, maṃ ṭhapetvā añño tava suhadayo nāma natthī”ti vutte “tena hi ācariya tumheyeva me assaṃ kappetvā yānasajjaṃ karoṭhā”ti āha.

Brāhmaṇo tassa nicchayena palāyanabhāvaṃ ñatvā “mā bhāyi, mahārāja”ti assāsetvā bahi nikkhamitvā upanikkhattakapurisānaṃ “ajja rājā palāyissati, mā niddāyitthā”ti ovādaṃ datvā rañño asso yathā ākaḍḍhito suṭṭhutam palāyati, evaṃ avakappanāya kappetvā majjhimayāmasamanantare “kappito, deva, asso, velaṃ jānāhi”ti āha. Rājā assaṃ abhiruhitvā palāyi. Anukevaṭṭopi assaṃ abhiruhitvā tena saddhiṃ gacchanto viya thokaṃ gantvā nivatto. Avakappanāya kappitaasso ākaḍḍhiyamānopi rājānaṃ gahetvā palāyi. Anukevaṭṭo senāya antaraṃ pavisitvā “cūlanibrahmadatto palāto”ti ukkuṭṭhimakāsi. Upanikkhattakapurisāpi attano manussehi saddhiṃ upaghosiṃsu. Sesarājāno taṃ sutvā “mahosadhapaṇḍito dvāraṃ vivaritvā nikkhanto bhavissati, na no dāni jīvitaṃ dassatī”ti bhītatasiṭā upabhogaparibhogabhaṇḍānīpi anoloketvā ito cito ca palāyiṃsu. Manussā “rājāno palāyanti”ti suṭṭhutam upaghosiṃsu. Taṃ sutvā dvāraṭṭālakādīsu ṭhitāpi unnādiṃsu apphoṭayiṃsu. Iti tasmīṃ khaṇe pathavī viya bhijjāmānā samuddo viya saṅkhubhito sakalanagaraṃ anto ca bahi ca ekaninnādaṃ ahosi. Aṭṭhārasaakkhobhaṇisaṅkhā manussā “mahosadhapaṇḍitena kira brahmadatto ekasatarājāno ca gahitā”ti maraṇabhayaabhītā attano attano udarabaddhasāṭakampi chaḍḍetvā palāyiṃsu. Khandhāvāraṭṭhānaṃ tucchaṃ ahosi. Cūlanibrahmadatto ekasate khattiye gahetvā attano nagarameva gato. Punadivase pana pātova nagaradvārāni vivaritvā balakāyā nagarā nikkhamitvā mahāvilopaṃ disvā “kiṃ karoma, paṇḍitā”ti mahāsattassa ārocayiṃsu. So āha - “etehe chaḍḍitaṃ dhaṇaṃ amhākaṃ pāpuṇāti, sabbesaṃ rājūnaṃ santakaṃ amhākaṃ rañño, detha, seṭṭhīnaṃ kevaṭṭabrāhmaṇassa ca santakaṃ amhākaṃ āharatha, avasesaṃ pana nagaravāsino gaṇhantū”ti. Tesāṃ mahaggharatanabhaṇḍameva āharantānaṃ aḍḍhamāso vītivatto. Sesāṃ pana catūhi māsehi āharīṃsu. Mahāsatto anukevaṭṭassa mahantaṃ sakkāramakāsi. Tato paṭṭhāya ca kira mithilavāsino bahū hiraññasuvaṇṇā jātā. Brahmadattassapi tehi rājūhi saddhiṃ uttarapañcālanagare vasantassa ekavassaṃ atītaṃ.

Brahmadattassa yuddhaparājayakaṇḍaṃ nīṭṭhitaṃ.

Suvakaṇḍaṃ

Athekadivasaṃ kevaṭṭo ādāse mukhaṃ olokento nalāṭe vaṇaṃ disvā “idaṃ gahapatiputtassa kammaṃ, tenāhaṃ ettakānaṃ rājūnaṃ antare lajjāpito”ti cintetvā samuppannakodho hutvā “kadā nu khvassa piṭṭhiṃ passituṃ samattho bhavissāmī”ti cinto “attheso upāyo, amhākaṃ rañño dhītā pañcālacandī nāma uttamarūpadharā devaccharāpaṭibhāgā, taṃ videharañño dassāmā”ti vatvā “vedehaṃ kāmēna palobhetvā gilitabaḷisaṃ viya macchaṃ saddhiṃ mahosadhena ānetvā ubho te māretvā jayapānaṃ pivissāmā”ti sannīṭṭhānaṃ katvā rājānaṃ upasaṅkhamitvā āha - “deva, eko manto atthī”ti. “Ācariya, tava mantaṃ nissāya udarabaddhasāṭakassapi assāmino jātamaṃ, idāni kiṃ karissasi, tuṇhī hohī”ti. “Mahārāja, iminā upāyena sadiso añño natthī”ti. “Tena hi bhaṇāhi”ti. “Mahārāja, amhehi dvīhiyeva ekato bhavituṃ vaṭṭatī”ti. “Evaṃ hotū”ti. Atha naṃ brāhmaṇo uparipāsādātalaṃ āropetvā āha - “mahārāja, videharājānaṃ kilesena palobhetvā idhānetvā saddhiṃ gahapatiputtēna māressāmā”ti. “Sundaro, ācariya, upāyo, kathaṃ pana taṃ palobhetvā ānessāmā”ti? “Mahārāja, dhītā vo pañcālacandī uttamarūpadharā, tassā rūpasampattiṃ cāturiyavilāsena kavīhi gītaṃ bandhāpetvā tāni kabbāni mithilāyaṃ gāyāpetvā ‘evarūpaṃ itthirātanaṃ alabhantassa videhanarindassa kiṃ rajjēnā”ti

tassa savanasamsaggeneva paṭibaddhabhāvaṃ ñatvā ahaṃ tattha gantvā divasaṃ vavatthapessāmi. So mayi divasaṃ vavatthapetvā āgate gilitabaḷiso viya maccho gahapatiputtaṃ gahetvā āgamissati, atha ne māressāmā”ti.

Rājā tassa vacanaṃ sutvā tussitvā “sundaro upāyo, ācariya, evaṃ karissāmā”ti sampatiṇṇi. Taṃ pana mantaṃ cūḷanibrahmadattassa sayanapālikā sālikā sutvā paccakkhamakāsi. Rājā nipuṇe kabbakāre pakkosāpetvā bahuṃ dhanaṃ datvā dhītaraṃ tesam dassetvā “tātā, etissā rūpasampattiṃ nissāya kabbam karothā”ti āha. Te atimanoharāni gītāni bandhitvā rājānaṃ sāvayimsu. Rājā tussitvā bahuṃ dhanaṃ tesam adāsi. Kavīnaṃ santikā naṭa sikkhitvā samajjamaṇḍale gāyimsu. Iti tāni vitthāritāni ahesuṃ. Tesu manussānaṃ antare vitthāritattaṃ gatesu rājā gāyake pakkosāpetvā āha - “tātā, tumhe mahāsakuṇe gahetvā rattibhāge rukkhamaṃ abhiruyha tattha nisinnā gāyitvā paccūsakāle tesam gīvāsu kaṃsatāle bandhitvā te uppātetvā otarathā”ti. So kira “pañcālaraṇṇo dhītu sarīravaṇṇaṃ devatāpi gāyantī”ti pākāṭabhāvakaraṇatthaṃ tathā kāresi. Puna rājā kavī pakkosāpetvā “tātā, idāni tumhe ‘evarūpā kumārikā jambudīpatale aññassa raṇṇo nānucchavikā, mithilāyaṃ vedeharaṇṇo anucchavikā”ti raṇṇo ca issariyaṃ imāya ca rūpaṃ vaṇṇetvā gītāni bandhathā”ti āha. Te tathā katvā raṇṇo ārocayimsu.

Rājā tesam dhanaṃ datvā puna gāyake pakkosāpetvā “tātā, mithilaṃ gantvā tattha imināva upāyena gāyathā”ti pesesi. Te tāni gāyantā anupubbena mithilaṃ gantvā samajjamaṇḍale gāyimsu. Tāni sutvā mahājano ukkuṭṭhisahassāni pavattetvā tesam bahuṃ dhanaṃ adāsi. Te rattisamaye rukkhesupi gāyitvā paccūsakāle sakuṇānaṃ gīvāsu kaṃsatāle bandhitvā otaranti. Ākāse kaṃsatālasaddaṃ sutvā “pañcālārājadhītu sarīravaṇṇaṃ devatāpi gāyantī”ti sakalanagare ekakolāhalaṃ ahosi. Rājā sutvā gāyake pakkosāpetvā antonivesane samajjaṃ kāretvā “evarūpaṃ kira uttamarūpadharaṃ dhītaraṃ cūḷanirājā mayhaṃ dātukāmo”ti tussitvā tesam bahuṃ dhanaṃ adāsi. Te āgantvā brahmadattassa ārocesuṃ. Atha naṃ kevaṭṭo āha - “idāni, mahārāja, divasaṃ vavatthapanatthāya gamissāmī”ti. “Sādhū, ācariya, kiṃ laddhuṃ vaṭṭatī”ti? “Thokaṃ paṇṇākāra”nti. “Tena hi gaṇhā”ti dāpesi. So taṃ ādāya mahantena parivārena vedeharaṭṭhaṃ pāpuṇi. Tassāgamaṇaṃ sutvā nagare ekakolāhalaṃ jātaṃ “cūḷanirājā kira vedeho ca mittasanthavaṃ karissanti, cūḷanirājā attano dhītaraṃ amhākaṃ raṇṇo dassati, kevaṭṭo divasaṃ vavatthapetuṃ etī”ti. Vedeharājāpi suṇi, mahāsattopi, sutvāna panassa etadahosi “tassāgamaṇaṃ mayhaṃ na ruccati, tathato naṃ jānissāmī”ti. So cūḷanisantike upanikkhittakapurisānaṃ sāsanaṃ pesesi “imamatthaṃ tathato jānitvā pesentū”ti. Atha te “mayametaṃ tathato na jānāma, rājā ca kevaṭṭo ca sayanagabbhe nisīditvā mantenti, raṇṇo pana sayanapālikā sālikā sakuṇikā etamatthaṃ jāneyyā”ti paṭipesayimsu.

Taṃ sutvā mahāsatto cintesi “yathā paccāmittānaṃ okāso na hoti, evaṃ suvibhattaṃ katvā susajjitaṃ nagaraṃ ahaṃ kevaṭṭassa daṭṭhuṃ na dassāmī”ti. So nagaradvārato yāva rājagehā, rājagehato ca yāva attagehā, gamanamaggaṃ ubhosu passesu kilaṇjehi parikkhipāpetvā matthakepi kilaṇjehi paṭicchādāpetvā cittakammaṃ kārāpetvā bhūmiyaṃ pupphāni vikiritvā puṇṇaghaṭe ṭhapāpetvā kadaliyo bandhāpetvā dhaje paggaṇhāpesi. Kevaṭṭo nagaraṃ pavisitvā suvibhattaṃ nagaraṃ apassanto “raṇṇā me maggo alaṅkārapito”ti cintetvā nagarassa

adassanattam katabhāvaṃ na jāni. So gantvā rājānaṃ disvā paṇṇākāraṃ
paṭicchāpetvā paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ nisīditvā rañña katasakkārasammāno
āgatakāraṇaṃ ārocento dve gāthā abhāsi -

599. “Rājā santhavakāmo te, ratanāni pavecchati;
Āgacchantu ito dūtā, mañjukā piyabhāṇino.

600. “Bhāsantu mudukā vācā, yā vācā paṭinanditā;
Pañcālo ca videho ca, ubho ekā bhavantu te”ti.

599-600. Tattha santhavakāmoti mahārāja, amhākaṃ rājā tayā saddhiṃ
mittasanthavaṃ kātukāmo. Ratanānīti itthiratanam attano dhītaraṃ ādiṃ katvā
tumhākaṃ sabbaratanāni dassati. Āgacchantūti ito paṭṭhāya kira
uttarapañcālanagarato paṇṇākāraṃ gahetvā madhuravacanā piyabhāṇino dūtā idha
āgacchantu, ito ca tattha gacchantu. Ekā bhavantūti gaṇgodakaṃ viya
yamunodakena saddhiṃ saṃsandantā ekasadisāva hontūti.

Evañca pana vatvā “mahārāja, amhākaṃ rājā aññaṃ mahāmattaṃ pesetukāmo
hutvāpi ‘añño manāpaṃ katvā sāsanaṃ ārocetuṃ na sakkhissatī’ti maṃ pesesi
‘ācariya, tumhe rājānaṃ sādhuṃ pabodhetvā ādāya āgacchathā’ti, gacchatha
rājasetṭha abhirūpañca kumārikaṃ labhissatha, amhākañca rañña saddhiṃ
mittabhāvo paṭiṭṭhahissatī’ti āha. So tassa vacanaṃ sutvā tuṭṭhamānaso
“uttamarūpadharaṃ kira kumārikaṃ labhissāmī’ti savanasaṃsaggena bajjhivā
“ācariya, tumhākañca kira mahosadhapaṇḍitassa ca dhammayuddhe vivādo ahoṣi,
gacchatha puttam me passatha, ubhopi paṇḍitā aññamaññaṃ khamāpetvā mantetvā
ethā’ti āha. Tam sutvā kevaṭṭo “passissāmi paṇḍita”nti tam passituṃ agamāsi.
Mahāsattopi tam divasaṃ “tena me pāpadhammena saddhiṃ sallāpo mā hotū’ti
pātova thokaṃ sappiṃ pivi, gehampissa bahalena allagomayena lepāpesi, thambhe
tlena makkhesi, tassa nipannamañcakaṃ ṭhapetvā sesāni mañcapīṭhādīni
nīharāpesi.

So manussānaṃ saññaṃ adāsi “tātā, brāhmaṇe kathetuṃ āraddhe evaṃ vadeyyātha
‘brāhmaṇa, mā paṇḍitena saddhiṃ kathayittha, ajja tena tikhiṇasappi pivita’nti. Mayi
ca tena saddhiṃ kathanākāraṃ karontepi ‘deva tikhiṇasappi te pivitam, mā
kathethā’ti maṃ nivārethā’ti. Evaṃ vicāretvā mahāsatto rattapaṭaṃ nivāsetvā
sattasu dvārakoṭṭhakesu manusse ṭhapetvā sattame dvārakoṭṭhake paṭamañcake
nipajji. Kevaṭṭopissa paṭhamadvārakoṭṭhake ṭhatvā “kahaṃ paṇḍito”ti pucchi. Atha
naṃ te manussā “brāhmaṇa, mā saddamakari, sacepi āgacchitukāmo, tuṇhī hutvā
ehi, ajja paṇḍitena tikhiṇasappi pītam, mahāsaddaṃ kātuṃ na labbhatī’ti āhaṃsu.
Sesadvārakoṭṭhakesupi naṃ tattheva āhaṃsu. So sattamadvārakoṭṭhakaṃ
atikkamitvā paṇḍitassa santikaṃ agamāsi. Paṇḍito kathanākāraṃ dassesi. Atha naṃ
manussā “deva, mā kathayittha, tikhiṇasappi te pītam, kiṃ te iminā
duṭṭhabrāhmaṇena saddhiṃ kathitenā’ti vatvā vārayiṃsu. Iti so tassa santikaṃ
gantvā neva nisīdituṃ, na āsanaṃ nissāya ṭhitatṭhānaṃ labhi, allagomayaṃ
akkamitvā aṭṭhāsi.

Atha naṃ oloketvā eko akkhīni nimīli, eko bhamukaṃ ukkhipi, eko kapparaṃ kaṇḍūyi.
So tesam kiriyaṃ oloketvā maṅkubhūto “gacchāmaṃ paṇḍitā’ti vatvā aparena
“are duṭṭhabrāhmaṇa, ‘mā saddamakāsī’ti vutto saddameva karosi, aṭṭhīni te
bhindissāmī’ti vutte bhīttasito hutvā nivattitvā olokesi. Atha naṃ añño velupesikāya

piṭṭhiyaṃ tālesi, añño gīvāyaṃ gahetvā khiṇi, añño piṭṭhiyaṃ hatthatalena pahari. So dīpimukhā muttamigo viya bhītasito nikkhamitvā rājagehaṃ gato. Rājā cintesi “ajja mama putto imaṃ pavattiṃ sutvā tuṭṭho bhavissati, dvinnāṃ paṇḍitānaṃ mahatiyā dhammasākacchāya bhavitabbaṃ, ajja ubho aññaṃaññaṃ khamāpessanti, lābhā vata me”ti. So kevaṭṭaṃ disvā paṇḍitena saddhiṃ saṃsandanākāraṃ pucchanto gāthamāha -

601. “Kathaṃ nu kevaṭṭa mahosadhena, samāgamo āsi tadinṅha brūhi;
Kacci te paṇinijjhatto, kacci tuṭṭho mahosadho”ti.

Tattha paṇinijjhattoti dhammayuddhamaṇḍale pavattaviggahassa vūpasamanatthaṃ kacci tvaṃ tena, so ca tayā nijjhatto khamāpito. Kacci tuṭṭhoti kacci tumhākaṃ rañña pesitaṃ pavattiṃ sutvā tuṭṭhoti.

Taṃ sutvā kevaṭṭo “mahārāja, tumhe ‘paṇḍito’ti taṃ gahetvā vicaratha, tato asappurisataro nāma natthi”ti gāthamāha -

602. “Anariyarūpo puriso janinda, asammodako thaddho asabbhirūpo;
Yathā mūgo ca badhiro ca, na kiñcitthaṃ abhāsathā”ti.

Tattha asabbhirūpoti apaṇḍitajātiko. Na kiñcitthanti mayā saha kiñci atthaṃ na bhāsitha, teneva naṃ apaṇḍitoti maññaṃmīti bodhisattassa aguṇaṃ kathesi.

Rājā tassa vacanaṃ anabhinanditvā appaṭikkositvā tassa ca tena saddhiṃ āgatānaṃca paribbayaṃceva nivāsagehaṃca dāpetvā “gacchathācariya, vissamathā”ti taṃ uyyojetvā “mama putto paṇḍito paṭisanthārakusalo, iminā kira saddhiṃ neva paṭisanthāraṃ akāsi, na tuṭṭhiṃ pavedesi. Kiñci tena anāgatabhayaṃ diṭṭhaṃ bhavissati”ti sayameva kathaṃ samuṭṭhāpesi -

603. “Addhā idaṃ mantapadaṃ sududdasaṃ, attho suddho naraviriyena diṭṭho;
Tathā hi kāyo mama sampavedhati, hitvā sayaṃ ko parahatthamessati”ti.

Tattha idanti yaṃ mama puttena diṭṭhaṃ, addhā idaṃ mantapadaṃ añña itarapurisena sududdasaṃ. Naraviriyenāti vīriyavantena mahosadhapaṇḍitena suddho attho diṭṭho bhavissati. Sayanti sakaṃ raṭṭhaṃ hitvā ko parahatthaṃ gamissati.

“Mama puttena brāhmaṇassa āgamane doso diṭṭho bhavissati. Ayañhi āgacchanto na mittasanthavattāya āgamissati, maṃ pana kāmena palobhetvā nagaraṃ netvā gaṇhanattāya āgatena bhavitabbaṃ. Taṃ anāgatabhayaṃ diṭṭhaṃ bhavissati paṇḍitenā”ti tassa tamatthaṃ āvajjetvā bhītasitassa nisinnakāle cattāro paṇḍitā āgamiṃsu. Rājā senakaṃ pucchi “senaka, ruccati te uttarapañcālanagaraṃ gantvā cūḷanirājassa dhītu āyana”nti? Kiṃ kathetha mahārāja, na hi sirim āgacchantiṃ daṇḍena paharivā palāpetuṃ vaṭṭati. Sace tumhe tattha gantvā taṃ gaṇhissatha, ṭhapetvā cūḷanibrahmadattaṃ añño tumhehi samo jambudīpatale na bhavissati. Kiṃ kāraṇa? Jeṭṭharājadhītāya gahitattā. So hi “sesarājāno mama manussā, vedeho ekova mayā sadiso”ti sakalajambudīpe uttamarūpadharaṃ dhītaraṃ tumhākaṃ dātukāmo jāto, karoṭhassa vacanaṃ. Mayampi tumhe nissāya vatthālaṅkāre labhissāmāti. Rājā sesepi pucchi. Tepi tatheva kathesuṃ. Tassa tehi saddhiṃ kathentasseva kevaṭṭabrāhmaṇo attano nivāsagehā nikkhamitvā “rājānaṃ āmantetvā gamissāmī”ti āgantvā “mahārāja, na sakkā amhehi papañcaṃ kātuṃ, gamissāma mayaṃ

narindā”ti āha. Rājā tassa sakkāraṃ katvā taṃ uyyojesi. Mahāsatto tassa gamanabhāvaṃ ñatvā nhatvā alaṅkaritvā rājupaṭṭhānaṃ āgantvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Rājā cintesi “putto me mahosadhapaṇḍito mahāmantī mantapāraṅgato atītānāgatapaccuppannaṃ atthaṃ jānāti. Amhākaṃ tattha gantūṃ yuttabhāvaṃ vā ayuttabhāvaṃ vā paṇḍito jānissatī”ti. So attanā paṭhamāṃ cintitaṃ avatvā rāgaratto mohamūlho hutvā taṃ pucchanto gāthamāha -

604. “Channañhi ekāva matī sameti, ye paṇḍitā uttamabhūripattā;
Yānaṃ ayānaṃ atha vāpi ṭhānaṃ, mahosadha tvampi matiṃ karohī”ti.

Tattha channanti paṇḍita, kevaṭṭabrāhmaṇassa ca mama ca imesañca catunnanti channaṃ amhākaṃ ekāva mati ekoyeva ajjhāsayo gaṅgodakaṃ viya yamunodakena saṃsandati sameti. Ye mayaṃ chapi janā paṇḍitā uttamabhūripattā, tesaṃ no channampi cūḷanirājadhītu ānayaṃ rucati. Ṭhānanti idheva vāso. Matiṃ karohīti amhākaṃ rucanakaṃ nāma appamāṇaṃ, tvampi cintehi, kiṃ amhākaṃ āvāhatthāya tattha yānaṃ, udāhu ayānaṃ, adu idheva vāso rucati.

Taṃ sutvā paṇḍito “ayaṃ rājā ativiya kāmaggiddho andhabālabhāvena imesaṃ catunnaṃ vacanaṃ gaṇhāti, gamane dosaṃ kathetvā nivattessāmi na”ni cintetvā catasso gāthāyo abhāsī -

605. “Jānāsi kho rāja mahānubhāvo, mahabbalo cūḷanibrahmadatto;
Rājā ca taṃ icchati māraṇatthaṃ, migāṃ yathā okacarena luddo.

606. “Yathāpi maccho baḷisaṃ, vaṅkaṃ maṃsena chāditaṃ;
Āmagiddho na jānāti, maccho maraṇamattano.

607. “Evameva tuvaṃ rāja, cūḷaneyyassa dhītaraṃ;
Kāmaggiddho na jānāsi, macchova maraṇamattano.

608. “Sace gacchasi pañcālaṃ, khippamattaṃ jahissasi;
Migāṃ panthānubandhaṃva, mahantaṃ bhayaṃmessatī”ti.

605-608. Tattha rājāti videhaṃ ālapati. Mahānubhāvoti mahāyaso. Mahabbaloti aṭṭharasaakkhobhaṇisaṅkhena balena samannāgato. Māraṇatthanti māraṇassa atthāya. Okacarenāti okacārikāya migiyā. Luddo hi ekaṃ migiṃ sikkhāpetvā rajjukena bandhitvā araṇṇaṃ netvā migānaṃ gocaratṭhāne ṭhapesi. Sā bālamigaṃ attano santikaṃ ānetukāmā sakasaññāya rāgaṃ janentī viravati. Tassā saddaṃ sutvā bālamigo migagaṇaparivuto vanagumbe nipanno sesamigīsu saññaṃ akatvā tassā saddassavanasaṃsaggena baddho vuṭṭhāya nikkhamitvā gīvaṃ ukkhipitvā kilesavasena taṃ migiṃ upagantvā luddassa passaṃ datvā tiṭṭhati. Tameṇaṃ so tikhiṇāya sattiyā vijjhāya jīvitaṃ pāpeti. Tattha luddo viya cūḷanirājā, okacārikā viya assa dhītā, luddassa hatthe āvudhaṃ viya kevaṭṭabrāhmaṇo. Iti yathā okacarena luddo migāṃ māraṇatthāya icchati, evaṃ sopi rājā taṃ icchatīti attho.

Āmagiddhoti byāmasatagambhīre udaye vasantopi tasmīṃ baḷisassa vaṅkatṭhānaṃ chādetvā ṭhite āmasaṅkhāte āmise giddho hutvā baḷisaṃ gilati, attano maraṇaṃ na jānāti. Dhītaraṃ cūḷanibālīkassa kevaṭṭabrāhmaṇassa vacanabaḷisaṃ chādetvā ṭhitaṃ āmisasadiṣaṃ. Tassa raṇṇa dhītaraṃ kāmaggiddho hutvā maccho attano maraṇasaṅkhātāṃ āmiṣaṃ viya na jānāsi. Pañcālanti uttarapañcālanagaraṃ. Attanti attānaṃ. Panthānubandhanti yathā gāmadvāramaggaṃ anubandhamigaṃ

mahantaṃ bhayamevassati, tañhi migamaṃ māraṇatthāya āvudhāni gahetvā nikkhantesu manussesu ye ye passanti, te te mārenti, evaṃ uttarapañcālanagaraṃ gacchantampi taṃ mahantaṃ maraṇabhayaṃ essati upagamissatīti.

Evaṃ mahāsatto catūhi gāthāhi rājānaṃ niggaṇhitvā kathesi. So rājā tena ativiya niggahitova “ayaṃ maṃ attano dāsaṃ viya maññati, rājāti saññampi na karoti, aggarājena ‘dhītaraṃ dassāmī’ti mama santikaṃ pesitaṃ ñatvā ekampi maṅgalapaṭisaṃyuttaṃ kathaṃ akathetvā maṃ ‘bālamigo viya, gilitabaḷisamaccho viya panthānubandhamigo viya, maraṇaṃ pāpuṇissatī’ti vadatī’ti kujjhitvā anantaraṃ gāthamāha -

609. “Mayameva bālamhase eḷamūgā, ye uttamatthāni tayī lapimhā;
Kimeva tvaṃ naṅgalakoṭivaḍḍho, atthāni jānāsi yathāpi aññe”ti.

Tattha bālamhaseti bālāmha. Eḷamūgāti lālamukhā mayameva. Uttamatthānīti uttamaitthiratanapaṭilābhakāraṇāni. Tayī lavimhāti tava santike kathayimhā. Kimevāti garahatthe nipāto. Naṅgalakoṭivaḍḍhoti gahapatiputto daharakālato paṭṭhāya naṅgalakoṭiṃ vahantoyeva vaḍḍhati, tamatthaṃ sandhāya “tvaṃ gahapatikammameva jānāsi, na khattiyānaṃ maṅgalakamma”nti iminā adhippāyenevamāha. Aññeti yathā kevaṇto vā senakādayo vā aññe paṇḍitā imāni khattiyānaṃ maṅgalatthāni jānanti, tathā tvaṃ tāni kiṃ jānāsi, gahapatikammajānanameva tavānucchavikanti.

Iti naṃ akkositvā paribhāsivā “gahapatiputto mama maṅgalantarāyaṃ karoti, nīharatha na”nti nīharāpetuṃ gāthamāha -

610. “Imaṃ gale gahetvāna, nāsetha vijitā mama;
Yo me ratanalābhassa, antarāyāya bhāsati”ti.

So rañño kuddhabhāvaṃ ñatvā “sace kho pana maṃ koci rañño vacanaṃ gahetvā hatthe vā gīvāya vā parāmaseyya, taṃ me alaṃ assa yāvajīvaṃ lajjituṃ, tasmā sayameva nikkhamissāmī”ti cintetvā rājānaṃ vanditvā attano gehaṃ gato. Rājāpi kevalaṃ kodhavaseneva vadati, bodhisatte pana garucittatāya na kañci tathā kātuṃ āṇāpesi. Atha mahāsatto “ayaṃ rājā bālo attano hitāhitaṃ na jānāti, kāmaggiddho hutvā ‘tassa dhītaraṃ labhissāmiyevā’ti anāgatabhayaṃ ajānitvā gacchanto mahāvināsaṃ pāpuṇissati. Nāssa kathaṃ hadaye kātuṃ vaṭṭati, bahupakāro me esa mahāyasadāyako, imassa mayā paccayena bhavituṃ vaṭṭati. Paṭhamaṃ kho pana suvapotaṃ pesetvā tathato ñatvā pacchā ahaṃ gamissāmī”ti cintetvā suvapotaṃ pesesi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

611. “Tato ca so apakkamma, vedehassa upantikā;
Atha āmantayī dūtaṃ, mādharmaṃ suvapaṇḍitaṃ.

612. “Ehi samma haritapakkha, veyyāvaccamaṃ karohi me;
Atthi pañcālarājassa, sālīkā sayanapālīkā.

613. “Taṃ bandhanena pucchassu, sā hi sabbassa kovidā;
Sā tesamaṃ sabbaṃ jānāti, rañño ca kosiyaṃ ca.

614. “Āmoti so paṭissutvā, mādharo suvapaṇḍito;
Agamāsi haritapakkho, sālīkāya upantikaṃ.

615. “Tato ca kho so gantvāna, mādharo suvapaṇḍito;
Athāmantayī sugharaṃ, sālīkaṃ mañjubhāṇikaṃ.
616. “Kacci te sughare khamanīyaṃ, kacci vesse anāmayāṃ;
Kacci te madhunā lājā, labbhate sughare tuvaṃ.
617. “Kusalañceva me samma, atho samma anāmayāṃ;
Atho me madhunā lājā, labbhate suvapaṇḍita.
618. “Kuto nu samma āgama, kassa vā pahito tuvaṃ;
Na ca mesi ito pubbe, diṭṭho vā yadi vā suto”ti.

611-618. Tattha haritapakkhāti haritapattasamānapakkhā. Veyyāvaccanti “ehi, sammā”ti vutte āgantvā aṅke nisinnaṃ “samma, aññaṇa manussabhūtena kātum asakkuṇeyyaṃ mamekaṃ veyyāvaṭikaṃ karohī”ti āha.

“Kiṃ karomi, devā”ti vutte “samma, kevaṭṭabrāhmaṇassa dūteyyenāgatakāraṇaṃ ṭhapetvā rājānañca kevaṭṭaṇca aññaṇa na jānanti, ubhova raññaṇo sayanagabbhe nisinnā mantayimṃsu. Tassa pana atthi pañcālarājassa sālīkā sayanapālīkā. Sā kira taṃ rahassaṃ jānāti, tvaṃ tattha gantvā tāya saddhiṃ methunapaṭisaṃyuttaṃ vissāsaṃ katvā tesāṃ taṃ rahassaṃ bandhanena pucchassu. Taṃ sālīkaṃ paṭicchanne padese yathā taṃ koci na jānāti, evaṃ puccha. Sace hi te koci saddaṃ suṇāti, jīvitaṃ te natthi, tasmā paṭicchanne ṭhāne saṇikaṃ pucchā”ti. Sā tesāṃ sabbanti sā tesāṃ raññaṇo ca kosiyaḡottassa ca kevaṭṭassāti dvinnampi janānaṃ sabbaṃ rahassaṃ jānāti.

Āmotīti bhikkhave, so suvapotaḡo paṇḍitena purimanayeneva sakkāraṃ katvā pesito “āmo”ti tassa paṭissutvā mahāsattaṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā vivaṭasīhapañjarena nikkhamitvā vātavegena siviraṭṭhe ariṭṭhapuraṃ nāma gantvā tattha pavattiṃ sallakkhetvā sālīkāya santikaṃ gato. Kathaṃ? So hi rājānivesanassa kañcanathupikāya nisīditvā rāganissitaṃ madhuraravaṃ ravi. Kiṃ kāraṇā? Imaṃ saddaṃ sutvā sālīkā paṭiravissati, tāya saññaṇa tassā santikaṃ gamissāmīti. Sāpi tassa saddaṃ sutvā rājasayanassa santike suvaṇṇapañjare nisinnā rāgarattacittā hutvā tikkhattuṃ paṭiravi. So thokaṃ gantvā punappunaṃ saddaṃ katvā tāya katasaddānusārena kamena sīhapañjaraummāre ṭhatvā parissayābhāvaṃ oloketvā tassā santikaṃ gato. Atha naṃ sā “ehi, samma, suvaṇṇapañjare nisīdā”ti āha. So gantvā nisīdi. Āmantayīti evaṃ so gantvā methunapaṭisaṃyuttaṃ vissāsaṃ kattukāmo hutvā taṃ āmantesi. Sugharanti kañcanapañjare vasanaṭāya sundaragharaṃ. Vesseti vessike vessajātike. Sālīkā kira sakuṇesu vessajātikā nāma, tena taṃ evaṃ ālapati. Tuvanti sughare taṃ pucchāmi “kacci te madhunā saddhiṃ lājā labbhatī”ti. Āgammāti samma, kuto āgantvā idha paviṭṭhoti pucchati. Kassa vāti kena vā pesito tvaṃ idhāgatoti.

So tassā vacanaṃ sutvā “sacāhaṃ ‘mithilato āgato’ti vakkhāmi, esā maraṇamāpannāpi mayā saddhiṃ vissāsaṃ na karissati. Siviraṭṭhe kho pana ariṭṭhapuraṃ sallakkhetvā āgato, tasmā musāvādaṃ katvā sivrājena pesito hutvā tato āgatabhāvaṃ kathessāmī”ti cintetvā āha -

- 619.** “Ahoṣiṃ sivrājassa, pāsāde sayanapālako;
Tato so dhammiko rājā, baddhe mocesi bandhanā”ti.

Tattha baddheti attano dhammikatāya sabbe baddhake bandhanā mocesi. Evaṃ

mocento mampi saddahitvā “muñcatha na”nti mocāpesi. Sohaṃ vivaṭṭa
suvaṇṇapañjarā nikkhamitvāpi bahipāsāde yatthicchāmi, tattha gocaraṃ gahetvā
suvaṇṇapañjareyeva vasāmi. Yathā tvaṃ, na evaṃ niccakālaṃ pañjareyeva
acchāmīti.

Athassa sā attano atthāya suvaṇṇataṭṭake ṭhapite madhulāje ceva madhurodakañca
datvā “samma, tvaṃ dūrato āgato, kenatthena idhāgatosī”ti pucchi. So tassā
vacanaṃ sutvā rahassaṃ sotukāmo musāvādaṃ katvā āha -

620. “Tassa mekā dutiyāsi, sālikā mañjubhāṇikā;
Taṃ tattha avadhī seno, pekkhato sughare mamā”ti.

Tattha tassa mekāti tassa mayhaṃ ekā. Dutiyāsīti purāṇadutiyikā ahosi.

Atha naṃ sā pucchi “kathaṃ pana te bhariyaṃ seno avadhī”ti? So tassā ācikkhanto
“suṇa bhadde, ekadivasaṃ amhākaṃ rājā udakakīlaṃ gacchanto mampi pakkosi.
Athāhaṃ bhariyaṃ ādāya tena saddhiṃ gantvā kīḷitvā sāyanhasamaye teneva
saddhiṃ paccāgantvā raññā saddhiṃyeva pāsādaṃ abhiruyha sarīraṃ
sukkhāpanatthāya bhariyaṃ ādāya sīhapañjarena nikkhamitvā kūṭāgārakucchiyaṃ
nisīdim. Tasmīṃ khaṇe eko seno kūṭāgārā nikkhanto amhe gaṇhituṃ pakkhandi.
Ahaṃ maraṇabhayaabhīto vegena palāyimi. Sā pana tadā garugabbhā ahosi, tasmā
vegena palāyituṃ nāsakki. Atha so mayhaṃ passantasseva taṃ māretvā ādāya
gato. Atha maṃ tassā sokena rodamaṇaṃ disvā amhākaṃ rājā ‘samma, kiṃ rodasī’ti
pucchitvā tamatthaṃ sutvā ‘mā bālhaṃ, samma, rodasi, aññaṃ bhariyaṃ
pariyesāhī’ti vatvā ‘kiṃ, deva, aññāya anācārāya dussīlāya bhariyāya ānītāya, tatopi
ekakeneva carituṃ vara’nti vutte ‘samma, ahaṃ ekaṃ sakuṇikaṃ
sīlācārasampannaṃ assosiṃ, tava bhariyāya sadisameva. Cūḷanirājassa hi
sayanapālīkā sālikā evarūpā, tvaṃ tattha gantvā tassā manaṃ pucchitvā okāsaṃ
kāretvā sace te ruccati, āgantvā amhākaṃ ācikkha. Athāhaṃ vo vivāhaṃ katvā
mahantena parivārena taṃ ānessāmā’ti vatvā maṃ idha paṇiṇi, tenamhi
kāraṇenāgato’ti vatvā gāthaṃ āha -

621. “Tassā kāmā hi sammatto, āgatosmi tavanti ke;
Sace kareyya okāsaṃ, ubhayova vasāmase”ti.

Sā tassa vacanaṃ sutvā somanassappattā ahosi. Evaṃ santepi attano piyabhāvaṃ
ajānāpetvā anicchamānā viya āha -

622. “Suvova suviṃ kāmeyya, sāliko pana sālikāṃ;
Suvassa sālikāyeva, saṃvāso hoti kīdiso”ti.

Tattha suvoti samma suvaṇṇaṇḍita, suvova suviṃ kāmeyya. Kīdisoti
asamānajātīkānaṃ saṃvāso nāma kīdiso hoti. Suvo hi samānajātīkaṃ suviṃ disvā
cirasanthavampi sālikāṃ jahissati, so piyavippayogo mahato dukkhāya bhavissati,
asamānajātīkānaṃ saṃvāso nāma na sametīti.

Itaro taṃ sutvā “ayaṃ maṃ na paṭikkhipati, parihārameva karoti, addhā maṃ
icchissati, nānāvidhāhi naṃ upamāhi saddahāpessāmī”ti cintetvā āha -

623. “Yoyaṃ kāme kāmeyyati, api caṇḍālīkāmapī;
Sabbo hi sadiso hoti, natthi kāme asādiso”ti.

Tattha caṇḍālikāmapīti caṇḍālikam api. Sadisoti cittasadisatāya sabbo saṃvāso sadisova hoti. Kāmasmiñhi cittameva pamāṇam, na jātīti.

Evañca pana vatvā manussesu tāva nānājātikānam samānabhāvadassanattam atītam āharitvā dassento anantaram gāthamāha -

624. “Atthi jumpāvatī nāma, mātā sivissa rājino;
Sā bhariyā vāsudevassa, kaṇhassa mahesī piyā”ti.

Tattha jumpāvatīti sivirañño mātā jumpāvatī nāma caṇḍālī ahosi. Sā kaṇhāyanagottassa dasabhātikānam jeṭṭhakassa vāsudevassa piyā mahesī ahosi. So kirekadivasam dvāravatito nikkhamitvā uyyānam gacchanto nagaram pavisanti ekamante tītam abhirūpam ekam caṇḍālikam disvāva paṭibaddhacitto hutvā “kiṃ jātikā”ti pucchāpetvā “caṇḍālajātikā”ti sutvāpi paṭibaddhacittatāya asāmikabhāvam pucchāpetvā “asāmikā”ti sutvā tam ādāya tato nivattitvā nivesanam netvā aggamahesiṃ akāsi. Sā siviṃ nāma puttam vijāyi. So pitu accayena dvāravatiyam rajjam kāresi. Tam sandhāyetam vuttam.

Iti so imam udāharaṇam āharitvā “evarūpopi nāma khattiyo caṇḍāliyā saddhiṃ saṃvāsam kappesi, amhesu tiracchānagatesu kiṃ vattabbam, aññamaññaṃ saṃvāsarocanamyeva pamāṇa”nti vatvā aparampi udāharaṇam āharanto āha -

625. “Raṭṭhavatī kimpurisī, sāpi vaccham akāmayi;
Manusso migiyā saddhiṃ, natthi kāme asādiso”ti.

Tattha vacchanti evaṃnāmakam tāpasam. Katham pana sā tam kāmesīti? Atītasmiñhi eko brāhmaṇo kāmesu ādīnavam disvā mahantaṃ yasam pahāya isipabbajjam pabbajitvā himavante paṇṇasālam māpetvā vasi. Tassa paṇṇasālato avidūre ekissā guhāya bahū kinnarā vasanti. Tattheva eko makkaṭako dvāre vasati. So jālam vinetvā tesam sīsam bhinditvā lohitaṃ pivati. Kinnarā nāma dubbalā honti bhīrukajātikā. Sopi makkaṭako ativisālo. Te tassa kiñci kātuṃ asakkontā tam tāpasam upasaṅkamitvā katapaṭisanthārā āgatakāraṇam puṭṭhā “deva, eko makkaṭako jīvitam no hanati, tumhe tīhapetvā amhākam aññaṃ paṭisaraṇam na passāma, tam māretvā amhākam sotthibhāvam karohī”ti āhaṃsu. Tam sutvā tāpaso “apetha na mādisā paṇātipātam karontī”ti apasādesi. Tesu raṭṭhavatī nāma kinnarī abhirūpā pāsādikā asāmikā ahosi. Te tam alaṅkaritvā tāpasassa santikam netvā “deva, ayaṃ te pādapariṇāṭikā hotu, amhākam paccāmittam vadhehi”ti āhaṃsu. Tāpaso tam disvāva paṭibaddhacitto hutvā tāya saddhiṃ saṃvāsam kappetvā guhādvāre tīhātvā gocarattāya nikkhantaṃ makkaṭakam muggarena pothetvā jīvitakkhayaṃ pāpesi. So tāya saddhiṃ samaggavāsam vasanto puttadhītāhi vadḍhitvā tattheva kālamakāsi. Evaṃ sā tam kāmesi. Suvapotako imam udāharaṇam āharitvā “vacchatāpaso tāva manusso hutvā tiracchānagatāya kinnariyā saddhiṃ saṃvāsam kappesi, kimaṅgam pana amhākam? Mayañhi ubho pakkhinova tiracchānagatāvā”ti dīpento “manusso migiyā saddhi”nti āha. Evaṃ manussā tiracchānagatāhi saddhiṃ samaggavāsam vasanti, natthi kāme asādiso nāma, cittameva pamāṇanti kathesi.

Sā tassa vacanam sutvā “sāmi, cittaṃ nāma sabbakālam ekasadisam na hoti, piyavippayogassa bhāyāmī”ti āha. Sopi suvapotako itthimāyāsu kusalo, tena tam vimaṃsanto puna gāthamāha -

626. “Handa khvāham gamissāmi, sālīke mañjubhāṇike;

Paccakkhānupadañhetam, atimaññasi nūna ma''nti.

Tattha paccakkhānupadam hetanti yaṃ tvaṃ vadesi, sabbametam paccakkhānassa anupadam, paccakkhānakāraṇam paccakkhānakoṭṭhāso panesa. Atimaññasi nūna manti ''nūna maṃ icchatī aya''nti tvaṃ maṃ atikkamitvā maññasi, mayhaṃ sāraṃ na jānāsi. Ahañhi rājapūjito, na mayhaṃ bhariyā dullabhā, aññaṃ bhariyaṃ pariyesissāmīti.

Sā tassa vacanam sutvā bhijjamānahadayā viya tassa saha dassaneneva uppannakāmaratīyā anuḍayhamānā viya hutvāpi attano itthimāyāya anicchamānā viya hutvā diyaḍḍham gāthamāha -

627. ''Na sirī taramānassa, mādharma suvapaṇḍita;
Idheva tāva acchassu, yāva rājāna dakkhasi;
Sossi saddam mudiṅgānam, ānubhāvañca rājino''ti.

Tattha na sirīti samma suvapaṇḍita, taramānassa sirī nāma na hoti, taramānena katakammaṃ na sobhati, ''gharāvāso ca nāmesa atigaruko''ti cintetvā tuletva kātabbo. Idheva tāva acchassu, yāva mahantena yasena samannāgataṃ amhākaṃ rājānaṃ passissasi. Sossīti sāyanhasamaye kinnarisamānalīlāhi uttamarūpadharāhi nārīhi vajjamānānaṃ mudiṅgānaṃ aññesañca gītavāditānaṃ saddam tvaṃ suṇissasi, rañño ca ānubhāvaṃ mahantaṃ sirisobhaggaṃ passissasi. ''Samma, kiṃ tvaṃ turitosi, kiṃ lesampi na jānāsi, acchassu tāva, pacchā jānissāmā''ti.

Atha te sāyanhasamanantare methunasamvāsaṃ kariṃsu, samaggā sammodamānā piyasamvāsaṃ vasimṃsu. Atha naṃ suvapotaṃ ''na idānesā mayhaṃ rahassaṃ guhissati, idāni naṃ pucchitvā gantuṃ vaṭṭati''ti cintetvā ''sālike''ti āha. ''Kiṃ, sāmī''ti? ''Ahaṃ kiñci te vattukāmomhī''ti. ''Vada, sāmī''ti. ''Hotu, ajja amhākaṃ maṅgaladivaso, aññatarasmiṃ divase jānissāmī''ti. ''Sace maṅgalapaṭisaṃyuttā kathā bhavissati, kathehi. No ce, mā kathehi sāmī''ti. ''Maṅgalakathāvesā, bhadde''ti. ''Tena hi kathehi''ti. Atha naṃ ''bhadde, sace sotukāmā bhavissasi, kathessāmi te''ti vatvā taṃ rahassaṃ pucchanto diyaḍḍham gāthamāha -

628. ''Yo nu khvāyaṃ tibbo saddo, tirojanapade suto;
Dhītā pañcālarājassa, osadhī viya vaṇṇinī;
Taṃ dassati videhānaṃ, so vivāho bhavissatī''ti.

Tassattho - yo nu kho ayaṃ saddo tibbo bahalo, tirojanapade suto pararaṭṭhesu janapadesu vissuto paññāto pākaṭo patthaṭo. Kinti? Dhītā pañcālarājassa osadhītārakā viya virocāmānā tāya eva samānavañṇinī atthi, taṃ so videhānaṃ dassati, so vivāho bhavissati. Yo so evaṃ patthaṭo saddo, ahaṃ taṃ sutvā cintesiṃ ''ayaṃ kumārikā uttamarūpadharā, videharājāpi cūlanirañño paṭisattu ahosi. Aññe bahū rājāno cūlanibrahmadattassa vasavattino santi, tesaṃ adatvā kiṃ kāraṇā videhassa dhītaraṃ dassatī''ti?

Sā tassa vacanam sutvā evamāha - ''sāmi, kiṃ kāraṇā maṅgaladivase avamaṅgalaṃ kathesī''ti? ''Ahaṃ, bhadde, 'maṅgala'nti kathemi, tvaṃ 'avamaṅgala'nti kathesi, kiṃ nu kho eta''nti? ''Sāmi, amittānampi tesaṃ evarūpā maṅgalakiriyā mā hotū''ti. ''Kathehi tāva bhadde''ti. ''Sāmi, na sakkā kathetu''nti. ''Bhadde, tayā viditaṃ rahassaṃ mama akathitakālato paṭṭhāya natthi amhākaṃ samaggasaṃvāso''ti. Sā tena nippīḷiyamānā ''tena hi, sāmi, suṇāhī''ti vatvā imaṃ gāthamāha -

629. “Ediso mā amittānaṃ, vivāho hotu mādharā;
Yathā pañcālarājassa, vedehena bhavissatī”ti.

Imaṃ gāthaṃ vatvā puna tena “bhadde, kasmā evarūpaṃ kathaṃ kathesi”ti vutte
“tena hi suṇāhi, ettha dosaṃ te kathessāmī”ti vatvā imaṃ gāthamāha -

630. “Ānāyitvāna vedehaṃ, pañcālānaṃ rathesabho;
Tato naṃ ghātayissati, nassa sakhi bhavissatī”ti.

Tattha tato naṃ ghātayissatīti yadā so imaṃ nagaraṃ āgato bhavissati, tadā tena
saddhiṃ sakhibhāvaṃ mittadhammaṃ na karissati, daṭṭhumpissa dhītaraṃ na
dassati. Eko kirassa pana atthadhammānusāsako mahosadhapaṇḍito nāma atthi,
tena saddhiṃ taṃ ghātessati. Te ubho jane ghātetvā jayapānaṃ pivissāmāti kevaṭṭo
rañña saddhiṃ mantetvā taṃ gaṇhitvā āgantuṃ gatoti.

Evaṃ sā guyhamantaṃ nissesam katvā suvapaṇḍitassa kathesi. Taṃ sutvā
suvapaṇḍito “ācariyo kevaṭṭo upāyakusalo, acchariyaṃ tassa rañño evarūpena
upāyena ghātana”nti kevaṭṭaṃ vaṇṇetvā “evarūpena avamaṅgalena amhākaṃ ko
attho, tuṇhībhūtā sayāmā”ti vatvā āgamanakamassa nipphattiṃ ñatvā taṃ rattiṃ
tāya saddhiṃ vasitvā “bhadde, ahaṃ siviraṭṭhaṃ gantvā manāpāya bhariyāya
laddhabhāvaṃ sivirañño deviyā ca ārocessāmī”ti gamanaṃ anujānāpetuṃ āha -

631. “Handa kho maṃ anujānāhi, rattiyo sattamattiyo;
Yāvāhaṃ sivrājassa, ārocemi mahesino;
Laddho ca me āvasatho, sālikāya upantika”nti.

Tattha mahesinoti mahesiyā cassa. Āvasathoti vasanaṭṭhānaṃ. Upantikanti atha ne
“etha tassā santikaṃ gacchāmā”ti vatvā aṭṭhame divase idhānetvā mahantena
parivārena taṃ gahetvā gamissāmi, yāva mamāgamaṇaṃ, tāva mā ukkaṇṭhīti.

Taṃ sutvā sālikā tena viyogaṃ anicchamānāpi tassa vacanaṃ paṭikkhipituṃ
asakkonti anantaraṃ gāthamāha -

632. “Handa kho taṃ anujānāmi, rattiyo sattamattiyo;
Sace tvaṃ satarattena, nāgacchasi mamantike;
Maññe okkantasattaṃ maṃ, matāya āgamissasī”ti.

Tattha maññe okkantasattaṃ manti evaṃ sante ahaṃ maṃ apagatajīvitaṃ
sallakkhemi. So tvaṃ aṭṭhame divase anāgacchanto mayi matāya āgamissasi, tasmā
mā papañcaṃ akāsīti.

Itaropi “bhadde, kiṃ vadesi, mayhampi aṭṭhame divase taṃ apassantassa kuto
jīvita”nti vācāya vatvā hadayena pana “jīva vā tvaṃ mara vā, kiṃ tayā mayha”nti
cintetvā utthāya thokaṃ siviraṭṭhābhimukho gantvā nivattitvā mithilaṃ gantvā
paṇḍitassa aṃsakūṭe otaritvā mahāsattena pana tāya saññāya uparipāsādaṃ
āropetvā puṭṭho sabbam taṃ pavattiṃ paṇḍitassa ārocesi. Sopissa purimanayeneva
sabbam sakkāramakāsi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

633. “Tato ca kho so gantvāna, mādharo suvapaṇḍito;
Mahosadhassa akkhāsi, sālikāvacanaṃ ida”nti.

Tattha sālikāvacanaṃ idanti idaṃ sālikāya vacananti sabbam vitthāretvā kathesīti.

Taṃ sutvā mahāsatto cintesi “rājā mama anicchamānasseva gamissati, gantvā ca pana mahāvināsaṃ pāpuṇissati. Atha mayhaṃ ‘evarūpassa nāma yasadāyakassa rañño vacanaṃ hadaye katvā tassa saṅgahaṃ nākāsī’ti garahāpi uppajjissati, mādisse paṇḍite vijjamāne kiṃkāraṇā esa nassissati, ahaṃ rañño puretarameva gantvā cūḷaniṃ disvā suvivhattaṃ katvā videharañño nivāsattāya nagaraṃ māpetvā gāvutamattaṃ jaṅghaumaṅgaṃ, aḍḍhayaḍḍhayaṇikaṇḍa mahāumaṅgaṃ, kāretvā cūḷanirañño dhītaraṃ abhisiñcitvā amhākaṃ rañño padaparicārīkaṃ katvā aṭṭhārasaakkhobhaṇisaṅkhehi balehi ekasatarājūsu parivāretvā ṭhitesseva amhākaṃ rājānaṃ rāhumukhato candaṃ viya mocetvā ādāyāgamaṇaṃ nāma mama bhāro’ti. Tassevaṃ cintentaṃ sarīre pīti uppajji. So pītivegena udānaṃ udānento imaṃ upaḍḍhagāthamāha -

634. “Yasseva ghare bhuñjeyya bhogaṃ, tasseva atthaṃ puriso careyyā’ti.

Tassattho - yassa rañño santike puriso mahantaṃ issariyaṃ labhitvā bhogaṃ bhuñjeyya, akkosantassapi paharantassapi gale gahetvā nikkadḍhantassapi tasseva atthaṃ hitaṃ vuḍḍhiṃ paṇḍito kāyadvārādīhi tihi dvārehi careyya. Na hi mittadubbhikammaṃ paṇḍitehi kātabbanti.

Iti cintetvā so nhatvā alaṅkaritvā mahantena yasena rājakulaṃ gantvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ ṭhito āha - “kiṃ, deva, gacchissatha uttarapañcālanagara”nti? “Āma, tāta, pañcālacandiṃ alabhantaṃ mama kiṃ rajjena, mā maṃ pariccaji, mayā saddhiṃyeva ehi. Tattha amhākaṃ gatakkāraṇā dve atthā nipphajjissanti, itthirātanaṇḍa lacchāmi, rañña ca me saddhiṃ metti patiṭṭhahissatī’ti. Atha naṃ paṇḍito “tena hi, deva, ahaṃ pure gantvā tumhākaṃ nivesanāni māpessāmi, tumhe mayā pahitasāsanena āgaccheyyāthā’ti vadanto dve gāthā abhāsi -

“Handāhaṃ gacchāmi pure janinda, pañcālarājassa puraṃ surammaṃ;
Nivesanāni māpetuṃ, vedehassa yasassino.

635. “Nivesanāni māpetvā, vedehassa yasassino;
Yadā te pahiṇeyyāmi, tadā eyyāsi khattiyā’ti.

Tattha vedehassatī tava videharājassa. Eyyāsīti āgaccheyyāsīti.

Taṃ sutvā rājā “na kira maṃ paṇḍito pariccajati’ti haṭṭhatuṭṭho hutvā āha - “tāta, tava pure gacchantassa kiṃ laddhuṃ vaṭṭati’ti? “Balavāhanaṃ, devā’ti. “Yattakaṃ icchasi, tattakaṃ gaṇha, tāta’ti. “Cattāri bandhanāgārāni vivarāpetvā corānaṃ saṅkhalikabandhanāni bhindāpetvā tepi mayā saddhiṃ pesetha devā’ti. “Yathāruci karohi, tāta’ti. Mahāsatto bandhanāgāradvārāni vivarāpetvā sūre mahāyodhe gataṭṭhāne kammaṃ nipphādetuṃ samatthe nīharāpetvā “maṃ upaṭṭhahathā’ti vatvā tesāṃ sakkāraṃ kāretvā vaḍḍhakikammāraccammakāraiṭṭhakapāsāṇakāraccittakārādayo nānāsippakusalā aṭṭhārasa seniyo ādāya vāsipharasukuddālakhaṇittīādīni bahūni upakaraṇāni gāhāpetvā mahābalakāyaparivuto nagarā nikkhami. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

636. “Tato ca pāyāsi pure mahosadho, pañcālarājassa puram surammaṃ;
Nivesanāni māpetum, vedehassa yasassino”ti.

Mahāsattopi gacchanto yojanantare yojanantare ekekaṃ gāmaṃ nivesetvā ekekaṃ amaccaṃ “tumhe rañño pañcālacandiṃ gahetvā nivattanakāle hatthiassarathe kappetvā rājānaṃ ādāya paccāmitte paṭibāhantā khippaṃ mithilaṃ pāpeyyāthā”ti vatvā ṭhapesi. Gaṅgātīraṃ pana patvā ānandakumāraṃ pakkosāpetvā “ānanda, tvaṃ tīni vaḍḍhakisatāni ādāya uddhamgaṅgaṃ gantvā sārādārūni gāhāpetvā tisatamattā nāvā māpetvā nagarassatthāya tattheva tacchāpetvā sallahukānaṃ dārūnaṃ nāvāya pūrāpetvā khippaṃ āgaccheyyāsī”ti pesesi. Sayaṃ pana nāvāya gaṅgaṃ taritvā otiṇṇaṭṭhānato paṭṭhāya padasaññāyeva gaṇetvā “idaṃ aḍḍhayojanaṭṭhānaṃ, ettha mahāumaṅgo bhavissati, imasmiṃ ṭhāne rañño nivesananagaraṃ bhavissati, ito paṭṭhāya yāva rājagehā gāvutamatte ṭhāne jaṅghaumaṅgo bhavissati”ti paricchinditvā nagaraṃ pāvisi. Cūḷanirājā bodhisattassa āgamaṇaṃ sutvā “idāni me manoratho matthakaṃ pāpuṇissati, paccāmittānaṃ piṭṭhiṃ passissāmi, imasmiṃ āgate vedehopi na cirasseva āgamissati, atha ne ubhopi māretvā sakalajambudīpatale ekarajjaṃ karissāmī”ti paramatutṭhiṃ patto ahoṣi. Sakalanagaraṃ saṅkhubhi “esa kira mahosadhapaṇḍito, iminā kira ekasatarājāno leḍḍunā kākā viya palāpitā”ti.

Mahāsatto nāgareshu attano rūpasampattiṃ passantesuyeva rājadvāraṃ gantvā rañño paṭivedetvā “pavisatū”ti vutte pavisitvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Atha naṃ rājā paṭisanthāraṃ katvā “tāta, rājā kadā āgamissatī”ti pucchi. “Mayā pesitakāle, devā”ti. “Tvaṃ pana kimatthaṃ āgatosī”ti. “Amhākaṃ rañño nivesanaṃ māpetum, devā”ti. “Sādhu, tātā”ti. Athassa senāya paribbayaṃ dāpetvā mahāsattassa mahantaṃ sakkāraṃ kāretvā nivesanagehaṃ dāpetvā “tāta, yāva te rājā nāgacchati, tāva anukkaṇṭhamāno amhākampi kattabbayuttakaṃ karontova vasāhi tva”nti āha. So kira rājanivesanaṃ abhiruhantova mahāsopānapādamūle ṭhatvā “idha jaṅghaumaṅgadvāraṃ bhavissatī”ti sallakkhesi. Athassa etadahosi “rājā ‘amhākampi kattabbayuttakaṃ karohī”ti vadati, umaṅge khaṇiyamāne yathā idaṃ sopānaṃ na osakkati, tathā kātuṃ vaṭṭatī”ti. Atha rājānaṃ evamāha - “deva, ahaṃ pavisanto sopānapādamūle ṭhatvā navakammaṃ olokento mahāsopāne dosaṃ passim. Sace te ruccati, ahaṃ dārūni labhanto manāpaṃ katvā atthareyya”nti. “Sādhu, paṇḍita, attharāhī”ti. So “idha umaṅgadvāraṃ bhavissatī”ti sallakkhetvā taṃ porāṇasopānaṃ haritvā yattha umaṅgadvāraṃ bhavissati, tattha paṃsuno apatanatthāya phalakasanthāraṃ kāretvā yathā sopānaṃ na osakkati, evaṃ niccalaṃ katvā sopānaṃ atthari. Rājā taṃ kāraṇaṃ ajānanto “mama sinehena karotī”ti maññi.

Evaṃ taṃ divasaṃ teneva navakammena vītināmetvā punadivase rājānaṃ āha - “deva, sace amhākaṃ rañño vasanaṭṭhānaṃ jāneyyāma, manāpaṃ katvā paṭijaggeyyāmā”ti. Sādhu, paṇḍita, ṭhapetvā mama nivesanaṃ sakalanagare yaṃ nivesanaṃ icchasi, taṃ gaṇhāti. Mahārāja, mayaṃ āgantukā, tumhākaṃ bahū vallabhā yodhā, te attano attano gehesu gayhamānesu amhehi saddhiṃ kalahaṃ karissanti. “Tadā, deva, tehi saddhiṃ mayaṃ kiṃ karissāmā”ti? “Tesaṃ vacanaṃ mā gaṇha. Yaṃ icchasi, taṃ ṭhānameva gaṇhāpehī”ti. “Deva, te punappunaṃ āgantvā tumhākaṃ kathessanti, tena tumhākaṃ cittasukhaṃ na labhissati. Sace pana

iccheyyātha, yāva mayaṃ nivesanāni gaṇhāma, tāva amhākaṃyeva manussā dovārikā assu. Tato te dvāraṃ alabhitvā nāgamissanti. Evaṃ sante tumhākampi cittasukhaṃ labhissatī”ti. Rājā “sādhū”ti sampaṭicchi.

Mahāsatto sopānapādamūle sopānasīse mahādvāreti sabbattha attano manusseyeva ṭhapetvā “kassaci pavisitum mā adatthā”ti vatvā atha rañño mātu nivesanaṃ gantvā “bhindanākāraṃ dassethā”ti manusse āṇāpesi. Te dvārakoṭṭhakālindato paṭṭhāya iṭṭhakā ca mattikā ca apanetum ārabhiṃsu. Rājamātā taṃ pavattiṃ sutvā āgantvā “kissa, tātā, mama gehaṃ bhindathā”ti āha. “Mahosadhapaṇḍito bhindāpetvā attano rañño nivesanaṃ kātukāmo”ti. “Yadi evaṃ idheva vasathā”ti. “Amhākaṃ rañño mahantaṃ balavāhanaṃ, idaṃ nappahoti, aññaṃ mahantaṃ gehaṃ karissāmā”ti. “Tumhe maṃ na jānātha, ahaṃ rājamātā, idāni puttassa santikaṃ gantvā jānissāmī”ti. “Mayaṃ rañño vacanena bhindāma, sakkontī vārehī”ti. Sā kujjhitvā “idāni vo kattabbaṃ jānissāmī”ti rājadvāraṃ agamāsi. Atha naṃ “mā pavisā”ti dovārikā vārayiṃsu. “Ahaṃ rājamātā”ti. “Na mayaṃ taṃ jānāma, mayaṃ rañña ‘kassaci pavisitum mā adatthā’ti āṇattā, gaccha tva”nti. Sā gahetabbagahaṇaṃ apassantī nivattitvā attano nivesanaṃ olokontī aṭṭhāsi. Atha naṃ eko puriso “kiṃ idha karosi, gacchasi, na gacchasi”ti gīvāya gahetvā bhūmiyaṃ pātesi.

Sā cintesi “addhā ime rañño āṇattā bhavissanti, itarathā evaṃ kātuṃ na sakkhissanti, paṇḍitasseva santikaṃ gacchissāmī”ti. Sā gantvā “tāta mahosadha, kasmā mama nivesanaṃ bhindāpesī”ti āha. So tāya saddhiṃ na kathesi, santike ṭhito puriso panassa “devī, kiṃ kathesi”ti āha. “Tāta, mahosadhapaṇḍito kasmā mama gehaṃ bhindāpetī”ti? “Vedeharañño vasanaṭṭhānaṃ kātu”nti. “Kiṃ, tāta, evaṃ mahante nagare aññattha nivesanaṭṭhānaṃ na labbhatī”ti maññati. “Imaṃ satahassaṃ lañjaṃ gahetvā aññattha gehaṃ kāretū”ti. “Sādhū, devī, tumhākaṃ gehaṃ vissajjāpessāmi, lañjassa gahitabhāvaṃ mā kassaci kathayittha. Mā no aññepi lañjaṃ datvā gehāni vissajjāpetukāmā ahesu”nti. Sādhū, tāta, “rañño mātā lañjaṃ adāsi”ti mayhampi lajjanakameva, tasmā na kassaci kathessāmīti. So “sādhū”ti tassā santikā satahassaṃ gahetvā gehaṃ vissajjāpetvā kevaṭṭassa gehaṃ agamāsi. Sopi dvāraṃ gantvā veḷupesikāhi piṭṭhicammuppāṭanaṃ labhitvā gahetabbagahaṇaṃ apassanto puna gehaṃ gantvā satahassameva adāsi. Etenupāyena sakalanagare gehaṭṭhānaṃ gaṇhantena lañjaṃ gahetvā laddhakahāpaṇānaññeva nava koṭṭiyo jātā.

Mahāsatto sakalanagaraṃ vicaritvā rājakulaṃ agamāsi. Atha naṃ rājā pucchi “kiṃ, paṇḍita, laddhaṃ te vasanaṭṭhāna”nti? “Mahārāja, adentā nāma natthi, apica kho pana gehesu gayhamānesu kilamanti. Tesaṃ piyavippayogaṃ kātuṃ amhākaṃ ayuttaṃ. Bahinagare gāvutamatte ṭhāne gaṇḍāya ca nagarassa ca antare asukaṭṭhāne amhākaṃ rañño vasananagaraṃ karissāmī”ti. Taṃ sutvā rājā “antonagare yujjhitumpi dukkhaṃ, neva sakasenā, na parasenā ñātuṃ sakkā. Bahinagare pana sukhaṃ yuddhaṃ kātuṃ, tasmā bahinagareyeva te koṭṭetvā māressāmā”ti tussitvā “sādhū, paṇḍita, tayā sallakkhitaṭṭhāneyeva kārehī”ti āha. “Mahārāja, ahaṃ kāressāmi, tumhākaṃ pana manussehi dārupaṇṇādīnaṃ atthāya amhākaṃ navakammaṭṭhānaṃ nāgantabbaṃ. Āgacchantā hi kalahaṃ karissanti, teneva tumhākañca amhākañca cittasukhaṃ na bhavissatī”ti. “Sādhū, paṇḍita, tena passena nisañcāraṃ kārehī”ti. “Deva, amhākaṃ hatthī udakābhiraṭā udayekeya kiḷissanti. Udaye āvile jāte ‘mahosadhassa āgatakālato paṭṭhāya pasannaṃ udakaṃ

pātuṃ na labhāmā'ti sace nāgarā kujjhissanti, tampi sahitabba'nti. Rājā "vissatthā tumhākaṃ hatthī kīlāntū'ti vatvā nagare bheriṃ carāpesi - "yo ito nikkhamitvā mahosadhassa nagaramāpitaṭṭhānaṃ gacchati, tassa sahasadaṇḍo'ti.

Mahāsatto rājānaṃ vanditvā attano parisāṃ ādāya nikkhamitvā yathāparicchinnaṭṭhāne nagaraṃ māpetuṃ ārabhi. Pāragaṅgāya vagguliṃ nāma gāmaṃ kāretvā hatthiassarathavāhanañceva gobalibaddaṇca tattha ṭhapetvā nagarakaraṇaṃ vicārento "ettakā idaṃ karontū'ti sabbakammāni vibhajitvā umaṅgakammaṃ paṭṭhapesi. Mahāumaṅgadvāraṃ gaṅgātitthe ahosi. Saṭṭhimattāni yodhasatāni mahāumaṅgaṃ khaṇanti. Mahantehi cammapasibbakehi vālukapaṃsum haritvā gaṅgāya pātenti. Pātitaṭṭhitaṃ paṃsum hatthī maddanti, gaṅgā ālulā sandati. Nagaravāsino "mahosadhassa āgatakālato paṭṭhāya pasannaṃ udakaṃ pātuṃ na labhāma, gaṅgā ālulā sandati, kiṃ nu kho eta'nti vadanti. Atha nesaṃ paṇḍitassa upanikkhittakapurisā ārocenti "mahosadhassa kira hatthī udakaṃ kīlāntā gaṅgāya kaddamaṃ karonti, tena gaṅgā ālulā sandatī'ti.

Bodhisattānaṃ adhippāyo nāma samijjhati, tasmā umaṅge mūlāni vā khāṇukāni vā marumbāni vā pāsāṇāni vā sabbepi bhūmiyaṃ pavisiṃsu. Jaṅghaumaṅgassa dvāraṃ tasmimpyeva nagare ahosi. Tīṇi purisasatāni jaṅghaumaṅgaṃ khaṇanti, cammapasibbakehi paṃsumharitvā tasmim nagare pātenti. Pātitaṭṭhitaṃ udakena maddāpetvā pākāraṃ cinanti, aññāni vā kammāni karonti. Mahāumaṅgassa pavisanadvāraṃ nagare ahosi aṭṭhārasahatthubbedhena yantayuttadvārena samannāgataṃ. Tañhi ekāya āṇiyā akkantāya pidhīyati, ekāya āṇiyā akkantāya vivarīyati. Mahāumaṅgassa dvīsu passesu iṭṭhakāhi cinitvā sudhākammaṃ kāresi, matthake phalakena channaṃ kāretvā ullokaṃ mattikāya limpāpetvā setakammaṃ kāretvā cittakammaṃ kāresi. Sabbāni panettha asīti mahādvārāni catusaṭṭhi cūladvārāni ahesuṃ, sabbāni yantayuttāneva. Ekāya āṇiyā akkantāya sabbāneva pidhīyanti, ekāya āṇiyā akkantāya sabbāneva vivarīyanti. Dvīsu passesu anekasatadīpālayā ahesuṃ, tepi yantayuttāyeva. Ekasmim vivariyamāne sabbe vivarīyanti, ekasmim pidhīyamāne sabbe pidhīyanti. Dvīsu passesu ekasatānaṃ khattiyānaṃ ekasatasayanagabbhā ahesuṃ. Ekekasmim gabbhe nānāvāṇṇapaccattharaṇatthataṃ ekekaṃ mahāsayaṇaṃ samussitasetacchattaṃ, ekekaṃ mahāsayaṇaṃ nissāya ekekaṃ mātugāmarūpaṃ uttamarūpadharaṃ patiṭṭhitaṃ. Taṃ hatthena aparāmasitvā "manussarūpa'nti na sakkā ñātuṃ, apica umaṅgassa ubhosu passesu kusalā cittaṅkāra nānappakāraṃ cittaṅkaṃ karimṃsu. Sakkavilāsasinerusattaparibhaṇḍacakkavālasāgarasattamahāsara- catumahādīpa- himavanta-anotattasara-manosilātala candimasūriya- cāumahārājikādichakāmāvacarasampattiyopi sabbā umaṅgeyeva dassayimṃsu. Bhūmiyaṃ rajatapaṭṭavaṇṇā vālukā okirimṃsu, upari ullokapadumāni dassesuṃ. Ubhosu passesu nānappakāre āpaṇepi dassayimṃsu. Tesu tesu ṭhānesu gandhadāmapupphadāmādīni olambetvā sudhammādevasabhaṃ viya umaṅgaṃ alaṅkarimṃsu.

Tānipi kho tīṇi vaḍḍhakisatāni tīṇi nāvāsātāni bandhitvā niṭṭhitaparikkammaṇaṃ dabbasambhārānaṃ pūretvā gaṅgāya āharitvā paṇḍitassa ārocesuṃ. Tāni so nagare upayogaṃ netvā "mayā āṇattadivaseyeva āhareyyāthā'ti vatvā nāvā paṭicchannaṭṭhāne ṭhapāpesi. Nagare udakaparikhā, kaddamaparikhā, sukkaparikhāti tisso parikhāyo kāresi. Aṭṭhārasahattho pākāro gopuraṭṭālako rājanivesanāni hatthisālādayo pokkharāṇiyoti sabbametaṃ niṭṭhaṃ agamāsi. Iti

mahāumaṅgo jaṅghaumaṅgo nagaranti sabbametaṃ catūhi māsehi niṭṭhitaṃ. Atha mahāsatto catumāsaccayena rañño āgamanatthāya dūtaṃ pāhesi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

637. “Nivesanāni māpetvā, vedehassa yasassino;
Athassa pāhiṇī dūtaṃ, vedehaṃ mithilaggahaṃ;
Ehi dāni mahārāja, māpitaṃ te nivesana”nti.

Tattha pāhiṇīti pesesi.

Rājā dūtassa vacanaṃ sutvā tuṭṭhacitto hutvā mahantena parivārena nagarā nikkhami. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

638. “Tato ca rājā pāyāsi, senāya caturaṅgiyā;
Anantavāhanaṃ datṭhumaṃ, phītaṃ kapiliyaṃ pura”nti.

Tattha anantavāhananti aparimitahatthiassādivāhanaṃ. Kapiliyaṃ puranti kapilaratṭhe māpitaṃ nagaraṃ.

So anupubbena gantvā gaṅgātīraṃ pāpuṇi. Atha naṃ mahāsatto paccuggantvā attanā katanagaraṃ pavesesi. So tattha pāsādaragato nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā thokaṃ vissamitvā sāyanhasamaye attano āgatabhāvaṃ ñāpetumaṃ cūḷanirañño dūtaṃ pesesi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

639. “Tato ca kho so gantvāna, brahmadattassa pāhiṇi;
Āgatosmi mahārāja, tava pādāni vanditumaṃ.

640. “Dadāhi dāni me bhariyaṃ, nāriṃ sabbaṅgasobhiniṃ;
Suvaṇṇena paṭicchannaṃ, dāsigaṇapurakkhata”nti.

639-640. Tattha vanditunti vedeho mahallako, cūḷanirājā tassa puttanaṭṭamattopi na hoti, kilesavasena mucchito pana hutvā “jāmātarena nāma sasuro vandaniyo”ti cintetvā tassa cittaṃ ajānantova vandanaśāsaṃ pahiṇi. Dadāhi dānīti ahaṃ tayā “dhītaraṃ dassāmi”ti pakkosāpito, taṃ me idāni dehīti pahiṇi. Suvaṇṇena paṭicchannanti suvaṇṇālaṅkārena paṭimaṇḍitaṃ.

Cūḷanirājā dūtassa vacanaṃ sutvā somanassappatto “idāni me paccāmitto kuhiṃ gamissati, ubhinnaṃpi nesaṃ sīsāni chinditvā jayapānaṃ pivissāma”ti cintetvā kevalaṃ somanassaṃ dassento dūtassa sakkāraṃ katvā anantaraṃ gāthamāha -

641. “Svāgataṃ teva vedeha, atho te adurāgataṃ;
Nakkhattaṇṇeva paripuccha, ahaṃ kaññaṃ dadāmi te;
Suvaṇṇena paṭicchannaṃ, dāsigaṇapurakkhata”nti.

Tattha vedehāti vedehassa śāsaṃ sutvā taṃ purato ṭhitaṃ viya ālapati. Atha vā “evaṃ brahmadattena vuttanti vadehī”ti dūtaṃ āṇāpento evamāha.

Taṃ sutvā dūto vedehassa santikaṃ gantvā “deva, maṅgalakiriyāya anucchavikaṃ nakkhattaṃ kira jānāhi, rājā te dhītaraṃ deti”ti āha. So “ajjeva nakkhattaṃ sobhana”nti puna dūtaṃ pahiṇi. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

642. “Tato ca rājā vedeho, nakkhattaṃ paripucchatha;
Nakkhattaṃ paripucchitvā, brahmadattassa pāhiṇi.

643. “Dadāhi dāni me bhariyaṃ, nāriṃ sabbaṅgasobhiniṃ;
Suvaṇṇena paṭicchannaṃ, dāsigaṇapurakkhata”nti.

Cūlanirājāpi -

644. “Dadāmi dāni te bhariyaṃ, nāriṃ sabbaṅgasobhiniṃ;
Suvaṇṇena paṭicchannaṃ, dāsigaṇapurakkhata”nti. -

642-644. Imāṃ gāthaṃ vatvā “idāni pesemi, idāni pesemi”ti musāvādaṃ katvā ekasatarājūnaṃ saññaṃ adāsi “aṭṭhārasaakkhobhaṇisaṅkhāya senāya saddhiṃ sabbe yuddhasajjā hutvā nikkhamantu, ajja ubhinnampi paccatthikānaṃ sīsāni chinditvā sve jayapānaṃ pivissāmā”ti. Te sabbepi nikkhamiṃsu. Sayāṃ nikkhanto pana mātaraṃ calākadeviṇca aggamahesiṃ, nandādeviṇca, puttaṃ pañcālacandaṇca, dhītaraṃ pañcālacandiṇcāti cattāro jane orodhehi saddhiṃ pāsāde nivāsāpetvā nikkhami. Bodhisattopi vedeharaṇṇo ceva tena saddhiṃ āgatasenāya ca mahantaṃ sakkāraṃ kāresi. Keci manussā suraṃ pivanti, keci macchamaṃsādīni khādanti, keci dūramaggā āgatattā kilantā sayanti. Videharājā pana senakādayo cattāro paṇḍite gahetvā amaccagaṇaparivuto alaṅkatamahātale nisīdi.

Cūlanirājāpi aṭṭhārasaakkhobhaṇisaṅkhāya senāya sabbaṃ taṃ nagaraṃ tisantiṃ catusaṅkhepaṃ parikkhipitvā anekasatasahassāhi ukkāhi dhāriyamānāhi aruṇe uggacchanteyeva gahaṇasajjo hutvā aṭṭhāsi. Taṃ ṇatvā mahāsatto attano yodhānaṃ tīṇi satāni pesesi “tumhe jaṅghaumaṅgena gantvā raṇṇo mātaraṇca aggamahesiṇca puttaṇca dhītaraṇca jaṅghaumaṅgena ānetvā mahāumaṅgena netvā umaṅgadvārato bahi akatvā antoumaṅgeyeva ṭhapetvā yāva amhākaṃ āgamanā rakkhantā tattha ṭhatvā amhākaṃ āgamanakāle umaṅgā nīharitvā umaṅgadvāre mahāvisālamāḷake ṭhapethā”ti. Te tassa vacanaṃ sampācchitvā jaṅghaumaṅgena gantvā sopānapādamūle phalakasantharaṇaṃ ugghāṭetvā sopānapādamūle sopānasīse mahātaleti ettake ṭhāne ārakkhamanusse ca khujjādiparicārikāyo ca hatthapādesu bandhitvā mukhaṇca pidahitvā tattha tattha paṭicchannaṭṭhāne ṭhapetvā raṇṇo paṭiyattaṃ khādanīyabhojanīyaṃ kiñci khāditvā kiñci bhinditvā cuṇṇavicuṇṇaṃ katvā aparibhogaṃ katvā chaḍḍetvā uparipāsādaṃ abhiruhiṃsu. Tadā calākadevī nandādeviṇca rājaputtaṇca rājadhītaraṇca gahetvā “ko jānāti, kiṃ bhavissati”ti maññaṃ mānā attanā saddhiṃ ekasayaneyeva sayāpesi. Te yodhā gabbhadvāre ṭhatvā pakkosiṃsu. Sā nikkhamitvā “kiṃ, tātā”ti āha. “Devi, amhākaṃ rājā vedehaṇca mahosadhaṇca jīvitakkhayaṃ pāpetvā sakalajambudīpe ekarajjaṃ katvā ekasatarājaparivuto mahantena yasena ajja mahājayapānaṃ pivanto tumhe cattāropi jane gahetvā ānehī”ti amhe paṇiṇti.

Tepi tesāṃ vacanaṃ saddahitvā pāsādā otaritvā sopānapādamūlaṃ agamiṃsu. Atha ne gahetvā jaṅghaumaṅgaṃ pavisiṃsu. Te āhaṃsu “mayaṃ ettakaṃ kālaṃ idha vasantā imaṃ vīthiṃ na otiṇṇapubbā”ti. “Devi, imaṃ vīthiṃ na sabbadā otaranti, maṅgalavīthi nāmesā, ajja maṅgaladivasabhāvena rājā iminā maggena ānetuṃ āṇāpesi”ti. Te tesāṃ vacanaṃ saddahiṃsu. Athekacce te cattāro gahetvā gacchiṃsu. Ekacce nivattitvā rājanivesane ratanagabbhe vivaritvā yathicchitaṃ ratanasāraṃ gahetvā āgamiṃsu. Itarepi cattāro khattiyā purato mahāumaṅgaṃ patvā alaṅkatadevasabhaṃ viya umaṅgaṃ disvā “raṇṇo atthāya sajjita”nti saññaṃ kariṃsu. Atha ne gaṅgāya avidūraṭṭhānaṃ netvā antoumaṅgeyeva alaṅkatagabbhe nisīdāpetvā ekacce ārakkhaṃ gahetvā acchiṃsu. Ekacce tesāṃ ānītabhāvaṃ

ñāpetum gantvā bodhisattassa ārocesum. So tesam katham sutvā “idāni me manoratho matthakam pāpuñissatī”ti somanassajāto rañño santikam gantvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Rājāpi kilesāturatāya “idāni me dhītaram pesessati, idāni me dhītaram pesessati”ti pallaṅkato uṭṭhāya vātapānena olokento anekehi ukkāsatasaḥassehi ekobhāsam jātaṃ nagaram mahatiyā senāya parivutaṃ disvā āsaṅkitaparisaṅkito “kiṃ nu kho eta”nti paṇḍitehi saddhiṃ mantento gāthamāha -

645. “Hatthī assā rathā pattī, senā tiṭṭhanti vammītā;
Ukkā padittā jhāyanti, kiṃ nu maññanti paṇḍitā”ti.

Tattha kiṃ nu maññantīti cūlanirājā amhākam tuṭṭho, udāhu kuddho, kiṃ nu paṇḍitā maññantīti pucchi.

Taṃ sutvā senako āha - “mā cintayittha, mahārāja, atibahū ukkā paññāyanti, rājā tumhākam dātuṃ dhītaram gahetvā eti maññe”ti. Pukkusopi “tumhākam āgantukasakkāram kātuṃ ārakkham gahetvā tṭhito bhavissatī”ti āha. Evaṃ tesam yaṃ yaṃ ruccati, taṃ taṃ kathayimṣu. Rājā pana “asukaṭṭhāne senā tiṭṭhantu, asukaṭṭhāne ārakkham gaṇhatha, appamattā hothā”ti vadantānaṃ saddaṃ sutvā olokento sannaddhapañcāvudham senaṃ passitvā maraṇabhayaabhīto hutvā mahāsattassa katham paccāsīsaṃ itaram gāthamāha -

646. “Hatthī assā rathā pattī, senā tiṭṭhanti vammītā;
Ukkā padittā jhāyanti, kiṃ nu kāhanti paṇḍitā”ti.

Tattha kiṃ nu kāhanti paṇḍitāti paṇḍita, kiṃ nāma cintesi, imā senā amhākam kiṃ karissantīti.

Taṃ sutvā mahāsatto “imaṃ andhabālaṃ thokaṃ santāsetvā pacchā mama paññābalaṃ dassetvā assāsessāmī”ti cintetvā āha -

647. “Rakkhati taṃ mahārāja, cūlaneyyo mahabbalo;
Paduṭṭho brahmadattena, pāto taṃ ghātayissatī”ti.

Taṃ sutvā sabbe maraṇabhayaatajjitā jātā. Rañño kaṇḍo sussi mukhe kheḷo parichijji, sarīre dāho uppajji. So maraṇabhayaabhīto paridevanto dve gāthā āha -

648. “Ubbedhati me hadayaṃ, mukhañca parisussati;
Nibbutiṃ nādhigacchāmi, aggidaḍḍhova ātape.

649. “Kammārānaṃ yathā ukkā, attho jhāyati no bahi;
Evampi hadayaṃ mayhaṃ, anto jhāyati no bahī”ti.

648-649. Tattha ubbedhatīti tāta mahosadhapaṇḍita, hadayaṃ me mahāvātappaharitaṃ viya pallavaṃ kampati. Anto jhāyatīti so “ukkā viya mayhaṃ hadayamaṃsaṃ abbhantare jhāyati, bahi pana na jhāyatī”ti paridevati.

Mahāsatto tassa paridevitasaddaṃ sutvā “ayaṃ andhabālo aññesu divasesu mama vacanaṃ na akāsi, bhiyyo naṃ niggaṇhissāmī”ti cintetvā āha -

650. “Pamatto mantanātīto, bhinnamantosi khattiya;
Idāni kho taṃ tāyantu, paṇḍitā mantino janā.

651. “Akatvāmacassa vacanaṃ, atthakāmahitesino;

Attapītirato rājā, migo kūṭeva ohito.

652. “Yathāpi maccho baḷisaṃ, vaṅkaṃ maṃsena chāditam;
Āmagiddho na jānāti, maccho maraṇamattano.
653. “Evameva tuvaṃ rāja, cūḷaneyyassa dhītaram;
Kāmagiddho na jānāsi, macchova maraṇamattano.
654. “Sace gacchasi pañcālaṃ, khippamattaṃ jahissasi;
Migaṃ panthānubandhamva, mahantaṃ bhayamessati.
655. “Anariyarūpo puriso janinda, ahīva ucchaṅgagato ḍaseyya;
Na tena mittiṃ kayirātha dhīro, dukkho have kāpurisena saṅgamo.
656. “Yadeva jaññā purisaṃ janinda, sīlavāyaṃ bahussuto;
Teneva mittiṃ kayirātha dhīro, sukho have sappurisenā saṅgamo”ti.

650-656. Tattha pamattoti mahārāja, tvaṃ kāmena pamatto. Mantanātītoti mayā anāgatabhayaṃ disvā paññāya paricchinditvā mantitamantanaṃ atikkamanto. Bhinnamantoti mantanātikkantattāyeva bhinnamanto, yo vā te senakādīhi saddhiṃ manto gahito, eso bhinnotipi bhinnamantosi jāto. Paṇḍitāti ime senakādayo cattāro janā idāni taṃ rakkhantu, passāmi nesaṃ balanti dīpeti. Akatvāmaccaṣṣāti mama uttamaamaccassa vacanaṃ akatvā. Attapītiratoti attano kilesapītiyā abhirato hutvā. Migo kūṭeva ohitoti yathā nāma nivāpalobhena āgato migo kūṭapāse bajjhati, evaṃ mama vacanaṃ aggahetvā “pañcālacandiṃ labhissāmi”ti kilesalobhena āgantvā idāni kūṭapāse baddho migo viya jātosīti.

“Yathāpi macco”ti gāthādvayaṃ “tadā mayā ayaṃ upamā ābhatā”ti dassetuṃ vuttaṃ. “Sace gacchasi”ti gāthāpi “na kevalaṃ ettakameva, imampi ahaṃ āhari”nti dassetuṃ vuttā. Anariyarūpoti kevaṭṭabrāhmaṇasadiso asappurisa-jātiko nillajjapuriso. Na tena mittinti tādisena saddhiṃ mittidhammaṃ na kayirātha, tvaṃ pana kevaṭṭena saddhiṃ mittidhammaṃ katvā tassa vacanaṃ gaṇhi. Dukkhoti evarūpena saddhiṃ saṅgamo nāma ekavārampi kato idhalokepi paralokepi mahādukkhāvahanato dukkho nāma hoti. Yadevāti yaṃ eva, ayameva vā pāṭho. Sukhoti idhalokepi paralokepi sukhoyeva.

Atha naṃ “puna evarūpaṃ karissatī”ti suṭṭhutam niggāṇhanto pubbe raññā kathitakathaṃ āharitvā dassento -

657. “Bālo tuvaṃ eḷamūgosi rāja, yo uttamattāni mayī lapittho;
Kimevahaṃ naṅgalakoṭivaḍḍho, atthāni jānāmi yathāpi aññe.
658. “Imaṃ gale gahetvāna, nāsetha vijitā mama;
Yo me ratanalābhassa, antarāyāya bhāsatī”ti. -

657-658. Imā dve gāthā vatvā “mahārāja, ahaṃ gahapatiputto, yathā tava aññe senakādayo paṇḍitā atthāni jānanti, tathā kimeva ahaṃ jānissaṃ, agocarō esa mayhaṃ, gahapatisippamevāhaṃ jānāmi, ayaṃ attho senakādīnaṃ paṇḍitānaṃ pākaṭo hoti, ajja te aṭṭhārasaakkhobhaṇisaṅkhāya senāya parivāritassa senakādayo avassayā hontu, maṃ pana gīvāyaṃ gahetvā nikkadḍhituṃ āṇāpesi, idāni maṃ kasmā pucchasi”ti evaṃ suniggahitaṃ niggāṇhi.

Taṃ sutvā rājā cintesi “paṇḍito mayā kathitadosameva katheti. Pubbeva hi idaṃ anāgatabhayam jāni, tena maṃ ativiya niggaṇhāti, na kho panāyam ettakaṃ kālaṃ nikkamma kova acchissati, avassaṃ iminā mayhaṃ sotthibhāvo kato bhavissatī”ti. Atha naṃ pariggaṇhanto dve gāthā abhāsi -

659. “Mahosadha atītena, nānuvijjhanti paṇḍitā,
Kiṃ maṃ assaṃva sambaddhaṃ, patodeneva vijjhasi.

660. “Sace passasi mokkaṃ vā, khemaṃ vā pana passasi;
Teneva maṃ anusāsa, kiṃ atītena vijjhasī”ti.

659-660. Tattha nānuvijjhantīti atītadosaṃ gahetvā mukhasattīhi na vijjhanti. Assaṃva sambaddhanti sattusenāya parivutattā suṭṭhu bandhitvā ṭhapitaṃ assaṃ viya kiṃ maṃ vijjhasi. Teneva manti evaṃ te mokkaṃ bhavissati, evaṃ khemanti teneva sotthibhāvena maṃ anusāsa assāsehi, tañhi ṭhapetvā aññaṃ me paṭisaraṇaṃ natthīti.

Atha naṃ mahāsatto “ayaṃ rājā ativiya andhabālo, purisavisesaṃ na jānāti, thokaṃ kilametvā pacchā tassa avassayo bhavissamī”ti cintetvā āha -

661. “Atītaṃ mānusaṃ kammaṃ, dukkaraṃ durabhisambhavaṃ;
Na taṃ sakkopi mocetuṃ, tvaṃ pajānassu khattiya.

662. “Santi vehāyasā nāgā, iddhimanto yasassino;
Tepi ādāya gaccheyyumaṃ, yassa honti tathāvidhā.

663. “Santi vehāyasā assā, iddhimanto yasassino;
Tepi ādāya gaccheyyumaṃ, yassa honti tathāvidhā.

664. “Santi vehāyasā pakkhī, iddhimanto yasassino;
Tepi ādāya gaccheyyumaṃ, yassa honti tathāvidhā.

665. “Santi vehāyasā yakkhā, iddhimanto yasassino;
Tepi ādāya gaccheyyumaṃ, yassa honti tathāvidhā.

666. “Atītaṃ mānusaṃ kammaṃ, dukkaraṃ durabhisambhavaṃ;
Na taṃ sakkomi mocetuṃ, antalikkhena khattiyā”ti.

661-666. Tattha kammanti mahārāja, idaṃ ito tava mocanaṃ nāma atītaṃ, manussehi kattabbakammaṃ atītaṃ. Dukkaraṃ durabhisambhavanti neva kātuṃ, na sambhavituṃ sakkā. Na taṃ sakkomīti ahaṃ taṃ ito mocetuṃ na sakkomi. Tvaṃ pajānassu khattiyāti mahārāja, tvamevettha kattabbaṃ jānassu. Vehāyasāti ākāseṇa gamanasamatthā. Nāgāti hatthino. Yassāti yassa rañño. Tathāvidhāti chaddantakule vā uposathakule vā jātā nāgā honti, taṃ rājānaṃ te ādāya gaccheyyumaṃ. Assāti valāhakaassarājakule jātā assā. Pakkhīti garuḷhaṃ sandhāyāha. Yakkhāti sātāgirādayo yakkhā. Antalikkhenāti antalikkhena mocetuṃ na sakkomi, taṃ ādāya ākāseṇa mithilaṃ netuṃ na sakkomīti attho.

Rājā taṃ sutvā appaṭibhāno nisīdi. Atha senako cintesi “idāni rañño ceva amhākañca ṭhapetvā paṇḍitaṃ aññaṃ paṭisaraṇaṃ natthi, rājā panassa kathaṃ sutvā maraṇabhayaatajjito kiñci vattuṃ na sakkoti, ahaṃ paṇḍitaṃ yācissāmī”ti. So yācanto

dve gāthā abhāsi -

667. “Atīradassī puriso, mahante udakaṇṇave;
Yattha so labhate gādhaṃ, tattha so vindate sukhaṃ.

668. “Evaṃ amhañca rañño ca, tvaṃ patiṭṭhā mahosadha;
Tvaṃ nosi mantinaṃ seṭṭho, amhe dukkhā pamocayā”ti.

667-668. Tattha atīradassīti samudde bhinnanāvo tīraṃ apassanto. Yatthāti ūmivegabbhāhato vicaranto yamhi padese patiṭṭhaṃ labhati. Pamocayāti pubbepi mithilaṃ parivāretvā tṭhitakāle tayāva pamocitamhā, idānipi tvameva amhe dukkhā mocehīti yāci.

Atha naṃ niggaṇhanto mahāsatto gāthāya ajjhabhāsi -

669. “Atītaṃ mānusaṃ kammaṃ, dukkaraṃ durabbhisambhavaṃ;
Na taṃ sakkomi mocetuṃ, tvaṃ pajānassu senakā”ti.

Tattha pajānassu senakāti senaka, ahaṃ na sakkomi, tvaṃ pana imaṃ rājānaṃ ākāseṇa mithilaṃ nehīti.

Rājā gahetabbagahaṇaṃ apassanto maraṇabhayaatajjito mahāsattena saddhiṃ kathetuṃ asakkonto “kadāci senakopi kiñci upāyaṃ jāneyya, pucchissāmi tāva na”nti pucchanto gāthamāha -

670. “Suṇohi metaṃ vacanaṃ, passa senaṃ mahabbhayaṃ;
Senakaṃ dāni pucchāmi, kiṃ kiccaṃ idha maññasi”ti.

Tattha kiṃ kiccanti kiṃ kātabbayuttakaṃ idha maññasi, mahosadhenamhi pariccatto, yadi tvaṃ jānāsi, vadehīti.

Taṃ sutvā senako “maṃ rājā upāyaṃ pucchati, sobhano vā hotu mā vā, kathessāmi ekaṃ upāya”nti cintetvā gāthamāha -

671. “Aggiṃ vā dvārato dema, gaṇhāmase vikantaṃ;
Aññamaññaṃ vadhitvāna, khippaṃ hissāma jīvitaṃ;
Mā no rājā brahmadatto, ciraṃ dukkhena mārayī”ti.

Tattha dvāratoti dvāraṃ pidahitvā tattha aggiṃ dema. Vikantananti aññamaññaṃ vikantaṃ satthaṃ gaṇhāma. Hissāmāti jīvitaṃ khippaṃ jahissāma, alaṅkatapāsādayeva no dārucitako bhavissati.

Taṃ sutvā rājā anattamano “attano puttadārassa evarūpaṃ citakaṃ karohī”ti vatvā pukkusādayo pucchi. Tepi attano patirūpā bālakathāyeva kathayiṃsu. Tena vuttaṃ -

672. “Suṇohi metaṃ vacanaṃ, passa senaṃ mahabbhayaṃ;
Pukkusaṃ dāni pucchāmi, kiṃ kiccaṃ idha maññasi.

673. “Visaṃ khāditvā mīyāma, khippaṃ hissāma jīvitaṃ;
Mā no rājā brahmadatto, ciraṃ dukkhena mārayi.

674. “Suṇohi metaṃ vacanaṃ, passa senaṃ mahabbhayaṃ;
Kāmindam dāni pucchāmi, kiṃ kiccaṃ idha maññasi.

675. “Rajjuyā bajjha mīyāma, papātā papatāmase;
Mā no rājā brahmadatto, ciraṃ dukkhena mārayi.
676. “Suṇohi metaṃ vacanaṃ, passa senaṃ mahabbhayaṃ;
Devindaṃ dāni pucchāmi, kiṃ kiccaṃ idha maññasi.
677. “Aggiṃ vā dvārato dema, gaṇhāmase vikantanaṃ;
Aññaṃaññaṃ vadhitvāna, khippaṃ hissāma jīvitaṃ;
Na no sakkoti mocetuṃ, sukheṇeva mahosadho”ti.

672-677. Apica etesu devindo “ayaṃ rājā kiṃ karoti, aggimhi sante khajjopanakaṃ dhamati, ṭhapetvā mahosadhaṃ añño idha sotthibhāvaṃ kātuṃ samattho nāma natthi, ayaṃ taṃ apucchitvā amhe pucchati, mayaṃ kiṃ jānāmā”ti cintetvā aññaṃ upāyaṃ apassanto senakena kathitameva kathetvā mahāsattaṃ vaṇṇento dve pāde āha. Tatrāyaṃ adhippāyo - “mahārāja, mayaṃ sabbepi paṇḍitameva yācāma. Sace pana yāciyamānopi na no sakkoti mocetuṃ sukheṇeva mahosadho, atha senakassa vacanaṃ karissāmā”ti.

Taṃ sutvā rājā pubbe bodhisattassa kathitadosaṃ saritvā tena saddhiṃ kathetuṃ asakkonto tassa suṇantasseva paridevanto āha -

678. “Yathā kadalino sāraṃ, anvesaṃ nādhigacchati;
Evaṃ anvesamānā naṃ, pañhaṃ najjhagamāmase.
679. “Yathā simbalino sāraṃ, anvesaṃ nādhigacchati;
Evaṃ anvesamānā naṃ, pañhaṃ najjhagamāmase.
680. “Adese vata no vuṭṭhaṃ, kuñjarānaṃ vanodake;
Sakāse dummanussānaṃ, bālānaṃ avijānataṃ.
681. “Ubbedhati me hadayaṃ, mukhañca parisussati;
Nibbutiṃ nādhigacchāmi, aggidaḍḍhova ātape.
682. “Kammārānaṃ yathā ukkā, anto jhāyati no bahi;
Evampi hadayaṃ mayhaṃ, anto jhāyati no bahī”ti.

678-682. Tattha kadalinoṭi yathā kadalikkhandhassa nissārattā sārattiko puriso anvesantopi tato sāraṃ nādhigacchati, evaṃ mayaṃ imamhā dukkhā muccanupāyaṃ pañhaṃ pañca paṇḍite pucchitvā anvesamānāpi pañhaṃ najjhagamāmase. Amhehi pucchitaṃ upāyaṃ ajānantā assuṇantā viya jātā, mayaṃ taṃ pañhaṃ nādhigacchāma. Dutiyagāthāyapi eseva nayo. Kuñjarānaṃ vanodaketi yathā kuñjarānaṃ nirudake ṭhāne vuṭṭhaṃ adese vuṭṭhaṃ nāma hoti, te hi tathārūpe nirudake vanagahane padese vasantā khippameva paccāmittānaṃ vasaṃ gacchanti, evaṃ amhehipi imesaṃ dummanussānaṃ bālānaṃ santike vasantehi adese vuṭṭhaṃ. Ettakesu hi paṇḍitesu ekopi me idāni paṭisaraṇaṃ natthīti nānāvidhena vilapati.

Taṃ sutvā paṇḍito “ayaṃ rājā ativiya kilamati. Sace naṃ na assāsessāmi, hadayena phalitena marissati”ti cintetvā assāsesi. Tamatthaṃ pakāśento satthā āha -

683. “Tato so paṇḍito dhīro, atthadassī mahosadho;
Vedehaṃ dukkhitaṃ disvā, idaṃ vacanamabravi.

684. “Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha;
Ahaṃ taṃ mocayissāmi, rāhuggahaṃva candimaṃ.
685. “Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha;
Ahaṃ taṃ mocayissāmi, rāhuggahaṃva sūriyaṃ.
686. “Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha;
Ahaṃ taṃ mocayissāmi, paṅke sannaṃva kuñjaraṃ.
687. “Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha;
Ahaṃ taṃ mocayissāmi, peḷābaddhaṃva pannagaṃ.
688. “Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha;
Ahaṃ taṃ mocayissāmi, pakkhiṃ baddhaṃva pañjare.
689. “Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha;
Ahaṃ taṃ mocayissāmi, macche jālagateriva.
690. “Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha;
Ahaṃ taṃ mocayissāmi, sayoggabalavāhanaṃ.
691. “Mā tvaṃ bhāyi mahārāja, mā tvaṃ bhāyi rathesabha;
Pañcālaṃ vāhayissāmi, kākasenaṃva leḍḍunā.
692. “Adu paññā kimatthiyā, amacco vāpi tādiso;
Yo taṃ sambādhapakkhandaṃ, dukkhā na parimocaye”ti.

683-692. Tattha idanti davadāhaddaḍḍhe araṇṇe ghanavassaṃ vassāpento viya naṃ assāsento idaṃ “mā tvaṃ bhāyi, mahārājā”tiādikaṃ vacanaṃ abravi. Tattha sannanti laggāṃ. Peḷābaddhanti peḷāya abbhantaragataṃ sappāṃ. Pañcālanti etaṃ evaṃ mahantimpi pañcālaraṇṇo senaṃ. Vāhayissāmīti palāpessāmi. Adūti nāmatthe nipāto, paññā nāma kimatthiyāti attho. Amacco vāpi tādīsoti tādiso paññāya sampanno amacco vāpi kimatthiyo, yo taṃ evaṃ maraṇasambādhappattaṃ dukkhā na parimocaye. Mahārāja, ahaṃ paṭhamataraṃ āgacchanto nāma kimatthaṃ āgatoti maññasi. Mā bhāyi, ahaṃ taṃ imamhā dukkhā mocayissāmīti assāsesi.

Sopi tassa vacanaṃ sutvā “idāni me jīvitaṃ laddha”nti assāsaṃ paṭilabhi.
Bodhisattena sīhanāde kate sabbe ca tussimsu. Atha naṃ senako pucchi “paṇḍita,
tvaṃ sabbe amhe gahetvā gacchanto kenupāyena gamissasī”ti?
“Alaṅkataumaṅgena nessāmi, tumhe gamanasajjā hothā”ti vatvā
umaṅgadvāravivaraṇatthaṃ yodhe āṇāpento gāthamāha -

693. “Etha māṇavā utṭhetha, mukhaṃ sodhetha sandhino;
Vedeho sahamaccehi, umaṅgena gamissatī”ti.

Tattha māṇavāti taruṇādhivacanaṃ. Mukhaṃ sodhethāti umaṅgadvāraṃ vivaratha.
Sandhinoti gharasandhino ca dvāraṃ sodhetha, ekasatānaṃ sayanagabbhānaṃ
dvāraṃ vivaratha, anekasatānaṃ dīpālayānaṃ dvāraṃ vivarathāti.

Te utṭhāya umaṅgadvāraṃ vivariṃsu. Sakalo umaṅgo ekobhāso alaṅkatadevasabhā
viya virocī. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

694. “Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, paṇḍitassānucārino;
Umaṅgadvāraṃ vivariṃsu, yantayutte ca aggaḷe”ti.

Tattha anucārinoti veyyāvaccakarā. Yantayutte ca aggaḷeti sūciḡhaṭṭikasampannāni ca dvāarakavāṭāni.

Te umaṅgadvāraṃ vivaritvā mahāsattassa ārocesuṃ. So rañño saññamadāsi “kālo, deva, pāsādā otarathā”ti. Taṃ sutvā rājā otari. Atha senako sīsato nāḷipattāṃ apanetvā sātakaṃ omuñcitvā kacchaṃ daḷhaṃ bandhi. Atha naṃ mahāsatto disvā “senaka, kiṃ karosī”ti pucchi. “Paṇḍita, umaṅgena gacchantehi nāma veṭhanaṃ mocetvā kacchaṃ daḷhaṃ bandhitvā gantabba”nti. “Senaka, ‘umaṅgaṃ pavisanto onamitvā jaṇṇukehi patitṭhāya pavisissāmī’ti mā saññamakāsi. Sace hatthinā gantukāmosi, hatthiṃ abhiruyha gacchāhi. Sace assena gantukāmosi, assaṃ abhiruyha gacchāhi. Ucco umaṅgo aṭṭhārasahatthubbedho visāladvāro, tvaṃ yathāruciya alaṅkatappaṭiyatto rañño purato gacchāhī”ti āha. Bodhisatto kira senakassa gamanaṃ purato vicāretvā rājānaṃ majjhe katvā sayāṃ pacchato ahosi. Kiṃ kārāṇa? Rājā alaṅkataumaṅgaṃ olokento mā saṅikaṃ agamāsīti. Umaṅge mahājanassa yāgubhattakhādanīyādīni appamāṇāni ahesuṃ. Te manussā khādantā pivantā umaṅgaṃ olokontā gacchanti. Mahāsatto “yātha mahārāja, yātha mahārāja”ti codento pacchato yāti. Rājā alaṅkatadevasabhaṃ viya umaṅgaṃ olokento yāti. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

695. “Purato senako yāti, pacchato ca mahosadho;
Majjhe ca rājā vedeho, amaccaparivārīti”ti.

Rañño āgatabhāvaṃ ñatvā te māṇava rājamātaraṇca devīṇca puttaṇca dhītaraṇca umaṅgā nīharitvā mahāvisālamāḷake ṭhapesuṃ. Rājāpi bodhisattena saddhiṃ umaṅgā nikkhami. Te rājānaṇca paṇḍitaṇca disvā “nissamsayaṃ parahatthaṃ gatamhā, amhe gahetvā āgatehi paṇḍitassa purisehi bhavitabba”nti maraṇabhayatajjitā mahāviraṃsaṃ viraviṃsu. Cūḷanirājāpi kira vedeharañño palāyanabhayena gaṅgāto gāvutamattaṭṭhāne aṭṭhāsi. So sannisināya rattiyā tesāṃ viravaṃ sutvā “nandādeviyā viya saddo”ti vattukāmopi “kuhiṃ nandādeviṃ passissasī”ti parihāsabhayena na kiñci āha. Mahāsatto pana tasmiṃ ṭhāne pañcālacandiṃ kumārīkaṃ ratanarāsīmhi ṭhapetvā abhisiñcitvā “mahārāja, tvaṃ imissā kārāṇa āgato, ayaṃ te aggamaheṣī hotū”ti āha. Tīṇi nāvāsātāni upaṭṭhāpesuṃ, rājā visālamāḷakā otaritvā alaṅkatanāvaṃ abhiruhi. Tepi cattāro khattiyā nāvaṃ abhiruhiṃsu. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

696. “Umaṅgā nikkhamitvāna, vedeho nāvamāruhi;
Abhiruḷhaṇca taṃ ñatvā, anusāsī mahosadho.

697. “Ayaṃ te sasuro deva, ayaṃ sassu janādhipa;
Yathā mātu paṭipatti, evaṃ te hotu sassuyā.

698. “Yathāpi niyako bhātā, saudariyo ekamātuko;
Evaṃ pañcālacando te, dayitabbo rathesabha.

699. “Ayaṃ pañcālacandī te, rājaputtī abhicchitā;
Kāmaṃ karohi te tāya, bhariyā te rathesabhā”ti.

696-699. Tattha anusāsīti evaṃ kirassa ahosi “kadāci eso kujjhitvā cūḷanirañño mātaraṃ māreyya, abhirūpāya nandādeviyā saddhiṃ saṃvāsaṃ kappeyya, rājakumāraṃ vā māreyya, paṭiññamassa gaṇhissāmī”ti. Tasmā “ayaṃ te”tiādīni vadanto anusāsi. Tattha ayaṃ te sasuroti ayaṃ tava sasurassa cūḷanirañño putto pañcālacandiyā kaniṭṭhabhātiko, ayaṃ te idāni sasuro. Ayaṃ sassūti ayaṃ imissā mātā nandādevī nāma tava sassu. Yathāmātūti yathā mātu puttā vattappaṭivattaṃ karonti, evaṃ te etissā hotu, balavatiṃ mātusaññaṃ paccupaṭṭhāpetvā mā naṃ kadāci lobhacittena olokehi. Niyakoti ajjhattiko ekapitarā jāto. Ekamātukoti ekamātarā jāto. Dayitabboti piyāyitabbo. Bhariyāti ayaṃ te bhariyā, mā etissā avamānaṃ akāsīti rañño paṭiññaṃ gaṇhi.

Rājāpi “sādhū”ti sampatīcchi. Rājamātaraṃ pana ārabha kiñci na kathesi. Kiṃ kāraṇā? Tassā mahallakabhāveneva. Idaṃ pana sabbaṃ bodhisatto tīre ṭhatvāva kathesi. Atha naṃ rājā mahādukkhato muttatāya gantukāmo hutvā “tāta, tvaṃ tīre ṭhitova kathesi”ti vatvā gāthamāha -

700. “Āruya nāvaṃ taramāno, kiṃ nu tīraṃhi tiṭṭhasi;
Kicchā muttāma dukkhato, yāma dāni mahosadhā”ti.

Mahāsatto “deva, tumhehi saddhiṃ gamanaṃ nāma mayhaṃ ayutta”nti vatvā āha -

701. “Nesa dhammo mahārāja, yohaṃ senāya nāyako;
Senaṅgaṃ parihāpetvā, attānaṃ parimocaye.

702. “Nivesanamhi te deva, senaṅgaṃ parihāpitaṃ;
Taṃ dinnaṃ brahmadattena, ānayaissaṃ rathesabhā”ti.

701-702. Tattha dhammoti sabhāvo. Nivesanamhīti taṃ nagaraṃ sandhāyāha. Parimocayeti parimoceyyaṃ. Parihāpitanti chaḍḍitaṃ. Tesu hi manussesu dūramaggaṃ āgatattā keci kilantā niddaṃ okkantā keci khādantā pivantā amhākaṃ nikkhantabhāvampi na jāniṃsu, keci gilānā. Mayā saddhiṃ cattāro māsē kammaṃ katvā mama upakārakā manussā cettha bahū, na sakkā mayā ekamanussampi chaḍḍetvā gantuṃ, ahaṃ pana nivattitvā sabbampi taṃ tava senaṃ brahmadattena dinnaṃ appaṭividdhaṃ ānessāmi. Tumhe, mahārāja, katthaci avilambantā sīghaṃ gacchatha. Mayā evā antarāmagge hatthivāhanādīni ṭhapitāni, kilantakilantāni pahāya samatthasamatthehi sīghaṃ mithilameva pavisathāti.

Tato rājā gāthamāha -

703. “Appaseno mahāsenam, kathaṃ viggayha ṭhassasi;
Dubbalo balavantena, vihaññissasi paṇḍitā”ti.

Tattha viggayhāti parippharivā. Vihaññissasīti haññissasi.

Tato bodhisatto āha -

704. “Appasenopi ce mantī, mahāsenam amantinaṃ;
Jināti rājā rājāno, ādiccovudayaṃ tama”nti.

Tattha mantīti mantāya samannāgato paññavā upāyakusalo. Amantinanti anupāyakusalaṃ jināti, paññavā duppaññaṃ jināti. Rājā rājānoti ekopi ca evarūpo rājā bahūpi duppaññarājāno jinātiyeva. Yathā kinti? Ādiccovudayaṃ tamanti, yathā

ādicco udayanto tamaṃ viddhamsetvā ālokaṃ dasseti, evaṃ jināti ceva sūriyo viya virocati ca.

Idaṃ vatvā mahāsatto rājānaṃ “gacchatha tumhe”ti vanditvā uyyojesi. So “mutto vatamhi amittahatthato, imissā ca laddhattā manorathopi me matthakaṃ patto”ti bodhisattassa guṇe āvajjetvā uppannapītipāmojjo paṇḍitassa guṇe senakassa kathento gāthamāha -

705. “Susukhaṃ vata saṃvāso, paṇḍitehīti senaka;
Pakkhīva pañjare baddhe, macche jālagateriva;
Amittahatthattagate, mocayī no mahosadho”ti.

Tattha susukhaṃ vatāti atisukhaṃ vata idaṃ, yo saṃvāso paṇḍitehi. Itīti kāraṇatthe nipāto. Idaṃ vuttaṃ hoti - yasmā amittahatthagate mocayī no mahosadho, tasmā, senaka, vadāmi. Susukhaṃ vata idaṃ, yo esa paṇḍitehi saṃvāsoti.

Taṃ sutvā senakopi paṇḍitassa guṇe kathento āha -

706. “Evametaṃ mahārāja, paṇḍitā hi sukhāvahā;
Pakkhīva pañjare baddhe, macche jālagateriva;
Amittahatthattagate, mocayī no mahosadho”ti.

Atha vedeharājā nadiṃ uttaritvā yojanantare yojanantare mahāsattena kāritagāmaṃ sampatto. Tatrassa bodhisattena ṭhapitamanussā hatthivāhanādīni ceva annapānādīni ca adaṃsu. So kilante hatthiassarathādayo ṭhapetvā itare ādāya tehi saddhiṃ aññaṃ gāmaṃ pāpuṇi. Etenupāyena yojanasatikaṃ maggaṃ atikkamitvā punadivase pātova mithilaṃ pāvisi. Mahāsattopi umaṅgadvāraṃ gantvā attanā sannaddhakhaggaṃ omuñcitvā umaṅgadvāre vālukaṃ viyūhitvā ṭhapesi. Ṭhapetvā ca pana umaṅgaṃ pavisitvā umaṅgena gantvā nagaraṃ pavisitvā pāsādaṃ abhiruyha gandhodakena nhatvā nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā sayanavaragato “manoratho me matthakaṃ patto”ti āvajjento nipajji. Atha tassā rattiyaṃ accayena cūlanirājā senaṅgaṃ vicārayamāno taṃ nagaraṃ upāgami. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

707. “Rakkhitvā kasiṇaṃ rattiṃ, cūlaneyyo mahabbalo;
Udentam aruṇuggasmim, upakāriṃ upāgami.

708. “Āruyha pavaraṃ nāgaṃ, balavantam satṭhihāyanaṃ;
Rājā avoca pañcālo, cūlaneyyo mahabbalo.

709. “Sannaddho maṇivammena, saramādāya pāṇinā;
Pesiye ajjhabhāsitha, puthugumbe samāgate”ti.

707-709. Tattha kasiṇanti sakalaṃ nissesaṃ. Udentanti udente. Upakārinti pañcālanagaraṃ upādāya mahāsattenakāritattā “upakārī”ti laddhanāmakam taṃ nagaraṃ upāgami. Avocāti attano senaṃ avoca. Pesiyeti attano pesanakārake. Ajjhabhāsithāti adhiabhāsitha, puretameva abhāsitha, puthugumbeti bahūsu sippesu patitṭhite anekasippajānanaketi.

Idāni te sarūpato dassetumāha -

710. “Hatthārohe anīkaṭṭhe, rathike pattikārake;

Upāsanamhi katahatthe, vāavedhe samāgate’’ti.

Tattha upāsanamhīti dhanusippe. Katahattheti avirajjhanavedhitāya sampannahatthe.

Idāni rājā vedehaṃ jīvaggāhaṃ gaṇhāpetuṃ āṇāpento āha -

711. “Pesetha kuñjare dantī, balavante saṭṭhihāyane;
Maddantu kuñjarā nagaraṃ, vedehena sumāpitaṃ.
712. “Vacchadantamukhā setā, tikkhaggā aṭṭhivedhino;
Paṇunnā dhanuvegena, sampatantutarītarā.
713. “Māṇavā vammīno sūrā, citradaṇḍayutāvudhā;
Pakkhandino mahānāgā, hatthīnaṃ hontu sammukhā.
714. “Sattiyo teladhotāyo, accimantā pabhassarā;
Vijjotamānā tiṭṭhantu, sataraṃsīva tārakā.
715. “Āvudhabalavantānaṃ, guṇikāyūradhāriṇaṃ;
Etādisānaṃ yodhānaṃ, saṅgāme apalāyinaṃ;
Vedeho kuto muccissati, sace pakkhīva kāhiti.
716. “Tiṃsa me purisanāvutyo, sabbevekekaniccitā;
Yesaṃ samaṃ na passāmi, kevalaṃ mahīmaṃ caraṃ.
717. “Nāgā ca kappitā dantī, balavanto saṭṭhihāyanā;
Yesaṃ khandhesu sobhanti, kumārā cārudassanā.
718. “Pītālāṅkārā pītavasanā, pītuttaranivāsanā;
Nāgakhandhesu sobhanti, devaputtāva nandane.
719. “Pāṭhīnavaṇṇā nettiṃsā, teladhotā pabhassarā;
Niṭṭhitā naradhīrebhi, samadhārā sunissitā.
720. “Vellālino vītamaḷā, sikkāyasamayā daḷā;
Gahitā balavantebhi, suppahārapahāribhi.
721. “Suvaṇṇatharusampannā, lohita-kacchupadhāritā;
Vivattamānā sobhanti, vijjūvabbhaghaṇantare.
722. “Paṭākā vammīno sūrā, asicammaṣa kovidā;
Dhanuggahā sikkhitārā, nāgakhandhe nipātino.
723. “Etādisēhi parikkhitto, natthi makkho ito tava;
Pabhāvaṃ te na passāmi, yena tvaṃ mithilaṃ vaje’’ti.

711-723. Tattha dantīti sampannadante. Vacchadantamukhāti
nikhādanasadisamukhā. Paṇunnāti viassaṭṭhā. Sampatantutarītarāti evarūpā sarā
itarītarā sampatantu samāgacchantu. Ghanameghavassaṃ viya saravassaṃ
vassathāti āṇāpesi. Māṇavāti taruṇayodhā. Vamminoti vammahatthā.
Citradaṇḍayutāvudhāti citradaṇḍayuttehi āvudhehi samannāgatā. Pakkhandinoti

saṅgāmapakkhandikā. Mahānāgāti mahānāgesu koṇcanādaṃ katvā āgacchantesupi niccalā tathā tesam dante gahetvā luñcituṃ samatthā yodhā. Sataraṃsīva tārakāti sataraṃsī viya osadhitārakā. Āvudhabalavantānanti āvudhabalena yuttānaṃ samannāgatānaṃ. Guṇikāyūradhārinanti guṇi vuccati kavacaṃ, kavacāni ceva kāyūrābharaṇāni ca dhārentānaṃ, kavacasaṅkhātāni vā kāyūrāni dhārentānaṃ. Sace pakkhīva kāhitīti sacepi pakkhī viya ākāse pakkhandanaṃ karissati, tathāpi kiṃ muccissatīti vadati.

Tiṃsa me purisanāvutyoti purisānaṃ tiṃsasahassāni navutisatāni tiṃsanāvutyoti vuccanti. Sabbevekekaniccitāti ettakā mayhaṃ paresaṃ hatthato āvudhaṃ gahetvā paccāmittānaṃ sīsapātanasaṃmatthā ekekaṃ vicinitvā gahitā anivattino yodhāti dasseti. Kevalaṃ mahīmaṃ caranti sakalampi imaṃ mahiṃ caranto yesaṃ samaṃ sadisaṃ na passāmi, kuto uttaritaraṃ, teyeva me yodhā ettakāti dasseti. Cārudassanāti cāru vuccati suvaṇṇaṃ, suvaṇṇavaṇṇāti attho. Pītālāṅkāraṇi pītavaṇṇasuvaṇṇālāṅkāra. Pītavaṇṇasuvaṇṇavattā. Pītuttaranivāsanaṇti pītāuttarāsaṅganivattā. Pāṭhīnavaṇṇāti pāsāṇamacchadisā. Nettimaṃsati khaggā. Naradhīrebhīti paṇḍitapurisehi. Sunissitāti sunisitā atitikhiṇā.

Vellālinoti tṭhitamajjhanhike sūriyo viya vijjotamānā. Sikkāyasamayāti satta vāre koṇcasakuṇe khādāpetvā gahitena sikkāyasena katā. Suppahārappahāribhīti daḷhappahārehi yodhehi. Lohitakacchupadhāritāti lohitaṇṇāya kosiyā samannāgatā. Paṭākāti ākāse parivattanasamattā. Sūrāti jātisūrā. Asicammaṃ kovidaṇti etesaṃ gahaṇe kusalā. Dhanuggahāti dhanuggahakā. Sikkhitarāti etasmiṃ dhanuggahaṇe ativiya sikkhitā. Nāgakhandhe nipātinoti hatthikkhandhe khaggena chinditvā nipātanasaṃmatthā. Natthi mokkhoti ambho, vedeha, tvaṃ paṭhamam tava gahapatiputtassānubhāvena muttosi, idāni pana natthi tava mokkhoti vadati. Pabhāvaṃ teti idāni te rājānubhāvaṃ na passāmi, yena tvaṃ mithilaṃ gamissasi khippaṃ, jāle pavittṭhamaccho viya jātosiṇi.

Cūlanirājā vedehaṃ tajjento “idāni naṃ gaṇhissāmī”ti vajiraṅkusena nāgaṃ codento “gaṇhatha, bhindatha, vijjathā”ti senaṃ āṇāpento upakārinagaraṃ avattharanto viya upāgami. Atha naṃ mahāsattassa upanikkhattakapurisā “ko jānāti, kiṃ bhavissatī”ti attano upaṭṭhāke gahetvā parivārayiṃsu. Tasmaṃ khaṇe bodhisatto sirisayanā vuṭṭhāya katasarīrapaṭṭijaggano bhuttaṇṇapātarāso alaṅkatappaṭṭiyatto sataṃsahassagghanaṃ kāsikavatthaṃ nivāsetvā rattakambalaṃ ekaṃse karitvā sattaratanaviccittaṃ valaṇṇanadaṇḍakaṃ ādāya suvaṇṇapādukāṃ āruya devaccharāya viya alaṅkātāṭṭhiyā vālabhijāniyā bhijiyamāno alaṅkatapāsāde sīhapaṇḍjaraṃ vivaritvā cūlanirājāni attānaṃ dassento sakkadevarājāṇi aparāparaṃ caṅkami. Cūlanirājāpi tassa rūpasiriṃ oloketvā cittaṃ pasādetuṃ nāsakki, “idāni naṃ gaṇhissāmī”ti turitaturitova hatthiṃ pesesi. Paṇḍito cintesi “ayaṃ ‘vedeho me laddho’ti saṇṇāya turitaturitova āgacchati, na jānāti attano puttadāraṃ gahetvā amhākaṃ raṇṇo gatabhāvaṃ, suvaṇṇādāsasadisāṃ mama mukhaṃ dassetvā kathessāmi tena saddhi”nti. So vātapāne tṭhitova madhurassaraṃ nicchāretvā tena saddhiṃ kathento āha -

724. “Kiṃ nu santaramānova, nāgaṃ pesesi kuṇḍjaraṃ;
Pahaṭṭharūpo āpatasi, siddhatthosmīti maññasi.

725. “Oharetaṃ dhanuṃ cāpaṃ, khurappaṃ paṭisaṃhara;
Oharetaṃ subhaṃ vammaṃ, veḷuriyamaṇisaṇṭhata”nti.

724-725. Tattha kuñjaranti seṭṭhaṃ. Pahaṭṭharūpoti haṭṭhatuṭṭhacitto somanassajāto. Āpatasīti āgacchasi. Siddhatthosmīti nipphannatthosmi, manoratho me matthakaṃ pattoti maññaṃsi. Oharetanti imaṃ cāpasaṅkhātāṃ dhanuṃ ohara, avahara, chaḍḍehi, ko nu te etenattho. Paṭisaṃharāti apanetvā aññaṃsā vā dehi, paṭicchanne vā tṭhāne tṭhapehi, kiṃ khurappena karissasi. Vammanti etaṃ vammampi apanehi. Idaṃ tayā hiyyo paṭimukkaṃ bhavissati, chaḍḍehi naṃ, mā te sarīraṃ uppaṇḍukaṃ ahosi, akilametvā pātova nagaraṃ pavisāhīti raññaṃ saddhiṃ keḷimakāsi.

So tassa vacanaṃ sutvā “gahapatiputto mayā saddhiṃ keḷiṃ karoti, ajja te kattabbaṃ jānissāmī”ti taṃ tajjento gāthamāha -

726. “Pasannamukhavaṇṇosi, mhitapubbañca bhāsasi;
Hoti kho maraṇakāle, edisī vaṇṇasampadā”ti.

Tattha mhitapubbañcāti paṭhamaṃ mhitāṃ katvā pacchā bhāsanto mhitapubbameva bhāsasi, maṃ kismiñci na gaṇesi. Hoti khoti maraṇakāle nāma vaṇṇasampadā hotiyeva, tasmā tvaṃ virocasi, ajja te sīsaṃ chinditvā jayapānaṃ pivissāmāti.

Evam tassa tena saddhiṃ kathanakāle mahābalakāyo mahāsattassa rūpasiriṃ disvā “ambho, amhākaṃ rājā mahosadhapaṇḍitena saddhiṃ manteti, kiṃ nu kho kathesi, etesaṃ kathaṃ suṇissāmā”ti raññaṃ santikameva agamāsi. Paṇḍitopi tassa kathaṃ sutvā “na maṃ ‘mahosadhapaṇḍito’ti jānāsi. Nāhaṃ attānaṃ māretuṃ dassāmi, manto te, deva, bhinno, kevaṭṭena ca tayā ca hadayena cintitaṃ na jātaṃ, mukhena kathitameva jāta”nti pakāsento āha -

727. Moghaṃ te gajjitaṃ rāja, bhinnamantosi khattiya;
Duggaṇhosi tayā rājā, khaḷuṅkeneva sindhavo.

728. “Tiṇṇo hiyyo rājā gaṇgaṃ, sāmacco saparijjano;
Haṃsarājaṃ yathā dhaṅko, anujjavaṃ patissasī”ti.

727-728. Tattha bhinnamantosīti yo tayā kevaṭṭena saddhiṃ sayanagabbhe manto gahito, taṃ mantaṃ na jānātīti mā saññaṃ kari, pageva so mayā ñāto, bhinnamanto asi jāto. Duggaṇhosi tayāti mahārāja, tayā amhākaṃ rājā assakhaḷuṅkena sindhavo viya duggaṇhosi, khaḷuṅkaṃ āruḷhena javasampannaṃ ājānīyaṃ āruyha gacchanto viya gahetuṃ na sakkāti attho. Khaḷuṅko viya hi kevaṭṭo, taṃ āruḷhapuriso viya tvaṃ, javasampanno sindhavo viya ahaṃ, taṃ āruḷhapuriso viya amhākaṃ rājāti dasseti. Tiṇṇo hiyyoti hiyyova uttiṇṇo. So ca kho sāmacco saparijjano, na ekakova palāyitvā gato. Anujjavanti sace pana tvaṃ taṃ anujavissasi anubandhissasi, atha yathā suvaṇṇahaṃsarājaṃ anujavanto dhaṅko antarāva patissati, evaṃ patissasi, antarāva vināsaṃ pāpuṇissasīti vadati.

Idāni so achambhitakesarasīho viya udāharaṇaṃ āharanto āha -

729. “Siṅgālā rattibhāgena, phullaṃ disvāna kiṃsukaṃ;
Maṃsapesīti maññaṃtā, paribyuḷhā migādhamā.

730. “Vītivattāsu rattīsu, uggatasmim divākare;
Kiṃ sukaṃ phullitaṃ disvā, āsacchinnā migādhamā.

731. “Evameva tuvaṃ rāja, vedehaṃ parivāriya;
Āsacchinno gamissasi, siṅgālā kiṃsukaṃ yathā”ti.

729-731. Tattha disvānāti candālokena oloketvā. Paribhūhāti pātova maṃsapesiṃ khāditvā gamissāmāti parivāretvā aṭṭhaṃsu. Vītivattāsūti te yāsu yāsu rattīsu evaṃ aṭṭhaṃsu, tāsū tāsū rattīsu atītāsū. Disvāti sūriyālokena kiṃsukaṃ disvā “na idaṃ maṃsa”nti ñatvā chinnāsā hutvā palāyiṃsu. Siṅgālāti yathā siṅgālā kiṃsukaṃ parivāretvā āsacchinnā gatā, evaṃ tuvampi idha vedeharaṇṇo natthibhāvaṃ ñatvā āsacchinno hutvā gamissasi, senaṃ gahetvā palāyissasīti dīpeti.

Rājā tassa achambhitavacanaṃ sutvā cintesi “ayaṃ gahapatiputto atisūro hutvā kathesi, nissaṃsayāṃ vedeho palāto bhavissatī”ti. So ativiya kujjhitvā “pubbe mayaṃ gahapatiputtaṃ nissāya udarasāṭakassapi assāmikā jātā, idāni tena amhākaṃ hatthagato paccāmitto palāpito, bahussa vata no anathassa kārako, ubhinnaṃ kattabbakāraṇaṃ imasseva karissāmī”ti tassa kāraṇaṃ kātuṃ āṇāpento āha -

732. “Imassa hatthe pāde ca, kaṇṇanāsaṇca chindatha;
Yo me amittaṃ hatthagataṃ, vedehaṃ parimocayī.

733. “Imaṃ maṃsaṃva pātabyaṃ, sūle katvā pacantu naṃ;
Yo me amittaṃ hatthagataṃ, vedehaṃ parimocayī.

734. “Yathāpi āsabhaṃ cammaṃ, pathabyā vitanīyati;
Sīhassa atho byagghassa, hoti saṅkusamāhataṃ.

735. “Evaṃ taṃ vitanitvāna, vedhayissāmi sattiyā;
Yo me amittaṃ hatthagataṃ, vedehaṃ parimocayī”ti.

732-735. Tattha pātabyanti pācayitabbaṃ pacitabbayuttakaṃ migādīnaṃ maṃsaṃ viya imaṃ gahapatiputtaṃ sūle āvuṇṭtvā pacantu. Sīhassa atho byagghassāti etesaṇca yathā cammaṃ saṅkusamāhataṃ hoti, evaṃ hotu. Vedhayissāmīti vijjhāpessāmi.

Taṃ sutvā mahāsatto hasitaṃ katvā “ayaṃ rājā attano deviyā ca bandhavānaṇca mayā mithilaṃ pahitabhāvaṃ na jānāti, tena me imaṃ kammakāraṇaṃ vicāreti, kodhavasena kho pana maṃ usunā vā vijjheyya, aññaṃ vā attano ruccanaṃ kareyya, sokāturaṃ imaṃ vedanāppattaṃ katvā hatthipitṭheyaṃ visaṇṇiṃ naṃ nipajjāpetuṃ taṃ kāraṇaṃ ārocessāmī”ti cintetvā āha -

736. “Sace me hatthe pāde ca, kaṇṇanāsaṇca checchasi;
Evaṃ pañcālacandassa, vedeho chedayissati.

737. “Sace me hatthe pāde ca, kaṇṇanāsaṇca checchasi;
Evaṃ pañcālacandiyā, vedeho chedayissati.

738. “Sace me hatthe pāde ca, kaṇṇanāsaṇca checchasi;
Evaṃ nandāya deviyā, vedeho chedayissati.

739. “Sace me hatthe pāde ca, kaṇṇanāsaṇca checchasi;
Evaṃ te puttadārassa, vedeho chedayissati.

740. “Sace maṃsaṃva pātabyaṃ, sūle katvā pacissasi;

Evam pañcālacandassa, vedeho pācayissati.

741. “Sace maṃsaṃva pātabyaṃ, sūle katvā pacissasi;
Evam pañcālacandiyā, vedeho pācayissati.

742. “Sace maṃsaṃva pātabyaṃ, sūle katvā pacissasi;
Evam nandāya deviyā, vedeho pācayissati.

743. “Sace maṃsaṃva pātabyaṃ, sūle katvā pacissasi;
Evam te puttadārassa, vedeho pācayissati.

744. “Sace maṃ vitanitvāna, vedhayissasi sattiyā;
Evam pañcālacandassa, vedeho vedhayissati.

745. “Sace maṃ vitanitvāna, vedhayissasi sattiyā;
Evam pañcālacandiyā, vedeho vedhayissati.

746. “Sace maṃ vitanitvāna, vedhayissasi sattiyā;
Evam nandāya deviyā, vedeho vedhayissati.

747. “Sace maṃ vitanitvāna, vedhayissasi sattiyā;
Evam te puttadārassa, vedeho vedhayissati;
Evam no mantitaṃ raho, vedehena mayā saha.

748. “Yathāpi palasataṃ cammaṃ, kontimantāsuniṭṭhitaṃ;
Upeti tanutāṇāya, sarānaṃ paṭihantave.

749. “Sukhāvaho dukkhanudo, vedehassa yasassino;
Matim te paṭihaññāmi, usum palasatena vā’ti.

736-749. Tattha chedayissatīti “paṇḍitassa kira cūḷaninā hatthapādā chinnā’ti sutvāva chedayissati. Puttadārassāti mama ekassa chindanapaccayā tava dvinnam puttānañceva aggamaheṣiyā cāti tiṇṇampi janānaṃ amhākaṃ rājā chedayissati. Evam no mantitaṃ rahoti mahārāja, mayā ca vedeharājena ca evam rahasi mantitaṃ “yaṃ yaṃ idha mayhaṃ cūḷanirājā kāreti, taṃ taṃ tattha tassa puttadārānaṃ kātappa”nti. Palasatanti palasatappamānaṃ bahū khāre khādāpetvā mudubhāvaṃ upanītaṃ cammaṃ. Kontimantāsuniṭṭhitanti kontimantā vuccati cammakārasatthaṃ, tāya kantanalikhitānaṃ vasena katattā suṭṭhu niṭṭhitaṃ. Tanutāṇāyāti yathā taṃ cammaṃ saṅgāme sarānaṃ paṭihantave sarīratānaṃ upeti, sare paṭihanitvā sarīraṃ rakkhati. Sukhāvahoti mahārāja, ahampi amhākaṃ rañño paccāmittānaṃ vāraṇatthena taṃ saraparittāṇacammaṃ viya sukhāvaho. Dukkhanudoti kāyikasukhacetāsikasukhañca āvahāmi, dukkhañca nudemi. Matinti tasmā tava matim paññaṃ usum tena palasatacammena viya attano matiyā paṭihanissāmīti.

Taṃ sutvā rājā cintesi “gahapatiputto kiṃ katheti, yathā kira ahaṃ etassa karissāmi, evam vedeharājā mama puttadārānaṃ kammakāraṇaṃ karissati, na jānāti mama puttadārānaṃ ārakkhassa susaṃvihitabhāvaṃ, ‘idāni māressatī’ti maraṇabhayena vilapati, nāssa vacanaṃ saddahāmī’ti. Mahāsatto “ayaṃ maṃ maraṇabhayena kathetīti maññaṃti, jānāpessāmi na”nti cintetvā āha -

750. “Ingha passa mahārāja, suññaṃ antepuraṃ tava;

Orodhā ca kumārā ca, tava mātā ca khattiya;
Umaṅga nīharitvāna, vedehassupanāmitā”ti.

Tattha umaṅgāti mahārāja, mayā attano māṇave pesetvā pāsādā otarāpetvā
jaṅghaumaṅgena āharāpetvā mahāumaṅgā nīharitvā bandhavā te vedehassa
upanāmitāti.

Taṃ sutvā rājā cintesi “paṇḍito ativiya daḷhaṃ katvā katheti, mayā ca rattibhāge
gaṅgāpasse nandādeviyā saddo viya suto, mahāpaṇṇo paṇḍito kadāci saccaṃ
bhaṇeyyā”ti. So uppannabalavasokopi satim upaṭṭhāpetvā asocanto viya ekaṃ
amaccaṃ pakkosāpetvā jānanatthāya pesento imaṃ gāthamāha -

751. “Iṅgha antepuraṃ mayhaṃ, gantvāna vicinātha naṃ;
Yathā imassa vacanaṃ, saccaṃ vā yadi vā musā”ti.

So saparivāro rājanivesanaṃ gantvā dvāraṃ vivaritvā anto pavisitvā hatthapāde
bandhitvā mukhaṇca pidahitvā nāgadantakesu olaggite antepurapālake ca
khujjavāmanakādayo ca bhājanāni bhinditvā tattha tattha
vipparikkhānakhādānīyabhojanīyaṇca ratanagharadvārāni vivaritvā kataratanavilopaṃ
vivaṭadvāraṃ sirigabbhaṇca yathāvivaṭeḥi eva vātapānehi pavisitvā caramānaṃ
kākaṇṇaṇca chaḍḍitagāmasadisamaṃ susānabhūmiyaṃ viya ca nissirikaṃ
rājanivesanaṇca disvā punāgantvā raṇṇo ārocento āha -

752. “Evametaṃ mahārāja, yathā āha mahosadho;
Suṇṇaṃ antepuraṃ sabbaṃ, kākapaṭṭanaṃ yathā”ti.

Tattha kākapaṭṭanaṃ yathāti macchagandhena āgatehi kākaṇṇeḥi samākiṇṇo
samuddatīre chaḍḍitagāmako viya.

Taṃ sutvā rājā catunnaṃ janānaṃ piyavippayogasambhavena sokena kampamāno
“idaṃ mama dukkhaṃ gahapatiputtaṃ nissāya uppanna”nti daṇḍena ghaṭṭito āsīvīso
viya bodhisattassa ativiya kujjhi. Mahāsatto tassākāraṃ disvā “ayaṃ rājā mahāyaso
kadāci kodhavasena ‘kiṃ mama etehi’ti khattiyamānena maṃ viheṭṭheyya,
yaṃnūnāhaṃ nandādeviṃ iminā aditṭhapubbaṃ viya karonto tassā sarīravaṇṇaṃ
vaṇṇeyyaṃ. Atha so taṃ anussaritvā ‘sacāhaṃ mahosadhaṃ māressāmi, evarūpaṃ
itthirataṃ na labhissāmi, amārento puna taṃ labhissāmi’ti attano bhariyāya
sinehena na kiṅci mayhaṃ karissatī”ti cintetvā attano anurakkhaṇatthaṃ pāsāde
ṭhitova rattakambalantarā suvaṇṇavaṇṇaṃ bāhuṃ nīharitvā tassā
gatamaggācikkhanavasena vaṇṇento āha -

753. “Ito gatā mahārāja, nārī sabbaṅgasobhanā;
Kosambaphalakasussoṇī, haṃsagaggarabhāṇinī.

754. “Ito nītā mahārāja, nārī sabbaṅgasobhanā;
Koseyyavasanā sāmā, jātārūpasumekhalā.

755. “Surattapādā kalyāṇī, suvaṇṇamaṇimekhalā;
Pārevatakkhī sutanū, bimboṭṭhā tanumajjhimā.

756. “Sujātā bhujalaṭṭhīva, vedīva tanumajjhimā;
Dīghassā kesā asitā, īsakaggapavellitā.

757. “Sujātā migachāpāva, hemantaggisikhāriva;
Nadīva giriduggesu, sañchannā khuddaveḷubhi.

758. “Nāganāsūru kalyāṇī, paramā timbarutthanī;
Nātidīghā nātirassā, nālomā nātilomasā”ti.

753-758. Tattha itoti umaṅgaṃ dasseti. Kosambaphalakasussoṇīti visālakañcanaphalakam viya sundarasoṇī. Haṃsagaggarabhāṇinīti gocarattḥāya vicarantānaṃ haṃsapotakānaṃ viya gaggarena madhurena sarena samannāgatā. Koseyyavasanāti kañcanakhacitakoseyyavatthavasanā. Sāmāti suvaṇṇasāmā. Pārevatakkhīti pañcasu pasādesu rattaṭṭhāne pārevatasakuṇisadisakkhī. Sutanūti sobhanasarīrā. Bimboṭṭhāti bimbaphalaṃ viya surajjitamaṭṭhoṭṭhapariyosānā. Tanumajjhimāti karamitatanumajjhimā. Sujātā bhujalaṭṭhivāti vijambhanakāle vāteritarattapallavavilāsinī sujātā bhujalatā viya virocati. Vedīvāti kañcanavedi viya tanumajjhimā. Īsakaggapavellitāti īsakaṃ aggesu onatā. Īsakaggapavellitā vā nettiṃsāya aggaṃ viya vinatā.

Migachāpāvāti pabbatasānumhi sujātā ekavassikabyagghapotikā viya vilāsakuttiyuttā. Hemantaggisikhārīvāti obhāsasampannatāya hemante aggisikhā viya sobhati. Khuddaveḷubhīti yathā khuddakehi udakaveḷūhi sañchannā nadī sobhati, evaṃ tanukalomāya lomarājiyā sobhati. Kalyāṇīti chavimaṃsakesanḥaruatṭhīnaṃ vasena pañcavidhena kalyāṇena samannāgatā. Paramā timbarutthanīti timbarutthanī paramā uttamā, suvaṇṇaphalake ṭhapitasuvaṇṇavaṇṇatimbaruphaladvayamivassā susaṇṭhānasampannaṃ nirantaraṃ thanayugalaṃ.

Evaṃ mahāsatte tassā rūpasiriṃ vaṇṇenteva tassa sā pubbe adiṭṭhapubbā viya ahosi, balavasinehaṃ uppādesi. Athassa sinehuppattibhāvaṃ ñatvā mahāsatto anantaraṃ gāthamāha -

759. “Nandāya nūna maraṇena, nandasī sirivāhana;
Ahañca nūna nandā ca, gacchāma samasādhana”nti.

Tattha sirivāhanāti sirisampannavāhana mahārāja, nūna tvaṃ evaṃ uttamarūpadharāya nandāya maraṇena nandasīti vadati. Gacchāmāti sace hi tvaṃ maṃ māressasi, ekaṃseneva amhākaṃ rājā nandaṃ māressati. Iti nandā ca ahañca yamassa santikaṃ gamissāma, yamo amhe ubho disvā nandaṃ mayhameva dassati, tassa tuyhaṃ maṃ māretvā tādisaṃ itthiratanam alabhantassa kiṃ rajjena, nāhaṃ attano maraṇena parihāniṃ passāmi, devāti.

Iti mahāsatto ettake ṭhāne nandameva vaṇṇesi, na itare tayo jane. Kiṃkāraṇā? Sattā hi nāma piyabhariyāsu viya sesesu ālayaṃ na karonti, mātaraṃ vā saranto puttadhītaropi sarissatīti tasmā tameva vaṇṇesi, rājamātaraṃ pana mahallikābhāvena na vaṇṇesi. Ñāṇasampanne mahāsatte madhurassarena vaṇṇenteyeva nandādevī āgantvā rañño purato ṭhitā viya ahosi. Tato rājā cintesi “ṭhapetvā mahosadhaṃ añño mama bhariyaṃ ānetuṃ samattho nāma natthī”ti. Athassa naṃ sarantassa soko uppajji. Atha naṃ mahāsatto “mā cintayittha, mahārāja, devī ca te putto ca mātā ca tayopi āgacchissanti, mama gamanamevettha pamāṇaṃ, tasmā tvaṃ assāsaṃ paṭilabha, narindā”ti rājānaṃ assāsesi. Atha rājā cintesi “ahaṃ attano nagaraṃ surakkhitaṃ sugopitaṃ kārāpetvā imaṃ upakārinagaraṃ ettakena balavāhanena parikkhipitvāva ṭhito. Ayaṃ pana paṇḍito

evaṃ sugopitāpi mama nagarā devīṇca me puttaṇca mātaraṇca ānetvā vedehassa dāpesi. Amhesu ca evaṃ parivāretvā ʈhitesveva ekassapi ajānantassa vedehaṃ sasenāvāhanaṃ palāpesi. Kiṃ nu kho dibbamāyaṃ jānāti, udāhu cakkhumohana”nti. Atha naṃ pucchanto āha -

760. “Dibbaṃ adhīyase māyaṃ, akāsi cakkhumohanaṃ;
Yo me amittaṃ hatthagataṃ, vedehaṃ parimocayī”ti.

Taṃ sutvā mahāsatto “ahaṃ dibbamāyaṃ jānāmi, paṇḍitā hi nāma dibbamāyaṃ uggaṇhitvā bhaye sampatte attānampi parampi dukkhato mocayantiyevā”ti vatvā āha -

761. “Adhīyanti mahārāja, dibbamāyidha paṇḍitā;
Te mocayanti attānaṃ, paṇḍitā mantino janā.

762. “Santi māṇavaputtā me, kusalā sandhichedakā;
Yesaṃ katena maggena, vedaho mithilaṃ gato”ti.

761-762. Tattha dibbamāyidhāti dibbamāyaṃ idha. Māṇavaputtāti upaṭṭhākataruṇayodhā. Yesaṃ katenāti yehi katena. Maggenāti alaṅkataumaṅgena.

Taṃ sutvā rājā “alaṅkataumaṅgena kira gato, kīdiso nu kho umaṅgo”ti umaṅgaṃ daṭṭhukāmo ahosi. Athassa icchitaṃ ṇatvā mahāsatto “rājā umaṅgaṃ daṭṭhukāmo, dassessāmissa umaṅga”nti dassento āha -

763. “Ingha passa mahārāja, umaṅgaṃ sādhu māpitaṃ;
Hatthīnaṃ atha assānaṃ, rathānaṃ atha pattinaṃ;
Ālokabhūtaṃ tiṭṭhantaṃ, umaṅgaṃ sādhu māpita”nti.

Tattha hatthīnanti iṭṭhakakammacittakammavasena katānaṃ etesaṃ hatthiādīnaṃ paṇṭhi upasobhitaṃ alaṅkatadevasabhāsadisāṃ ekobhāsaṃ hutvā tiṭṭhantaṃ umaṅgaṃ passa, devāti.

Evaṇca pana vatvā “mahārāja, mama paññāya māpita candassa ca sūriyassa ca utṭhitaṭṭhāne viya pākāṇe alaṅkataumaṅge asītimahādvārāni catusaṭṭhicūladvārāni ekasatasayanagabbhe anekasatadīpagabbhe ca passa, mayā saddhiṃ samaggo sammodamāno hutvā attano balena saddhiṃ upakārinagaraṃ pavisa, devā”ti nagaradvāraṃ vivarāpesi. Rājā ekasatarājaparivāro nagaraṃ pāvisi. Mahāsatto pāsādā oruyha rājānaṃ vanditvā saparivāraṃ ādāya umaṅgaṃ pāvisi. Rājā alaṅkatadevasabhaṃ viya umaṅgaṃ disvā bodhisattassa guṇe vaṇṇento āha -

764. “Lābhā vata videhānaṃ, yassimedisā paṇḍitā;
Ghare vasanti vijite, yathā tvaṃsi mahosadhā”ti.

Tattha videhānanti evarūpānaṃ paṇḍitānaṃ ākarassa utṭhānaṭṭhānabhūtassa videhānaṃ janapadassa lābhā vata. Yassimedisāti yassa ime evarūpā paṇḍitā upāyakusalā santike vā ekaghare vā ekajanapade vā ekaraṭṭhe vā vasanti, tassapi lābhā vata. Yathā tvaṃsīti yathā tvaṃ asi, tādīsena paṇḍitena saddhiṃyeva ekaraṭṭhe vā ekajanapade vā ekanagare vā ekaghare vā vasituṃ labhanti. Tesāṃ videharaṭṭhavāsīnaṇceva mithilanagaravāsīnaṇca tayā saddhiṃ ekato vasituṃ labhantānaṃ lābhā vatāti vadati.

Athassa mahāsatto ekasatasayanagabbhe dasseti. Ekassa dvāre vivaṭṭe sabbesaṃ vivarīyati. Ekassa dvāre pidahite sabbesaṃ pidhīyati. Rājā umaṅgaṃ olokeno purato gacchati, paṇḍito pana pacchato. Sabbā senā umaṅgameva pāvīsi. Rājā umaṅgato nikkhami. Paṇḍito tassa nikkhantabhāvaṃ ñatvā sayaṃ nikkhamitvā aññesaṃ nikkhamituṃ adatvā umaṅgadvāraṃ pidahanto āṇiṃ akkami. Tāvadeva asītimahādvārāni catusaṭṭhicūḷadvārāni ekasatasayanagabbhadvārāni anekasatadīpagabbhadvārāni ca ekappahārenea pidahiṃsu. Sakalo umaṅgo lokantariyanirayo viya andhakāro ahosi. Mahājano bhītatasito ahosi. Mahāsatto hiyyo umaṅgaṃ pavisanto yaṃ khaggaṃ vāluke ṭhapesi, taṃ gahetvā bhūmito aṭṭhārasahatthubbedhaṃ ākāsaṃ ullaṅghitvā oruyha rājānaṃ hatthe gahetvā asīṃ uggiritvā tāsetvā “mahārāja, sakalajambudīpe rajjaṃ kassa rajja”nti pucchi. So bhīto “tuyhameva paṇḍitā”ti vatvā “abhayaṃ me dehī”ti āha. “Mā bhāyittha, mahārāja, nāhaṃ taṃ māretukāmatāya khaggaṃ parāmasiṃ, mama paññānubhāvaṃ dassetuṃ parāmasi”nti khaggaṃ rañño adāsi. Atha naṃ khaggaṃ gahetvā ṭhitāṃ “mahārāja, sace maṃ māretukāmosi, idāneva iminā khaggena mārehi. Atha abhayaṃ dātukāmo, abhayaṃ dehī”ti āha. “Paṇḍita, mayā tuyhampi abhayaṃ dinnameva, tvaṃ mā cintayī”ti asīṃ ṭhapetvā ubhopi aññamaññaṃ adubbhāya sapaṭhaṃ kariṃsu.

Atha rājā bodhisattaṃ āha - “paṇḍita, evaṃ ñāṇabalasampanno hutvā rajjaṃ kasmā na gaṇhāsī”ti? “Mahārāja, ahaṃ icchamāno ajjeva sakalajambudīpe rājāno māretvā rajjaṃ gaṇheyyaṃ, paraṃ māretvā ca yasaggahaṇaṃ nāma paṇḍitehi na pasattha”nti. “Paṇḍita, mahājano dvāraṃ alabhamāno paridevati, umaṅgadvāraṃ vivaritvā mahājanassa jīvitadānaṃ dehī”ti. So dvāraṃ vivari, sakalo umaṅgo ekobhāso ahosi. Mahājano assāsaṃ paṭilabhi. Sabbe rājāno attano senāya saddhiṃ nikkhamitvā paṇḍitassa santikaṃ āgamiṃsu. So rañña saddhiṃ visālamāḷake aṭṭhāsī. Atha naṃ te rājāno āhaṃsu “paṇḍita, taṃ nissāya jīvitaṃ laddhaṃ, sace muhuttaṃ umaṅgadvāraṃ na vivarittha, sabbesaṃ no tattheva maraṇaṃ abhavissā”ti. “Na mahārājāno idāneva tumhehi maññeva nissāya jīvitaṃ laddhaṃ, pubbepi laddhaṃyevā”ti. “Kadā, paṇḍitā”ti? “Ṭhapetvā amhākaṃ nagaraṃ sakalajambudīpe rajjaṃ gahetvā uttarapañcālanagaraṃ gantvā uyyāne jayapānaṃ pātuṃ surāya paṭiyattakālaṃ sarathā”ti? “Āma, paṇḍitā”ti. Tadā esa rājā kevaṭṭena saddhiṃ dummantitena visayojitāya surāya ceva macchamaṃsehi ca tumhe māretuṃ kiccamakāsi. Athāhaṃ “mādisse paṇḍite dharamāne ime anāthamaraṇaṃ mā marantū”ti attano yodhe pesetvā sabbabhājanāni bhindāpetvā etesaṃ mantāṃ bhinditvā tumhākaṃ jīvitadānaṃ adāsinti.

Te sabbepi ubbiggamānasā hutvā cūḷanirājānaṃ pucchiṃsu “saccaṃ kira, mahārājā”ti? “Āma, mayā kevaṭṭassa kathaṃ gahetvā kataṃ, saccameva paṇḍito kathetī”ti. Te sabbepi mahāsattaṃ āliṅgitvā “paṇḍita, tvaṃ sabbesaṃ no patiṭṭhā jāto, taṃ nissāya mayaṃ jīvitaṃ labhimhā”ti sabbapasādhanehi mahāsattassa pūjaṃ kariṃsu. Paṇḍito rājānaṃ āha - “mahārāja, tumhe mā cintayittha, pāpamittasaṃsaggasseva esa doso, ime rājāno khamāpethā”ti. Rājā “mayā duppurisaṃ nissāya tumhākaṃ evarūpaṃ kataṃ, esa mayhaṃ doso, khamatha me dosaṃ, puna evarūpaṃ na karissāmī”ti khamāpesi. Te aññamaññaṃ accayaṃ desetvā samaggā sammodamānā ahesuṃ. Atha rājā bahūni khādanīyabhojanīyagandhamālādīni āharāpetvā sabbehi saddhiṃ sattāhaṃ umaṅgeyeva kilītvā nagaraṃ pavisitvā mahāsattassa mahāsakkāraṃ kāretvā ekasatarājaparivuto mahātale nisīditvā paṇḍitaṃ attano santike vasāpetukāmatāya

āha -

765. “Vuttiñca parihārañca, diguṇaṃ bhattavetanaṃ;
Dadāmi vipule bhoge, bhuñja kāme ramassu ca;
Mā videhaṃ paccagamā, kiṃ videho karissatī”ti.

Tattha vuttinti yasanissitaṃ jīvitavuttiṃ. Parihāranti gāmanigamadānaṃ. Bhattanti nivāpaṃ. Vetananti paribbayaṃ. Bhogeti aññepi te vipule bhoge dadāmi.

Paṇḍito taṃ paṭikkhipanto āha -

766. “Yo cajetha mahārāja, bhattāraṃ dhanakāraṇā;
Ubhinnaṃ hoti gārayho, attano ca parassa ca;
Yāva jīveyya vedeho, nāññassa puriso siyā.

767. “Yo cajetha mahārāja, bhattāraṃ dhanakāraṇā;
Ubhinnaṃ hoti gārayho, attano ca parassa ca;
Yāva tiṭṭheyya vedeho, nāññassa vijite vase”ti.

766-767. Tattha attano ca parassa cāti evarūpañhi “dhanakāraṇā mayā attano bhattāraṃ pariccajantena pāpaṃ kata”nti attāpi attānaṃ garahati, “iminā dhanakāraṇā attano bhattā pariccatto, pāpadhammo aya”nti paropi garahati. Tasmā na sakkā tasmiṃ dharante mayā aññassa vijite vasitunti.

Atha naṃ rājā āha - “tena hi, paṇḍita, tava rañño divaṅgatakāle idhāgantum paṭiññaṃ dehī”ti. So “sādhū, deva, ahaṃ jīvanto āgamiṣāmi”ti āha. Athassa rājā sattāhaṃ mahāsakkāraṃ katvā sattāhaccayena puna āpucchanaṃ kāle “ahaṃ te, paṇḍita, idaṇcīdañca dammi”ti vadanto gāthamāha -

768. “Dammi nikkhasahassaṃ te, gāmāsītīñca kāsisa;
Dāsisaṭṭhāni cattāri, dammi bhariyāsatañca te;
Sabbaṃ senaṅgamādāya, sotthiṃ gaccha mahosadhā”ti.

Tattha nikkhasahassanti pañcasuvaṇṇena nikkhena nikkhānaṃ sahassaṃ. Gāmāti ye gāmā saṃvacchare saṃvacchare sahasasahassuṭṭhānakā, te ca gāme te dammi. Kāsīsūti kāsiraṭṭhe. Taṃ videharaṭṭhassa āsannaṃ, tasmā tatthassa asītigāme adāsi.

Sopi rājānaṃ āha - “mahārāja, tumhe bandhavānaṃ mā cintayittha, ahaṃ mama rañño gamanakāleyeva ‘mahārāja, nandādeviṃ mātutṭhāne ṭhapeyyāsi, pañcālacandaṃ kaniṭṭhaṭṭhāne’ti vatvā dhītāya te abhisekaṃ dāpetvā rājānaṃ uyyojesiṃ, mātarañca devīñca puttañca sīghameva pesessāmi”ti. So “sādhū, paṇḍitā”ti attano dhītu dātabbāni dāsīdāsavattālaṅkārasuvaṇṇahiraññaalaṅkatahatthiassarathādīni “imāni tassā dadeyyāsi”ti mahāsattaṃ paṭicchāpetvā senāvāhanassa kattabbakiccaṃ vicārento āha -

769. “Yāva dadantu hatthīnaṃ, assānaṃ diguṇaṃ vidhaṃ;
Tappentu annapānena, rathike pattikārake”ti.

Tattha yāvāti na kevalaṃ diguṇameva, yāva pahoti, tāva hatthīnañca assānañca yavagodhumādividhaṃ dethāti vadati. Tappentūti yattakena te antarāmagge akilantā gacchanti, tattakaṃ dentā tappentu.

Evañca pana vatvā paṇḍitaṃ uyyojento āha -

770. “Hatthī asse rathe pattī, gacchevādāya paṇḍita;
Passatu taṃ mahārājā, vedehe mithilaṃ gata”nti.

Tattha mithilaṃ gatanti sotthinā taṃ mithilanagaraṃ sampattaṃ passatu.

Iti so paṇḍitassa mahantaṃ sakkāraṃ katvā uyyojesi. Tepi ekasatarājāno mahāsattassa sakkāraṃ katvā bahuṃ paṇṇākāraṃ adaṃsu. Tesāṃ santike upanikkhattakapurisāpi paṇḍitameva parivārayiṃsu. So mahantena parivārena parivuto maggaṃ paṭipajjitvā antarāmaggeyeva cūḷanirañña dinnagāmato āyaṃ āharāpetuṃ purise pesetvā videharaṭṭhaṃ sampāpuṇi. Senakopi kintarāmagge attano purisaṃ ṭhapesi “cūḷanirañño puna āgamaṇaṃ vā anāgamaṇaṃ vā jānitvā yassa kassaci āgamaṇaṃ mayhaṃ āroceyyāsi”ti. So tiyojanamatthakeyeva mahāsattaṃ disvā āgantvā “paṇḍito mahantena parivārena āgacchatī”ti senakassa ārocesi. So taṃ sutvā rājakulaṃ agamāsi. Rājāpi pāsādatale ṭhito vātapānena olokeno mahatiṃ senaṃ disvā “mahosadhapaṇḍitassa senā mandā, ayaṃ ativiya mahatī senā dissati, kiṃ nu kho cūḷanirājā āgato siyā”ti bhīttasito tamatthaṃ pucchanto āha -

771. “Hatthī assā rathā pattī, senā padissate mahā;
Caturaṅginī bhīsarūpā, kiṃ nu maññasi paṇḍitā”ti.

Athassa senako tamatthaṃ ārocento āha -

772. “Ānando te mahārāja, uttamo paṭidissati;
Sabbhaṃ senaṅgamādāya, sotthiṃ patto mahosadho”ti.

Taṃ sutvā rājā āha - “senaka, paṇḍitassa senā mandā, ayaṃ pana mahatī”ti. “Mahārāja, cūḷanirājā tena pasādito bhavissati, tenassa pasannena dinnā bhavissatī”ti. Rājā nagare bheriṃ carāpesi “nagaraṃ alaṅkaritvā paṇḍitassa paccuggamaṇaṃ karontū”ti. Nāgarā tathā kariṃsu. Paṇḍito nagaraṃ pavisitvā rājakulaṃ gantvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Atha naṃ rājā utṭhāya āliṅgitvā pallaṅkavaragato paṭisanthāraṃ karonto āha -

773. “Yathā petāṃ susānasmim, chaḍḍetvā caturo janā;
Evaṃ kapilayye tyamha, chaḍḍayitvā idhāgatā.

774. “Atha tvaṃ kena vaṇṇena, kena vā pana hetunā;
Kena vā atthajātena, attānaṃ parimocayī”ti.

773-774. Tattha caturo janāti paṇḍita, yathā nāma kālakataṃ caturo janā mañcakena susānaṃ netvā tattha chaḍḍetvā anapekkhā gacchanti, evaṃ kapilayye raṭṭhe taṃ chaḍḍetvā mayaṃ imāgatāti attho. Kena vaṇṇenāti kena kāraṇena. Hetunāti paccayena. Atthajātenāti atthena. Attānaṃ parimocayīti amittahatthagato kena kāraṇena paccayena kena atthena tvaṃ attānaṃ parimocesīti pucchati.

Tato mahāsatto āha -

775. “Atthaṃ atthena vedehe, mantāṃ mantena khattiya;
Parivārayiṃ rājānaṃ, jambudīpaṃva sāgaro”ti.

Tassattho - ahaṃ, mahārāja, tena cintitaṃ atthaṃ attano cintitena atthena, tena ca mantitaṃ mantaṃ attano mantitena mantena parivāresiṃ. Na kevalaṃca ettakameva, ekasatārājaparivāraṃ pana taṃ rājānaṃ jambudīpaṃ sāgaro viya parivārayissanti. Sabbam attano katakammaṃ vitthāretvā kathesi.

Taṃ sutvā rājā ativiya tussi. Athassa paṇḍito cūḷanirañña attano dinnam paṇṇākāraṃ ācikkhanto āha -

776. “Dinnam nikkhasahassaṃ me, gāmāsīti ca kāsisa;
Dāsisaṭāni cattāri, dinnam bhariyāsataṃca me;
Sabbam senaṅgamādāya, sotthināmi idhāgato”ti.

Tato rājā ativiya tuṭṭhapahaṭṭho mahāsattassa guṇam vaṇṇento tameva udānaṃ udānesi -

777. “Susukham vata saṃvāso, paṇḍitehīti senaka;
Pakkhīva pañjare baddhe macche jālagateriva;
Amittahatthattagate, mocayī no mahosadho”ti.

Senakopi tassa vacanam sampaṭicchanto tameva gāthamāha -

778. “Evametaṃ mahārāja, paṇḍitā hi sukhāvahā;
Pakkhīva pañjare baddhe, macche jālagateriva;
Amittahatthattagate, mocayī no mahosadho”ti.

Atha rājā nagare chaṇabheriṃ carāpetvā “sattāhaṃ mahāchaṇam karontu, yesaṃ mayi sineho atthi, te sabbe paṇḍitassa sakkāraṃ sammānaṃ karontū”ti āṇāpento āha -

779. “Āhaññantu sabbavīṇā, bheriyo dindimāni ca;
Dhamantu māgadha saṅkhā, vaggū nadantu dundubhī”ti.

Tattha āhaññantūti vādiyantu. Māgadha saṅkhāti magadharaṭṭhe sañjātā saṅkhā. Dundubhīti mahābheriyo.

Atha te nāgarā ca jānapadā ca pakatiyāpi paṇḍitassa sakkāraṃ kātukāmā bherisaddam sutvā atirekataraṃ akaṃsu. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha -

780. “Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā;
Bahum annaṃca pānaṃca, paṇḍitassābhīhārayum.

781. “Hatthāroha anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā;
Bahum annaṃca pānaṃca, paṇḍitassābhīhārayum.

782. “Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā;
Bahum annaṃca pānaṃca, paṇḍitassābhīhārayum.

783. “Bahujano pasannosi, disvā paṇḍitamāgataṃ;
Paṇḍitamhi anuppatte, celukkhepo avattathā”ti.

780-783. Tattha orodhāti udumbaradeviṃ ādiṃ katvā antepurikā. Abhihārayunti abhihārāpesum, paṇḍitassābhīhārayum. Bahujanoti bhikkhave, nagaravāsino ca catudvāragāmaṃ pasanno ahosi. Disvā

paṇḍitamāgatanti paṇḍitaṃ mithilaṃ āgataṃ disvā. Avattathāti paṇḍitamhi mithilaṃ anuppatte “ayaṃ no paṭhamameva paccāmittavasam gataṃ rājānaṃ mocetvā pesetvā pacchā ekasatarājāno aññamaññaṃ khamāpetvā samagge katvā cūḷaṇiṃ pasādetvā tena dinnam mahantaṃ yasaṃ ādāya āgato”ti tuṭṭhacittena janena pavattito celukkhepo pavattatha.

Atha mahāsatto chaṇāvasāne rājakulaṃ āgantvā “mahārāja, cūḷanirañño mātarañca deviñca puttañca sīghaṃ pesetuṃ vaṭṭatī”ti āha. “Sādhu, tāta, pesehī”ti. So tesam tiṇṇaṃ janānaṃ mahantaṃ sakkāraṃ katvā attanā saddhiṃ āgatasenāyapi sakkāraṃ sammānaṃ kāretvā te tayo jane mahantena parivārena attano purisehi saddhiṃ pesesi. Rañña attano dinnā satabhariyā ca cattāri dāsisatāni ca nandādeviyā saddhiṃ pesesi, attanā saddhiṃ āgatasenampi tehi saddhiṃyeva pesesi. Te mahantena parivārena uttarapañcālanagaraṃ pāpuṇṇimsu. Atha rājā mātaraṃ pucchi “kiṃ, amma, vedeharājena te saṅgaho kato”ti? “Kiṃ tāta, kathesi, maṃ devatāṭṭhāne ṭhapetvā sakkāramakāsi, nandādevimpi mātutuṭṭhāne ṭhapesi, pañcālacandaṃ kaniṭṭhabhātikaṭṭhāne ṭhapesī”ti. Taṃ sutvā rājā ativiya tussitvā bahuṃ paṇṇākāraṃ pesesi. Tato paṭṭhāya te ubhopi samaggā sammodamānā vasimsūti.

Mahāumaṅgakaḥaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Dakarakkhasapañho

Pañcālacandī videharañña piyā ahosi manāpā. Sā dutiye saṃvacchare puttaṃ vijāyi. Tassa dasame saṃvacchare vedeharājā kalamakāsi. Bodhisatto tassa chattaṃ ussāpetvā “deva, ahaṃ tava ayyakassa cūḷanirañño santikaṃ gamissāmī”ti āpucchi. Paṇḍita, mā maṃ daharaṃ chaḍḍetvā gamittha, ahaṃ taṃ pitutuṭṭhāne ṭhapetvā sakkāraṃ karissāmīti. Pañcālacandīpi naṃ “paṇḍita, tumhākaṃ gatakāle aññaṃ paṭisaraṇaṃ natthi, mā gamitthā”ti yāci. Sopi “mayā rañño paṭiñña dinnā, na sakkā agantu”nti mahājanassa kalunaṃ paridevantasseva attano upaṭṭhāke gahetvā nagarā nikkhamitvā uttarapañcālanagaraṃ gato. Rājā tassāgamaṇaṃ sutvā paccuggantvā mahantena sakkārena nagaraṃ pavesetvā mahantaṃ gehaṃ datvā ṭhapetvā paṭhamadinne asītigāme na aññaṃ bhogaṃ adāsi. So taṃ rājānaṃ upaṭṭhāsi.

Tadā bherī nāma paribbājikā rājagehe bhuñjati, sā paṇḍitā byattā. Tāya mahāsatto na diṭṭhapubbo, “mahosadhapaṇḍito kira rājānaṃ upaṭṭhātī”ti saddameva suṇāti. Tenapi sā na diṭṭhapubbā, “bherī nāma paribbājikā rājagehe bhuñjatī”ti saddameva suṇāti. Nandādevī pana “piyavippayogaṃ katvā amhe kilamāpesī”ti bodhisatte anattamanā ahosi. Sā pañcasatā vallabhitthiyo āṇāpesi “mahosadhassa ekaṃ dosaṃ upadhāretvā rañño antare paribhinituṃ vāyamathā”ti. Tā tassa antaraṃ olokentiyo vicaranti.

Athekadivasam sā paribbājikā bhuñjitvā rājagehā nikkhantī bodhisattaṃ rājupaṭṭhānaṃ āgacchantam rājāṅgaṇe passi. So taṃ vanditvā aṭṭhāsi. Sā “ayaṃ kira paṇḍito, jānissāmi tāvassa paṇḍitabhāvaṃ vā apaṇḍitabhāvaṃ vā”ti hatthamuddāya pañhaṃ pucchantī bodhisattaṃ oloketvā hatthaṃ pasāresi. Sā kira “kīdisaṃ, paṇḍita, rājā taṃ paradesato ānetvā idāni paṭijaggati, na paṭijaggatī”ti manasāva pañhaṃ pucchi. Bodhisatto “ayaṃ hatthamuddāya maṃ pañhaṃ pucchati”ti ṇatvā pañhaṃ vissajjento hatthamuṭṭhiṃ akāsi. So kira “ayye, mama paṭiññaṃ gahetvā pakkositvā idāni rājā gāḷhamuṭṭhiva jāto, na me apubbaṃ kiñci detī”ti manasāva pañhaṃ

vissajjesi. Sā taṃ kāraṇaṃ ñatvā hatthaṃ ukkhipitvā attano sīsaṃ parāmasi. Tena idaṃ dasseti “paṇḍita, sace kilamasi, mayaṃ viya kasmā na pabbajasī”ti? Taṃ ñatvā mahāsatto attano kucchiṃ parāmasi. Tena idaṃ dasseti “ayye, mama positabbā puttadārā bahutarā, tena na pabbajāmī”ti. Iti sā hatthamuddāya pañhaṃ pucchitvā attano āvāsameva agamāsi. Mahāsattopi taṃ vanditvā rājupaṭṭhānaṃ gato.

Nandādeviyā payuttā vallabhitthiyo sīhapañjare ʈhitā taṃ kiriyaṃ disvā cūlanirañño santikaṃ gantvā “deva, mahosadho bheriparibbājikāya saddhiṃ ekato hutvā tumhākaṃ rajjaṃ gaṇhitukāmo, tumhākaṃ paccatthiko hotī”ti paribhindiṃsu. Rājā āha - “kiṃ vo diṭṭhaṃ vā suttaṃ vā”ti? Mahārāja, paribbājikā bhuñjitvā otarantī mahosadhaṃ disvā rājānaṃ hatthatalaṃ viya khalamaṇḍalaṃ viya ca samaṃ katvā “rajjaṃ attano hatthagataṃ kātuṃ sakkosī”ti hatthaṃ pasāresi. Mahosadhopi khaggaggahaṇākāraṃ dassento “katipāhaccayena sīsaṃ chinditvā rajjaṃ attano hatthagataṃ karissāmī”ti muṭṭhiṃ akāsi. Sā “sīsameva chindāhī”ti attano hatthaṃ ukkhipitvā sīsaṃ parāmasi. Mahosadho “majjheyeva naṃ chindissāmī”ti kucchiṃ parāmasi. Appamattā, mahārāja, hotha, mahosadhaṃ ghātetuṃ vaṭṭatīti. So tāsāṃ kathaṃ sutvā cintesi “na sakkā paṇḍitena mayi dussituṃ, paribbājikaṃ pucchissāmī”ti.

So punadivase paribbājikāya bhuttakāle taṃ upasaṅkamitvā pucchi “ayye, kacci te mahosadhapaṇḍito diṭṭho”ti? “Āma, mahārāja, hiyyo ito bhuñjitvā nikkhantiyā diṭṭho”ti. “Koci pana vo kathāsallāpo ahoṣī”ti. “Mahārāja, sallāpo natthi, ‘so pana paṇḍito’ti sutvā ‘sace paṇḍito, idaṃ jānissatī’ti hatthamuddāya naṃ pañhaṃ pucchantī ‘paṇḍita, kacci te rājā pasāritahatto, na saṅkucitahatto, kacci te saṅgaṇhātī’ti hatthaṃ pasāresiṃ. Paṇḍito - ‘rājā mama paṭiññaṃ gahetvā pakkositvā idāni kiñci na detī’ti muṭṭhimakāsi. Athāhaṃ - ‘sace kilamasi, mayaṃ viya kasmā na pabbajasī’ti sīsaṃ parāmasiṃ. So - ‘mama posetabbā puttadārā bahutarā, tena na pabbajāmī’ti attano kucchiṃ parāmasīti. ‘Paṇḍito, ayye, mahosadho’ti? ‘Āma, mahārāja, pathavitale paññāya tena sadiso nāma natthī’ti. Rājā tassā kathaṃ sutvā taṃ vanditvā uyyojesi. Tassā gatakāle paṇḍito rājupaṭṭhānaṃ pavitṭho. Atha naṃ pucchi “kacci te, paṇḍita, bherī nāma paribbājikā diṭṭhā”ti? “Āma, mahārāja, hiyyo ito nikkhantiṃ passiṃ, sā hatthamuddāya evaṃ maṃ pañhaṃ pucchi, ahañcassā tatheva vissajjesi”nti tāya kathitaniyāmeneva kathesi. Rājā taṃ divasaṃ pasīditvā paṇḍitassa senāpatiṭṭhānaṃ adāsi, sabbakiccāni tameva paṭicchāpesi. Tassa yaso mahā ahoṣi.

Rañño dinnayasānantarameva so cintesi “rañña ekappahāreneva mayhaṃ atimahantaṃ issariyaṃ dinnāṃ, rājāno kho pana māretukāmāpi evaṃ karontiyeva, yaṃnūnāhaṃ ‘mama suhadayo vā no vā’ti rājānaṃ vīmaṃseyyaṃ, na kho panañño jānituṃ sakkhissati, bherī paribbājikā ñāṇasampannā, sā ekenupāyena jānissatī”ti. So bahūni gandhamālādīni gahetvā paribbājikāya āvāsaṃ gantvā taṃ pūjayitvā vanditvā “ayye, tumhehi rañño mama guṇakathāya kathitadivasato paṭṭhāya rājā ajjhottharitvā mayhaṃ atimahantaṃ yasaṃ deti, taṃ kho pana ‘sabhāvena vā deti, no vā’ti na jānāmi, sādhu vatassa, sace ekenupāyena rañño mayi sinehabhāvaṃ jāneyyāthā”ti āha. Sā “sādhū”ti paṭissuṇitvā punadivase rājagehaṃ gacchamānā dakarakkhasapañhaṃ nāma cintesi. Evaṃ kirassā ahoṣi “ahaṃ carapuriso viya hutvā upāyena rājānaṃ pañhaṃ pucchitvā ‘paṇḍitassa suhadayo vā, no vā’ti jānissāmī”ti. Sā gantvā katabhattakiccā nisīdi. Rājāpi naṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Tassā etadahosi “sace rājā paṇḍitassa upari duhadayo bhavissati, pañhaṃ puṭṭho attano

duhadayabhāvaṃ mahājanamajjheyeva kathessati, taṃ ayuttaṃ, ekamante naṃ pañhaṃ pucchissāmi”ti. Sā “raho paccāsīsāmi, mahārājā”ti āha. Rājā manusse paṭikkamāpesi. Atha naṃ sā āha - “mahārāja, taṃ pañhaṃ pucchāmi”ti. “Puccha, ayye, jānanto kathessāmi”ti. Atha sā dakarakkhasapañhe paṭhamam gāthamāha -

“Sace vo vuyhamānānaṃ, sattannaṃ udakaṇṇave;
Manussabalimesāno, nāvaṃ gaṇheyya rakkhaso;
Anupubbaṃ kathaṃ datvā, muñcesi dakarakkhasā”ti.

Tattha sattannanti tumhākaṃ mātā ca nandādevī ca tikhiṇamantikumāro ca dhanusekhasahāyo ca purohito ca mahosadho ca tumhe cāti imesaṃ sattannaṃ. Udakaṇṇaveti gambhīravittthate udake. Manussabalimesānoti manussabaliṃ gavesanto. Gaṇheyyāti thāmasampanno dakarakkhaso udakaṃ dvidhā katvā nikkhamitvā taṃ nāvaṃ gaṇheyya, gahetvā ca pana “mahārāja, ime cha jane mama anupaṭipāṭiyā dehi, taṃ vissajjessāmi”ti vadeyya. Atha tvaṃ anupubbaṃ kathaṃ datvā muñcesi dakarakkhasā, kaṃ paṭhamam datvā...pe... kaṃ chaṭṭham datvā dakarakkhasato muñceyyāsīti?

Taṃ sutvā rājā attano yathājñhāsayaṃ kathento imaṃ gāthamāha -

“Mātaraṃ paṭhamam dajjaṃ, bhariyaṃ datvāna bhātaraṃ;
Tato sahāyaṃ datvāna, pañcamaṃ dajjaṃ brāhmaṇaṃ;
Chaṭṭhāmaṃ dajjamattānaṃ, neva dajjaṃ mahosadha”nti.

Tattha chaṭṭhāhanti ayye, pañcame khādite athāhaṃ “bho dakarakkhasa, mukhaṃ vivarā”ti vatvā tena mukhe vivaṭe daḷhaṃ kacchaṃ bandhitvā imaṃ rajjasiriṃ agaṇetvā “idāni maṃ khādā”ti tassa mukhe pateyyaṃ, na tveva jīvamāno mahosadhapaṇḍitaṃ dadeyyanti, ettakena ayaṃ pañho niṭṭhito.

Evaṃ ñātaṃ paribbājikāya rañño mahāsatte suhadayataṃ, na pana ettakeneva paṇḍitassa guṇo cando viya pākaṭo hoti. Tenassā etadahosi “ahaṃ mahājanamajjhe etesaṃ guṇaṃ kathayissāmi, rājā tesam agūṇaṃ kathetvā paṇḍitassa guṇaṃ kathessati, evaṃ paṇḍitassa guṇo nabhe puṇṇacando viya pākaṭo bhavissati”ti. Sā sabbaṃ antepurajanaṃ sannipātāpetvā ādito paṭṭhāya puna rājānaṃ tameva pañhaṃ pucchitvā tena tatheva vutte “mahārāja, tvaṃ ‘mātaraṃ paṭhamam dassāmi’ti vadasi, mātā nāma mahāguṇā, tuyhañca mātā na aññesaṃ mātusadisā. Bahūpakārā te esā”ti tassā guṇaṃ kathenti gāthādvayamāha -

“Posetā te janettī ca, dīgharattānukampikā;
Chabbhī tayi padussati, paṇḍitā atthadassinī;
Aññaṃ upanisaṃ katvā, vadhā taṃ parimocayi.

“Taṃ tādisiṃ paṇadadiṃ, orasaṃ gabbhadhāriniṃ;
Mātaraṃ kena dosena, dajjāsi dakarakkhino”ti.

Tattha posetāti daharakāle dve tayo vāre nhāpetvā pāyetvā bhojetvā taṃ posesi. Dīgharattānukampikāti cirakālaṃ mudunā hitacittena anukampikā. Chabbhī tayi padussatīti yadā tayi chabbhī nāma brāhmaṇo padussi, tadā sā paṇḍitā atthadassinī aññaṃ tava paṭirūpakaṃ katvā taṃ vadhā parimocayi.

Cūḷanissa kira mahācūḷanī nāma pitā ahosi. Sā imassa daharakāle purohitena saddhiṃ methunaṃ paṭisevitvā rājānaṃ visena mārāpetvā brāhmaṇassa chaṭṭaṃ ussāpetvā tassa aggamahesī hutvā ekadivasam “amma, chātomhī”ti vutte puttassa phāṇitena saddhiṃ pūvakhajjakaṃ dāpesi. Atha naṃ makkhikā parivārayiṃsu, so “imaṃ nimmakkhikaṃ katvā khādissāmī”ti thokaṃ paṭikkamitvā bhūmiyaṃ phāṇitabindūni pātetvā attano santike makkhikā pothetvā palāpesi. Tā gantvā itaraṃ phāṇitaṃ parivārayiṃsu. So nimmakkhikaṃ katvā khajjakaṃ khāditvā hatthaṃ dhovitvā mukhaṃ vikkhāletvā pakkāmi. Brāhmaṇo tassa taṃ kiriyaṃ disvā cintesi “ayaṃ dārako idāneva nimmakkhikaṃ phāṇitaṃ khādati, vuḍḍhippatto mama rajjaṃ na dassati, idāneva naṃ māressāmī”ti. So deviyā tamatthaṃ ārocesi.

Sā “sādhū, deva, ahaṃ tayi sinehena attano sāmikampi māresiṃ, iminā me ko attho, mahārāja, ekampi ajānāpetvā rahassena naṃ māressāmī”ti brāhmaṇaṃ vañcetvā “attheso upāyo”ti paṇḍitaṃ upāyakusalaṃ bhattakārakaṃ pakkosāpetvā “samma, mama putto cūḷanikumāro ca tava putto dhanusekhakumāro ca ekadivasam jātā ekato kumārāparihārena vaḍḍhitā piyasahāyakā, chabbhibrāhmaṇo mama puttaṃ māretukāmo, tvaṃ tassa jīvitadānaṃ dehi”ti vatvā “sādhū, devī, kiṃ karomī”ti vutte “mama putto abhiṇhaṃ tava gehe hotu, tvañca te ca katipāhaṃ nirāsaṅkabhāvattāya mahānaseyeva supatha. Tato nirāsaṅkabhāvaṃ ñatvā tumhākaṃ sayanaṭṭhāne eḷakaṭṭhīni ṭhapetvā manussānaṃ sayanavelāya mahānase aggiṃ datvā kañci ajānāpetvā mama puttañca tava puttañca gahetvā aggadvāreneva nikkhamitvā tiroraṭṭhaṃ gantvā mama puttassa rājaputtabhāvaṃ anācikkhitvā jīvitaṃ anurakkhāhī”ti āha.

So “sādhū”ti sampaṭicchī. Athassa sā ratanasāraṃ adāsi. So tathā katvā kumārañca puttañca ādāya maddaraṭṭhe sāgalanagaraṃ gantvā rājānaṃ upaṭṭhāsi. So porāṇabhattakārakaṃ apanetvā tassa taṃ ṭhānaṃ adāsi. Dvepi kumārā tena saddhiṃyeva rājanivesanaṃ gacchanti. Rājā “kassete puttā kumārā”ti pucchi. Bhattakārako “mayhaṃ puttā”ti āha. “Nanu dve asadisā”ti? “Dvinnaṃ itthīnaṃ puttā, devā”ti. Te gacchante kāle vissāsikā hutvā maddarañño dhītāya saddhiṃ rājanivesaneyeva kīḷanti. Atha cūḷanikumāro ca rājadhītā ca abhiṇhadassanena aññaṃaññaṃ paṭibaddhacittā ahesuṃ. Kīḷanaṭṭhāne kumāro rājadhītaraṃ geṇḍukampi pāsakampi āharāpeti. Anāharantiṃ sīse paharati, sā rodati. Athassā saddaṃ sutvā rājā “kena me dhītā pahaṭṭā”ti vadati. Dhātiyo āgantvā pucchanti. Kumārikā “sacāhaṃ ‘iminā pahaṭṭāmhī’ti vakkhāmi, pitā me etassa rājadaṇḍaṃ karissatī”ti sinehena na katheti, “nāhaṃ kenaci pahaṭṭā”ti vadati.

Athekadivasam maddarājā naṃ paharantaṃ addasa. Disvānassa etadahosi “ayaṃ kumāro na ca bhattakārakena sadiso abhirūpo pāsādiko ativiya achambhito, na iminā etassa puttena bhavitabba”nti. So tato paṭṭhāya taṃ pariggaṇhi. Dhātiyo kīḷanaṭṭhāne khādanīyaṃ āharitvā rājadhītāya denti, sā aññesampi dārakānaṃ deti. Te jaṇṇunā patiṭṭhāya onatā gaṇhanti. Cūḷanikumāro pana ṭhitakova tassā hatthato acchinditvā gaṇhāti. Rājāpi taṃ kiriyaṃ addasa. Athekadivasam cūḷanikumārassa geṇḍuko rañño cūḷasayanassa heṭṭhā pāvisi. Kumāro taṃ gaṇhanto attano issaramānena “imassa paccantarañño heṭṭhāsāyane na pavisāmī”ti taṃ daṇḍakena nīharitvā gaṇhi. Rājā tampi kiriyaṃ disvā “nicchayenesa na bhattakārakassa putto”ti taṃ pakkosāpetvā “kasseso putto”ti pucchi. “Mayhaṃ putto, devā”ti. “Ahaṃ tava puttañca aputtañca jānāmi, sabhāvaṃ me kathehi, no ce kathesi, jīvitaṃ te natthī”ti

khaggaṃ uggiri. So maraṇabhayaabhīto “kathemi, deva, raho pana paccāsīsāmī”ti vatvā rañña okāse kate abhayaṃ yācitvā yathābhūtaṃ ārocesi. Rājā tathato ñatvā attano dhītaraṃ alaṅkaritvā tassa pādapariṇāmaṃ katvā adāsi.

Imesaṃ pana palātadivase “bhattakārako ca cūḷanikumāro ca bhattakārakassa putto ca mahānase padittheyeva daḍḍhā”ti sakalanagare ekakolāhalaṃ ahosi. Calākadevīpi taṃ pavattiṃ sutvā brāhmaṇassa ārocesi “deva, tumhākaṃ manoratho matthakaṃ patto, te kira tayopi bhattageheyyeva daḍḍhā”ti. So tuṭṭhahaṭṭho ahosi. Calākadevīpi “cūḷanikumārassa aṭṭhīnī”ti eḷakassa aṭṭhīnī āharāpetvā brāhmaṇassa dassetvā chaḍḍāpesi. Imamatthaṃ sandhāya paribbājikā “aññaṃ upaniṣaṃ katvā, vadhā taṃ parimocayī”ti āha. Sā hi eḷakassa aṭṭhīnī “manussaaṭṭhīnī”ti dassetvā taṃ vadhā mocesi. Orasanti yāya tvaṃ ure katvā vaḍḍhito, taṃ orasaṃ piyaṃ manāpaṃ. Gabbhadhārininti yāya tvaṃ kucchinā dhārīto, taṃ evarūpaṃ mātaraṃ kena dosena dakarakkhasassa dassasīti.

Taṃ sutvā rājā “ayye, bahū mama mātu guṇā, ahañcassā mama upakārabhāvaṃ jānāmi, tatopi pana mameva guṇā bahutarā”ti mātu aguṇaṃ kathento imaṃ gāthādvayaṃ -

“Daharā viyalaṅkāraṃ, dhāreti apiḷandhanaṃ;
Dovārike anīkaṭṭhe, ativelaṃ pajagghati.

“Athopi paṭirājūnaṃ, sayaṃ dūtāni sāsati;
Mātaraṃ tena dosena, dajjāhaṃ dakarakkhino”ti.

Tattha daharā viyāti mahallikāpi hutvā taruṇī viya. Dhāreti apiḷandhananti piḷandhituṃ ayuttaṃ alaṅkāraṃ dhāreti. Sā kira vajirapūritaṃ kañcana mekhalāṃ piḷandhitvā rañño amaccehi saddhiṃ mahātale nisinnakāle aparāparaṃ caṅkamati, mekhalāsaddena rājanivesanaṃ ekaninnādaṃ hoti. Pajagghatīti esā dovārike ca hatthiācariyādi ke anīkaṭṭhe ca, ye etissā ucchiṭṭhakampi bhuñjituṃ ayuttarūpā, tepi āmantetvā tehi saddhiṃ ativelaṃ mahāhasitaṃ hasati. Paṭirājūnanti aññesaṃ rājūnaṃ. Sayaṃ dūtāni sāsati mama vacanena sayaṃ paṇṇaṃ likhitvā dūtepi peseti “mama mātā kāme paribhuñjanavayasmimyeva ṭhitā, asukarājā kira āgantvā taṃ ānetū”ti. Te “mayaṃ rañño upaṭṭhākā, kasmā no evaṃ vadesī”ti paṭipaṇṇāni pesenti. Tesu parisamajjhe vāciyamānesu mama sīsaṃ chindanakālo viya hoti, mātaraṃ tena dosena dakarakkhasassa dassāmīti.

Atha paribbājikā “mahārāja, mātaraṃ tāva iminā dosena dehi, bhariyā pana te bahūpakārā”ti tassā guṇaṃ kathenti dve gāthā abhāsi -

“Itthigumbassa pavarā, accantaṃ piyabhāṇinī;
Anuggatā sīlavatī, chāyāva anapāyinī.

“Akkodhanā puñṇavatī, paṇḍitā atthadassinī;
Ubbariṃ kena dosena, ajjāsi dakarakkhino”ti.

Tattha itthigumbassāti itthigaṇassa. Anuggatāti daharakālato paṭṭhāya anugatā. “Akkodhanā”tiādikena panassā guṇe katheti. Maddaraṭṭhe sāgalanagare vasanakāle pahaṭāpi tava āṇākaraṇabhayaena tayi sinehena mātāpitūnaṃ na kathesi, evamesā

akkodhanā puññavatī paṇḍitā atthadassinīti. Idaṃ daharakāle akkodhanādibhāvaṃ sandhāyāha. Ubbarinti orodhaṃ. Evaṃ guṇasampannaṃ nandādeviṃ kena dosena dakarakkhasassa dassasīti vadati.

So tassā aguṇaṃ kathento āha -

“Khiḍḍāratīsamāpannaṃ, anattavasamāgataṃ;
Sā maṃ sakāna puttānaṃ, ayācaṃ yācate dhanāṃ.

“Sohaṃ dadāmi sāratto, bahuṃ uccāvacāṃ dhanāṃ;
Suduccajaṃ cajitvāna, pacchā socāmi dummano;
Ubbariṃ tena dosena, dajjāhaṃ dakarakkhino”ti.

Tattha anattavasamāgatanti tāya khiḍḍāratiyā kāmākīlāya anattakāraṇānaṃ kilesānaṃ vasaṃ āgataṃ maṃ viditvā. Sā manti sā nandādevī maṃ. Sakāna puttānanti yaṃ mayā attano puttadhītānañca bhariyānañca dinnāṃ piḷandhanaṃ, taṃ ayācitabbarūpaṃ “mayhaṃ dehi”ti yācati. Pacchā socāmīti sā dutiyadvase “imāni piḷandhanāni rañña me dinnāni, āharathetānī”ti tesāṃ rodantānaṃ omuñcitvā gaṇhāti. Athāhaṃ te rodamāne mama santikaṃ āgate disvā pacchā socāmi. Evaṃ dosakārikā esā. Iminā naṃ dosena dakarakkhasassa dassāmīti.

Atha naṃ paribbājikā “imaṃ tāva iminā dosena dehi, kaniṭṭho pana te tikhiṇamantikumāro upakārako, taṃ kena dosena dassatī”ti pucchantī āha -

“Yenocitā janapadā, ānītā ca paṭiggahaṃ;
Ābhaṃ pararajjebhi, abhiṭṭhāya bahuṃ dhanāṃ.

Dhanuggahānaṃ pavaraṃ, sūraṃ tikhiṇamantinaṃ;
Bhātaraṃ kena dosena, dajjāsī dakarakkhino”ti.

Tattha ocitāti vaḍḍhitā. Paṭiggahanti yena ca tumhe paradese vasantā puna gehaṃ ānītā. Abhiṭṭhāyāti abhibhavitvā. Tikhiṇamantinanti tikhiṇapaññaṃ.

So kira mātu brāhmaṇena saddhiṃ vasanakāle jāto. Athassa vayappattassa brāhmaṇo khaggaṃ hatthe datvā “imaṃ gahetvā maṃ upaṭṭhahā”ti āha. So brāhmaṇaṃ “pitā me”ti saññāya upaṭṭhāsī. Atha naṃ eko amacco “kumāra, na tvaṃ etassa putto, tava kucchigatakāle calākadevī rājānaṃ māretvā etassa chattaṃ ussāpesi, tvaṃ mahācūḷanirañño putto”ti āha. So kujjhitvā “ekena upāyena naṃ māressāmī”ti rājakulaṃ pavisanto taṃ khaggaṃ ekassa pādamūlikassa datvā aparaṃ “tvaṃ rājadvāre ‘mameso khaggo’ti iminā saddhiṃ vivādaṃ kareyyāsī”ti vatvā pāvisi. Te kalahaṃ kariṃsu. So “kiṃ esa kalaho”ti ekaṃ purisaṃ pesesi. So āgantvā “khaggaṭṭhāyā”ti āha. Brāhmaṇo taṃ sutvā “kiṃ eta”nti pucchi. So kira tumhehi mama dinnakhaggo parassa santakoti. “Kiṃ vadesi, tāta, tena hi āharāpehi, sañjānissāmi na”nti āha. So taṃ āharāpetvā kosato nikkaḍḍhitvā “passathā”ti taṃ sañjānāpentō viya upagantvā ekappahāreneva tassa sīsaṃ chinditvā attano pādamūle pātesi. Tato rājagehaṃ paṭijaggitvā nagaraṃ alaṅkaritvā tassa abhiseke upanīte mātā cūḷanikumārassa maddaraṭṭhe vasanabhāvaṃ ācikkhi. Taṃ sutvā kumāro senaṅgaparivuto tattha gantvā bhātaraṃ ānetvā rajjaṃ paṭicchāpesi. Tato paṭṭhāya taṃ “tikhiṇamantī”ti sañjāniṃsu. Paribbājikā taṃ “evarūpaṃ bhātaraṃ kena dosena dakarakkhasassa dajjāsī”ti pucchi.

Rājā tassa dosaṃ kathento āha -

“Yenocitā janapadā, ānītā ca paṭiggahaṃ;
Ābhaṭaṃ pararajjebhī, abhiṭṭhāya bahuṃ dhaṇaṃ.

“Dhanuggahānaṃ pavaro, sūro tikhiṇamanti ca;
Mayāyaṃ sukhito rājā, atimaññati dārako.

“Upaṭṭhānampi me ayye, na so eti yathā pure;
Bhātaraṃ tena dosena, dajjāhaṃ dakarakkhino”ti.

Tattha pararajjebhīti imassa pararajjato ca bahu dhaṇaṃ ābhaṭaṃ, ayañca pararajje vasanto puna imaṃ gehaṃ ānetvā “esa mayā mahati yase paṭiṭṭhāpito”ti vadati. Yathā pureti pubbe pātova āgacchati, idāni pana na tathā eti. Iminā naṃ dosena dakarakkhasassa dassāmīti.

Atha paribbājikā “bhātu tāva ko doso hotu, dhanusekhakumāro pana tayi sinehaguṇayutto bahūpakāro”ti tassa guṇaṃ kathentī āha -

“Ekarattena ubhayo, tvañceva dhanusekha ca;
Ubho jātettha pañcālā, sahāyā susamāvayā.

“Cariyā taṃ anubandhittho, ekadukkkhasukho tava;
Ussukko te divārattiṃ, sabbakiccesu byāvaṭo;
Sahāyaṃ kena dosena, dajjāsī dakarakkhino”ti.

Tattha dhanusekhacāti dhanusekho ca, dhanusekhakumāro cāti attho. Etthāti idheva nagare. Pañcālāti uttarapañcālanagare jātattā evaṃvohārā. Susamāvayāti suṭṭhu samāvayā. Cariyā taṃ anubandhitthoti daharakāle janapadacārikāya pakkantaṃ taṃ anubandhi, chāyāva na vijahi. Ussukkoti tava kiccesu ratthindivaṃ ussukko chandajāto niccaṃ byāvaṭo. Taṃ kena dosena dakarakkhasassa dassasīti.

Athassa rājā dosaṃ kathento āha -

“Cariyā maṃ ayaṃ ayye, pajagghittho mayā saha;
Ajjāpi tena vaṇṇena, ativelaṃ pajagghati.

“Ubbariyāpihaṃ ayye, mantayāmi rahogato;
Anāmanto pavisati, pubbe appaṭivedito.

“Laddhadvāro katokāso, ahirikaṃ anādaraṃ;
Sahāyaṃ tena dosena, dajjāhaṃ dakarakkhino”ti.

Tattha ajjāpi tena vaṇṇenāti yathā cariyāya pubbe maṃ anubandhanto mayā anāthena saddhiṃ ekatova bhuñjanto sayanto hatthaṃ paharivā mahāhasitaṃ hasi, ajjāpi tatheva hasati, duggatakāle viya maṃ maññati. Anāmantoti raho nandādeviyā saddhiṃ mantentepi mayi ajānāpetvā sahasāva pavisati. Iminā dosena taṃ ahirikaṃ anādaraṃ dakarakkhasassa dassāmīti.

Atha paribbājikā “mahārāja, tava sahāyakassa tāva eso doso hotu, purohito pana tava bahūpakāro”ti tassa guṇaṃ kathentī āha -

“Kusalo sabbanimittānaṃ, rutaññū āgatāgamo;

Uppāte supine yutto, niyyāne ca pavesane.

“Paṭṭho bhūmantalikkhasmiṃ, nakkhattapadakovidō;
Brāhmaṇaṃ kena dosena, dajjāsī dakarakkhino”ti.

Tattha sabbanimittānanti “iminā nimittena idaṃ bhavissati, iminā ida”nti evaṃ sabbanimittesu kusalo. Rutaññūti sabbaravaṃ jānāti. Uppātetī candaggāhasūriyaggāhaukkāpātadisāḍhādike uppāte. Supine yuttoti supine ca tassa nipphattijānanavasena yutto. Niyyāne ca pavesaneti iminā nakkhattena niyyāyitabbaṃ, iminā pavisitabbanti jānāti. Paṭṭhoti cheko paṭibalo, bhūmiyañca antalikkhe ca dosaguṇe jānituṃ samattho. Nakkhattapadakovidoti aṭṭhavīsatiyā nakkhattakoṭṭhāsesu cheko. Taṃ kena dosena dakarakkhasassa dassasīti.

Rājā tassa dosaṃ kathento āha -

“Parisāyampi me ayye, ummīletvā udikkhati;
Tasmā accabhamuṃ luddaṃ, dajjāhaṃ dakarakkhino”ti.

Tassattho - ayye, esa maṃ parisamajjhe olokontopi akkhini ummīletvā kuddho viya udikkhati, tasmā evaṃ atikkamitvā ṭhitabhamuṃ amanāpena ukkhittabhamukaṃ viya luddaṃ bhayānakaṃ taṃ ahaṃ dakarakkhasassa dassāmīti.

Tato paribbājikā “mahārāja, tvaṃ ‘mātaraṃ ādiṃ katvā ime pañca dakarakkhasassa dammī’ti vadasi, ‘evarūpañca sirivibhavaṃ agaṇetvā attano jīvitampi mahosadhassa dammī’ti vadasi, kaṃ tassa guṇaṃ passasī”ti pucchanti imā gāthāyo āha -

“Sasamuddapariyāyaṃ, mahiṃ sāgarakuṇḍalaṃ;
Vasundharaṃ āvasati, amaccaparivārito.

“Cāturanto mahāraṭṭho, vijitāvī mahabbalo;
Pathabyā ekarājāsī, yaso te vipulaṃ gato.

“Soḷasitthisahassāni, āmuttamaṇikuṇḍalā;
Nānājanapadā nārī, devakaññūpamā subhā.

“Evaṃ sabbaṅgasampannaṃ, sabbakāmasamiddhinaṃ;
Sukhitānaṃ piyaṃ dīghaṃ, jīvitaṃ āhu khattiya.

“Atha tvaṃ kena vaṇṇena, kena vā pana hetunā;
Paṇḍitaṃ anurakkhanto, pāṇaṃ caji duccaja”nti.

Tattha sasamuddapariyāyanti samuddamariyādasāṅkhātena samuddaparikkhepena samannāgataṃ. Sāgarakuṇḍalanti parikkhipitvā ṭhitassa sāgarassa kuṇḍalabhūtaṃ. Vijitāvīti vijitasāṅgāmo. Ekarājāti aññassa attano sadisassa rañño abhāvato ekova rājā. Sabbakāmasamiddhianti sabbesampi vatthukāmakilesakāmānaṃ samiddhiyā samannāgatānaṃ. Sukhitānanti evarūpaṇaṃ sukhitānaṃ sattānaṃ evaṃ sabbaṅgasampannaṃ jīvitaṃ dīghameva piyaṃ, na te appaṃ jīvitamicchantīti paṇḍitā vadanti. Pāṇanti evarūpaṃ attano jīvitaṃ kasmā paṇḍitaṃ anurakkhanto cajasīti.

Rājā tassā kathaṃ sutvā paṇḍitassa guṇaṃ kathento imā gāthā abhāsī -

“Yatopi āgato ayye, mama hatthaṃ mahosadho;
Nābhijānāmi dhīrassa, aṇumattampi dukkaṭaṃ.

“Sace ca kismici kāle, maraṇaṃ me pure siyā;
So me putte paputte ca, sukhāpeyya mahosadho.

“Anāgataṃ paccuppannaṃ, sabbamatthampi passati;
Anāparādhakammantaṃ, na dajjaṃ dakarakkhino”ti.

Tattha kismicīti kismiñci kāle. Sukhāpeyyāti sukhasmiṃyeva patiṭṭhāpeyya. Sabbamatthanti esa anāgatañca paccuppannañca atītañca sabbaṃ atthaṃ sabbaññubuddho viya passati. Anāparādhakammantanti kāyakammādīsu aparādharaṇitaṃ. Na dajjanti ayye, evaṃ asamadhuraṃ paṇḍitaṃ nāhaṃ dakarakkhasassa dassāmīti evaṃ so mahāsattassa guṇe candamaṇḍalaṃ uddharanto viya ukkhipitvā kathesi.

Iti imaṃ jātakaṃ yathānusandhippattaṃ. Atha paribbājikā cintesi “ettakenapi paṇḍitassa guṇā pākaṭā na honti, sakalanagaravāsīnaṃ majjhe sāgarapiṭṭhe āsittatelaṃ vippakirantī viya tassa guṇe pākaṭe karissāmī”ti rājānaṃ gahetvā pāsādā oruyha rājāṇaṃ āsanaṃ paññāpetvā tattha nisīdāpetvā nāgare sannipātāpetvā puna rājānaṃ ādito paṭṭhāya dakarakkhasassa pañhaṃ pucchitvā tena heṭṭhā kathitaniyāmeneva kathitakāle nāgare āmantetvā āha -

“Idaṃ suṇātha pañcālā, cūḷaneyyassa bhāsitaṃ;
Paṇḍitaṃ anurakkhanto, pāṇaṃ cajati duccajaṃ.

“Mātu bhariyāya bhātucca, sakhino brāhmaṇassa ca;
Attano cāpi pañcālo, channaṃ cajati jīvitaṃ.

“Evaṃ mahatthikā paññā, nipuṇā sādhuṇṇaṃ;
Diṭṭhadhammahitatthāya, samparāyasukhāya cā”ti.

Tattha mahatthikāti mahantaṃ atthaṃ gahetvā ṭhitā. Diṭṭhadhammahitatthāyāti imasmiṃyeva attabhāve hitatthāya ca paraloke sukhattāya ca hotīti.

Iti sā ratanagharassa maṇikkhandhena kūṭaṃ gaṇhantī viya mahāsattassa guṇehi desanākūṭaṃ gaṇhīti.

Dakarakkhasapañho niṭṭhito.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na, bhikkhave, idāneva tathāgato paññavā, pubbepe paññavāyevā”ti jātakaṃ samodhānento osānagāthā āha -

“Bherī uppalavaṇṇāsī, pitā suddhodano ahu;
Mātā āsī mahāmāyā, amarā bimbāsundarī.

“Suvo ahosi ānando, sārīputto ca cūḷanī;
Devadatto ca kevaṭṭo, calākā thullanandinī.

“Pañcālacandī sundarī, sāḷikā mallikā ahu;
Ambaṭṭho āsī kāmindo, poṭṭhapādo ca pukkuso.

“Pilotiko ca devindo, senako āsi kassapo;
Udumbarā maṅgalikā, vedeḥo kāḷudāyako;
Mahosadho lokanātho, evaṃ dhāretha jātaka’’nti.

Umaṅgajātakavaṇṇanā pañcamā.

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 5. Η συλλογή των μικρών κειμένων. 15. Σχόλια για το βιβλίο των ιστοριών γέννησης-2. 22. Το μεγάλο βιβλίο-1 έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org